بۇلاق

1989 ◦ 4

Altun0q

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە
خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

10-يىل نەشرى

ئومۇمىي 29-سان

1989

AltunOq

باش مۇھەررىر: ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ.

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.

مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، ياقۇپ ئىسمائىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇرېشىت ئىسلام، ئابدۇسالام ئاببас، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، تېيىپجان ئېلىيوپ، رەخمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

1989 - يىل 4 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

پەرھاد ۋە شىرىن ....موللا سىدىق يەركەندى (5)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

گۈلزارى بىنىش (داستان) ....موللا سابىر بىننى ئابدۇلقادىر (73)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

غەزەللەر.............................. خوجا جاھان ئەرشى (102)

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئەخمەت ھەمىت، ئابلەت ئابلىز

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

شېئىرلار...گەدائى (109)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سېلىم

ئەدەبىي مۇھاكىمە

فۇزۇلىي ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ھەققىدە......شۈكۈر يالقىن (125)

مەشھۇر كلاسسىكلار

جالالىدىن رۇمى ....شىرىن قۇربان (148)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

يەتتە چۆچەك ...... (154)
رەتلىگۈچىلەر: پازىل قادىر، مەمتىمىن ياسىن
ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر ...... (161)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا
پەندى - نەسىھەتلەر ...... (170)
پارسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى
سەپەر قوشاقلىرى ...... ئەلچى مۇسا (179)
رەتلىگۈچى: ئابدۇرېھىم يۇنۇس
ماقال - تەمسىللەر ...... (187)
رەتلىگۈچى: ئەخمەت ھاشىم

*　　　　*

چاغاتايچە لۇغەت («ج» نىڭ داۋامى) ...... (188)
تۈزگۈچى: ئابلىمىت ئەھەت

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى.

تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىدىكى فوتو سۈرەتلەرنى قايتا تارتقۇچى: ھېسامىدىن ھاجى.

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: شائىرە زىبۇننىسا. رەسسام: ق. بەشەروۋ. 1981 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «زىبۇننىسا، دىلشاد ۋە ئەنبەر ئاتىنلار شېئىرىيىتىدىن» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

2 - بېتىدە: ئۇلۇغ ئازەربەيجان شائىرى مۇھەممەد سۇلەيمان ئوغلى فۇزۇلىي.
(1498 — 1556 - يىللار)، «تۈرك ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى» دىن ئېلىندى.

3 - بېتىدە: مەشھۇر شائىر نىزامى گەنجەۋى ۋە ئۇنىڭ مەقبەرىسى.
(تەمىنلىگۈچى: شېرىپ خۇشتار).

4 - بېتىدە: ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرى مازىرىنىڭ ئالدى دەرۋازىسى.
(شېرىپ خۇشتار فوتوسى).

موللا سىدىق يەركەندى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشىق - مۇھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ پېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، بۇ كۆلپەتلىك ھادىسىلەردىن شاھزادىگە شۇنداق بىر قىيىن ئەھۋال يۈزلەندىكى، ئۇنىڭ سەۋر - تاقىتى قالمىدى، ئىختىيارىمۇ قولىدىن كەتتى. ئۇ: «ئەقىل مىزانىدىن ئايرىلىپ قالمىسام ياخشى بولاتتى» دەپ ئۆزىدىن ئەندىشە قىلاتتى. بېشىغا چۈشكەن بۇ سەۋدانى يوشۇرۇپ قالالماي مۇلكىئارانى بىر خىلۋەتكە چاقىردى. ئۇنىڭغا ئۆز بېشىغا چۈشكەن بۇ ماجىرانى ۋە بۇ ھەۋەس كۆڭلىگە سالغان بالانى ئېيتىپ، تۆۋەندىكىلەرنى دېدى:

— خاھى گادا، خاھى شاھ بولسۇن، خاھى غاپىل، خاھى ئاگاھ بولسۇن، مەيلى نېئمەتلەرگە كۆمۈلسۇن، مەيلى مېھنەتلەرگە گىرىپتار بولسۇن، ياكى ياخشىلىق ۋە ياكى يامانلىق بولسۇن، ئىشقىلىپ تەقدىرى ئەزەلدە پېشانىسىگە پۈتۈلگەنلا بولسا، ئۇنى كۆرمەسلىككە ئىلاجى يوق. ھەر بىر ئادەمزات، مەيلى شاھ، مەيلى گاداي بولسۇن ئۇنىڭ بويىنى قازا ھۆكمىنىڭ تۇزىقىدىن ئازاد ئەمەس. ئەزەلدە يېزىلغان قىسمەتنى ئۆزگەرتىمەن دېگەنلىك — سۇ ئۈستىگە خەت يازغانلىق بىلەن باراۋەر. تەقدىر قەلىمى نېمىنى يازغان بولسا، ئۇنى ئۆزگەرتىش ھېچقاچان بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. زاماننىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئىلىم ئىگىلىرىمۇ پەلەكنىڭ ھىيلە - نەيرەڭلىرى ئالدىدا ئاجىزدۇر. بىراۋنىڭ دۇنياغا ھۆكمى يۈرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا تەقدىر قازاسى كەلسە، نېمە ئىلاج قىلالىسۇن؟ مەن خالايىقنىڭ تەقدىر ئالدىدىكى ئاجىزلىقى توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەن. بىراق مەن شۇلاردىنمۇ ئاجىزمەن. تەقدىر قەلىمى پېشانەمگە نېمىنى يازغان بولسا، ئۇنى كۆرمەي ئىلاجىم يوق. بۇ ئىشلارنىڭ ئالدىمغا كېلىشى ئەزەلدىن مۇقەررەرلىكتۇر. كۆڭلى ئەقىل نۇرى بىلەن روشەنلەشكەن

ھەر بىر كىشى بۇ ئىشتا مېنى كەچۈرۈشى لازىم. مېنىڭ بۇ غەيرىي ھالىتىمدىن ساڭا مالاللىق يەتمىسۇن، بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش ئەمەس. ئاللەمنى تەربىيەت قىلغۇچى تەڭرىنىڭ قۇدرەت قەلىمى بىلەن قىسمىتىمگە يېزىلغان بۇ ئىشلارنىڭ غايەت مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى، قازا ئوتىنى پەسەيتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن. ماڭا كەلگەن بۇ خىل قىسمەتنى سېنىڭ خاقانغا بېرىپ ئېيتىشىڭنى ئىلتىماس قىلىمەن. ئارىمىزدا ئۇنىڭ ئاتىلىق ھەققى بار. شۇڭا، ئاتامنىڭ رۇخسەت بېرىشىنى تەلەپ قىلىمەن. ئۇ كېتىۋاتقان بۇ يولۇمدا ماڭا ھىممەت بېغىشلىسۇن. بەزىدە مېنى دۇئاسىدا ياد قىلىپ قويسۇن. ئۇنىڭ ھىممىتى بىلەن مېنىڭ بۇ مۇشكۈل ئىشىم شەكسىز ئاسان بولغاي. ئەگەر رۇخسەت قىلمىسا، بۇ سىرلىرىم تەڭرى ئالدىدا، روشەنكى بىچارە ۋە ئاجىز بولغىنىم ئۈچۈن ئاۋارە بولماقتىن باشقا ئىلاجىم يوق. چۆل ۋە ئاۋات دېمەي، بېشىمنى ئېلىپ مەقسەت يولۇمغا قاراپ كېتىۋېرىمەن. ئەگەر بۇ يولۇمدا ئەجدىھالار، دىۋىلەر ياكى تىلسىملار ئىچىدىكى يۈز مىڭلىغان بالالار ئۇچرىسىمۇ، كۆزۈمنى يۇمۇپ شۇ ئاپەتلەرگە ئۆزۈمنى ئۇرىمەن. بۇ ئىشىمنىڭ قايتۇرۇلۇشى ئىمكانىيەتتىن ناھايىتىمۇ يىراق، شۇڭا شاھنىڭ رۇخسەت بەرگىنى ياخشىراقتۇر، — شاھزادە بۇ تەھلىكىلىك سۆزلەرنى ئېيتىپ بولۇپ، ئارقىدىن ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق سۆزلەر بىلەن قەسەم قىلدى، — ئەمدى سەن ئاتامدىن رۇخسەت ئېلىپ بېرىش يولىدىكى ھەرىكىتىڭنى نۇقسانسىز بېجىرگەيسەن، — دېدى.

ئەلقىسسە، مۇلكىئارا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۆزىنى يوقاتقان ھالدا ئىچ-ئىچىدىن ئاھ تارتتى. پەرھادقا نەسىھەت قىلاي دەپ قارىسا، ئۇ نەسىھەت ئىشىكلىرىنى ئېتىپ قويغاندى. ئەمدى ھەرقانچە سۆزلىگەن بىلەنمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ دەردلىك سۆزلىرى تولىمۇ كۈچلۈك ئىدى. ۋەزىر شاھزادىنىڭ بۇ ئەھۋالىغا قاراپ، ئەجەبلەندى ۋە قايتا سۆزلەشكە ئاجىز كەلدى. شاھزادىنىڭ ۋۇجۇدى ھېلىقى چۈشىنىڭ يالقۇنىدىن نابۇت بولغانىدى. ئۇنىڭ ئاھىنىڭ تۈتۈنى كۆك گۈمبىزىدىن ئاشقانىدى.

مۇلكىئارا يىغلىغىنىچە خاقانىنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى. خاقاننى مەخسۇس خانىسىغا ئېلىپ كىرىپ، پەرھادنىڭ تارتقان ئازابىنى ۋە ئۇنىڭدىن مەلۇم بولغان ۋەقەلەرنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

خاقان پەرھادنىڭ بۇ ماجىراسىنى ئاڭلاپ ئۆز كۆكسىگە ئۆزى ئۇرۇپ، ياقىسىنى چاك قىلدى. مۇلكىئارا بىلەن ئىككىسى پەرھادنىڭ ئازابىدىن كۆپ ئەندىشە قىلىپ يىغلاشتى. خاقان قايغۇرۇپ، تاقەتسىزلىنىۋاتقاندا، مۇلكىئارا خاقانغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، شاھنىڭ ھەسرىتىگە جان كۆيدۈرۈپ، يېقىملىق سۆزلەر بىلەن نەسىھەتكە تىل ئاچتى:

— ئەي شاھىم، تەڭرىدىن نېمە كەلسە، ئۇنىڭغا چارە يوق. قازاغا رىزالىق بېرىش لازىم. بۈگۈنكى ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرد-ھەسرەتنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش كېرەك. چۈنكى ئۆزلىرىنىڭ پارلاق كۆڭۈللىرى دۆلەتنىڭ مەشئىلىدۇر. ئەقىللىق كىشى ئىشنىڭ چارىسىنى تېپىپ ئۇنىڭدىن نەتىجە ھاسىل

قىلالايدۇ. ئۆزلىرىگە بۇنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەلۋەتتە. ئەگەر تەڭرىنىڭ تەقدىرى چارە تېپىشنى مەنئى قىلسا، قازانىڭ ھۆكمىگە قانائەت قىلىش كېرەك.

خاقان:

— ئەي ئىقبال چىرىغىنىڭ نۇرى، دىللارغا ئاراملىق بېغىشلىغۇچى، دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كىشى ئۆز جانىدىن تويسا بولۇرمۇ؟
ئۇنى ئۆز ھالىغا قويسا بولۇرمۇ؟

خاقان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— كۆڭۈلنىڭ دەردىگە نەسىھەت دەرمان بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئىمكان قەدەر نەسىھەت قىلىمىز، ئەگەر بۇ نەسىھەتلەر بىلەن تىنچلانسا، بىزگە ئىقبال يۈزلىنىپ كۆڭلىمىزنىڭ ئىستىكى، جېنىمىزنىڭ راھىتى ھاسىل بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە نەسىھەتلىرىمىز تەسىر قىلمىسا، تەڭرىدىن نېمە كەلسە، خۇشاللىق بىلەن رازى بولۇشتىن باشقا چارىمىز يوق، — دېدى.

خاقان مۇلكئارا بىلەن ناھايىتى كۆپ كېڭەشكەن، خىلمۇخىل تەدبىرلەرنى تۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن شاھزادە ئۆزىنىڭ ئارزۇسىدا قەتئىيلىك بىلەن چىڭ تۇردى. نەسىھەتلەر كار قىلمىدى. شاھزادىگە بۇ ھەقتە قانچە سۆزلىگەنسېرى ئۇنىڭ ئارزۇسى تېخىمۇ كۈچىيەتتى. خاقان بۇ چارىلەردىن نەتىجە چىقىرالماي، مەيۈسلەندى. شاھزادىنى قاماپ قويۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن يەنە چىدىمىدى. ئاخىر ئۇ: «پەرھادنىڭ كۆڭلىنى خاپا قىلىش، ئۇنىڭ ھايات گۈلشىنىنى خازان قىلىش بىلەن باراۋەر. شۇڭا چىن ۋە خىتاي مەملىكىتىدىكى قوشۇنلارنى يىغىپ، يۇنان زېمىنىنى باسرۇق قىلسام، ئوغلۇمغا ھەمراھ بولۇپ، ئۇنىڭ ياخشى-يامان ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولسام» دەپ ئويلىدى. بۇ ئوي ئۆزىگە مۇۋاپىق تۇيۇلۇپ، مۇلكئاراغا:

— پەرھادنىڭ ئالدىغا چاپسان بار ۋە مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ چۈشەندۈر، — دېدى.

مۇلكئارا ئورنىدىن تۇرۇپ، پەرھادنىڭ ئالدىغا باردى، شاھنىڭ ئېيتقانلىرىدىنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ مەلۇم قىلدى. شاھزادە ئۆز مۇددىئاسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىنى ۋە بۇ ئىشقا ئاتىسىنىڭ رازىلىق بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئەگەر «ئۆزۈم يالغۇز بارىمەن، بۇ ئىشنى ئۆز مەيلىمچە قىلىمەن» دېگۈدەك بولسا، ئۇ ھالدا ئاتىسىنىڭ غەم-قايغۇدا قالىدىغانلىقىنى ھەم بۇ ئىشنىڭ مۇرەۋۋەتتىن بولمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئاتىسىنىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن مەملىكەتنى ھەتتا كۆك ئاسمانىنىمۇ ھاياجانغا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى پەملەپ، مۇلكئاراغا:

— شۇنداق قىلغىنىكى، بىز شۇ تەرەپكە قاراپ يولغا راۋان بولايلى، دېدى.

مەقسىتى ھاسىل بولغان مۇلكئارا دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، خاقانىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە بۇ ۋەقەدىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇشاللاندۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن قوشۇنلارغا پەرمان چۈشۈردى، جارچىلار: «بارلىق قوشۇن بەلگىلەنگەن جايغا يىغىلسۇن» دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، چۇ ئۆتتى ئەيش چاغى،
ماڭا تۇت ئەمدى ئاتلانۇر ئاياغى.
دىماغىمدىن ئالىپ بىر جام ئىلە ھۇش،
مېنى قىل دېۋ بەندۇ ئەژدىھا گۇش.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، خاقان پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، يۇنان مەملىكىتىگە يۈرۈش قىلىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشتى. يۈرۈش ناغرىسى چېلىندى. پۈتۈن لەشكەرنى يىغىش ئۈچۈن ئەلگە چاپارمەنلەرنى ئەۋەتتى. لەشكەرلەر مەملىكەتنىڭ تەرەپ-تەرەپلىرىدىن توپ-توپى بىلەن يېتىپ كېلىشكە باشلىدى. شۇنچىلىك كۆپ قوشۇن يىغىلدىكى، بۇ كونا دۇنيا تېخىچە بۇنچىلىك كۆپ قوشۇننى كۆرمىگەنىدى. قوشۇن دەرياسى دولقۇنلىدى. ئۇنىڭ دولقۇنى ئاسمان دېڭىزىغا بېرىپ تۇتاشتى. قوشۇن توپلانغان جايغا ئوردىغا لايىق شۇنداق بارگاھلار تىكىلدىكى، ئۇنى ھېچكىم كۆرۈپ باققان ئەمەس ئىدى. ئەقلىمۇ بۇنداق يېپەك ئەتلەسلەرنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغانىدى. يەنە ئاسمان ئىشخانىسىدەك بىر ئاق ئۆي تىكىلدىكى، ئۇنىڭ بارگاھى كۆككە يەتكەنىدى. بۇ پىرۇزا رەڭلىك بارگاھنىڭ ئىككى تۈۋرۈكى بولۇپ، ئۇ ئاپتاپتا چاقناپ تۇراتتى. چېدىر ۋە بارگاھلارنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قېقىلغان ئالتۇن-كۈمۈش قوزۇقلار ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك يالتىرايتتى. ئۇ يەرگە تىكىلگەن چېدىر ۋە بارگاھلارنىڭ ھېسابى يوق ئىدى. ئۇن ئىككى باسقۇچلۇق يۈكسەك بىر تەخت قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئون ئىككى قىرىنىڭ ھەر بىرى كۆك مىسالىدا ئىدى. بىراق بۇ كۆكتەك يۈكسەك قىرلارنىڭ ھەر بىرىنى شىمال يۇلتۇزى يۈز ئەسىر ئايلانسىمۇ بېسىپ ئۆتەلمەيتتى. ھەر باسقۇچقا تارتىلغان ئالتۇن تاناپلار كۆك دىئامېتىرىدىن كېسىپ ئېلىنغاندەك ئىدى. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر بارگاھ جەمشىدنىڭ ئايۋىنىدەك بولۇپ، ئۇ بارگاھتىكى ئالتۇندىن ياسالغان ھەر بىر گۈلدىن قۇياشمۇ رەشىك قىلاتتى. ئۇ يەرگە تىكىلگەن بارگاھلار يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇ يەرگە يىغىلغان قوشۇن چۈمۈلىلەردەك مىغىلدايتتى. يەر كۆتۈرەلمىگەندەك ھالەتتىكى بۇ قوشۇن پۈتۈن ئالەمنى سەلدەك بېسىپ جان مۈلكىگە باسرۇققا ماڭغان سۆيگۈ لەشكەرلىرىدەك يۇنان مەملىكىتىگە قاراپ ئاتلاندى. بۇ قوشۇننىڭ يۈرۈش قىلغان ئاياغ ئاۋازى نەگە يەتسە، ئاڭلىغان خەلقتىن «قاچ!» دېگەن سادا ياڭرايتتى. قوشۇن بىر يەردە ئىككى كۈنمۇ توختىماي مەنزىلمۇ مەنزىل كېزىپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقان تىۋىشى قەيەرگە يەتسە، بۇ تىۋىشنى ئاڭلىغان خەلق ئەقلى ھوشىدىن ئايرىلاتتى. ھەر بىر مەملىكەتنىڭ ئىشغال قىلىنىشى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەر بىلەن تەڭ ھەر بىر قەلئە قۇلۇپلىرىنىڭ ئاچقۇچىمۇ يېتىپ كېلەتتى. ھەر مەنزىلدە بىر مەملىكەت ئىشغال قىلىناتتى. مەملىكەتلا ئەمەس، بەلكى سۇ ۋە قۇرۇقلۇقلارمۇ ئىشغال قىلىناتتى. نەچچە ئاي چۆل، ۋادىلارنى كەزگەندىن كېيىن يۇنان مەملىكىتىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۇ مەملىكەتتىكىلەر خاقان قوشۇنىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن

خەۋەر تاپتى. بۇ مەملىكەتنىڭ كاتتىلىرى ۋە پۇقرالىرى ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا ھەدىيەلەرنى ئېلىپ كېلىپ، خاقاننى قارشى ئالدى. ھېكمەت ئەھلىگە خۇشال ھايات يۈزلەندى. خاقاننىڭ كېلىشى گويا شەرەپ بۇرجىغا ئاتارۇد (مېركۇرىي) يۇلتۇزى كەلگەندەك بولدى. پۈتۈن شەھەر خەلقى خاقاننى گويا بەخت-دۆلەتكە ئوخشاش قارشى ئالدى. ئۇنىڭغا كېلىپ قوشۇلدى. يەنە بۇ مەملىكەتنىڭ مەيلى ياخشى ۋە يامانلىرى بولسۇن، ئۇلار مال-مۈلۈكلىرىنى ئېلىپ كېلىپ خاقاننىڭ يۈكسەك ئاستانىسىگە باش قويدى، مەملىكەتنى خاقاننىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى. خاقانمۇ ھۆكۈمەت ئەھلىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى لايىقىدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مۇناسىپ ئورۇن بەردى. ھەممىگە مېھرىبانلىق بىلەن مەرھەمەت قىلدى ئۇلارمۇ شاھقا دۇئا قىلىپ مەدھىيىلەر ئوقۇدى. ھۆكۈمەت ئەھلى خاتىرجەم بولدى. خاقان ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىنى تىكلىدى ۋە جەمئىيەتكە تىل ئېچىپ:

— خاھىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرغۇچى بۇ پەلەك بىزنى بۇ ئۆلكە، تەرەپكە ئەۋەتىپ، چۆللەرنى كەزدۈردى. بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدىكى مەقسەت، مەملىكەتلەرنى ئىشغال قىلىش ئەمەس، بەلكى بىر تەھلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتۇر.- دەپ ئەھۋالنى بايان قىلدى.

يۇنانىنىڭ ھۆكۈمەت ئەھلى خاقانغا:

— بۇ جايدا باشتىن-ئاخىرغىچە تاشتىن پۈتكەن بىر تاغ بار. بۇ تاغنىڭ ئىچىدە ھىجران تۈنىنىڭ قاراڭغۇسىدەك بىر قاراڭغۇ غار بار. گويا قىشنىڭ تۈنلىرى يۈپيېتىر يۇلتۇزىدىن يورۇغاندەك، بۇ غارمۇ سوقرات ھېكىمدىن نۇرلانغاندۇر. شۇ تاغقا يەتكۈچە ئۈچ مەنزىل بار، — دەپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

خاقان ئۇلاردىن نىشان سوراپ:

— بىلگىنىڭلارنى بىزگە ئېيتىپ بېرىڭلار، بىزنىڭ مەقسىتىمىز قايسى تەرەپتە ھەل بولىدۇ، يولى نەدە، مۇساپىسى قانچىلىك؟ — دېدى. يۇنان بىلىمدارلىرى تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، دۇئا قىلىپ تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

— ئەي پادىشاھ، بىزدىن بەلگىسىنى سورىۋاتقان ئادەم بولسا، بۇ مەملىكەت ئىچىدىكى تەڭداشسىز بىر ھېكىمدۇر، يېشى بەش يۈزدىن ئاشقان، ئەل ئىچىدە سۇھەيلا ھېكىم دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ بىزنىڭ يۇناندا ئۆتكەن سوقراتقا ئوخشاش ھېكىمدۇر. ئۇمۇ سوقراتتەك غاردا يوشۇرۇن ياشايدۇ. ئۇنىڭ ئىشى خىلۋەتتە ياشاش، بىز ھەممىمىز ھېكمەت بابىدا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدۇرمىز. ھېكمەت ئەھلىنىڭ پاناھى بولغان شۇ ھېكىم شاھ سورىغان ھەممە ئىشلاردىن خەۋەردار. شاھ نېمىنى سورىسا، بىز بىلگىنىمىزچە بايان قىلىمىز. ھېكمەت ئەھلى بىلمىگىنىنى سۆزلىمەيدۇ. خۇسۇسەن بىز دۆلەت ئەھلى سورىغان مەسىلىگە بىز ئىمكان قەدەر ھەقىقىتى بويىچە جاۋاب بېرىمىز. بۇ مۈشكۈل مەسىلىنى پەقەت شۇ ھېكىملا ھەل قىلالايدۇ. ئەگەر خالىسىڭىز شۇ ھېكىمنىڭ ئالدىغا باشلاپ بارايلى. خاقان بۇ سۆزلەردىن خەۋەر تاپتى. شاھزادىنىڭ كۆڭلى تولىمۇ خۇشال بولدى.

خاقان بىلەن شاھزادە دەرھال ئاتلاندى. ھەممە ھۆكۈمالارنىڭ ھەمراھلىقىدا قوشۇن تارتىپ دەشت تەرىپىگە يۈرۈپ كەتتى. چۆلگە كىرگەندە

يىراقتىن بىر تاغنىڭ چوققىسى كۆرۈندى،
سۇھەيلا ھېكىم يوشۇرۇنغان غار شۇ يەردە
ئىدى. ئۇلار غارغا يېقىنلاشقاندا، ھەممى-
سى ئاتتىن چۈشۈپ غار تەرەپكە قەدەم
تاشلىدى. ھېلىقى ھېكمەت ئەھلىلىرىدىن
بىرى ئاستا غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ، سۇھەي-
لا ھېكىمنى بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلدى.
خاقان بىلەن شاھزادىنىڭ بۇ يەرگە ئاي
بىلەن قۇياشتەك يېتىپ كەلگەنلىكىدىن
بىشارەت بەردى. سۇھەيلا ھېكىم بۇ گەپ-
نى ئاڭلاپ ئۇلارنى ئۆز ھۇزۇرىغا چاقىر-
دى. شاھ بىلەن شاھزادە ئەدەب بىلەن
كىرىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى. دانا ھې-
كىم ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككىيلەن بىلەن
خۇشال ھالدا كۆرۈشتى. ئۇلارمۇ سۆيۈنۈپ
ھېكىمنىڭ قولىغا سۆيدى. ھېكىم ئۇلارنى
ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ
مۇشكۈل مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا كىرىش-
تى. خاقان ۋە شاھزادىدىن يولدا قانداق
جاپا-مۇشەققەت تارتقانلىقىنى، بۇ يەرگە
كېلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپ:

— بۇ يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىش-
تىكى مۇددىئايىڭلار نېمە؟ ماڭا بايان
قىلىڭلار، — دېدى.

خاقان شاھزادىنىڭ ئەينەكنى كۆر-
گەندىن كېيىن بېشىغا چۈشكەن ئەھۋال-
لارنى سۆزلەپ بەردى. بىلىمدان ھېكىم
ئەھۋالنىڭ نېمىلىكىنى بىلىپ ھەم سۆيۈن-
دى، ھەم قايغۇردى ۋە دەرھال شاھزادى-
نى قۇچاقلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى.

— ھە، ئاشۇ پەرھاد ئاتلىق يىگىت
سەن ئىكەنسەن-دە، — دېدى ئۇ بىلىمدان
ھېكىم شاھزادىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ،
ئاندىن كېيىن ئۇ تەڭرىگە سەجدە قىلدى
ۋە پەرھادقا. — بۇ سىرلارنى ئاشكارىلى-
غۇچى دۇنيا مېنىڭ نەچچە يۈز يىل بۇ
غارنى ماكان قىلىپ ياتقىنىمغا، يۈزلىگەن
جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتقىنىمغا لايىق
مۇرادىمغا يەتكۈزۈپ، بېشىمنى يۇقىرى
قىپتۇ. جاماست ھېكىم ماڭا: «مەن ۋاپات
بولۇپ، بۇ ئاسمان يەر ئايلانمىسىنى مىڭ
يىل كەزگەندىن كېيىن، چىن مەملىكىتى-
دىن بىر شاھزادە چىقىدۇ. ئۇ يۇنانغا
كېلىپ دۆلەتكە رەھبەر بولىدۇ. بىلىم ۋە
بەخت-ئىقبال ئۇنىڭ چىرايىدىن ئەكس
ئېتىپ تۇرىدۇ. ئىسمى پەرھاد بولۇپ،
جان-تېنى بىلەن كۆپلىگەن جاپا-مۇشەق-
قەتلەرنى چېكىپ، ئاخىر ئىسكەندەر رۇمى-
نىڭ تىلسىمىنى ئاچىدۇ» دەپ بىشارەت
بەرگەنىدى. ئەمما بۇ يولدا ئىككى مەنز-
زىل بار. ئۇنى بېسىپ ئۆتۈش خېلىلا
قىيىن بولىدۇ. بىرىدە ئەجدىھا بار. ئۇ
ئاغزىدىن ئوتلارنى چاچىدۇ؛ يەنە بىرىدە
ئەھرىمەن ناملىق دېۋە بار. ئۇ، كىشىلەر-
نىڭ بېشىغا ھاۋادىن تاشلارنى ياغدۇرۇپ
ئاشكارا زۇلۇم سالىدۇ، — دەپ ئەھۋالنى
تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ئۇ سۆزىنى داۋاملاش-
تۇرۇپ يەنە، — سوقرات ھېكىم ئەينى ۋا-
قىتتا مۇنداق بىشارەت بەرگەن: «سۇھەيلا
مەندىن كېيىن دۇنياغا كېلىدىغان پەرزەنت-
لىرىمدىندۇر. ئۇ مېنىڭ دۇئايى سالامىم-
نى قوبۇل قىلغاي ۋە تاپشۇرۇقلىرىمنى چۈ-
شەنگەي. ئەگەر پەرھاد بۇ مەقسەتنى
ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا نىيەت قىلسا، ئۇنىڭ
مەقسىتى يولىدا سۇھەيلا ياردەم كۆرسەت-
سۇن، شۇنداق قىلغاندا بۇ مەخپىي سىر
پەرھاد ئارقىلىق ئېچىلغۇسىدۇر. پەرھاد
ئەجدىھانى ئۆلتۈرگەندە شۇنچىلىك كۆپ خە-
زىنە چىقىدۇكى، ئۇنىڭدىن ئالەم ئەھلى خۇ-
شال بولىدۇ. دېۋىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن،

Altunoq

سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۈزۈكىنى تاپىدۇ. تىلسىمنى ئاچقان كۈنى بولسا، جەمشىدنىڭ جامى تېپىلىدۇ. ئەگەر بۇ نەرسىلەرنى بەخت-دۆلەت ئۇنىڭغا ئاتا قىلسا، پەرھاد بۇلارنىڭ ھەممىسىنى خاقانغا تاپشۇرغاي. پەرھاد ئۆزى مېنى (سوقراتنى) كۆرۈش، جاھاننەما ئەينىكىنى ئېلىپ كېلىشكە دەرھال ئاتلانسۇن. شۇ ئەينەككە قارىغىنىدا ئۆز بېشىغا كېلىدىغان ۋەقەلەرنى كۆرىدۇ.» سوقرات ھېكىمنىڭ بىشارىتى يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت. مەن ئۇ ھېكىمنىڭ ماڭا قالدۇرغان بۇ سالىمى ۋە مەلۇماتىدىن پەخىرلىنىمەن. نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى سېنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ كەلدىم. سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىدىغان بارلىق قىيىنچىلىقلارغا تەدبىر كۆرۈپ قويغاندىم، دەپ سۆزىنى تاماملىدى.

سۆھەيلا ھېكىم ئورنىدىن تۇرۇپ غار ئالدىغا باردى. ئۇ يەردىن بىر ئىدىشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ:

مانا بۇ ئىدىش مەرۋايىتتىن ياسالغان، ئۇنىڭ ئىچى سەمەندەر يېغى بىلەن تولدۇرۇلغان. مەن بۇنىچىلىك ياغنى جەملىگىچە تالاي ئوتلار ئىچىدە داغلاندىم. سەن ئەجدىھا بىلەن تۇتۇشىدىغان ۋاقتىڭدا بۇ ياغنى ئۆز تېنىڭگە سۈرتكەيسەن. ئەجدىھا بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقتىڭدا بۇ ياغ سېنى ئوتتىن ئامان ساقلايدۇ. ئەجدىھا سېنىڭ قولۇڭدا ئۆلگەندىن كېيىن خەزىنىلەر ساڭا نېسىپ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسابى يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆپتۇر. بۇ ئەلۋەتتە تارتقان رىيازەتلىرىڭنىڭ بەدىلى بولىدۇ. بۇ خەزىنىلەردىن كۆپلىگەن ئاجايىپ-غارايىپ نەرسىلەرنى تاپىسەن. بىراق ئەھرىمەن دېۋىمۇ تالاي مۇسىبەتلەرنى چېكىدۇ. ئەھرىمەننى ھالاك قىلغىنىڭدا پەلەك ئۇنىڭغا ماتەم تۇتىدۇ. شۇ چاغدا سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۈزۈكى سېنىڭ قولۇڭغا كىرىدۇ. تىلسىمنى قانداق ئېچىش توغرىسىدىكى سۆزلەر بىر كۈمۈش تاختا ئۈستىگە يېزىلغان. ئۇ دېۋىنىڭ بوينىغا ئېسىلغاندۇر. بۇ تاختىدىكى كۆرسەتمىلەرنى ئوقۇپ تىلسىمنى ئېچىشقا ماڭىسەن. ئۇ يەردىن جەمشىدنىڭ جامىنى تاپىسەن. جامنىڭ گىرۋىكىگە پۈتۈلگەن خەتنى كۆرىسەن. بۇ خەتنى ھەزرىتى ئىسكەندەر رۇمى يازغاندۇر. سەن بۇ خەتلەرنى ئوقۇپ ئۇنىڭ ھەقىقىتىگە يېتىپ، سوقراتنىڭ كىملىكىنى بىلىسەن. ئۇنىڭ ئەينەكتەك جامالىنى كۆرگىنىڭدە ئۇ ساڭا جاھاننەما ئەينىكىنىڭ ئەھۋالىدىن مەلۇمات بېرىدۇ. ئەينەكنىڭ سىرلىرىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن ئەينەككە قاراپ ئۇنىڭدىن ئۆمرۈڭدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى كۆرىسەن. ئەمدى ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلەشكە، سىرلار پەردىسىنى بۇنىڭدىن زىيادە ئېچىشقا رۇخسەت يوق، — دېدىدە، ياغ قاچىلانغان ھېلىقى ئىدىشنى پەرھادقا تاپشۇردى، ئاندىن يەنە، — قېنى ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي دەرھال يولغا راۋان بولغىن، ئىشلىرىڭنىڭ تېزدىن ھەل بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى.

سۆھەيلا ھېكىم پەرھاد بېسىپ ئۆتىدىغان مەنزىللەر توغرىسىدا بىر-بىرلەپ نىشانە كۆرسىتىپ، قايتا-قايتا تەلىم بەرگەندىن كېيىن پەرھاد بىلەن خوشلىشىپ ئۆز جېنىنى بىريولى تەڭرىگە تاپشۇردى.

ئۇلار كۆز يېشى بىلەن سۆھەيلا ھېكىمنىڭ تېنىنى يۇيۇپ، شۇ يەرنىڭ

ئۆزگە دەپنە قىلدى. يۇناندىن بىللە كەلگەن ھېكمەت ئەھلىلىرى شۇ يەردە قالدى. شاھزادە خاقان بىلەن بىللە يولغا چۈشتى. مەنزىللەردىن ئۆتۈپ، چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ، سۆھەيلا ھېكىم بەلگە بەرگەن جايغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردىن ئەجدىھا ياتقان جايغا بىر مەنزىل قالغاندى. ئۇلار بۇ يەردە ئاخشامغىچە تىنچ ئارام ئالدى. كېچە ئەجدىھاسى قاپقارا تونىنى يايدى، ئالەم بوشلۇقى قارا تۈتۈن ئىچىگە؛ قۇياش خەزىنىسى بولسا تۇپراق ئاستىغا يوشۇرۇنۇپ، بۇ ۋەيرانە جاھانىنىڭ ئۆگزىسى قاراڭغۇلاشتى. بۇلار ئەيش-ئىشرەت مەرۋايىتىدىن كەچلىك چىراغ ياندۇرۇپ، شادلىق قەدەھلىرىنى تەييارلاپ بەزمە تۈزدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، قىلىپ ئىچمەك ئەزىمەت،
تىرىكلىك شامىنى بىلگىل غەنىمەت.
مەي ئىچ بىر دەم تۈزۈپ ئىشرەت ئەساسى،
چىكەردىن بۇرنا دەم ئۆمرى ئەجدىھاسى.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، تاڭ شامىلى تۈنىنىڭ قاپقارا تۇتۇنىنى سۈرۈپ تاشلاپ، تاڭ خەزىنىسىدىن ئاشۇ كۈمۈش تاختىنى چىقىرىپ ئاستى. ئەجدىھا ئاغزىدىن ئوتلۇق يالقۇن چىققاندەك قۇياش تۈن غارىدىن چىقتى. قايغۇلۇق پەرھاد كۆزىدىن ئۈمىد ياشلىرىنى تۆكۈپ ۋە بۇ كۆز يېشى بىلەن يۇيۇنۇپ تەرەت ئېلىپ سۆھەيلا ھېكىمنىڭ تەلىمى بويىچە ئىشقا تۇتۇش قىلدى. تۇپراققا يۈزىنى قويۇپ يىغلاپ تەڭرىدىن مۇۋەپپەقىيەت تىلەشكە باشلىدى. يەنە ئاتىسىنىڭمۇ ئايىغىغا باش قويۇپ كۆز ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا دۇئا قىلىشىنى ئۆتۈندى. ئاتىسى ياقىسىنى يىرتىپ يىغلاپ ئوغلىغا دۇئا قىلدى. لەشكەرلەرمۇ قايغۇرۇپ يىغلاشتى. پەرھاد خاقاندىن ۋە بارلىق لەشكەرلەردىن رازىلىق ئېلىپ يولغا چۈشتى. خاقان باشلىق بارلىق لەشكەرلەر پىغان چېكىپ، دۇنيا بوشلۇقىدا پەلەك ئۆيىنىڭ ئىچىدە قىيامەت قوپاردى. پەرھاد گويا يۇلتۇزلارنىڭ پادىشاھىغا ئوخشاش پەلەك ئەجدىھاسىدەك ئاتقا مىنىپ، قورال-ياراغ، ساۋۇت ئەسلىھەلىرىگە كۆمۈلدى. ئۇ، شۇ يوسۇندا تەڭرىدىن مەدەت تىلەپ ئەجدىھا ياتقان تەرەپكە ئات سالدى. ئاتىسى ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوشۇن تارتىپ يولغا چۈشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئەجدىھانىڭ ئالامىتى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئەلقىسسە، شاھزادە بۇ ئالامەتنى كۆرۈپ دەشتى-قىرلارنى تېزلىكتە بېسىپ ئېتىنى سۈرۈپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر قۇرۇم باسقان دەشت چىقىپ قالدى. بۇ دەشتنىڭ قارىلىقى ھىجران كۈنلىرىنىڭ ئەجەل ئاخشىمىغا ئۇلاشقىنىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ يەرنىڭ رەڭگى ھىجران ئالىمىدىن دېرەك بېرەتتى. دەشت ئەجدىھانىڭ نەپىسىدىن قارايغانىدى. پەرھاد ئېتىنى

شۇ تەرەپكە چىپىۋاتقىنىدا، ئات كۆلگە پېتىپ ئۇنىڭ تورۇق رەڭگى قارىغا ئايلانغانىدى. شۇ پەيتتە بىر سېسىق پۇراق كەلدى. بۇ سېسىق ھىد گويا جەننەتنى دوزاختا ئايلاندۇرۇۋەتكەندەك بىر ھالەتنى پەيدا قىلدى. بۇ ھىد تۈپەيلىدىن كۆپلىگەن لەشكەرلەر ھوشىدىن كېتىپ ئاتتىن يىقىلدى. بىراق پەرھاد ئۆز بېشىغا چۈشكەن بۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئۆزىنى مۇستەھكەم تۇتۇپ يولىنى داۋاملاشتۇردى. ئاخىر ئەجدىھانىڭ قاراڭغۇ غارى كۆرۈندى. پەرھاد غار تەرەپكە ئېتىنى سۈردى. لەشكەرلەر ئەجدىھا ئاغزىدىن چىققان بورانغا يولۇققاندا گويا ئەجەلنىڭ ئوقىغا دۈچ كەلگەندەك بولدى. ئەجدىھا بالاغا ئوخشاش ھەيۋەت بىلەن غارنىڭ يوملاق گۈمبىزى ئىچىدىن چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ يۈرۈشتىكى جىددىيلىكى دوزاخنىڭ يالقۇنىغا، تولغىنىپ مېڭىشى شۇ ئوتنىڭ تۈتۈنىگە ئوخشايتتى. نەپىسىدىن پارچە-پارچە ئۇچقۇنلار چىقىپ بۇ ئۇچقۇنلارنىڭ ھەر بىرى ئالەمنى ئۆرتىگەندەك بولاتتى. نەپىسىنىڭ تۈتۈنى قويۇق بۇلۇتقا، ھەر بىر ئۇچقۇنى ئاپەت ۋە بالا چاقمىقىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ تېنى بالا تېغىدەك، ئاغزى شۇ تاغنىڭ غارىدەك ئىدى. ئەجدىھانىڭ ئۇزۇنلۇقى تاغدەك بولسىمۇ، لېكىن سەلدەك تىنىم تاپمايتتى. ئۆزى تاغدەك، بېشى تاغنىڭ تۇمشۇقىدەك، ئەمما بۇ تۇمشۇقمۇ تاشتەك قارا ئىدى. ئىككى كۆزى، خۇددى نېفىتنىڭ ئوتلۇق بۇلىقىدەك كۆرۈنەتتى. بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى قورقۇنچلۇق تونۇرغا، بەلكى نېفىتلىك تونۇرنىڭ مورىسىغا ئوخشايتتى. ئاغزىدىن چىققان ئوتنىڭ يالقۇنلىرى نېفىتلىككە كەتكەن ئوتتىن نىشانە بېرەتتى. ئۇنىڭ گەۋدىسى بالا تېغىدەك، قول-پۇتلىرىنىڭ ھەر بىرى بىر ئەجدىھادەك ئىدى. ئۇنىڭ تۆت پەنجىسى يەتتە ئاسماننى ئەجەلنىڭ باش بارمىقىدەك ئىسكەنجىگە ئالاتتى. ھەر پەنجىسىنىڭ تىرناقلىرى ئورغاقتەك ئىدى، ھەر بىر ئورغاق ئالماستەك ئۆتكۈر ئىدى. پۈتۈن ئەزالىرى كۆل رەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ھەربىر چېكىت بىر يولۋاستەك كۆرۈنەتتى. ئەجدىھا قۇيرۇقىنى ھەر نەپەستە بىر قېتىم ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، ئاندىن دەشتكە قاتتىق ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن كۆتۈرۈلگەن توزان كۆپكۆك ئاسماننى سۇرمە رەڭلىك چاڭ بىلەن خىرەلەشتۈرەتتى. ئەجدىھا بۇ خىل ھەيۋەتلىك شەكىل بىلەن غاردىن ئالدىراپ چىقىپ ئوت چاچقۇچى، ئاغزىدىن قان تۆككۈچى چىشلىرىنى كۆرسەتتى. ئۇ شاھزادىگە

كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا غەزەپتىن تاقەت
قىلالماي قالدى. شاھزادىنىڭ جېنىنى
قەستلەپ، ئاغزىنى بالاقازانىڭ دەرۋازى-
سىدەك ئاچقان هالدا دوزاخ ئوتخانىسى-
دىن يالقۇن چېچىپ پەرهاد تەرەپكە كې-
لىشكە باشلىدى. ئۇ بىردەم شاھزادىگە قا-
راپ ئوت چېچىپ تۇردى. ئۇ پۈتۈن قو-
شۇنىنى بىر ۋاقلىق غىزا، شاھزادىنى ئۇ-
نىڭ ئۈستىگە سېپىلگەن تۇز سۈپىتىدە چاي-
ناپ تۈگەتمەكچى بولدى.

شاھزادە ئىلگىرى تەلىم ئالغانلىقى
ئۈچۈن ئەجدىهانىڭ ئوتىدىن قورقۇپ
قالمىدى. ئوتمۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى.
ئەجدىهانىڭ غەزىپى قايناپ تېشىپ، پەر-
هادنى يۇتۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئاچتى.
شاھزادە دەرهال تەڭرىنىڭ نامىنى ياد-
لاپ، چاققانلىق بىلەن يايىنى قولىغا ئال-
دى. ئۇنىڭغا نەيزىدەك بىر ئوقنى بەتلەپ
ئەجدىهانىڭ ئاغزىغا شۇنداق ئاتتىكى،
ئەجدىها تولغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ تولغانغان
چاغدىكى گەۋدىسىنىڭ ئەگمەچلىرى ئوق-
قا نىشان بولدى. ئەجدىها گەرچە يېرىپ
تاشلىغۇچى كۈچكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن
شاھزادە ئاتقان يىلان كەبى ئوق ئۇنى
تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئوق ئۇنىڭ ئې-
غىر گەۋدىسىنى قوي ئۈچىيىگە زىخ سان-
جىلغاندەك تېشىپ ئۆتتى. ئەجدىها كاۋاپ
قىلىپ قورسىقىنى توقلاش ئۈچۈن ئوت
ياققانىدى. بىراق شۇ ئوتتا ئۆزى كاۋاپ
بولدى. ئۇنىڭ قايتا هۇجۇم قىلىشىغا ما-
دارى قالمىدى. پۈتلىرىدىن ماغدۇر كېتىپ،
هالى ئېغىرلاشتى. باتۇر پەرهاد ئېتىنى
سەكرىتىپ قىلىچ تارتىپ، تېز هۇجۇم قىل-
دى. ئۇنىڭ قىلىچ ئۇرۇشى كۆكنىڭ تاغ
ئۈستىگە چاقماق تاشلىغىنىغا ئوخشايتتى.
ئۇ چاقماق سۈپەتلىك قىلىچنىڭ كۈچىنى
كۆرسىتىپ، بىر تىغ بىلەنلا ئۇنىڭ ئىشى-
نى ئاخىرىغا يەتكۈزدى. ئەجدىهانى يوق-
لۇق غارىغا كىرگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن
ئېتىنى سۈرگىنىچە ئەجدىهانىڭ غارىغا
كىرىپ كەلدى. ئۇ غارغا كىرگەندىن كې-
يىن خەت يېزىلغان سۈزۈك بىر تاختىغا
كۆزى چۈشتى. تاختا ئۈستىگە بۇ يەردىكى
خەزىنىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەهۋالى يېزىلغان
بولۇپ، مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە ئىدى: «ئەي
دۇنياغا غەليان سالغۇچى يىگىت! سەن
تەڭرىنىڭ كۈچ بېغىشلىشى ۋە مۇۋەپپەقى-
يەت ئاتا قىلىشى بىلەن بۇ ئەجدىهانى
ئۆلتۈردۈڭ، ئەمدى ئۇنىڭ غارىدىكى يو-
شۇرۇن خەزىنىنى تاپىسەن. بۇ مەخپىي
خەزىنە ئەجدىهانى هالاك قىلغانلىقىڭنىڭ
مۇكاپاتى بولىدۇ. بۇ غار ئاسماندەك يۇ-
مىلاقتۇر. سەن ئۇنىڭ مەركىزىدىن نۇقتى-
سىنى ئېنىق تاپساڭ ئۇ يەرگە بىر قارا
تاش كۆمۈلگەندۇر. ئۇنىڭ ۋەزنى مىڭ
پاتماندىن ئېغىرراق. قىلىچىڭنىڭ ئۇچى بى-
لەن ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئويۇپ تاشنى ئور-
نىدىن قومۇرۇپ ئال، ئاندىن كېيىن ئۇ-
نىڭ ئىچىگە كىرىپ تەڭرىنىڭ قۇدرىتى-
نى كۆر.» شاھزادە تاشتاختىدىكى بۇ
گۈزەل يېزىقنى ئوقۇپ چىقىپ، يېزىلغان
سۆزلەرنى بىر-بىرلەپ ئورنىغا كەلتۈر-
دى ۋە ئۇنىڭدا كۆرسىتىلگەن ئىشلارغا تو-
لۇق رىئايە قىلىپ ئۇنىڭدىن سان-ساناق-
سىز خەزىنىلەرنى تاپتىكى، ئاسمان خەزى-
نىچىلىرى ئۇنىڭ هېسابىغا ئاجىز، ئۇنىڭ
مىڭدىن بىرىنىمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئەپ-
رىدۇن شۇنچە خۇملارنى يوشۇرۇپ كەت-
كەنىدىكى، ئۇنىڭ هەر بىر خۇمى ئاسمان
خۇمىدەك كېلەتتى. بەزى خۇملار ئالتۇن،
كۈمۈش بىلەن بەزىلىرى قىممەت باهالىق
لەئلى ياقۇتلار بىلەن تولغانىدى. بۇ خە-
زىنىلەرنىڭ تۆرىدە بىر ئالىي ئايۋان بار
ئىدى. ئۇنىڭ هەر بىر ئايلانمىسى زۇهەل
(ساتۇرن) يۇلتۇزىغا ئوخشايتتى. بۇ ئايۋا-
نىڭ ئىچىدە زىننەتلەنگەن بىر تەخت
بولۇپ، ئۈستىدە يالتىراپ تۇرغان يۈز
خىل نەرسىلەر بار ئىدى. يەنە شۇلارنىڭ

ئۇستىدە بىر ئۆتكۈر قىلىچ بولۇپ، بۇ
زۇلپىقاردىن قېلىشمايتتى. قىلىچنىڭ يېنىـ
دا بىر قالقان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر
قۇببىسى قۇياشتەك يالترايتتى. ئۇنىڭ
يېنىغا قويۇلغان بىر پارچە خەتتە: «بىـ
رەر كىشىگە يۈكسەك بەخت يار بولۇپ بۇ
قالقان بىلەن قىلىچ قولىغا چۈشسە، بىرىـ
نى بېلىگە تاقاپ، بىرىنى قولىغا ئالسا، ئەگەر
يۈز تۈمەن دېۋە بىلەن ئېلىشقان تەقدىرـ
دىمۇ تېز پۇرسەت ئىچىدە ھەممىسىنىڭ
يۇرتىدىن چاڭ چىقىرىدۇ. قالقاننىڭ قۇبـ
بىسىدا سۇلايمان پەيغەمبەر ئۆز ئۈزۈكىـ
گە يازدۇرغىنىدەك ئىسمى ئەزەم پۈتۈلگەن.
ئۇنىڭ خاسىيىتى شۇكى، ئەگەر يۈز تۈـ
مەن دېۋە مىكرى-ھىيلە ئىشلەتكەندىمۇ
بۇ قالقاننى تۇتقان كىشىگە ئۇنىڭغا يېزىلـ
غان ئىسمى ئەزەم تۈپەيلىدىن قىلچە دەخـ
لى يەتمىگەي. ئەگەر قالقاننى تۇتقان كىـ
شىگە تىغ ئۇرۇلسا، ئۇنىڭ جىسمىغا زەرەر
يەتمەس. بېشىغا بۇ تىغ چۈشكەن كىشىـ
لەرنىڭ بارلىقى يوقىلىپ قارا تۇپراققا
قوشۇلغاي. قىلىچقىمۇ بىر ئىسمى ئەزەم
پۈتۈلگەن بولۇپ، بۇ قىلىچنى تۇتقان كىـ
شى ئىسمى ئەزەمنىڭ خاسىيىتى بىلەن
مەلئۇن شەيتانلارنى، ئەھرىمەن دېۋىنى
ئىككىگە بۆلۈپ تاشلاپ، باتۇرلۇقتا شۆھـ
رەت تاپقاي»— دېگەن مەزمۇنلار بار ئىـ
دى. پەرھاد بۇ ئىككى مۆجىزىنى تاپقانـ
لىقى ئۈچۈن چىن كۆڭلىدىن سۆيۈنۈپ
ھەقىقىي ياراتقۇچى بولغان تەڭرىگە سەجـ
دە قىلدى. ئۇ ھۆرمەت-ئىھتىرام بىلەن
قىلىچ، ۋە قالقاننى ئېلىپ، بىرىنى بېلىگە
تاقىدى يەنە بىرىنى قولىغا ئالدى ۋە ئېـ
تىنى مىنىپ تېز يۈرۈپ ئۆز قوشۇنى ئالـ
دىغا يېتىپ كەلدى. بىراق ئۇ ئەجدىھا
بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقىتتا جاھاننى قاراڭـ
غۇلۇق، ئەتراپنى بەتبۇي پۇراق
قاپلاپ كەتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپـ
لىگەن لەشكەرلەر ھوشىدىن كېتىپ يىقىلـ
غانىدى. پەرھاد ساق قالغانلارنىڭ كۆزىـ
دىن غايىب بولغانىدى. ئۇ شۇنچە ئاپەتـ
لەر ئىچىدىن گوياكى ئىسكەندەر زۇلمەت
ئىچىدىن چىققاندەك چىقىپ كەلدى. بۇـ
نى كۆرۈپ خاقان بىلەن مۇلكئارا پىغان
چېكىپ پۈتۈن لەشكەرلەر بىلەن پەرھادـ
قا جېنىنى پىدا قىلىشتى. چۈنكى پەرھاد
شۇنچە بالا-قازالاردىن خالاس بولۇپ،
ئەجدىھادىن نىجاد تاپقانىدى. ئەجدىھاـ
نىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدىن، دۇنيادا ئۇنىڭدىن
ئەسەرمۇ قالمىغانلىقىدىن ھېچكىمنىڭ خەـ
ۋىرى يوق ئىدى. پەرھادنىڭ ئاتىسى بۇ
ئەھۋالنى پەملەپ ئۇنىڭغا جان پىدا قىلـ
غۇدەك بولدى. لەشكەرلەرمۇ بۇ ئىشلارنى
بىلىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈشۈپ بېشىدىن
چاچقۇ چاچتى ۋە ئۇنىڭ ھەققىگە دۇئا
قىلىشتى.

ۋاقىتكى، تاغ شامىلى چىقىپ، ئۆزىـ
نىڭ مۇشكى-ئەنبەر ھىدى بىلەن مەيـ
داننى سېسىقچىلىقتىن تازىلىدى. قۇياش
چىقىپ ئۆلگەن ئەجدىھانىڭ گەۋدىسى
كۆرۈندى. تاغلار، ۋادىلار يورۇپ كەتتى،
ھەتتا غارنىڭ ئىشىكىمۇ كۆرۈندى. پەرـ
ھاد بىلەن خاقان غارنىڭ ئاغزىغا بېرىپ
پۈتۈن دەشتى-چۆلنىڭ ئەجدىھا قېنى بىـ
لەن بويالغانلىقىنى كۆردى. پەرھاد بۇ
ھېسابسىز قىممەتلىك خەزىنىلەرنى خاقانغا
تاپشۇرۇپ ئۇنى خەلققە ئىنئام قىلىشنى
سورىدى ھەم ھېلىقى قىلىچ ۋە قالقاندىن
ئىبارەت ئىككى مۆجىزىنىڭ ھەقىقىتىنى
ھەر بىرىگە يېزىلغان ئىسمى ئەزەمنىڭ
خاسىيىتىنى ئاتىسىغا ئېيتىپ بەردى. بۇ
خەزىنىلەردىن خاقان ناھايىتى خۇشاللانـ
دى ۋە ئۇ خەزىنىلەردىن بۇ ئىككى قىـ
لىچ، قالقاننىڭ بىباھالىقىنى چۈشەندى.
ئىككى پارچە قىلىپ تاشلانغان ئەجدىھا
ئۇنى تېخىمۇ سۆيۈندۈردى. تارتقان جاپاـ
مۇشەققەتلەر بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر ئالدىدا
ئېسىدىن كۆتۈرۈلدى. بولۇپمۇ ھېلىقى ئىككى

خەزىنە خاقاننى ھەددىدىن زىيادە
خۇشال قىلدى. خاقان لەشكەرلەرنى تاغ
باغرىغا چۈشسۇن دەپ پەرمان قىلدى.
لەشكەرلەر ئەجدىھانىڭ غېمىدىن ئازاد بو-
لۇپ شادلىقتا چۆمدى. ئۇلار: «ئەجدىھا
يوقىلىپ، ھېسابسىز خەزىنىلەرگە سازاۋەر
بولدۇق»— دەپ خۇشاللاندى. پاراغەت خە-
زىنىسى بىلەن شادلاندى.

قۇياش پەرھادى ئۆتكۈر نەيـ-
زىسىنى راسلاپ، قارا تاغ ئەجدىھا-
سىنىڭ قېنىنى تۆكمەكچى بولدى.
قارا تاغ ئەجدىھاسىنىڭ شەپقەتتىن ئىبا-
رەت قېنى كۆككە شۇنداپ چاچرىدىكى،
گويا يەردىكى قاننىڭ كۆككە شولىسى
چۈشتى. بۇلار ئەيش - ئىشرەت مەرىكى-
سىنى تۈزۈپ، كېچە ئىشرەتگاھىدا ئىچ-
كۈلۈك يولىنى تۇتتى. پەلەك بوستانىغا
ئوخشاش بەزمە تۈزۈپ، ئەجدىھا قېنىدەك
گۈل رەڭ شارابلارنى ئىچىشكە كىرىشتى.
نەزمە:

كېتۈر ساقى مەيۇ، بول غەمگۇساردىم،
دېمەيكىم غەمگۇساردىم، يار غاردىم.
كى بولغاي ئاندا ئەژدەر قانىدەك رەڭ،
ساچاي گەنج ئىچمەكىگە قىلسام ئاھەڭ.

*　　　*

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلـ-
غۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشا-
رەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-
مۇھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلى-
رىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ
ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجا-
يىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن
تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، دۇنيا كېچىنىڭ قارا مۇش-
كىگە ئاق كافۇر سەپتى. ئەھرىمەن دېۋىنىڭ
نەپسىدىن دۇنياغا نۇر چېچىلدى. كېچە
دېۋىنىڭ ھالىغا ماتەم تۇتۇپ، ئاسمان سۇ-
لايمانى ئۆزىنىڭ نۇرلۇق ئۈزۈكىنى كۆر-
سەتتى. پەرھاد تېزلىك بىلەن ئۆز ئىشى-
غا كىرىشىپ ئۇرۇش تىغىنى بېلىگە مەھ-
كەم باغلىدى. قالقىنىنى قولىغا ئالدى.
جەڭگە كېرەكلىك بولغان پۈتۈن ئەسلىھە-
لەرنى تەييارلىدى. ئاندىن ئۆزىنىڭ
دېۋە گەۋدىلىك ئېتىغا مىنىپ ئەھرىمەن
ۋادىسىغا قەدەم قويدى. خاقان يەنە ئاھ
چېكىپ، ئاھىنىڭ تۈتۈنىنى كۆككە يەت-
كۈزدى ۋە ئەھرىمەن دېۋىنىڭ قورقۇن-
چىسىدا جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ، جېنى-
دىنمۇ بىزار بولۇپ ئىختىيارسىز ھالدا
پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. لەشكەر-
لەرمۇ خاقاننىڭ ئارقىسىدىن باراتتى.
پەرھاد لەشكەرلەردىن ئىلگىرىرەك يۈ-
رۈپ بارغانسېرى ئۇلاردىن ئۇزاقلاپ قارىسى
كۆرۈنەر - كۆرۈنمەس ئارىلىقتا كېتىۋاتات-
تى. شۇ سۈرئەتتە چۆل - باياۋانلارنى كې-
زىپ بىر ئورمانغا دۇچ كەلدى. ئورمان-
لىقنىڭ كەڭلىكىنى تەرىپلەشكە ئەقىل
ئاجىزلىق قىلاتتى. بۇ ئورمانلىق ئەمەس،
بەلكى ئەھرىمەن دېۋىنىڭ باغۇ - بوستانى
ئىدى. ئۇنىڭ ياكى ئۇچى ياكى ئۇ قىر-
غىقى كۆرۈنمەيتتى. ئورماندىكى دەرەخ-
لەرنىڭ ئاستىدا تالاي ئۆسۈملۈكلەر ئۆس-
كەن ئىدىكى، بۇ ئۆسۈملۈكلەركۆك ئۆسۈم-
لۈكلىرىدىنمۇ يۇقىرىغا شاخ تارتقانىدى.
ھەر تەرەپتە يۈز مىڭلاپ قەدىمي دەرەخ-
لەر، ھەر بىر دەرەخنىڭ گەۋدىسى ھەي-
ۋەتلىك، ياپراقلىرىدا تەئەججۈپلۈك بار
ئىدى. ياپراقلار ئارىسىدىن دېۋىلەرنىڭ

ھاكانى بىر ـ بىرلەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
دېۋىلەرنىڭ نەپەسلىرى ئۇ يەرنىڭ شاـ
ھىلى ئىدى. بۇ ياپراقلار ئازدۇرغۇچى ئەيـ
نەككە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى ئوغـ
رىلايتتى. ئۇ جايدىكى جانىۋارلارنىڭ
ھەممىسى دېۋىلەر بولۇپ، ئۇلار ھەر خىل
شەكىللەر بىلەن ھىيلە ـ نەيرەڭلەرنى
كۆرسىتەتتى. غول ـ شەيتانلارنىڭ غەلۋەـ
ماجىرالىرى دەريا دولقۇنلىرىنىڭ ساداسىـ
دەك ھەيۋەتلىك ئىدى. دەريا بويىدىكى
تاشلار گويا ئادەملەرنىڭ كېسىلگەن
بېشىدەك ۋەھىملىك كۆرۈنەتتى. سۇ ئۈسـ
تىدىكى كۆپۈكلەر نەيرەڭۋاز ئاسمان گۈمـ
بىزىگە ئوخشاش نامايان بولۇپ، كىشى
ئەقلىنى ھەيرانلىقتا سالاتتى. دەريا سۇـ
يىنىڭ دولقۇنى سەۋدايىلارنىڭ يازغان
خېتىدەك كىشىنىڭ ئەقلىگە رەقەم چېكەتـ
تى. دېۋىلەر ئۇلۇغ زاتلارنى شاخلارغا
يوپۇرماقتەك ئېسىپ قوياتتى. ئەگەر ئۇ
تەرەپلەرگە پۇقرالارنىڭ قەدىمى يېتىپ
قالسا، بېشى قېيىپ، ھەيران ـ سەرگەردان
بولۇپ قالاتتى. ئىچى كۆيۈپ، كاۋاك بوـ
لۇپ قالغان دەرەخلەر غول ـ شەيتانلارنىڭ
ئۇۋۇسىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ دېۋىلەر ماكاـ
نى ئەقلنى يوقىتاتتى. ئۇ يەردىكى قۇـ
رۇق شاخلار كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا
دېۋىلەرنىڭ مۈڭگۈزىدەك گەۋدىلىنەتتى.
ئۇ جاينىڭ توپىسى قۇتۇلۇش يوللىرىنى
بېسىپ كەتكەن بولۇپ، ھەر تەرەپتە مىڭـ
لاپ سوقماقلار بار ئىدى. شۇنىسى ئەجەبـ
لىنەرلىكى، ھەرقانداق ھوشيار ئەقلىمۇ
تەرەپ ـ تەرەپتىكى سوقماق يوللار ئىچىدە
كەلگەن يولىدىن ئېزىپ قالاتتى. بۇ يەرـ
نىڭ ۋەھشىي ھايۋانلىرى، جىن ـ شەيتانلار
بولۇپ ئۇلاردىن پىتنە ـ پاسات، ھىيلىگەرـ
لىك ساداسىدىن باشقا ئاۋاز چىقمايتتى.
بۆرىلىرى قايغۇنىڭ پىغانىنى چېكىپ بۇ
يەرگە كىرگەن كىشىلەرنى تۇتۇپ يېيىش
ئۈچۈن تىنماي ھۇۋلايتتى. بۇ دەشتنىڭ
ئەتراپىدا يېيىلغان تىكەنلىرى گويا: «بۇ
تەرەپكە كەلمە!» دېگەندەك سادا چىقىـ
راتتى. بۇ يەردىكى شاخلار دەرەخ شاخـ
لىرى ئەمەس، بەلكى دېۋىلەرنىڭ مۈڭگۈـ
زى بولۇپ كىرگەن كىشىلەرنىڭ سەللىـ
سىنى ئىلىپ ئالاتتى. قۇشلىرى قايغۇ ۋە
ئەلەمنىڭ مۇزدىكىسىنى ياڭرىتىپ، بۇ يەرـ
گە كېلىپ قالغان مۇساپىرلارنىڭ ماتىمىـ
گە پىغان چەكسە؛ بۇلۇتلىرى ئۇلارنىڭ
ھالىغا زار ـ زار يىغلاپ، كۆزىدىن مەرۋاـ
يىت چاچاتتى. بۇ ماكانىنىڭ شامىلى چوڭ
دېۋىلەر نەرە تارتقاندەك ھۆركىرەيتتى. گىـ
ياھلارنىڭ ئۇچى نەشتەردەك، نەشتەر ئەـ
مەس، بەلكى قان تۆككۈچى خەنجەردەك
ئۆتكۈر ئىدى. دەرەخلەرنىڭ شامالدا ئىـ
غاڭلىشى گوياكى: «ئەي شور پېشانە بۇ
ياققا كېلىپ قالما» دېگەنلىكتىن بىشارەت
بېرەتتى. ھەر بىر چىنارنىڭ يوپۇرماقلىـ
رى ئىنسانلارنىڭ قولىدىن پۇلاڭلاپ:
«تەڭرىنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن
كەينىڭگە يان!» دەپ ئىشارەت قىلاتتى.
ئەلقىسسە، شاھزادە پەرھاد تەڭرىگە
تەۋەككۇل قىلىپ ئىككىلەنمەي جاڭگالغا
ئېتىنى سۈردى. بىرقانچە مۇساپە يول
يۈرگىنىدىن كېيىن جاڭگالدىكى بىر بوشـ
لۇققا چىقتى. بۇ بوشلۇق باشتىن ئاخىرـ
غىچە ياپيېشىل ئوت ـ چۆپ ۋە گۈللەرـ
گە پۈركەنگەنىدى. ئوت ـ چۆپلىرى مۇشەقـ
قەتتىن، گۈللىرى دەردتىن ئىبارەت ئىدى.
شاھزادە بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندە ئالـ
دىدا بىر ئالىي قەسىر تۇرغانلىقىنى كۆردى.

ئۇ ئىنسانىنى ۋە دېۋە - پەرىلەرنى
ياراتقان تەڭرىنى ياد ئېتىپ، ئەھرىمەن
دېۋە تەرىپىگە قاراپ ئات سالدى. قانخور
دېۋە شاھزادىنىڭ ئاياغ تاۋۇشىنى ئاڭ-
لاپ ئەھۋالىنىڭ نېمىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن
بېشىنى چىقاردى. ئۇ يىراقتىن ئۆز قەس-
رى تەرىپىگە كېلىۋاتقان بىر ئاتلىقنى
كۆردى. شاھزادىنىڭ قىياپىتىدىن ئۇنىڭ
ئەقىللىقلىقىنى، ۋۇجۇدىدىن دېۋە ئۆلتۈر-
گۈچى كىشى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئەھرى-
مەن دېۋە شاھزادىنى كۆرۈپ، گۈلدۈرما-
مىدەك قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ ئۆز قەس-
رىدىن قەھرى - غەزەپ بۇلۇتىدەك چىقىپ
كەلدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى زەھەرگە
تولغانىدى. ئۇ ئالاق - جالاق بولغان ھال-
دا ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ، گويا دوزاخ
ئوتىدىن يالقۇن چۈشكەندەك چۇقان كۆ-
تۈردى. ئۇنىڭ چۇقانى زامان بوستانىنى
لەرزىگە سالدى، سادىسىدىن پەلەك ئايۋانى-
غا چاك كەتتى. ئۇنىڭ بويىنىدىكى ھەربىر
تال تۈك بىر نەيزىنىڭ ئۇچىدەك، نەيزى-
نىڭ ئۇچىلا ئەمەس، بەلكى ئەجدىھا سۈ-
پەتلىك يىلاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى-
دىن تامغان ھەر تامچە قاندىن ھىيلە-
مىكىر بىلەن بىر دېۋە پەيدا بولاتتى.
يۈزىنىڭ قارىلىقى مالامەت تۈنىدەك،
بويىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىيامەت كۈنىدەك
ئىدى. ئۇ قولىدا ئۇچىغا بىرپارچە تاغ
بېكىتىلگەن چىناردەك بىر تۈۋرۈكنى تۇت-
قانىدى. ئۇ تۈۋرۈك ئەمەس، بەلكى شۇ
قەدەر كېلەڭسىز بىر گۈرزىنى كۆتۈرۈپ
كەلدى. ئۇنىڭ دەستىسى بىر مۇنارىغا
ئوخشايتتى. ئەگەر بۇ گۈرزە بىلەن ئىل-
بىردىس تېغىغا ئۇرسا، ئۇ تۇپراققا ئاي-
لىناتتى. ئەھرىمەن دېۋە شۇ قىياپەت

بىلەن شاھزادىگە قاراپ:
— ھەي غاپىل ئادەمزات، بۇ ئايلى-
نىپ تۇرغۇچى ھىيلىگەر پەلەك ئالدىڭغا
كېلىدىغان جەۋرى - جاپالارنى پېشانەڭگە
پۈتۈپتۇ. ئەمدى سەن بۇ جاڭگالدىن ئۆت-
مەكچى بولساڭ يولۋاسنىڭ پەنجى ئۇرۇ-
شى، شىرنىڭ چاڭگال سېلىشىدىن باشقا
ئىشنى كۆرمەيسەن. ئەگەر بۇ يەردىن
پەرىشتە ئۇچۇپ ئۆتسە، ئۇنىڭ جىسمىدىن
ھاياتلىقمۇ ئۇچۇپ كېتىدۇ. بۇ يەرنىڭ
ئۈستىدىن لاچىن ئۇچۇپ ئۆتسە ئۇنىڭ
قاناتلىرى كۆيۈپ كېتىدۇ. سېنى بۇ يەرگە
قانداق خىيال ئېلىپ كەلدى، بىلىپ قوي-
غىنىڭ، خىياللىرىڭ ئەمەلگە ئاشمايدۇ، —
دېدى - دە، شاھزادىنىڭ بېشىغا گۈرزى
سالدى، شاھزادە بېشىغا قالقانىنى تۇتۇپ،
قىلىچ بىلەن گۈرزىنىڭ دەستىسىنى چاپ-
تى، شۇنىڭ بىلەن گۈرزىنىڭ ئۇچىغا
بېكىتىلگەن تاش دېۋىنىڭ بېشىغا چۈشۈپ،
ئۇنىڭ بېشىنى زەخىملەندۈردى. بۇنىڭ
بىلەن ئەھرىمەن دېۋىنىڭ ۋۇجۇدىغا غە-
زەپ ئوتى تۇتىشىپ، بېشىنى تۇتقىنىچە
قەسىرىگە كىرىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي
ئۇ يەردىن ئاۋۋالقىسىدىنمۇ چوڭراق بىر
گۈرزىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇ تېخىمۇ
غەزەپلەنگەنىدى. ئۇ گۈرزىنى كۆتۈرۈپ
شاھزادىنىڭ بېشىغا سالماقچى بولدى.
شاھزادە بۇ گۈرزىنىڭمۇ دەستىسىنى قى-
لىچ بىلەن چېپىپ تاشلىدى. بۇنى كۆر-
گەن دېۋە شاھزادىگە ئاپىرىن ئوقۇدى.
پەرھاد ئەھرىمەن دېۋىنىڭ بىرقانچە
قېتىملىق ھۇجۇمىنى شۇ يوسۇندا چېكىن-
دۈرگەندىن كېيىن دېۋە چەكسىز غەزەپ-
لىنىپ نەرە تارتقىنىچە قارا بۇلۇت سۈ-
رۈلگەندەك تاغ تەرىپىگە قېچىپ كەتتى.

ئۇ پەرھادنى تاشبوران قىلىش ئۈچۈن
بىر تاغنىڭ تاشلىرىنى پۈتۈنلەي ئالقى-
قىنىغا يىغىپ، شامالدەك ئۇچۇپ كەلدى.
بۇنى كۆرگەن پەرھاد مۇستەھكەم قورغان
ئىچىگە كىرگەندەك قالقانىنىڭ ھىمايىسى
ئاستىغا كىردى ۋە ئەھرىمەن دىۋىگە ئىس-
مى ئەزەمنى توغرىلىدى. ئەھرىمەنىنىڭ
قولىدىن ماغدۇر كېتىپ، جىسمى ھەرى-
كەتتىن توختاپ، ھاۋادىن دومىلاپ يەر-
گە چۈشتى ۋە تاشلار ئارىسىدا قېلىپ
ئۆلۈمگە يېقىنلاشتى. ئەھرىمەن دىۋە
سۆزگە تىل ئېچىپ:

— ئادەمزاتنى تاشبوران قىلاي دې-
سەم، ئاخىرى ئۆزۈم تاشبوران بولدۇم،—
دېدى. پەرھاد كۆز ئالدىدا دىۋىنى ئىت-
تەك خارىزار بولغان، پۈت-قولى ئىشتىن
چىققان ھالدا كۆرۈپ، بېلىگە ئاسقان
قىلىچىنى سۇغۇرۇپ، ئېتىنى سەكرەتكىنى-
چە چاقماقتەك كېلىپ دىۋىنىڭ بېشىغا
بىرلا قېتىم قىلىچ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن
دىۋىنىڭ ئىشىنى تاماملىدى. ئۇنىڭدىن كې-
يىن رۇستەمدىن يۈز ھەسسە ئارتۇق شى-
جائەت بىلەن قەسىرگە يېتىپ كېلىپ ئې-
تىنى ئىشىككە باغلىدى. دىۋىنىڭ بېشىنى
ئۈزگەن قولىدا قىلىچىنى تۇتقان ھالدا
قەسىر ئىچىگە قەدەم قويدى. قەسىر دۇن-
يادەك كەڭ ئىدى. قاياققا قارىسا جاھا-
نىڭ قىممەتلىك بايلىقلىرى كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. ھەر تەرەپكە تۆمۈر قۇلۇپ سې-
لىنغان سانسىز ئىشىكلەر بار ئىدى. ھەر-
قايسى ئىشىكنىڭ بېشىغا شۇ ئۆيدە قان-
داق ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن خەزىنىلەر-
نىڭ بارلىقى يېزىپ قويۇلغانىدى. شاھزا-
دە بۇ خەتلەرنى تېز-تېز ئوقۇپ ئۆتتى.
ئۇ يەنە بىر ئىشىكنى كۆرۈپ ئەجەبلەن-
دى. بۇ ئىشىك ئالتۇندىن ياسالغان بو-
لۇپ، ئۇنچە-مەرۋايىتلار بىلەن بېزەلگە-
نىدى. ئىشىكنىڭ چۆرىسىگە بولسا، تۆ-
ۋەندىكى سۆزلەر يېزىلغانىدى: «بۇ ئۆي-
نىڭ قۇلۇپى ئاسانلىقچە ئېچىلمايدۇ، بۇ-
نى ئاچمىغان ياخشىراق». بۇ سۆزلەردىن
شاھزادىنىڭ كۆڭلىگە مالاللىق يېتىپ، قولى
بىلەن بېزەكلىك قۇلۇپنى چېقىپ، ئىشىك-
نى سۇندۇرۇپ ئۆيگە كىردى. ئۆينىڭ ئى-
چى خەلقنىڭ ئاداۋەتسىز كۆڭلىدەك يو-
رۇق ئىدى. شاھزادە ئەتراپقا ئالدىراش-
لىق بىلەن نەزەر تاشلىدى. ئۇ يۇقىرىغا
ئېسىلغان بىر ياقۇت قەندىلنى كۆردى.
قەندىل مۇشتىرى (يۇپىتېر) يۇلتۇزىدەك
شولا چېچىپ ئۆينى شەرق قۇياشىدەك
يورۇتقانىدى. شاھزادە قەندىلنى دەرھال
چۈشۈرۈپ ئۇنى ئاچتى ۋە ئىچىدىن سۇ-
لايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈزۈكىنى تاپ-
تى. لېكىن قەندىلگە: «بۇ ئۈزۈك كىمگە
مۇيەسسەر بولسا، ئۈزۈككە يېزىلغان ئىسمى
ئەزەمنى ئوقۇپ ئىسكەندەر رۇمىنىڭ تىل-
سىمىنى ئاچقاي. بۇ ئىسمى ئەزەمنى ئو-
قۇغاندا غايىبتىن ئاۋاز كېلىپ، تىلسىم-
نىڭ مۈشكۈللۈكلىرىدىن ئۇنى خەۋەردار
قىلغاي» دېگەن سۆزلەر يېزىلغانىدى. شاھ-
زادە ئۈزۈكنى ئېلىپ، كۆزىگە سۈرتۈپ،
بېشىنى سەجدىگە قويدى؛ كۆڭلىدە بولسا،
تەڭرىگە ھەمدۇ-سانا ۋە شۈكرىلەرنى
ئېيتتى.

شاھزادە قەسىردىن چىقىپ لەشكى-
رى تەرىپىگە قاراپ ئات سالدى. ئۇ ئې-
تىنى چاپتۇرغىنىچە ئورمانلىقتىن چىقتى
ۋە لەشكەرلەرنىڭ ئاجايىپ بىر ھالغا چۈ-
شۈپ قالغانلىقىنى كۆردى: پۈتۈن لەش-
كەرلەر ئەھرىمەن دىۋىنىڭ قورقۇنچىسىدا

چىرايلىرى تاتارغان هالدا تىترىشەتتى. ئۇلار شاهزادىنى كۆرۈپ، ئىسىنى يىغىپ خۇشاللىقتا چۆمدى. پەرهادنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرگەن خاقاننىڭ ئۆزىمۇ پەرهادتەك شادلاندى. خاقان ئۆز زامانىسىدا تەڭدىشى بولمىغان ئوغلى پەرهاد بىلەن قوشۇنىنى باشلاپ يولغا چۈشتى. ئۇلار ئەهرىمەن دېۋىنىڭ ئورمىنىدىن ئۆتۈپ ۋە ئۇنىڭ ئەندىشىسىدىن قۇتۇلۇپ، يەنە هېلىقى ياپيېشىللىقتا — دىلكەش مەيدانغا يېتىپ كەلدى. بۇ جاي ئىرەم بېغىغا ئوخشايتتى. هاۋاسى كىشىگە جان بېغىشلايتتى. ئۇلار لەشكەرلەرنى قەسىر ئەتراپىغا چۈشۈردى. شاهزادە ئاتىسى خاقانى چىن بىلەن ئالىي قەسىرگە كىرىپ، چوڭ ئىشىكنى ئاچتى ۋە ئۇ يەردىكى هېسابسىز خەزىنىلەرنى خاقانغا تاپشۇردى. ئۇلار پەرهادتىن ئۆزۈكنىڭ خاسىيىتىنى ئاڭلاپ، شادلىقتا چۆمۈپ، مەقسەتكە يەتكەنلىكىنى ئىپادىلىدى. ئۇلار شاهانە بەزمە تۈزۈپ، ئەيشى-ئىشرەتكە ئولتۇردى.

كۆك رۇستەمى قىلىچىنى ئالدى ۋە زامانە دېۋىسىنىڭ بوينىغا ئۇرۇپ، ئۇنى ئېغىر دەرىجىدە هالاكەتكە ئۇچراتتى. دېۋە تارتقان ئاهىنىڭ تۈتۈنى جاهاننى قاراڭغۇلاشتۇردى. ئۇلار قېپقالغان ئەيشى-ئىشرىتىنى داۋاملاشتۇردى. گۈل يۈزلۈك ساقىلار ئورتىدا جىلۋە قىلاتتى. ئەهرىمەن دېۋىنىڭ بېشىدەك قەدەهلەرنى لىپمۇلىپ تولدۇرۇپ مەي ئىچىشكە كىرىشتى.

نەزمە:

كەل ئەي ساقى، ماڭا مەي قىل هەۋالە،
ئېتىبان ئەهرەمەن باشىن پىيالە.
كى قىلغاي ئول قەدەهدىن روهى مەستىم،
زەمانە نەفس دېۋىن زىرى دەستىم.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار، يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇهەببەت ۋە مېهىر-شەپقەت سەهىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ هۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، قاراڭغۇلۇق لەشكەرلىرىنىڭ بايرىقى يىقىلىپ، قۇياش ئىسكەندىرى چىراي كۆرسەتتى. كۆك گۈمبىزىنىڭ تىلسىمى ئىسكەندەر تىلسىمىغا ئوخشاش بېزەندى. پەرهاد يەنە مەقسەت ئىشىنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، تەلپىنى يېڭىلىدى. تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆزرە ئېيتىپ ئاتىسىنىڭ ئايىغىنى سۆيدى ۋە يۈزىنى تۇپراققا قويدى. ئۇ ئاتىسىدىن دۇئا قىلىشىنى سورىدى. كېيىن چاپسان ئورنىدىن تۇرۇپ جاهان كەزگۈچى ئېتىغا مىندى. ئۇ ئۆزۈكتىكى ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ يولغا چۈشتى. خېلى يول يۈرگەندىن كېيىن ئاسماندەك كەڭ بىر يايلاققا يېتىپ كەلدى. ئۇ يايلاقتا قۇياشتەك بىر بۇلاق ئېقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سۈيى تىرىكلىك بۇلىقىدەك سۈزۈك ئىدى. هەربىر تامچىسى كىشىگە جان بېغىشلايتتى. بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان ياپيېشىل دەرەخلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. پەرهاد بۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ ناهايىتى خۇشال بولدى ۋە ئېتىنى بىر

AltunOq

دەرەخكە مەھكەم باغلاپ بۇلاق سۈيىدە
يۇيۇنۇپ تەرەت ئېلىپ كىرلىرىدىن تازىلانـ
دى. كۆڭلى ئېچىلدى. ئۇ ئۇلۇغ تەڭرىـ
نىڭ دەرگاھىغا يېلىنىپ، مەقسەتلىرىنىڭ
تېزرەك ئەمەلگە ئېشىشىنى تىلەپ سەجدىگە
باش قويدى. پەرھاد بېشىنى سەجدىدىن
كۆتۈرگىنىدە ئالدىدا پەرىشتىدەك نۇرانە
بىر كىشىنى كۆردى. ئۇنى كۆرگەن پەرـ
ھادنىڭ كەيپىياتى ئۆزگەردى. بىراق ئۇ
ئاقساقال مېھىر ـ شەپقەت بىلەن تۆۋەندىـ
كىلەرنى ئېيتتى:

— ئەي ئوغلۇم قايغۇرما، بۇ ئىشىڭدا
مەقسىتىڭگە يەتكەيسەن، مۇرادىڭ ھاسىل
بولغاي. مەن خىزىر بولىمەن. بۇ سەپىـ
رىڭدە قولۇڭنى تۇتۇپ ساڭا يول كۆرسىـ
تىمەن. بىز ئىسكەندەر بىلەن تىرىكلىك
سۈيىنى ئىزدەپ زۇلمەتكە چۈشۈپ جاپاـ
مۇشەققەتلەرگە يولۇققان ئىدۇق. ئىسكەنـ
دەر بۇ سۇنى ئىزدەپ پۈتۈن ئەتراپىنى
كەزدى. بىراق ئۇ سۇدىن مېنىڭ مۇرادىم
ھاسىل بولدى. ئىسكەندەر جان تىكىپ
چاڭقاپ قايتتى. مېنىڭ جېنىم بولسا، شۇ
سۇ بىلەن قاندى. چۈنكى ھەمىشە تۈگىمەس
تۈگۈش ئۇنىڭ ئىشى ئىدى. تۈگۈننى يېـ
شىش مېنىڭ ھۈنىرىم ئىدى. ئۇ ھەربىر
تىلسىمنى باغلىسا، مەن خەلققە ياردەمـ
چى بولۇپ، ئۇنى ئاچاتتىم. ئىسكەندەرـ
نىڭ مۇشۇ ۋادىغا باغلىغان تىلسىمىنى ئېـ
چىشنىڭ ئۈچۈن مەن ساڭا يول باشلىغىلى
كەلدىم. بۇ يولغا كىرىشتە پۇختا تەييارلىق
بىلەن قەدىمىڭنى ساناپ ماڭغىن. ئالدىڭـ
دا تىلسىم قىلىنغان پەلەكتەك چوڭ بىر
قورغاننى كۆرىسەن. ئۇنىڭ يولى ئون
ئىككى مىڭ قەدەم كېلىدۇ. ھەر قەدەمدە
يۈز قېتىم پۇشايمان قىلغۇدەك ئازاب ـ ئوقۇـ
بەتلەر بار. ئۇ يول يۇقىرى ۋە تۆۋەن
يوللارغا ئايرىلىدۇ. كىمكى ئۇنىڭ تۆۋەنـ
كى يولىدىن ماڭسا، مۇرادى ھاسىل بولىدۇ.
ئۇ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە گرانىت تاشلار
بولۇپ، بۇ تاشلار يولنىڭ ئىككى قاسىنىـ
قىدىكى نىشاندۇر. كىمكى شۇ يولغا كىرسە
ئۇنىڭدىن يەنە بىر چىغىر يول پەيدا بوـ
لىدۇ. بۇ يولدا ئىلدام يۈرسە قاتتىق
تاشلار تاپانلىرىنى زەخمىلەندۈرىدۇ. ئانـ
دىن بىر چەشمىگە يېتىپ كېلىدۇ، بۇ چاغـ
دا ئۆزىدە قايغۇلۇق ھالەتنى سېزىدۇ،
بۇ يەردىن ئۇدۇل مېڭىپ، ئون بىر مىڭ
قەدەم باسقاندىن كېيىن بىر تاش دەرۋاـ
زا ئۇچرايدۇ. ئۇ يەردە زەنجىرلەر بىلەن
باغلانغان، كىشىنى يۇتقۇدەك ئەلپازدا
ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان بىر شىرنى كۆـ
رىدۇ. شىرنىڭ ئاغزىنىڭ چوڭلۇقى دەرـ
ۋازىغا ئوخشايدۇ. ئەگەر شۇ كىشىنىڭ
بەختى ئوڭدىن كېلىپ، ئاشۇ جايدىن ئۆتەـ
لىسە، قورغان دەرۋازىسىغىچە يەنە مىڭ
قەدەم قالىدۇ. يولدىن ئازماي توققۇز يۈز
قەدەم ماڭغاندا يول ئۈستىدە بىر تاش
تاختا يولۇقىدۇ. شۇ تاش تاختىنى قاتتىق
تەپسە قورغاننىڭ دەرۋازىسى ئېچىلىدۇ.
قورغاننىڭ ئىچىدە بىر قولىغا ياي، بىر
قولىغا ئوق تۇتقان، تۆمۈردىن ياسالغان
ئادەم شەكلىدىكى بىر ھەيكەل ئاشكارا
كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مۇبادا ئاتسا قورام
تاشنى تېشىپ ئۆتكۈدەك ھالدا ئوقيانى
بەتلەپ تۇرغان بۇ ھەيكەلنىڭ پۈتۈن
جىسمىدىن ئوت يالقۇنلىغان بولىدۇ. ھەيكەلـ
نىڭ كۆكسىگە قۇياشتەك نۇرلۇق بىر ئەيـ
نەك ئېسىلغان. ئەگەر كىشى يۈز قەدەم
يىراقتىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئوق ئاتسا، ئۇ
ھەيكەل شۇ ھامان يىقىلىدۇ. شۇنىڭ بىـ

لەن قورغان تۆپەسىدىكى ئۈستىگە ساۋۇت كىيگەن يۈز ھەيكەلمۇ بىللە يىقىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۇ مۇشكۇل تىلسىم ئېچىلىپ، كىشى بىمالال ئىچىگە كىرەلەيدۇ. لېكىن ئۇنىڭغا ئوق ئاتقان ۋاقىتتا بەختكە قارشى ئوق تەگمەي قالسا، ئۇ ھەيكەل يانى تارتىپ ئوق ئۈزىدۇ. ئوقنىڭ تېگىشى بىلەن شۇ كىشىنىڭ ھاياتلىق بۇلبۇلى بەدەن قەپىزىدىن ئۇچۇپ كېتىدۇ. بۇ ئىشقا قەدەم قويغىنىڭدا ئېيتقانلىرىمنى ئېسىڭدە مەھكەم ساقلىغايسەن. ئەگەر بۇ يولدا ئازماي دېسەڭ، ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ، ساناقلىق قەدەملەر بىلەن راۋان بولغايسەن. شۇنى تەكىتلەپ قويايكى، ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇماي، ئەسلا بىر قەدەم باسمىغايسەن. ئەگەر شىر نەپەسىدىن ئەجدىھادەك ئوت چېچىپ، ئاغزىنى ئېچىپ، ساڭا ھۇجۇم قىلسا، ئۈزۈكنى دەررۇ ئۇنىڭ ئاغزىغا ئاتقىن. شۇنداق قىلساڭ ئۇنىڭ ئىشى بىر تەرەپ بولىدۇ. يەنە ئۈزۈكنى ئېلىپ، مەن بەلگىسىنى ئېيتقان تاشقىچە بارغايسەن ۋە ئۇ تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئوقيارىڭنى قولۇڭغا ئېلىپ ئېتىشقا تەمشەلگىنىڭدە ئىسمى ئەزەمنى تىلىڭدىن چۈشۈرمە. شۇنداق قىلساڭ مۇشكۇلۇڭ ئەلۋەتتە ئاسان بولغۇسىدۇر.

ئەلقىسسە، خىزىر ئەلەيھىسسالام پەرھادقا بۇ ئىشلاردىن تەلىم بېرىپ بولغاندىن كېيىن:

— ئەمدى قورقماي يولغا چۈشكىن، — دېدى.

پەرھاد خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيدى ۋە تەزىم قىلىپ بولغاندىن كېيىن ھەممە ئىشلارنى خىزىرنىڭ تەلىمى بويىچە قىلماقچى بولدى. ئۇ دەرۋازا ئالدىدا بىر شىرنى كۆردى. ئۇنىڭغا ئۈزۈكنى تاشلىغانىدى، شىر يوقالدى. پەرھاد ئۈزۈكنى قولىغا ئالدى-دە، قەدىمىنى ساناپ مېڭىپ تاش تاختا ئۈستىگە چىقتى. ئۇ يەردە بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن ھېلىقى تاشقا قاتتىق تەپكەنىدى، قورغاننىڭ ئىچىدىن ئىنتايىن دەھشەتلىك بىر ئەكس سادا چىقتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەن ئۇ سادامۇ يوقالدى. لېكىن بىر ھەيكەل ئوق تارتىپ چىقىپ كەلدى. قەلئە ئۈستىدىكى ساۋۇت كىيگەن يۈز ھەيكەلمۇ شاھزادىگە قاراپ، ئوق تارتىپ تۇراتتى. پەرھاد بىر جېنىغا تىككەن يۈز بالا ئوقىنى كۆردى. ئۇ قورقماستىنلا ئوقيانى قولىغا ئالدى ۋە ھەيكەلنىڭ كۆكسىدىكى ئەينەككە نىشانلاپ ئوق ئۈزدى. بۇ ئوق گويا مەھبۇپ ناز ئوقىنى ئاتقىنىدا سۆيگىنىنىڭ كۆكسىگە تەگكەندەك دەل تەگدى. ھەيكەل شۇ ھامان ئاغدۇرۇلدى. قورغان ئۈستىدىكى يۈز تۆمۈر ھەيكەلنىڭ ھەممىسى تەڭلا يىقىلىپ، يەر بىلەن يەكسان بولدى. پەرھاد بۇ ئاجايىپ-غارايىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ، تىلى سۆزگە كەلمەي قالدى. ئۇ تەڭرىگە دەرھال شۈكرى سانا ئېيتىپ، تۇتۇلغان تىلىنى راۋانلاشتۇردى. ئاندىن كېيىن دەرۋازا تەرىپىگە يۈرۈپ كەتتى. بۇ يوللارنىڭ غەۋغا-توپىلاڭلاردىن خالى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، قورغان ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ يەردىكى ھەددى-ھېسابسىز بايلىقلارنى، قارۇن خەزىنىسىدەك توپلانغان ماللارنى كۆردى. ئىسكەندەر كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتىپ، يەتتە ئىقلىمنى ئىشغال قىلغاندا تاپقان ھېسابسىز خەزىنىلەرنىڭ

ھەممىسىنى مۇشۇ قورغانىنىڭ ئىچىگە تىلسىم قىلغانىكەن. بۇ قورغانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىمارەت بار ئىدى. ئۇنى تەرىپلەشكە يۈزمىڭ تىلمۇ ئاجىز كېلەتتى. ئۇ ئىمارەت ئەتراپىقا قۇياشتەك نۇرچېچىپ تۇراتتى. ئۆزى ئىخچام، چىرايلىق، كۆپ خاسىيەتلىك بىنا ئىدى. شاھزادە بۇ بىنانىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، ئىچىگە كىردى. ئىمارەتنىڭ مېھرابىدا يالتىراپ تۇرغان بىر قەدەھ كۆرۈندى. قەدەھ يالتىراقلىقتا قۇياشقائو خشايتتى. ئۇقۇياش ئەمەس، بەلكى پادىشاھ جەمشىدنىڭ جامى ئىدى. يەنە بۇ يەردە پۈتۈن دۇنيانى يورۇتقۇچى قۇياشتەك جاھاننەما ئەينەكمۇ تۇراتتى. بۇ ئەينەكتە دۇنيانىڭ پۈتۈن ئەھۋالى، ھەممە ۋەقەلەر، ھەممە مەخپىي ئىشلار روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سىرتىدا پۈتكۈل رويى زېمىن جىلۋىلىنەتتى، ئىچىدە توققۇز پەلەك كۆرۈنەتتى. سىرتقى تەرىپى كامالەتكە يەتكەن قەلبتەك، ئىچى بولسا كىشىنىڭ پاكىزە كۆڭلىدەك كۆرۈنەتتى. پەرھاد بۇلارنى تېپىپ چەكسىز خۇشال بولدى. ئۇ قەدەھ ۋە ئالتۇنغا تولغان خەزىنىلەرنى ئۆز ئورنىدا قالدۇرۇپ، لەشكەرلىرىنىڭ يېنىغا قايتماقچى بولدى. ئۇ بۇلاق بېشىغا كېلىپ ئېتىغا مىندى-دە، خاقاننىڭ بارگاھىغا قاراپ راۋان بولدى. شاھزادە خاقان بىلەن لەشكەرلەرنىڭ كۆڭلىنى شاد قىلدى. ئۇلارنى تۇمەنمىڭ قايغۇدىن ئازاد قىلدى. ئاندىن كېيىن لەشكەرلەرگە يول باشلاپ ئۇلارنى خىزىر ئەلەيھىسسالام تەلىم بەرگەن ھېلىقى بۇلاق بېشىغا ئېلىپ كەلدى. لەشكەرلەر شۇ يەرگە چۈشتى. شاھزادە خاقان بىلەن پەرخۇندە دەستۇرنى ئېلىپ، شىر بىلەن ئېلىشقان ھېلىقى دەرۋازا ئالدىغا كەلدى ۋە ھەيۋەتلىك قورغانغا كىردى. قورغاندىكى يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا خەزىنىلەرنىڭ ھەممىسىنى خاقانغا تۆھپە قىلدى. ھېلىقى دۇنيانى كۆرسەتكۈچى قەدەھنىمۇ خاقانغا تۇتتى. ئاندىن كېيىن پاك تەگرىگە يۈز خىل شۈكرى-سانالارنى ئېيتىپ، خۇشاللىق ئىچىدە مەنزىللىرىگە قايتىپ كەلدى.

كۈندۈز قورغىنىنىڭ تىلسىملىرىنى بۇزغۇچى ئاي پەرھادى كۆكتە ئۆز جىسمىنى كۆرسەتتى. قۇياش ئىسكەندەردەك زۇلمەتكە كىردى. ئۇ گويا جەمشىدنىڭ تىلسىمىغا يوشۇرۇندى. ئۇلار يەنە ئەيشى-ئىشرەت ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپ، جەمشىد جامىغا قىزىل شارابلارنى تولدۇرۇپ، ئىچىشكە كىرىشتى. گاھىدا ئىسكەندەر توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى ئېيتىپ، گاھىدا جەمشىدنىڭ ئەپسانىلىرىنى سۆزلەشتى.

نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، تۈزۈپ ئىشرەت مەقامىن،
قۇيۇپ مەي، تۇت ماڭا جەمشىد جامىن.
ئىسكەندەر كۆزگۈسىنى ئەيلەپ ئىفشا،
قىلاي جەمشىدنىڭ جامىن تەماشا.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقىتىكى، سەھەر سوقراتى تاغنىڭ
چوققىسىغا چىقتى. ئۇ ئۆز جامالىنىڭ نۇ-
رى بىلەن ئالەمنى يورۇتۇپ، ئاسمان
ۋاراقلىرىدىن ئەسۋابلىرىنى تۈزۈپ، قۇياش
چەمبىرىدىن ئۇستۇرلابىنى ياسىغاندا، پەرھاد
يەنە ئۆز ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆزلەپ،
ئېتىغا مىنگىنىچە ئىككىلەنمەستىنلا تاغقا
قاراپ يول ئالدى. سوقراتنىڭ غارى شۇ
يەردە ئىدى. خاقان بىلەن پەرخۇندە
دەستۇرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دەرھال ئات
سالدى. قالغان لەشكەرلەرگە يۈرۈش ناغ-
رىسى چېلىنمىدى. ئۇلار ھېلىقى بۇلاق بې-
شىدىن يۆتكەلمىدى. ئەمما خاقاننىڭ دەر-
گاھىدىكى خىزمەتلەر ئۈچۈن خاس كى-
شىلەردىن ئىككى مىڭچە خادىم تاللاندى.
ئۇلار تېز سۈرئەتتە چۆل-باياۋانلارنى
كېزىپ پەرھادقا يېتىشتى. بۇ جامائەت
خاقان بىلەن پەرھادقا ھەمراھ بولۇپ
ۋادىلارنى كېزىپ ھېلىقى تاغنىڭ باغرى-
غا يېقىنلاشتى. دانا ھېكىم سوقراتنىڭ
خىلۋەتخانىسى شۇ تاغدا ئىدى. بۇ تاغنىڭ
ھەددىدىن تاشقىرى چوڭلۇقى ۋە ئېگىزلى-
كىنى كۆرگەن كىشىگە زېمىن ئۇنىڭ ئال-
دىدا بىر دۆۋە توپىدەك بىلىنەتتى. ئۇ
تاغنىڭ چوققىسى زۇھەل (ساتۇرىن) يۇل-
تۇزىغا تاقاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ تاشلىرى
پەلەك جامىنى سىندۇرغانىدى. دەرەخلىرى-
نىڭ سايىسى ئالدىدا ئاسمان پەلەمپىيى
تۆۋەن، كاتتا سىدىلەرنىڭ شاخلىرىمۇ
ئۇنىڭ ئادەتتىكى شاخلىرىدىن پەس ئىدى.
تاغنىڭ چوققىسى پەلەكنىڭ جىسمىغا
ئىكەك سېلىپ، ئاي پىلىنىڭ سۆڭىكىگىمۇ
شۇ ئىكەكتىن زىننەت بەرگەنىدى. تاغنىڭ
ئۈستىدە كۆرۈنگەن غار پىل چىشىدەك
كۆرۈنەتتى. غارغا چىقىدىغان پەلەمپەي
جەدى① يۇلتۇزىدىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ
سايىسى ئەسەد② قاپلانى ئىدى. تاغنىڭ
ئىچىدە يۈز مىڭلىغان بۇلاقلار بار ئىدى.
بۇ بۇلاقلانىڭ ھەر بىرى گوياكى قۇياش-
تەك يالتىرايتتى. گىياھلىرى تۇمەنىمىڭ
دەردلەرگە داۋا، سانسىز كېسەللەرگە
شىپا ئىدى. تاغنىڭ ئېگىزلىكى توققۇزىنچى
چى ئاسمانغا يېتەتتى. ئۇنىڭ ھۇلى ئىگىل-
لىگەن دائىرە ئىككى جاھانغا تەڭ كېلەت-
تى. باغرىدىكى ھېسابسىز ئۆڭكۈرلەرنى
بىلىشكە ئەقىل يەتمەيتتى. ئۇ يەردىكى
غارلارنىڭ باش-ئاخىرىدىن ھېچكىم خە-
ۋەردار بولالمىغانىدى. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى
شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدىكى، نۇرلۇق قۇياش
ئۇ يەرگە كىرسە خىرەلىشىپ قالاتتى.
ئەگەر ئۇنىڭ ئىچىگە نۇرلۇق تولۇن ئاي
كىرگەن تەقدىردىمۇ، كۆيۈپ كەتكەن پې-
تىر كۆمەچتەك قاپقارا بولۇپ قالاتتى.
غارلار تاغ-ۋادىلارنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ
تۇراتتى. بۇ ۋادىدا قان تۆككۈچى يۈزلى-
گەن دەريالار ئاقاتتى. تاغنىڭ ئىچىدە
بولسا، قان ئىچكۈچى مىڭلىغان ئەجدىھالار
ياشايتتى.

خاقان تاغ ئارىسىغا يېتىپ كېلىپ
بۇ ئەھۋاللارنى كۆردى. ئۇ مۇنداق ئاپەتلىك
جاينى پۈتكۈل ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغانىدى،
شۇڭا پەرىشانلىق ئۇنى ئاجىزلاشتۇرۇپ

① جەدى — قەدىمكى ئاسترونومىيىدىكى ئون ئىككى بۇرۇجنىڭ بىرى بولۇپ، كىيىك شەك-
لىدە پەرەز قىلىنىدۇ.

② ئەسەد — شىر؛ ئاپتاپ بۇرۇجلىرىدىن بەشىنچى بۇرۇجنىڭ نامى بولۇپ، شىر شەكلىدە
تەسەۋۋۇر قىلىنىدۇ.

قويدى. ئەمما پەرھاد بۇ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش ئىستىكى بىلەن تېخىمۇ ئىلھاملىنىپ، شاھقا ۋە لەشكەرلەرگە مەدەت بەردى.

— تېز بېرىپ جام ۋە جاھاننەمانى ئېلىپ كېلەيلى. ئۇ ئەلنىڭ كۆڭلىدىكى دەردۇ - غەملەرنى يوقىتىدۇ، — دېدى.

ئۇلار ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، دەرھال بېرىپ جەمشىدنىڭ جىمىنى ئېلىپ كەلدى. يولنى تېپىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قارىغانىدى، جاھاننىڭ تەسۋىرى ئۇنىڭدا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۆتكۈر كۆز بىلەن ئۇنىڭ قايسى تەرىپىگە قارىسا، بىر ئىقلىم جىلۋە قىلىپ كۆرۈنەتتى. پەرھاد پۈتۈن جامدىن دۇنيادىكى مەملىكەتلەرنى قىسىملارغا بۆلۈپ، يەتتە ئىقلىمنى بىر - بىرىدىن ئاجراتتى. ئۇ باشقا مەملىكەتلەرنىڭ مەنزىرىلىرىدىن كۆزىنى يۆتكەپ، يۇنان مەملىكىتىنى جامنىڭ ئىچىدىن ئىزدەپ تاپتى. ئۇنىڭ ھەممە تەرىپىگە كۆز يۈگۈرتۈپ، ئۆزى تۇرغان تاغنى كۆردى. پەرھاد تاغدىكى ھەربىر غارنىڭ ئىچىگە نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ كۆزى ئاخىرى سوقرات ياتقان غارغا تىكىلدى. ئۇ ئۇزاق ئىزدەنگەندىن كېيىن سوقرات غارىنىڭ ئېغىزىنى تاپتى. دۇنيانى كۆرسەتكۈچى بۇ جامنى ئۇ مەشئەلدەك تۇتۇپ، يولغا چۈشتى. پەرھاد جام بىلەن كېچىگە ئوخشاش قاراڭغۇ يولنى يورۇتۇپ، ئىسكەندەر زۇلمەت ئىچىگە كىرگەندەك، غارغا يەنى يۈزمىڭ ئاپەت ئىچىگە كىردى. بۇ خىزىر ئەلەيھىسسالامدىن بىشارەت بولغان يول ئىدى. پەرھاد بۇنى كۆرۈپ گويا تۇساتتىن ھاياتلىق سۈيىنى تاپقاندەك بولدى. ئۇنىڭدىن سوقرات يوشۇرۇنغان جاينىڭ نىشانىسى كۆرۈندى. بۇ ھال قاراڭغۇ كېچىنىڭ تۈگىگىنىدەك بۇ يولنىڭمۇ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. خاقان ۋە شاھزادە پۈتۈن لەشكەرلىرى بىلەن ئاتتىن چۈشتى. ئىشنىڭ ئاخىرى شۇنداق ئاجايىپ بولدىكى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا تاشتىن ياسالغان بىر پەلەمپەي كۆرۈندى. خاقان، شاھزادە ھەم ۋەزىر ئۈچەيلەن پەلەمپەيدىن بەش - ئالتە باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەندە، كەڭ ۋە يۈكسەك بىر قەسىرنى كۆردى. خاقان بىلەن شاھزادە داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭغىنىدا ھېلىقى قەسىرنىڭ تۆرىدە ئاجايىپ بىر دەرگاھ كۆرۈندى. ئۇلار بۇ يەردە بىردەم ئارام ئالماقچى بولغانىدى، ئۆيىنىڭ تۆرىدىن بۇلارنى كىرىشكە ئۈندەپ بىر ئاۋاز كېلىپ قالدى. خاقان، شاھزادە ۋە مۆلكئارا تەشۋىش بىلەن ئىچىگە كىردى. ئۇلار قەسىر ئىچىدە بىر پارچە نۇرنى كۆردى. ئۇنۇرنىڭ يورۇقلۇقىدىن بۇ قەسىر بەيتۇل-مەئمۇرغا① ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بۆلۈكىدە بولسا، سوقرات ھېكىم گوياكى نۇرلۇق قۇياشتەك ئولتۇراتتى. ئايلانغۇچى پەلەك ئۇنىڭ ئالدىدا شاگىرت ئىدى. ئۇنىڭ جىسمىدىن پاكىزە روھى كۆرۈنۈپ، شەخسىيىتىدىن بولسا، ئۇلۇغۋارلىق، ئەقىل - پاراسەت كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئۇ زات دۇنيادىن پېشىنى تاغقا ئوخشاش سىلكىپ، ئۆز ماكانىدا تاغدەك تەۋرىمەي ياشايتتى. ئۇنىڭ پاكلىقى ياقۇتتەك روشەن، كىيىم - كېچەكلىرى تاشنىڭ ئۈستىدىكى مەرۋايىتتەك يالـ

① بەيتۇل - مەئمۇر — دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئۇ تۆتىنچى ئاسماندىكى بىر مەسچىت بولۇپ، كۆرۈنۈشى كەبىگە ئوخشايكەن.

AltunOq

تىراق ئىدى. ئۇنىڭ كەڭ ئەقىل كۆكسىدە
جاھان بىر يۇمىلاق تاشتەك، ئۆزى بولسا،
جاھان جىسمىدىكى پاكىزە جاندەك ئىدى.
ئۇنىڭ شانلىق، ئالىي ۋۇجۇدى بولسا، جا-
هاندا ئۇلۇغ ئالەمدىن بىر نەمۇنە ۋە نى-
شانە ئىدى. كۆڭلى چەكسىز دېڭىزدەك كەڭ
بولۇپ، دۇنيادا ئەزەلدىن ئەبەدكىچە يۈز
بېرىدىغان ئىشلار ئۇنىڭ ئالدىدا كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. بۇ دېڭىز ئىچىگە سانسىز يۇلتۇز-
لار بىلەن تولغان يۈزمىڭلاپ ئاسمان گو-
ياكى سەدەپ ئىچىدىكى مەرۋايىتتەك يو-
شۇرۇنغانىدى. ئۇنىڭ يۈزى تەگرىنىڭ نۇ-
رىدىن پارلىغان ئەينەككە ئوخشايتتى. ئۇ
تەگرىنىڭ سىرلىرىنى پۈتۈنلەي بىلگەن
كىشى ئىدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن تامغان
تەر تامچىلىرى ئالەمنى يۇلتۇزدەك يورۇ-
تاتتى. ئۇ غاردىكى ھەربىر ئۆمۈچۈك تو-
رى ئالدىدا ئاسمان ئۆمۈچۈكىنىڭ تورلى-
رى بىر ئۇستۇرلاب① تەك كۆرۈنەتتى. ئۇ-
نىڭ جىسمى قىمىرلىماي بىر يەردە جىم
تۇرسىمۇ، تەبىئەتى ئاسماندەك ئايلىنىپ
يۈرەتتى. ئايلىنىش مۇمكىن بولمىغان جاي-
لاردىمۇ يۈرەلەيتتى. ئۇنىڭ زاتىدىن ياخ-
شىلىق ۋە ياۋاشلىق ئاسمىنى، يۈزىدىن
بولسا بىلىملەرنىڭ شەۋكىتى كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. خاقان بىلەن شاھزادە ۋە مۇلك-
ئارا بۇ ئالىي زاتنى كۆرۈپ، يەر سۆ-
يۈپ تەزىم بەجا كەلتۈردى. ئۇنىڭ شەۋ-
كىتى ۋە داغدۇغىسىدىن تەنلىرى بىتاب
بولۇپ، كۆڭۈللىرىگە لەرزە چۈشتى. ئۇلار
بەدەنلىرى تىترەشكەن ھالدا تىك تۇرۇش-
تى. ئۇ ئامانلىق خەزىنىچىسى كۆزىنى ئې-
چىپ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ، ئىز-
زەت-ھۆرمەت بىلەن:

— بالايىئاپەتلەردىن قورقماي،
بۇ ھالاكەتلىك يولنى بېسىپ نېمە زۆرۈ-
رىيەت بىلەن كەلدىڭلار؟— دەپ سورىدى.
ئۇلار بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشكە تى-
لى كەلمەي بېشىنى ئېگىپ تۇرۇشتى. ئۇ
زات شاھزادە بىلەن خاقانغا قاراپ:
— سىلەر تالاي رىيازەتلەرنى چەك-
تىڭلار، تەگرى شەكسىز مۇكاپىتىنى بېر-
دۇ. سىلەرگە يول بويى بىر تالاي خەزى-
نىلەر نېسىپ بولدى. بىز تەرەپكە كېلىش-
تە يەنە كۆپلىگەن قىممەتلىكلارنى تارت-
تىڭلار، شۇنداقتىمۇ ھېسابسىز ئۈنچە-
مارجان، ياقۇت-مەرۋايىتلار، قىممەتلىك
ماللار، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈزۈكى،
جەمشىدنىڭ جامى قاتارلىقلارغا ئېرىشتىڭلار، بىز
يەنە سىلەرگە ئىككى گۆھەر تاپشۇرىمىز،
بۇنىڭ بىرى، شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، — دېدى
ئۇ خاقانغا قاراپ، — سەن ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرىسەن، يەنە كۆپلىگەن مەملىكەتلەرنى
ئىشغال قىلىسەن. ئاتا-بوۋىلىرىڭغا قارى-
غاندا سېنىڭ ئۆمرۈڭ ئۇزۇن، دۆلىتىڭ
زىيادە بولىدۇ. يەنە بىرى، بىر تامغا بولۇپ
ئۇ ناھايىتىمۇ خاسىيەتلىك. ئەگەر دۇنيا-
دا ئۇزۇن يىللار ياشىساڭ، ساڭا بىر كې-
سەل ياكى ئاجىزلىق يۈزلەنسە ۋە ياكى
قېرىلىق يەتسە، شۇ تامغىنى ئاغزىڭغا
سېلىپ، سۈيىنى يۇتساڭ، كېسىلىڭ ساغلام-
لىققا ئالمىشىدۇ، ئاجىزلىق قۇۋۋەتكە ئايلى-
نىدۇ. قېرىلىق تامامەن يوقىلىپ، ئۇنىڭ
ئورنىغا يىگىتلىك مۇقىملىشىدۇ، — دېدى.
ئاندىن مۇلكىئاراغىمۇ ياخشى بىشارەتلەر-
نى بېرىپ، — سەنمۇ تالاي جاپالارنى تار-
تىپ، قىيىنچىلىقلار بىلەن بۇ تەرەپكە
كەلدىڭ. شاھ قانچە مۇددەت تەختتە

① ئۇستۇرلاب — ئاسترونومىيىدە قۇياش ۋە يۇلتۇزلارنىڭ ئېگىزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئۇلتۇرسا، سەنمۇ ئۇنىڭغا شۇنچە مۇددەت
ۋەزىرلىك قىلغايسەن. قاچانكى ساڭا قىي-
رىلىقتىن قىيىنچىلىق يەتسە، شاھ سېنى
ئاشۇ تامغىدىن بەھرىمەن قىلغاي. لېكىن
ئالدىڭىزلاردا بىر خەتەر بار. بۇنىڭدىن
ھەممىڭلار ھەزەر قىلىشىڭلار كېرەك. بۇ
خەتەر تۆت ئاناسىرنىڭ ئىچىدىكى ئىككى-
سى، يەنى شامال بىلەن سۇدىن كېلىدۇ.
بۇ خەتەرلەردىن كۆپ قىيىنچىلىقلارنى
تارتىسىزلەر، بىراق ئۇلۇغ تەڭرى سىزلەر-
نى ئۇنىڭدىن خالاس بولۇشقا نىسىپ قىل-
غۇسى. ئەقلىي قىياسىم بىلەن ئېيتسام
بۇ خەتەرلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن
بەش يۈز يىلغىچە ئۆمۈر كۆرۈسىزلەر، —
دەپ ئۇلارغا خۇش خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى.
ئاندىن ئۆزرە سوراپ، خاقان بىلەن
مۇلكدارانى ئۇزاتتى.

كېيىن شاھزادىنى «يېقىنراق كەل-
گىن» دەپ، ئۆز ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ
بىلەن سىرداشتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ،
شاھزادىنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ
كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ كۆپ ئەھۋال سورىدى.
پەرھاد ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بەجا كەل-
تۈردى. بىلىمدان ھېكىم سوقرات ئۇنىڭغا:

— ھەي ۋۇجۇدى قايغۇ - ئەلەم بى-
لەن يۇغۇرۇلغان، پېشانىسىگە ئەزەل قەلىمى
بىلەن ئاشىقلىق يېزىلغان يىگىت، خۇش
كېلىپسەن، ياخشى كېلىپسەن. قەدىمىڭ
بىلەن بۇ قاراڭغۇ ئۆيۈمنى روشەن قىل-
دىڭ. مىڭ يىلدىن بۇيان مۇشۇ تاغلار
ئارىسىدا قەدىمىڭگە ئىنتىزار بولۇپ كەل-
گەنىدىم. خۇداغا شۈكرى، بۈگۈن سېنى
كۆرۈپ كۆزۈمنى يۈزۈڭ بىلەن يورۇتتۇم.
ئەمدى ئۆز سۆزۈمگە كېلەي. ۋاقتىم قىس،
ئاخىرەت يولىغا كېتىۋاتىمەن. بۇ پانى

جاھان ھەقىقەت ئەھلىنىڭ زىندانىدۇر.
ئەگەر ئىسكەندەرنىڭ مەملىكىتىگە ھۆكۈم-
رانلىق قىلىپ، نۇھتەك ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرسەڭمۇ، ئۇنىڭ ئاخىرى يوقالماقتىن
ئىبارەتتۇر. ئىنسانلار ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ
ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، باشقا ھاۋايى-
ھەۋەسلەردىن كېچىدۇ. تەڭرى ئىنسانلار-
نى ئەنە شۇ مەقسەت بىلەن ياراتقان.
باشقا ھەۋەسلەردىن كېچىپ پەقەت ۋى-
سال يولىغا كىرگەنلەرلا ھەقىقىي ئاشىق ھې-
سابلىنىدۇ. ۋىسالدىن ئۆزگە ھەۋەس يو-
لىنى ئۆزگەنلەرلا ھەقىقىي ئىشق ئىگىسى-
دۇر. ئاشۇنداق ئاشىقنىڭ ۋىسالغا ئۈمىد
باغلىشى ئەبەدىي دۆلەت ۋە مەڭگۈلۈك
بەختكە سازاۋەر بولغانلىقتۇر. لېكىن بۇ
ئىستەككە، يەنى ئالىي دۆلەتكە يېتىش
قىيىن. بۇ يولدا كۆپلىگەن غەم ۋە دەرد،
ئەلەملەر بار. ئەمما ئۇ ئىككى قەدەملىك
يول بولۇپ، ھەر بىر قەدەم يولنىڭ مۇ-
ساپىسى مىڭ يىلدۇر. ئەگەر كىشى بۇ
يولغا كىرسە ئاخىرىغا يېتىشى مۇمكىن
ئەمەس. بۇ يولنىڭ بىرىنچى قەدىمى
ئۆزلۈكنى يوقىتىش؛ ئىككىنچى قەدىمى
بولسا ئۇنىڭ ئەسلى زاتىنى تېپىش، دەر-
يانىڭ تېگىگە يەتمىگۈچە تەگداشسىز گۆ-
ھەرنى قولغا ئالغىلى بولمىغىنىدەك، كىم-
كى ئۆزلۈكىدىن كەچمىسە، ئۆزىنىڭ ئەسلى
زاتىنى تاپالمايدۇ. ئاۋۋال ئۆزىدە مەجازى
ئىشق ھاسىل قىلىش ئۆزلۈكتىن كې-
چىشنىڭ بىرىنچى چارىسىدۇر. بۇ غەم كې-
چىسىگە گىرىپتار بولغان كىشىگە نىسبە-
تەن گوياكى تاڭ قاراڭغۇلۇقى ئۆركۈپ
كەتكەندىن كېيىن قۇياش پارلاپ چىققى-
نىغا ئوخشايدۇ. نەزمە:

مەجازى ئىشق بولدى سۇبھى ئەنۋەر،
ھەقىقى ئىشق ئاڭا خۇرشىد خاۋەر.

مەجازى ئىشق كىشىنى خارلىق ۋە غەمكىنلىككە سېلىپ، ئۇنىڭ تېنىنى ئۆزىنىڭ ھارارىتى بىلەن ئوت-چۆپنى كۆيدۇرگەندەك كۆيدۇ. ھەقىقى ئىشق چاقمىقىنىڭ بىر ئۇچقۇنى بىلەن ئۇنى كۈل قىلىدۇ. سېنىڭ ئالدىڭدىكى ئىشق-مەجازى ئىشق بولۇپ، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭنى كۆيدۈرىدۇ. پۈتۈن ئالەمگە شۆھرىتىڭنى تولدۇرۇپ ئىشقىڭنىڭ ئوتى ئالەمنى روشەنلەشتۈرگىنىدەك. كۆپكۆك ئاسمانىمۇ مۇنەۋۋەر قىلغۇسىدۇر. نەزمە:

تولا قىلغاي غەمى ئىشقىڭ جەھاننى،
جەھاننى، يوقكى توققۇز ئاسماننى.

قەيەردە بولمىسۇن ئىشق ئىچىدە تەنھا قالغان كىشى يولۇڭدا كۆز نۇرىنى چاڭغا ئايلاندۇرىدۇ. ئاھىڭىنىڭ ساداسى توققۇز پەلەكنىڭ تاقىغىچە يېتىپ، سېنىڭ ھەققىڭدىكى گەپ-سۆزلەر، يەتتە ئىقلىمغا تولىدۇ. ئىشق ئەھلى ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنلىرىغا سەردار ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە پادىشاھ بولالايسەن. مەجازى ئىشق بىلەن جېنىڭنى ئۆرتەپ، بارلىقىڭنى يوقلۇق سېلىدا ئېقىتقايسەن. شۇنداق قىلغىنىڭدا ھەقىقى ئىشقىڭنىڭ شامىلى ساڭا خۇش پۇراق ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئەسلى مەشۇققا يېتىپ، مەجازى ئىشق ھەقىقى ئىشققا ئۆزگىرىدۇ. ۋۇجۇدۇڭ ھوشسىزلىق بىناسىغا يېتىپ، ئىشقىڭنىڭ ئاخىرى كۆلۈپ، ئەبەدىيلىك مەملىكىتىدىكى ھەقىقەت تەختىگە چىقىپ بەختىيارلىققا ئېرىشىسەن.

جاھان خەلقى بەختىيارلىقىڭنى ۋە جاھانگىرلىكىڭنى كۆرۈپ، ئاتاڭدەك يۈز مىڭلىغان خاقانلار ۋە قەيسەرلەرنى ئېسىدىن چىقارغاي. ئاشىقلىق يولىدىكى ياخشى نامىڭ ۋە سۈپەتلىرىڭ جاھاندا ئەبەدىي قالغاي، — دېدى.

ئۇ ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا قاراپ، شاھزادىگە بىرقانچە دۇئانى ئۆگەتكەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— ئالدىڭغا قانداق بالايىئاپەت كەلسە، يۇقىرىقى دۇئانى ئوقۇپ، تەڭرىگە يۈزلەنسەڭ، ھەممە بالالاردىن ۋە توسقۇنلۇقلاردىن قۇتۇلىسەن. يەنە جاھاننەما ئەينىكىنىڭ ۋەقەسى بۇ جايغا كېلىشىڭنىڭ سەۋەبى بولغانىدى. سەن ھېلىقى تۆمۈر ھەيكەلگە ئوق ئۈزدۈڭ. ئوقۇڭ ئۇنىڭ ئەينىكىگە تېگىپ، كۆكسىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىسكەندەرنىڭ تىلسىمىنى ئاچتىڭ. ئاۋۋالقى ئەينەكنى كۆرۈپ، كۆز-يېشىڭنى چاچقانىدىڭ، كېيىن بۇ ئوق بىلەن ئىسكەندەرنىڭ تىلسىمىنىمۇ ئاچتىڭ. بۇ جايدىن قايتىپ چىن شەھىرىگە يېتىشىڭدە ئۇ ئەينەكنى قايتىدىن كۆرۈشنى خالايسەن. ئۇنىڭ ئارقىسىغا يېزىلغان خەتنى ئوقۇيسەن ۋە ئەينەكتىن خەتتە كۆرسىتىلگىنىدەك ئىنتايىن گۈزەل بىر سۈرەت ساڭا ئايان بولىدۇ. ئۇنى كۆرۈپ ئىشق بالاسىغا مۇپتىلا بولىسەن. ئاشىقلىقىڭ شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. كېيىن ئۇ ئەينەككە قانچە قارىساڭمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالىدۇ. سەن ئۇ سۈرەتكە مەپتۇن بولۇپ قالىسەن. ئىشلىرىڭنىڭ يىپ ئۇچىغا تۈگۈن چۈشىدۇ. تەدبىر

ئەھلى بولغان دانالار بۇ توگۇننى يې-
شىشكە ئاجىز كېلىدۇ. ئەزەل قەلىمى
پېشانەڭگە يازغان ۋەقەلەر ئالدىڭغا كې-
لىدۇ. ئەھۋالىڭ قانچە ئېغىرلاشسىمۇ،
قەلبىڭنىڭ ئاھى پەلەككە يەتسىمۇ پايدى-
سىز. تەلەپ قىلغان مەھبۇبەڭ قوشۇن تار-
تىپ سېنىڭ كۆڭلۈڭنى شۇنداق مەغلۇپ
قىلدۇكى، ئەگەر ئۇنىڭدىن بىر دەم خە-
ۋەردار بولالىساڭ مىڭ يىل پادىشاھ
بولغىنىڭدىن ئارتۇقراق خۇشال بولىسەن.
مەن ئەمدى سەن بىلەن خوشلىشىمەن.
تەڭرىنىڭ مۇرادىڭغا يەتكۈزۈشىنى ئارزۇ
قىلىمەن. گاھىدا ئىشق ساڭا ھۇجۇم قىل-
غاندا بىر ئاھ بىلەن مېنى سېغىنىپ
ئەسلىگەيسەن.

ۋاقتىكى، ئۇ دانا ھېكىم سۆزىنى
ئاخىرلاشتۇرۇپ، كۆزىنى مەڭگۈگە يۇمدى.
بۇنى كۆرگەن پەرھاد ئۇنىڭ ھىجرانىدا
پەرياد چەكتى. سوقرات ھېكىم بولسا،
سۇھەيلا ھېكىم كىرگەن ئاشۇ ئۇزۇن
يولغا كىرىپ كەتتى (ۋاپات بولدى). پەر-
ھاد كۆزىدىن ئەلەملىك ياشلىرىنى تۆكتى.
ئۇنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا ماتەملىك
كىشىلەردەك داد-پەرياد سېلىپ يىغلىدى.

ئەھۋالنى كۆرگەن خاقان دەرھال مۇلك-
ئارانى چاقىردى. ئۇلار تاشقىرىدا تۇرۇپ
بىلىمدان ھېكىم بايان قىلغان سۆزلەرنى
ئاڭلىغان، ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنىمۇ
سەزگەنىدى. شۇڭا دەرھال بىرنەچچە
دانا ۋە ئاقىللارنى چاقىرىپ ئۇ بىلىمدان-
نىڭ ئىشىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈپ، دەپنە
قىلدى. ئۇنىڭ قەبرىستانلىقىغا ۋەخپە
بەردى. ئاندىن شۇ تاغنىڭ ئەتراپىنى
شەھەرگە ئايلاندۇرۇپ، ئاۋات قىلدى.

شاھزادە پەرھاد بۇ ئىشلارنى تۆگى-
تىپ، بۇلاق بېشىغا قايتتى. خاقان بىلەن
پەرھاد لەشكەرلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ
كەلدى. لېكىن خاقان ئۆزھالىدىن غەم
قىلمىغىنىدەك پەرھادمۇ ئۆز ئەھۋالىدىن
خۇشال ئەمەس ئىدى. نەزمە:

سىپاھ ئىچرە چۇشۇپ خاقانۇ پەرھاد،
نە بۇ ئۆز ھالىدىن غەمكىن، نە بۇ شاد.

قۇياش سوقراتى يەردىن ئورۇن
ئالغاندا، كېچە لوقمانى ئۆزىنىڭ ئادىتى-
نى كۆرسەتتى. ئۇ پەلەكنىڭ رەڭگىدىكى
قارا كىيىمنى كىيىپ، كۆز ياش تۆكۈپ،
ھازا ئېچىپ، ماتەم تۇتتى. شاھزادە بى-
لەن خاقان سوقراتتىن ئايرىلغانلىقىدىن ھەس-
رەت چېكىشتى. لېكىن چىن مەملىكىتىگە
قايتىش ئىشتىياقى ئۇلارنى دەردتىن خا-
لاس قىلدى. ئاندىن كېيىن مۇرادىغا
يەتكەن ۋە مۇرادىغا يېتەلمىگەنلەرنىڭ
ھەممىسى بىرقانچىدىن ئاچچىق قەدەھ-
لەرنى ئىچىشكە كىرىشىپ، بەزمە تۈزدى.
نەزمە:

كەل، ئەي ساقىيۇ ھېكمەت ئەيلە ئايىن،
ماڭا تۇتقىل مەيى مەمزۇج رەڭگىن،
قەدەھ سەر چەشمەسىغە سالىبان جۇش،
مېنى قىل جۇشدىن بىر لەھزە خامۇش.

*　　　　　*

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىل-
غۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشا-
رەت بەرگۇچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق
مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلى-
رىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ
ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئا-
جايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن

تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، تاڭ سەھەرنىڭ بۇلىقى پارلاپ، پەلەك گۈلشەنلىرىنى مۇنەۋۋەر قىلدى. پەلەك يۈنانى سۇزۇلۇپ، قۇياش خاقانى قوشۇن تارتتى. خاقان، پەرھاد ۋە پۈتۈن لەشكەرلەر چىن مەملىكىتىگە قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىشقا چۈشتى. خەزىنىلەرگە ئىشەنچلىك كىشىلەرنى قويۇپ، ھەربىر خەزىنىچىگە مىڭدىن ئارتۇق ياردەمچى بەلگىلىگەندىن كېيىن، چىن مەملىكىتىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلارنىڭ يولدا كۆچۈشتىن باشقا ئىشى يوق ئىدى. كېچىنى كېچە، كۈندۈزنى كۈندۈز دېمەي يول بېسىپ، ئاخىرى خاقانى چىن خۇددى پەيغەمبەر دىنىدارلار مەملىكىتىگە يەتكەندەك، چىن مەملىكىتىگە يېتىپ كەلدى.

مەملىكەتنى بېزىگۈچى شاھ شەرەپ بۇرچىغا ئاي كېلىپ ئولتۇرغىنىدەك، ئۆزىنىڭ سەلتەنەتلىك تەختىگە چىقىپ ئولتۇردى. پەرھادمۇ ئۆز جايىدىن ئورۇن ئالدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلى ھېلىقى ئەينەكنى كۆرۈش ئىستىكىدە ئەسلا تىنچىمىدى. پەرھاد دەرھال ئاچقۇچنى سوراپ، خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى-دە، تاقەتسىزلەنگەن ھالدا ئالدىراپ ئەينەك تەرەپكە يۈگۈردى. بىللۇر ھەيكەلنى كۆرگىنىدە ئۇنىڭ قايغۇلۇق كۆڭلىگە شادلىق يۈزلىنىپ، سۆيۈندى. ئۇ لاتاپەت قۇتىسىنى ياق لاتاپەت قۇتىسى ئەمەس، بەلكى بالايىئاپەت قۇتىسىنى چۈشۈرۈپ، خەزىنىچىلەردىن ئۇنىڭ ئاچقۇچىنى ئېلىپ، يۈز مىڭلىغان بالالارنىڭ تۇزىقىغا ئىلىندى. ئۇ ئاچقۇچ يالقۇن شەكلىدىكى تىلىنى سوزۇپ، زەنجىرلىرى قۇلۇپىنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنى ئاچماسلىققا ئىشارەت قىلاتتى. ئاچقۇچ بولسا قولۇپ ئىچىدە يۈز قېتىم تولغىنىپ، «بۇ خەتەرلىك ئويۇڭدىن كەچ!» دېگەندەك قىلاتتى. ئەمما ھېچكىم ئەزەلدە يېزىلغان تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. شاھزادە پەرھاد ساندۇقنى ئېچىپ ئەينەكنى چىقاردى. قۇياش كۆزگۈسىگە ئوخشاش بۇ ئەينەك جەمشىدنىڭ جامىدەك پۈتۈن جاھاننى كۆرسەتتى. پەرھاد ئەينەكنىڭ يۈزىگە نەزەر تاشلىدى ۋە كۆڭلىگە ھەيرانلىق ئوچقۇنى چۈشتى. ئەينەكتە ئاجايىپ چىرايلىق بىر دەشت كۆرۈندى. دەشتنىڭ سەھنىسىدە ئوت-چۆپ گۈل-گىياھلاردىن باشقا ھېچنەرسە كۆزگە چېلىقمىدى. ئۇ يەرنىڭ گىياھلىرى كۆك دات باسقان نەشتەردەك، گۈللىرى ئاشىقلار قېنىدىن رەڭ ئالغان زەنجىردەك، سۇمبۇلنىڭ ھەربىر بوغۇملىرى چىدام ۋە ئەقىلنى ئوۋلايدىغان بىر تۇزاقتەك ئىدى. كۆك ئاسمان كۆكەرتكەن بىنەپشىلەر ئەقىل بويىنىنى ھالقىغا ئوخشاش تارتقاندەك نەرگىس گۈللىرى تەقۋا ئەھلىنى مەست ۋە ھوشسىز قىلىش ئۈچۈن شاراب جامىنى ئۇزاتقاندەك، لالىلىرى جان ۋە جاھاننى، بەلكى كۆڭۈل داغلىرىنى كۆيدۈرۈشكە ئوت ياققاندەك، تۇپراقلىرى ئەلنىڭ روزغارىنى قارا قىلىش ئۈچۈن تەبىئەت مۈشكىنى چاچقاندەك، ئۇ يەردىكى سەۋسەن گۈللەر: «بۇ يەرگە كەلگەن ھەر بىر ئەركىن كىشىنىڭ ھالى شۇنداق بولىدۇ» دېيىشكە تىل ئاچالمىغاندەك، دەۋر بۇ يەردە ئارمان ۋە پەرمانسىزلىق گۈللىرىنى كۆكەرتكەنىدى. قاتتىق چىققان قويۇن تىلىنى سوزۇپ، باشتىن ئاخىر سەرگەردانلىقلاردىن بەلگە كۆرسەتتى.

يەنە بۇ ۋادىنىڭ قىرغاقلىرىدا ئايرىلىش تاغلىرىدەك قاتتىق تاغلار كۆرۈنەتتى. ئۇ تاغلار ئاياغلىرىنى يەرگە مۇستەھكەم تىرەپ، بېشىنى پەلەككىچە كۆتۈرگەنىدى. پەلەك بۇ تاغلارنىڭ ئۇزۇنلۇق سۈپىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇنى دۇنيا دېڭىزىغا لەڭگەر قىلىپ تاشلىغانىدى. بۇ تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سانسىز خەلق تاغقا ھۇجۇم قىلىپ، ئېرىق قېزىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا گوياكى ئۆزى بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش بىر ياش يىگىتنى كۆردى. يىگىت توپلانغان خەلقنىڭ ئىچىدە مىتىن ئۇرۇش ماھارىتىنى نامايان قىلىپ، تاغنى كەسمەكتە ئىدى. شۇ چاغدا تاغ ئىچىدىن كۈچلۈك سەل كەلگىنىگە ئوخشاش ئاتلارغا مىنىشكەن ئاي يۈزلۈك بىر توپ گۈزەللەر يېتىپ كەلدى. ئۇلار تۇرلۇك-تۈمەن ياقۇت، مەرۋايىتلارنى تاقاپ بېزەنگەنىدى. ماڭلايلىرى گۈلدەك، كىرپىكلىرى ئۇ گۈللەرنىڭ تىكىنىدەك ئىدى. كېلىۋاتقان بۇ قىزلارغا بىر گۈل يۈزلۈك گۈزەل باشلىق ئىدى. ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ ئالدىدا پەلەك ئېتى ئاقساپ قالاتتى. رۇخسارى ئالدىدا قۇياشنىڭ چىرايى خىجالەتتە قالاتتى. نەزمە:

بارى چابۇكسەۋارۇ ماھى پەيكەر،
جەۋاھىردىن بىرىپ پەيكەرگە زىيۋەر.
جەبىنلەر گۈل-گۈلۇ كىرپىكلەرى خار،
قاباغلار كەڭ-كەڭۇ ئاغىزلارى تار.
ئۇلارغە شاھى سەرۋەر گۈلئۇزارى،
دېمەكى گۈلئۇزارى، شەھسەۋارى.
سەمەندى سەيرىدىن كۆك تەۋسەنى لەڭ،
قۇياش رۇخسارى ئالدىدا خىجىل لەڭ.

ئۇ قۇياش بىلەن شاھمات ئوينىغاندەك، ھەر قېتىمدا توپنى ماڭدۇرۇپ ئاتنى سەكرىتىپ، ئۇنى ھەر سائەتتە يۈز قېتىم مات قىلاتتى. باشتىن-ئاخىر جاھاننى ئۆرتەپ، ئالەمگە ئوت سالاتتى. قىزلار توپىغا ئايدەك، بەلكى ئالەمنى زىننەتلىگۈچى قۇياشتەك نۇر ياغدۇراتتى. ئۇ ئات ئۈستىدە قەلبلەرگە ئوت يېقىپ ئەتراپنى تاماشا قىلىپ، ئېتىنى شامالدەك چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. دەل شۇ پەيتتە پەرھاد ئەينەكتىن ئۆزىنىڭ شەكلىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ شەكلى ھېلىقى گۈل يۈزلۈكنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، تام سۈرەتلىرىدەك قېتىپ، ئۇۋلانغان قۇشتەك ئېگراپ، يىقىلدى. ئەينەكتىكى ئۆز شەكلىنىڭ يىقىلغانلىقىنى كۆرگەن پەرھادتا شۇ گۈزەلنى ئېنىق كۆرۈش ھەۋىسى قوزغالدى. ئەينەكنى كۆز ئالدىغا يېقىنراق كەلتۈرۈپ، ئاشۇ نۇر چاچقۇچى قۇياشنىڭ جامالىغا قارىدى. پەرھاد ئەينەكتىكى ئۆز شەكلىگە ئوخشاش پەرياد چېكىپ، گويا جېنى تېنىدىن ئايرىلىۋاتقاندەك، يەرگە يىقىلدى. ئۇ تام سۈرىتىدەك تىلسىز، ئەينەكتىكى شەكلىدەك ھوشسىز ياتاتتى. خەزىنە خادىملىرى پەرھادنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى كۆرۈپ خاقانغا دەرھال خەۋەر يەتكۈزدى. خاقان بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ خەزىنە تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. پەرھادنى ئۆلدى، دەپ ئويلىغان ئانىسىمۇ چېچىنى چۇۋۇپ، بەزىدە يۇلۇپ، يىغا چېكىشكە باشلىدى. مۇلكئارا پەرھادقا ئاتا بەگ ئىدى. شۇڭا پەرھادنىڭ ئۆز ئاتىسىدەك نالىزار قىلدى. مۇلكئارانىڭ بەھرام ئىسىملىك بىر پەرزەنتى بار ئىدى. ئۇ پەرھاد بىلەن تەڭداش،

سىرداش ۋە ئىمىلداش ئىدى. تەرىقەت بابىدا بولسا، قېرىنداش ئىدى. بەھرام پەرھادنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ ياقىسىنىڭ ئورنىغا كۆكسىنى چاك قىلدى. شاھزادە نۇرى ئۆچكەن شامغا ئوخشاش ياتاتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغان كىشىلەر پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، نالىزار قىلىشاتتى. پەرھاد بىر كېچە-كۈندۈزگىچە ھوشىغا كەلمىدى. يۇگرۇك شامال تاڭنىڭ بېغىنى يەلپۈگەندە ئەتراپقا تارقالغان خۇش پۇراق پەرھادنىڭ دىمىقىغا ئۇرۇلدى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ، كۆزىنى ئاچتى، كۆز يېشىنى سەلدەك تۆكۈپ يىغلاۋاتقان ئەتراپتىكى جامائەتنى كۆردى. مۇلكىئارا يىغلاپ تۇرغان بەھرامنىڭ كۆڭلىنى ياساپ ئۇنىڭغا ئاتىلىق مېھرى بىلەن تەسەللى بەردى. پەرھاد ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆزىگە ماتەم تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خىجالەتتىن گوياكى ھالاك بولغۇدەك ھالەتكە يەتتى. ئاتا-ئانىسى پەرھادنىڭ قايتا ھوشىدىن كېتىپ قالماسلىقىنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن پەرھاد دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئايىغىغا يۈزىنى قويۇپ ئۆزرە ئېيتتى. ئۇ ئەدەب بىلەن:

— سىلەرنى ماتەمگە سېلىپ قويغۇدەك ئەھۋالغا قانداق چۈشۈپ قالغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، تەڭرى ئالدىدا قەسەم قىلىمەنكى، بۇ ئىش مەيلى ياخشى، مەيلى يامان بولسۇن، مېنىڭ ئىختىيارىمغا باغلىق بولمىدى، مەن رەسۋا بولدۇم، تۈگەشتىم، بۇ سەۋەبتىن سىلەرگە ئۆزرىلىكمەن. مەندىن ئۇ دۇنيا-بۇ دۇنيا رازى بولۇڭلار، ماڭا قارىتا كۆڭلۈڭلەردە غۇبار قالمىسۇن، — دېدى ۋە كۆپ ھالاللىق يەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. گەرچە كۆزى ۋە تىلى ئۇلاردا بولسىمۇ، جېنى ۋە دىلى ئەينەك تەرەپتە ئىدى.

ئاتا-ئانىسى پەرھادنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن سۆيۈنۈپ، سارايغا قايتىشتى. پەرھاد شۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇلارنىڭ دەرد-ئەلىمىنى يېنىكلىتىپ سارايغا قايتۇرۇۋەتكىنىدىن كېيىن، جان-دىلى بىلەن ھېلىقى ئەينەككە يەنە قارىدى. بىراق بۇ چاغدا ئۇنىڭدىكى سۈرەتلەر ئاللىقاچان يوقىلىپ، ئەينەك يۈزى قاراڭغۇلىشىپ قالغانىدى. بۇ ئەينەكنى ھېكىم ئەسلىدە شۇنداق ياسىغان ئىكەنكى، ئۇنى كۆرۈش نېسىپ بولغان كىشىگە كۆرۈنۈشلەر كۆرۈنۈپ بولغاندىن كېيىن تىلسىمنىڭ خاسىيىتى بىلەن پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ كېتەتتى. پەرھاد ئەينەكنى قايتا كۆرۈشتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ئۆزىنىڭ مەڭگۇ قايغۇ ۋە مۇشەققەتتە قالغانلىقىنى بىلدى-دە، مۇنداق ئوي-پىكىر كۆڭلىدىن كەچتى: بېشىمغا ھەممىدىن ئېغىر بىر ئىش چۈشتى. ئەمدى بۇ ئىشنىڭ قايغۇسى مېنى ئۆلۈمگە يېقىنلاشتۇردى.

نەزمە:

ئەگەر قىلسام ئۆزۈمنى پارە-پارە،
چۇ مەتلۇب ئولماغاي ھاسىل، نە چارە.

بۇ زەئىپ جېنىم كۆيۈپ، جۇنۇنۇم ئۆرلەپ، ئەركىم كېتىپ قېلىشتىن ئىلگىرى، ئەقىل قائىدىسى بويىچە ئىشلەش ئارقىلىق بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىش لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقىلانە تەكەللۇپلارنى كۆرسەتسەم شاھىنىڭ كۆڭلى خۇشال بولىدۇ. يارايدىغان ئىش مۇشۇ.

ئەگەر ئىشق بالاسىغا مۇپتىلا بولۇپ تاقەتسىزلىك تۈپەيلىدىن بىرشىمنى بىرەر جايغا ئىلىپ كەتسەم مەملىكەتنىڭ زىنىنتى بولغان پادىشاھ بۇنىڭغا ئەسلا سەۋرى-تاقەت قىلالمايدۇ، دەرھال يۈز مىڭ لەشكەرنى تەيىنلەپ مىنى ئىزدەيدۇ. چۈن مەملىكىتىنىڭ تەرەپ-تەرىپىگە چېپىپ يۈرۈپ، هايال قىلمايلا مىنى تىپىۋالىدۇ. ئەگەر مەن بۇ لەشكەرلەرنى كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن جەڭ قىلسام، كۆپلەگەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە توغرا كېلىدۇ، پولات قىلىچنى ئىشقا سالاي دېسەم، ئەلگە ۋە ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلغان بولىمەن، بىر قانچىلىغان كىشىنىڭ بېشىنى كېسىپ، گۇناھسىزلارنى ئۆلتۈرسەم قانداق بولىدۇ؟ بۇ ناھەق ئىشتىن قولۇم ناكار بولۇپ، ئاخىر چارەسىز هالدا قولغا چۈشىمەن، چۈن خەلقى ماڭا نىمە يامانلىق قىلدى؟ مەن نىمىشقا ئۇلارنىڭ قان قەرزىگە بوغۇلۇپ قالىمەن؟ پادىشاھ ماڭا زۇلۇم قىلمىسا بۇ ئىشلىرىم ئۈچۈن ئاخىر ھەقىقىي پادىشاھقا (تەڭرىگە) جاۋاب بېرىشكە توغرا كېلىدىغۇ. ئەگەر شاهنىڭ كۆزىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالسا خىجالەتچىلىكتىن يەرگە باقماي ئىلاج يوق. خەلقنىڭ يۈزىگە قانداقمۇ قارايالايمەن. بۇ پەقەت ئىشىنىڭ بىر تەرىپى، يەنە بىر تەرىپى شۇكى، مۇبادا شاھ بۇ غەلىتە ئەھۋالىمنى ئاڭلاپ، خەلققە مىنى مۇهاپىزەت قىلىشنى تاپشۇرسا، ئىشىم تېخىمۇ قىيىنلىشىپ، تەدبىرلىرىمدىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە «سارالڭ» دەپ پۈتۈمغا كىشەن سېلىپ قويىدۇ. ئۇ چاغدا بۇ ئىشتىن قۇتۇلۇشىنىڭ چارىسىنى قىلىش قىيىن، شۇنداق پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى، جۇنۇنۇم يوقالغاندىن كېيىن، ھەرقانچە قىلسامۇ ھېچكىم ماڭا ئىشەنمەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۆزۈمنى بىلىپ، ئۆز-ئۆزۈمنى مۇهاپىزەت قىلىشىم كېرەك.

پەرھاد يۇقىرىقى ئىشلارنى باشتىن-ئاخىر ئەقىل مىزانى بىلەن ھېسابقا ئالدى، ئەمما ئۆزىنى تېخىمۇ قىيىن ئىشقا مۇپتىلا قىلدى. ئۇ بىلمىدىكى، ئىشق زۇلۇم سېلىشقا باشلىغاندا، يۈزلىگەن ئاقىلنىڭ رەسمى-قائىدىلىرىمۇ بۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

نەزمە:

شەراب كەلتۈركى، ساقى، ئاشىقانە،
كى بولدۇم مەن ئەقىل-بىرلە فەسانە.
مىنى ئىشقى فەنا بەزمىدە خاس ئەت،
ئەقىل رەنجۇ بەلاسىدىن خەلاس ئەت.

* * *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

سۆيگۈ يولىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىنى بىلىشكە ماھىر بولغان كىشى ئۇنىڭ سىرلىرىنى مۇنداق ئېچىپ بېرىدۇ:

ئەلقىسسە، پەرھاد ئىشق سىرلىرىنى يوشۇراتتى، لېكىن كۆزىدىن ئاقلانلىق نىشانىسىنى كۆرسىتەتتى. ئەگەر بىر ئۆيدە ئوت يانسا، ئۇنىڭدىن چىققان

تۇتۇنگە ئەجەبلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق،
ئەگەر ئۇ ئۆيدە ئوت بولماي پەقەت
تۇتۇنلا چىقسا، ئۇ ئۆيىنىڭ تاملىرىنى
بۇزۇش كېرەك. پەلەك كېچىسى قۇياشنى
يوشۇرىدۇ، بىراق، يۇلتۇزلاردىن تۆكۈلگەن
ياش قۇياشنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. نافە
ئۆزىنىڭ ئىپارىنى يوشۇرسىمۇ، لېكىن
ئۇنىڭ پۇرىقى ئالەمگە تارقاپ كېتىدۇ.
لالىنىڭ غۇنچىسى ئېچىلىدىغان چاغدا
ئۆز كۆڭلىدىكى يوشۇرۇن داغنى قانداقمۇ
ساقلاپ قالالىسۇن؟ بىراق، ئۇنىڭ ئېچىل-
غان چېغى مەلۇم بولغاندەك، ئەسلىدىكى
دېغىمۇ ئاشكارا بولىدۇ. پەرھاد گوياكى
يالقۇنجىغان ئوتنىڭ ئۈستىنى ئوت-خەس
بىلەن كۆمۈپ قويغاندەك، ئۆزىنىڭ ئىشق
قايغۇسىنى يوشۇرغانىدى. لېكىن،
ئۇنىڭ ئاھى بىلەن كۆز يېشى يوشۇرۇن
دەردىدىن ئەلنى خەۋەردار قىلىۋەتتى.
ئەقىل پەردىسىنىڭ ئىشق ئوتىنى تىنچىتىش
ۋە يوشۇرۇشقا قۇدرىتى يەتمەيدۇ. زەررىچە-
لەرنىڭ قۇياش نۇرلىرىنى توسۇشقا ماجالى
يەتمەيدۇ. كۆپۈكنىڭ دەريانى ئۆز ئىچىگە
يوشۇرۇۋېلىشى مۇمكىن ئەمەس، نەزمە:

قۇياشنى زەررە ياشۇرماق بولۇرمۇ؟
ھۇباب ئىچرە تېڭىز تۇرماق بولۇرمۇ؟

شام ئۆزىنىڭ شولىسىنى پانۇس بى-
لەن ياپسىمۇ، لېكىن ئۇ شولا جەمئىيەت
ئەھلىگە پەردە سىرتىدىن نامايان بولى-
ۋېرىدۇ. قانلىق ياشنى ھەرگىزمۇ كۆز
ئىچىدە مەخپىي تۇتقىلى بولمايدۇ. خرۇس-
تال شىشە سۇزۇك مەينى ئەسلا يوشۇ-
رالمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش پەرھادنىڭ
ئۆز دەردى-غېمىنى خەلقتىن يوشۇرغىنى
ئىشق يالقۇنىنىڭ يۈرىكىگە شىددەت
بىلەن ئۇرۇلغىنىدۇر.
بىرقانچە كۈنلەردىن بۇيان پەر-
ھادقا ئىشق ئازابى شۇنچىلىك تەسىر
قىلدىكى، ئۇ ماغدۇرىدىن كەتتى، كېسەل
تارتتى، زارۇ-ھەيران بولدى. كۆزەتكۈ-
چىلەرگە ئۇنىڭ ئەھۋالى گوياكى ئوتقا
سېلىنغان گرانىت تاشنىڭ مۇمدەك ئېرى-
ۋاتقىنىغا ئوخشاش مەلۇم بولاتتى. مەر-
ۋايىت ياشلىرى كۆزىدىن قانغا بويالغان
مۆلدۈردەك تۆكۈلەتتى. پەرھاد ئېغىز
ئاچسىلا چىقىدىغان ئاھىنىڭ قارا تۈتۈنى
خۇددى لالىنىڭ قارا دېغى كۆرۈنۈپ تۇر-
غىنىدەك نامايان بولۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ
سەرۋىدەك تىك ئۆسكەن قەددى-قامىتى
مادارسىزلىقتىن تالدەك پۈكۈلدى، ئاشۇ
تالدىكى ئۈزۈمنىڭ تەبىئىتىدىكى شاراب-
لىق خۇسۇسىيەت ئۇنىڭغا ئارقىمۇئارقا
قان يۇتتۇراتتى. تېنى كۈندىن-كۈنگە
ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ پىغان چې-
كىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئاغزىنى قانچە
بېكىتسىمۇ، لېكىن نالە چېكىشتىن باشقا
چارىسى يوق ئىدى. ئۇ بۇرۇنقى جىسما-
نىي قۇۋۋىتى، ساغلام كۈچى بىلەن ئۆزد-
نى تۇتۇۋېلىشقا ھەر قانچە تىرىشسىمۇ،
يوشۇرۇن چەككەن ھەسرەتلىك پىغانلىرى
داۋاملىق ئاشكارىلىنىپ تۇراتتى. ئەمدى
ئۇنىڭ دىمىقىغا سەۋدايىلىقنىڭ پۇرىقى
كېلىپ، جىسمىمۇ ھەر خىل كېسەللەرگە
ئۇچرىدى. ئۇنىڭ تەبىئىتىدە جۇنۇنلۇق
ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىپ، سەۋدايىلارچە
سۆزلەشكە باشلىدى. سەۋرى-تاقەتتىن
كۆڭلىدە ئەسەرمۇ قالماي، ئەرك-ئىختى-
يارى قولىدىن كەتكەنىدى. نەزمە:

كۆڭۈلدە قالمادى سەبرۇ قەرارى،
ئېلكىدىن باردى بارى ئىختىيارى.

ئەلقىسسە، شاھ بىلەن مۇلكىئارا

پەرھادنىڭ يۇقىرىقى ئەھۋالىنى كۆرۈپ،
دەرد-ھەسرەت ئىچىدە كۆنسېرى باغرى
ئېزىلىشكە باشلىدى. قانچە نەسىھەتلەر قىلـ
دى، لېكىن ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى. قانـ
چە پىكىرلىشىپمۇ ئۇنىڭغا تەدبىر تاپالمىـ
دى. قارىغاندا، پۇرسەتنىڭ قولدىن كېـ
تىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھەقتە ئەندىـ
شە قىلىش بىلەن نەتىجىگە ئېرىشىش مۇمـ
كىن ئەمەستەك تۇراتتى. شۇڭا شاھ پۈـ
تۈن دانىشمەنلەرنى، تېۋىپلارنى يىغىپ
كېڭەش ئۆتكۈزدى. پەرھادنىڭ ئەھۋالى
توغرىسىدا ناھايىتى ئۇزاق مەسلىھەت قىـ
لىشتى، بۇ مەسلىھەتلەرگە بەزىلىرى قوـ
شۇلدى، بەزىلىرى بولسا رەت قىلدى. ئاـ
خىرى ھېكمەت ئەھلىلىرى خاقانغا تۆۋەنچىـ
لىك بىلەن تۆۋەندىكىلەرنى مەلۇم قىلىپ:

— پەرھادنىڭ مىڭىسىگە سەۋدايىلىق
نۇقسان يەتكۈزۈپتۇ. كۈچلۈك ھارارەت
تەبىئىتىنى ئىگىلەپتۇ. ئۇنىڭ مىجەزى
يەنە مەي تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى مەي بىـ
لەن ھارارەتنىڭ تېگى-تەكتى بىر، بۇ ئىك
كىسى قوشۇلۇپ ئۇنىڭ يالقۇنىنى كۈچەيـ
تىپ قويۇپتۇ، -دېدى.

ئۇلار يەنە تۆۋەندىكىچە كېڭەش
قىلدى:

پەرھادنىڭ ئىككى-ئۈچ يېشىدىن
ئون ئىككى يېشىغىچە ئىلىم تەھسىل قىـ
لىش يولىدا بېشىنى تەككۈر ياقىسىغا
تىقىپ ئۆتكەنلىكى، ئىككى-ئۈچ يىل مۇـ
بازىرلىق (ھەربىي ئىلىم) نى ئۆگىنىش يوـ
لىدا كۈچ ۋە ئەقىل سەرپ قىلغانلىقى،
يەنە پايانسىز خەتەرلىك يوللاردا خاقان
باشچىلىقىدىكى لەشكەرلەرگە يار بولغانلىـ
قى قاتارلىق ئىشلار ئۇنىڭ خىيالىدىن
كەتمىگەن. بۇ ئىشلار ئۇنىڭدىكى ھارارەتـ

نىڭ غالىب كېلىشىگە سەۋەب بولغان.
يەنە بىر سەۋەب شۇكى، چەكسىز ئوي-پىـ
كىرلەر ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتىنى چۇلغاپ
ئالدى. بۇ پىكىرلەر ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن
بىردەم خالى بولمىدى. يەنە ئۇنىڭ بېشىـ
غا تىلىسىم ئېچىش خىيالى چۈشتى. بۇ
خىيالنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆز كۆڭلىنىڭ چىمەنـ
لىكىگە چېچىپ، شۇ سەۋەدا يولىدا كۆپ
جاپا-مۇشەققەتلەرنى چەكتى، بىردە ئەجـ
دىھا ئۇنىڭ جىسمىنى كۆيدۈرسە، بىردە
ئەھرىمەن دېۋە ئۇنى تۇتۇن ئارىسىدا
قالدۇردى. پەرھادنىڭ نازۇك تەبىئىتى
شۇنچە ھارارەتلەرگە ئۇچرىدى. شۇ ئوتـ
لارنىڭ يالقۇنىدىن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالـ
غانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئۇنىڭغا
بۇخىل ئەھۋاللارنىڭ يۈزلىنىشى مېڭىسىـ
نىڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولغان. بۇ
سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ مىجەزىدە
قۇرۇق ئىسسىقلىق پەيدا بولغان. ئۇنى
ئىلاج قىلىپ داۋالاپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈش
كېرەك. لېكىن بۇگۈن جەۋزا پەسلىنىڭ
ئاخىرى، شۇڭا قۇياشنىڭ ھارارىتىدىن لاـ
لىلەرگە داغ چۈشتى، ئەتراپتىن كۆيدۈرـ
گۈچى ئىسسىق شامال كېلىۋاتىدۇ. خەلق
بۇ ھارارەتلىك شامال ئىچىدە سەمەندەرـ
دەك يۈرمەكتە. قۇياشنىڭ ئىسسىقىدىن
كۆكتىكى يۇلتۇزلار سىمابتەك ئېرىپ چۈـ
شۈشكە يېقىنلاشتى. چۆللەردىكى قۇيۇننىڭ
تاقەتسىزلىك بىلەن ئايلىنىشى، يىلانلارـ
نىڭ تولغىنىپ تۇرۇشى ئىسسىقتىندۇر. بۇـ
لاقلارنىڭ قايناپ چىقىشى — ھاۋانىڭ تاغ
ئۈستىگە ئوت تۆككەنلىكىدىندۇر. غەربتە
كۆرۈنگەن كەچكى شەپەقنىڭ قىزىللىقى
بۇ كۆمتۈرۈلگەن پەلەكنىڭ قىزىپ كەتكەنـ
لىكىدىندۇر. بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەك

Altun Oq

قىزىپ كەتكەن كۆرەكنىڭ نىشانىسى بو-
لۇپ، قۇياش ئۇنىڭ ئوت چاچقۇچى ئىگى-
زىدۇر. قاراڭغۇ كېچە ئۇنىڭ كۆمۈرى بو-
لۇپ، تاڭ شامىلى ئۇنىڭ دېمىدۇر. سامان
يولىدىكى يۇلتۇزلار ئۇ كۆرەكنىڭ ئۇچقۇ-
نىدۇر. تەرەپ-تەرەپكە ئېقىۋاتقان سۇلار
يەرنىڭ ئىسسىقتىن تەر ئاققۇزۇۋاتقانلىقى-
دىن بەلگە بېرىدۇ. سايىلار ئارىغا بىر-ەر
نەرسىنى پەردە قىلىپ، قۇياشنىڭ هارار-
تىدىن قېچىنىشقا ئۇرۇنىدۇ. هاۋانىڭ تەبى-
ئىتىدىكى بۇ هېسابسىز ئىسسىقلىق پەرهاد-
نىڭ ئوتلۇق تەبىئىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ،
ئۇنىڭ هارارىتىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋېتىشى-
دىن قورقۇش ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىدى.
ئەلقىسسە، هېكىملەر «پەرهاد قۇ-
رۇقلۇق ۋە هارارەت يېپىشىۋالغان مۇڭ-
داق ئەهۋالدا، ئۇنىڭ داۋاسى سوغۇقلۇق
ۋە نەملىك بولىدۇ» دېگەن خۇلاسىگە كەل-
دى. شۇڭا پەرهادنى «هاۋاسى ياخشى،
كېلىماتى نەم ۋە سوغۇق يەردە داۋالاي-
مىز» دەپ بىر جاينى تاللىدى. بۇ يەر
دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئارال بولۇپ،
ئۇ بەش كۈنلۈك يىراقلىقتا ئىدى. ئەقىل
ئۇنى تەرسىلىيەلمەي خىرەلىشىپ قالاتتى.
بۇ ئارالدا بىر تاغ بولۇپ. تاغدا يەتتە-
سەككىز بۇلاق ئېقىپ تۇراتتى. بۇ بۇلاق-
لار دەريا هاسىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ
ئالدىدا پەلەك دەرياسى هۆكەر يۇلتۇزىدەك
كۆرۈنەتتى. ئارال ئەتراپىدىكى سۇلاردىن
نەملىك، تاغ ئۈستىدىكى سوغۇقتىن كىشىگە
قېيىنچىلىق يۈزلىنەتتى. تاغنىڭ ئۈستى
كۈز پەسلىدەك سوغۇق، بۇلاقلىرى مۇز تۇ-
تۇپ تۇراتتى. هېكىملەر: «ئەگەر مەسلە-
هەت بويىچە شاهزادە شۇ تەرەپكە بارسا،
كۆڭلى ئېچىلىپ، مېڭىسى ياخشىلىنىپ، مۇ-
بارەك جىسمى ساغلاملىشىپ قالسىمۇ ئە-
جەب ئەمەس. هاۋانىڭ تەسىرىدىن قورق-
مىساق، ئۇنىڭ كېسىلىگە ئىلاج قىلىش ئا-
سان بولىدۇ» دېيىشتى.

خاقان تېۋىپلاردىن بۇ سۆزلەرنى
ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ مەسلىهەتىنى مۇۋاپىق
كۆردى. دەرهال مۇلكئاراغا:

— تېۋىپلارنىڭ بۇ تەدبىرلىرىنى چۇ-
شەندىڭ. دەرياغا قىلىدىغان بىرقانچە كۈن-
لۈك سەپەرنىڭ تەييارلىقىنى قىلغىن، —
دەپ ئەمرى قىلدى.

دانىشمەن ۋەزىر بۇ ئالىي پەرمانىنى
ئاڭلاپ، سەپەر تەييارلىقىنى ئىشلەشكە
كىرىشتى ۋە شاهزادىگە خاقانىنىڭ پەرما-
نىنى مەلۇم قىلدى. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان
شاهزادىنىڭ قايغۇلۇق قەلبى شادلىققا تول-
دى. ئۇ مۇلكئاراغا:

— شاهقا مېنىڭ سالىمىمنى ئېيت،
شاه نېمىنى خالىسا، مېنىڭ بۇ ئالەمدىكى
ئارزۇيۇممۇ دەل شۇ بولىدۇ. «شاهنىڭ
ئوغلىمەن» دېيىشكە هەددىم يوق، بەلكى
هەممە قۇللارنىڭ ئارىسىدىكى كەمتەر قۇل-
دۇرمەن. شاه قەيەرگە بېرىشقا تەييارلان-
سا، مەنمۇ شۇ يەرگە بېرىشقا تەييار. مې-
نىڭ بېشىم شاهنىڭ ئايىغىدادۇر. نەزمە:

قايان ئەزم ئەتكەلى بولسا ياراغى،
مېنىڭ باشىمدۇرۇر شەهنىڭ ئاياغى.

ئەلقىسسە، ۋەزىر مۇلكئارا پەرهاد-
نىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىنى خاقانغا مەلۇم
قىلدى. خاقان يىغلاپ تۇرۇپ پەرهادقا
دۇئا قىلدى. ئاندىن كېيىن:

— ئەمدى كېمىلەرنى تەييارلاپ، لا-
زىملىق ئەسۋابلارنى كېمىگە بېسىڭلار، مەن-
مۇ دەريا تەرىپىگە بىللە چىقىشنى قارار
قىلدىم، — دېدى.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان شاھزادە ئاـ
دەتتىن تاشقىرى سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە
قايغۇلۇق كۆڭلىگە تەسەللى تاپتى. پەرھاد
شۇ شەكىلدىكى ھىيلە بىلەن خاقاننى ئەنـ
سىرەتمەي، مۇشۇ ئىشنىڭ باھانىسىدە ئۆز
مەقسىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىشنى كۆزلىدى.
بۇ ئىش ئۆز مۇددىئاسىغا مۇۋاپىق كەلـ
گەنلىكى ئۈچۈن كۆڭلى چەكسىز شادلىققا
تولدى. قەلبى دەريادەك دولقۇنلىنىپ،
لىۋى تەبەسسۇم بىلەن ئېچىلدى. لېكىن
يەنىلا خامۇش ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى دەرـ
يا دولقۇنىدەك خىياللارغا غەرق بولغانىـ
دى. خىياللار زەنجىرى ئۇنىڭ قەلبىگە
چىرمىشىپ كەتكەنىدى. نەزمە:

كېتۇر ساقى، مۇھىتى بادەئى ئال،
بۇ دەريا ئىچرە ساغەر زەۋرەقىن سال.
يۇرۇر غەم بەھرىدە جىسمى ھەقىردىم،
ھەمۇل زەۋرەق بىلە بول دەستىگىردىم.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇـ
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق ـ مۇھەبـ
بەت ۋە مېھىر ـ شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىمـ
لىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىـ
چە رىۋايەت قىلىدۇ:

غەۋۋاس ئاتاقلىق مەنبەلەر مەرۋايىـ
تىنى مۇنداق سۈزۈپ چىقتى:

ئەلقىسسە، خاقان بىلەن شاھزادە
دەريا سەپىرىنىڭ ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلىرىـ
نى تەييارلاپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى دەرـ
يا ساھىلىغا تارتتى.

ئۇلار ئاخىرى مەقسەت مەنزىلىگە
يېتىپ باردى. كۆزلىرى دەريا مەنزىرىسىـ
دىن بەھرە ئالدى. دەريا ئۈستىدە گوياـ
كى ياغاچتىن ياسالغان بىر شەھەر پەيدا
بولغاندەك كۆرۈندى. بۇ خاقاننىڭ پەرماـ
نى بويىچە مۇلكىئارا تەييارلىغان سەپەر
ئەسلىھەلىرى تولۇق بېسىلغان سۇ ئۈستىـ
دىكى ھېسابسىز كېمىلەر ئىدى. دەريادىـ
كى بۇ كېمىلەر يىراقتىن گوياكى ھەيۋەتـ
لىك بىر شەھەردەك كۆرۈنەتتى. چۈنكى،
تولۇق جاھازلانغان ئىككى يۈز كېمە
دەرياغا چۈشكەنىدى. بۇ كېمىلەرنىڭ كەڭـ
لىكىگە پەلەك ئۆيىنىڭ چوڭلۇقىمۇ تەڭلىـ
شەلمەيتتى. كېمە تۈۋرۈكلىرى پەلەككە
يېتىپ، ئىككى ئۇق تۈۋرۈكنىڭ ئۇچىدا
ئاي سەرگەردان بولۇپ قالغانىدى. بۇ تۈۋـ
رۈكنىڭ بىر ئۇچى پەلەككە سانجىلغانىدى.
تۈۋى يەر قەھرىدىكى ھۆكۈز ۋە بېلىقنى
يانجىغانىدى. تۈۋرۈكنىڭ يەلكەنلىرى ئاسـ
مان ئەتلىسىدىن بەلگە بېرىپ، يەلكەنلەرـ
گە تارتىلغان ھەر بىر تاناپ ئالتۇن چاچـ
قۇچى قۇياشنىڭ پارلاق شولىسىغا ئوخشايتـ
تى. ئۇنىڭ ئىچىدە نىل رەڭلىك ئاسمانـ
دەك بىر ئۆي بولۇپ. بۇ ئۆينى پەلەك
ياغاچچىلىرى ھىيلە ـ ھۈنەرلەر بىلەن ئاـ
جايىپ زىننەتلەپ، تېگىگە كاھىش ياتقۇـ
زۇپ، پالاسلارنى سالغانىدى. كېمە ئۆگـ
زىسىنىڭ ئۈستىدىكى گۈمبىزى كۆمتۈرۈلـ
گەن ئاسماندەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىچىـ
دىكى ئەڭ چوڭ تۈۋرۈكنىڭ بىر ئۇچى
دەريانىڭ قەرىگە، يەنە بىر ئۇچى ئاسـ
مان گۈمبىزىگە يېتەتتى. بۇ تۈۋرۈكلەرـ
نىڭ ئۇچى بىر ئۆينى كۆتۈرەلىگۈدەك دەـ
رىجىدە مۇستەھكەم ياسالغانىدى. يەلكەنـ
لىرىدىن چىققان ئاۋاز كۆككە يېتەتتى.

لەڭگەرلىرىمۇ كۆك ئۇستىدە ئارام ئالاتتى.
ئۇنىڭ چىرايلىق گۈمبىزىگە ئوت، بوران،
سۇ تەسىر قىلالمايتتى. بۇ ئۈينىڭ پەلەك
گۈمبىزىگە يەتكەن ئېگىز بىر تۈۋرۈكى
بولۇپ، يۇقىرىدا يۇلتۇز، تۆۋىنىدە ئارقان —
بۇ ئىككىسى ئىككى تەرەپتىن كۆكنى تۇ-
تۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. يۇقىرىدا تۈۋ-
رۈك، تۆۋەندە ئارقان بىرلىشىپ، پەلەكتە
بىر دائىرىنى پەيدا قىلغانىدى. بۇلاردىن
باشقا كۆكتە سەيلە قىلغۇچى بۇ كېمىلەر-
نىڭ راۋانلىقى شامالدەك، يۈرۈشى سۇ-
دىن تېز بولۇپ كۆك دېڭىزىدا بىر يې-
ڭى ئايدەك كۆرۈنەتتى. يەنە سەندەل يا-
غىچىدىن ياسالغان بىرمىڭ بەشيۈز قولۋاق
بولۇپ، سۇدا مىڭ يىلغىچە ئۈزەلەيتتى.
تېزلىكى كۈچلۈك شامالدەك، ئايلىنىشى
قايىنامدەك ئىدى. بۇ قولۋاقلارنىڭ ئالدى-
راش ۋاقىتلاردىكى يۈرۈشى ۋە ئايلىنىشى
قۇرۇقلۇقتا قارا تورۇق چاپقاندەك تېز
ۋە سەيلە-تاماشا قىلغۇچىلارنىڭ ئولتۇرۇ-
شىغا ئەپلىك ئىدى.

خاقان بىلەن شاهزادە ئۈچۈن ئەڭ
چوڭ كېمە ئۈستىگە كەيانىلارنىڭ تەختىگە
ئوخشاش بىر تەخت قويۇلدى. ئۇلار ئالاھى-
دە زىننەتلەنگەن بۇ تەخت ئۈستىدىن ئو-
رۇن ئالدى. چىن خەلقىنىڭ ياغاچتىن يا-
سىغان سۇ ئۈستىدىكى بۇ شەھەرلىرى گو-
ياكى يەنە بىر چىن مەملىكىتىدەك كۆرۈ-
نەتتى. كېمىلەرنىڭ تېزلىك سۈرئىتى ۋە
ئۇنىڭدىكى ئەسلىھەلەر تەلەپتىن يۈز ھەس-
سە ئارتۇق ئىدى. يەنە ھەربىر كېمىدە
سەپەر ئەسۋابلىرى بىلەن بىللە قارۇن
خەزىنىسىدىنمۇ كۆپ خەزىنىلەر بار ئىدى.
كېمىلەردە يەر ئۈستىدە قىلىشقا تېگىشلىك
ھېچقانداق ئىش قالمىغاندەك دەرىجىدە

تەييارلىق قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلار ھەي-
ۋەت بىلەن يولغا راۋان بولدى. كېمىلەر-
نىڭ ھەرىكىتىدىن كىشىلەردە گويا چىن
شەھىرىگە زىلزىلە چۈشكەندەك ھېس-تۇي-
غۇ پەيدا بولدى. نەچچە مىڭلىغان كېمى-
چى ھۈنەرۋەنلەر چۈشكەن قولۋاقلار كېمە
ئەتراپىدا بېلىققا ئوخشاش ئۈزەتتى. قول-
ۋاقلار ئۇلارنىڭ ئېتى بولۇپ، ئۇنىڭ تېز-
لىكى سۇدىن تۇتۇن چىقىراتتى. پۈتۈن
كېمىلەر مەقسەت تەرىپىگە قاراپ ئۈزۈپ
بارماقتا ئىدى. خاقانى چىن بىلەن بىللە
پۈتۈن لەشكەرلەر ۋە خىزمەتچىلەر بو-
لۇپ جەمئىي ئون مىڭ كىشى يولغا چۈشتى.
ئۇلار سۇ ئۈستىدە گويا بىر ئالەمدەك ئۈ-
زۈپ كېتىۋاتاتتى. بۇلارنىڭ سۇدىكى شو-
لىسى يەر يۈزىدەك، يەر ئەمەس، بەلكى
كۆككە ئوخشاش كۆرۈنەتتى. دەريا يۈزى
گويا ئەيناردەك قارا نىقاب بىلەن نىقاب-
لانغانىدى. پەلەكمۇ يۈزىگە بۇلۇتتىن بۇن-
داق نىقاب تۇتالمايتتى.

ئۇلار شۇ سۈرئەتتە ئارال تەرىپىگە
يۈزلەندى. ئىككى كېچە-كۈندۈز يۈرگەن-
دىن كېيىن، شامال چىقىپ، دەريادا دول-
قۇن پەيدا بولدى. شاھ بىلەن شاھزادە
دەريا دولقۇنلىرىنى تاماشا قىلدى. دول-
قۇنلار ئىچىدە يۈزلىگەن قىزىق ھالەتلەر
كۆرۈنەتتى. بۇ ھالەتلەر يوقالسا، ئۇنىڭ
ئورنىغا مىڭلىغان ئاجايىپ-غارايىپلار پەي-
دا بولاتتى. ئەتراپقا نەزەر تاشلىغاندا
كۆپكۆك سۇ كۆك ئاسمانغا ئوخشايتتى.
سۇنىڭ قىرغىقى ئاسمان بىلەن قوشۇلۇپ
كەتكەنىدى. ئەتراپتا يۈزمىڭ خىل بېلىق-
لار چىرايلىق ئۈزۈشۈپ يۈرەتتى. ئەقىل بۇ
بېلىقلارنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشكە ئاجىز ئىدى.
بۇنىڭ ئىچىدىكى چوڭ بېلىقلار شۇنداق

قورقـۇنچلۇق ئىدىكى، ئۇنى كۆرگۈچىلەر-
نىڭ هوشى بېشىدىن ئۇچـاتتى. سـۇدىكى
چوڭ بېلىقلار گويا يـۈزمىڭ تاغلار هـەر
تەرەپكە يۈرۈش قـىلىۋاتقانىدەك، ئۇلارنىڭ
تېنىدىكى نەقىشلەر دەريالارنىڭ دولقۇنلى-
رىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ بېلىقلارنىڭ هەرى-
كىتىدىن دەريادا گـويـا سـۇدىن رەڭلىك
ئاسمانغا زىلزىلە چۈشكەندەك تـىنچسىز-
لىق پەيدا بولاتتى. كـىچىك بـېلىقلارنىڭ
توپىلاڭلىرىدىن دەريا چايقىلاتتى. كىچىك
بېلىقلار بىلەن چوڭ بېلىقلار بىللە كۆرۈن-
گەندە، بۇ گويا كىشىلەرگە ئوت-چـۆپلەر
سەرۋى دەرەخلـەر ئارىـسىدا تۇرغـاندەك
سېزىلەتتى. تاشپـاقـىلارنىڭ جـىسمى سۇ
ئۈستىدە گۈمبەز ياسىغان بولۇپ، بۇلارنى
قۇرغۇچى قۇدرەت ئىگىسى بولغان بىناكار
بۇنداق بىنانى سۇدىن خاراب قـىلغـۇسى
كەلمەيتتى. خۇددى ئاسمان گـۈمبىزىنىڭ
يېرىلمىغىنىدەك شـۇنچە هـەرىكەتلـەردىن
ئۇنىڭ شىپلىرى يېرىلمايتتى. هـەبەشلەر-
نىڭ يولۋاسنى ئوۋلـىغىنىدەك لـەهـەڭلەر
بېلىقلارنى ئوۋلاپ يـۈرەتتى. بـېلىقلارنىڭ
جىسمى قورام تاشتىن بەلگە بېرەتتى. ئۇ-
نىڭ ئارقىسى ئۆتكۈر بىر پـەرىدىگە ئوخ-
شايتتى. ياق، پەردە ئەمەس. بـەلكى ئۇ-
مۇر كۆچىتىنى كەسكۈچى هەرىدەك ئىدى.
ئۇ، غەم قوشۇنىنىڭ خەنجـىرى ۋە بالاي-
ئاپەت قەلئەسىنىڭ كۈنگۈرىسى ئىدى. سۇ-
نىڭ دولقۇنى كۆمۈشتىن توقۇلغان ساۋۇت-
قا ئوخشايتتى، بېلىقلار بولسا ئۇنى ئامبۇر-
دەك ئاغزى بـىلەن يـۇتۇپ كـېتىۋاتاتتى.
لەهەڭلەرنىڭ ئەتراپىدىكى دولقۇنلار ئەج-
دىها ئەتراپىغا چۆمۈلە ئولاشقـاندەك بىر
هالەتنى شەكـىللـەندۈرگـەنىدى. ئەتراپتا
سۇ ئارسلانلىرى كـۆرۈنەتتى. ئۇلار بىرەر
تەرەپكە ئۈزگەن ۋاقتىدا ناخشا ئېيتقاندەك
ئاۋاز چىقىراتتى. سۇدىكى ئىككى تاشپـاقا
جىسمىنىڭ بىر-بىرىگە تېگىپ كېتىشى تاغ-
نىڭ-تاغقا ئۇرۇلغىنىدەك مەلۇم بولاتتى.
بۇ كەڭ دەريا ئىچـىدىكى جـانىۋارلار قۇ-
رۇقلـۇقتىكى هـايۋانلاردىنمۇ كـۆپ ئىدى.
دەريادىكى دولقۇنلار تىنچىمايتتى. گـويا
ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ياراتقـۇچـىنىڭ قو-
لى توزاق يايغانىدى.

ئەلقىسسە، خاقان بـىلەن شـاهزادە
ئەتراپتىكى سانسىز ئاجايىپ-غارايىپلارنى
كۆرۈپ كېتىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ئاسمان با-
لاسى باشلاندى. ئىنتايىن خەتەرلـىك بو-
ران چىقىشقا باشلىدى. جەنۇب تەرەپتىن
قاتتىق بوران كېلىپ، دەريا ئۈستىگە قۇ-
يۇن هۇجۇم قىلدى. دەريادا كـېتىۋاتقان-
لارغا قورقۇنچ چۈشتى. قېرى كـېمىچىلەر
«بـىز مۇنداق بالايىقـازانى كـۆرۈپ باق-
قان ئەمەس. بۇنداق بالا هەر يۈز يىلدا

بىر قېتىم يۈز بېرەتتى. بۇنىڭدا ياخشىلىقـ
تىن ەدېرەك يوق.» دەپ ياقىلىرىنى يىرـ
تىشتى. دەرهال ايىككى ئاي قولۋىقىدىنمۇ
تېزرەك ئۈزەلەيدىغان بىر قولۋاقنى كەلـ
تۈرۈشتى. بوران كۈچىيىشتىن ئىلگىرى
شاھ بىلەن شاھزادىنىڭ بۇ قولۋاققا چۈـ
شۈۋېلىشىنى سوردى. پەرھاد ئورنىدىن
تۇرۇپ ئەمدىلا قولۋاققا چۈشۈشىگە دولقۇن
كۆچىيىپ كېلىپ چوڭ كېمىگە شۇنداق
ئۇرۇلدىكى، چوڭ كېمە بىلەن قولۋاقنى
بىر-بىرىدىن ئايرىپ تاشلىدى. شاھ چوڭ
كېمىدە داد-پەرياد چېكىپ قالدى. بوران
شاھزادە چۈشكەن قولۋاقنى ھەيدەپ كەتـ
تى. شاھ بىلەن شاھزادىنىڭ ئارىلىقى
يىراقلىشىپ، كۆرۈشكە مۇمكىنچىلىك بولـ
مايدىغان، قارىسى كۆرۈنمەيدىغان ھالەتـ
كە يەتتى. بۇلارغا شۇنداق جۇدالىق چۈشـ
تىكى، گويا جاھاننى توپان باستى. دەريا
چايقىلىپ سۇ پەلەككە ئۆرلىدى. يۈز تۈـ
مەن دولقۇنلار بىر-بىرىنىڭ ئارقىسىدىن
تۇرۇلۇپ كېلەتتى. دولقۇن ئەۋجى ئارقا-
ئارقىدىن كۆككە يېتىپ، ھەربىر تاغدەك
دولقۇن يەردىن كۆككە چىقىپ، يەنە كۆكـ
تىن يەرگە چۈشەتتى. يۈز تۈمەنىڭ دولقۇنـ
لار ئاسمان يۈزىگە تەستەك ئۇراتتى. كۆكـ
كە تېگىشۋەرگەن شۇنداق تەستەكلەردىن
ئاسمان كۆكىرىپ قالاتتى. قويۇن كۆكلەرـ
گە كۆتۈرۈپ تاشلىغان ھەربىر كېمە دەرـ
يا ئۈستىدە خەشەكتەك چېچىلىپ، لەيلەپ
يۈرەتتى. كېمىلەر بىر-بىرىگە قېتىلالماي،
كېمىدىكىلەر بىر-بىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىـ
لىشمەي قېلىشتى. كېمىلەر ئاسمانغا چىقـ
قاندا ئۇنىڭ ئوق تۈۋرۈكى ئاسماندىن تۆكـ
لۈك ئېچىۋېتەتتى. بۇ تۆكلۈكلەردىن ئاسـ
مان يۇلتۇزلىرى پەلگە بېرىپ تۇراتتى.
سۇ كۆك بىلەن شۇنداق توقۇنۇشقاندىن
كېيىن، پەلەك گۈمبەزلىرىنىڭ شىپى ئاجـ
راپ چۈشتى. بېلىق ۋە سۇ ئارسلانلىرى

دەريا دولقۇنى بىلەن پەلەككە چىقىپ،
ئۆزىنىڭ يۈكسەلگەنلىكىنى كۆرۈپ يەنە
دەريا قەرىگە قايتىپ چۈشەتتى. سۇنىڭ
ئىچىدە قالغان دۇنيانى قىزىتقۇچى قۇـ
ياش خرۇستال ئىچىدىكى مەرۋايىتتەك
كۆرۈنەتتى. كۆك مۈلكىدە ئۆزىگە ئورۇن
تاپالمىغان پەرىشتىلەر سۇ ئۈستىگە قۇشـ
تەك قوناتتى. بۇ بالا-قازا ھەربىر كېمىـ
نى يەردىن كۆككە، كۆكتىن يەرگە ئېتىـ
ۋېرىپ، ئۇلارنى پاچاقلاپ تەرەپ-تەرەپكە
ئېقىتىپ كەتتى. بۇ بالا-قازا ئىچىدە پاـ
چاقلانماي قالغان بەزى كېمىلەرمۇ بار ئىـ
دى. بۇ كېمىدىكىلەر باشقا كېمىلەر ۋە
ئۇنىڭدىكى ئەھۋالنى بىلمەيتتى.

جاھانغا تۈننىڭ نىقابى يېپىلغۇچە
دەريادا ئەنە شۇنداق توپىلاڭ بولۇپ تۇرـ
دى. تۈن كېچىسى قوياشنى ئۆزىنىڭ
قارا جۇۋىسى ئىچىگە يوشۇردى. دەريانىڭ
سۈلەيسۇن جۇۋىسىغا دولقۇن چۈشتى. سۇ
ئۈستىدىكى بوران توختىدى ۋە يەر ئۈسـ
تىدە كۆك دېڭىزى ئورۇنلاشتى. دەريادىـ
كى كېمىلەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى خەلق ۋە
ئەشيالارنىڭ تولىسى بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇپ
پارچىلىنىپ كەتكەن؛ بىر قىسمى كۆك
ئۈستىدە، بەزىسى سىزنىڭ قەرىدە قالغان،
خەلقنىڭ كۆپچىلىكىگە كېسەل تېگىپ، سۇـ
غا غەرق بولۇپ كەتكەنلىرى بېلىقلارغا
يەم بولغانىدى. بۇ ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى
پەلەك كېمىلەرنى پاچاقلاپ، بەدەن قولـ
ۋاقلىرىنىمۇ ئاۋارە قىلىپ، بىريۈز ئون كېـ
مىدىن بىرىنىمۇ قالدۇرمىدى. بەزىلەر بىرەر
تاختا پارچىسىدا قالغان بولسا، بەزىلىرىنى
دولقۇن دەريا قىرغاقلىرىغا تاشلىدى.

خاقان بىلەن مۆلكئارا ۋە باشقىلار
بىر چوڭ كېمە ئىچىدە ئىدى. بۇ زالىم
پەلەك ئۇلارغا قانچە ئاداۋەت قىلسىمۇ،
لېكىن ئۇلار بۇ كېمىدە سالامەت قالغانىـ
دى. كېمىدىكىلەردىن بەزىلىرى ئۆلۈكتەك

چىمجىت، بەزىلىرى ھوشسىز ئىدى. چوڭ
كېمە بىر قىرغاقتا كېلىپ توختىدى. ئۇلار
تاسادىپىي چىقىپ قالغان بۇ قىرغاق چىن
مۇلكىگە تەۋە ئىدى (ئۇلاردىن باشقا بو-
راندىن ئامان قالغانلارنىڭ ھەر بىرى بىـ
رەر ئىقلىمغا چىقىشتى).

خاقان كېمىسى چىن مەملىكىتىنىڭ
چېگرىسىغا يەتتى. بۇ ھەقتىكى خەۋەر
يىراق-يېقىن جايلارغا تارقالدى. مەملى-
كەت خەلقى ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر تې-
پىپ پادىشاھ بىلەن مۇلكىئارا ۋە باشقىلار-
نى كېمىدىن چىقىرىشتى. ئۇلار كۆپ تى-
رىشچانلىق بىلەن، ھوشىدىن كەتكەنلەر-
نىڭ دىمىقىغا خۇش بۇي دورىلارنى پۈركىتىپ
ھوشىغا كەلتۈرۈشتى. شاھ شۇ چاغدىلا ئۆز
ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەردار بولدى. خا-
لايىقمۇ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپ-
تى. خاقان پەرھادنىڭ يوقالغانلىقىنى بى-
لىپ يەنە پەرياد ئۇرۇپ مۇسىبەتكە چۈشتى.
بەزىدە، پەرھادنىڭ بىرەر جايدىن چىقىپ
كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى، سوقراتنىڭ
بىشارەتلىرىنىمۇ ئەسلەيتتى. لېكىن ئۇ،
ئۆزىنىڭ قۇتۇلغانلىقىدىن خۇشال ئەمەس
ئىدى. خاقان بىلەن مۇلكىئارا ئۆزىنىڭ
كۆمۈر دۆلىتىنى غەنىمەت بىلمىسىمۇ يەنىلا
چىن تەختىگە قايتىشقا مەجبۇر بولدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، قەدەھكىم ناتەۋانمەن،
مەلالەت بەھرىدە ئازۇردە جانمەن.
قەدەھ كىشتىسىغە جانىمنى خاس ئەت،
مېنى بۇ غۇسسە بەھرىدىن خالاس ئەت.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەب-
بەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىم-
لىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندى-
كىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ دېڭىزنى ساياھەت قىلغان كىشى
دېڭىزدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى مۇنداق
ھېكايە قىلىدۇ:

دولقۇن لەشكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن
دەريا چايقالغان چاغدا پەرھاد چۈشكەن
قولۋاق ئاسمان دەرياسىنىڭ زۇلمىدىن
پايانسىز كەڭ دەرياغا غەرق بولۇپ كەت-
تى. بىراق پەرھادقا بىر پارچە تاختا قال-
غانىدى. پەرھاد تاختىغا مەھكەم يېپىشتى،
لېكىن ئۆزىنىڭ جېنى ۋە جىسمى بىلەن
ۋىدالىشىپ قويىدى. ئۇنىڭ مادارسىز جىس-
مى شۇ تاختا پارچىسىغا ئوخشاپ قالغان،
زەئىپ جېنى بولسا تۇمشۇقىغا كېلىپ قال-
غانىدى. چەكسىز دەريادىن بۇ ماجىرانى
كۆرۈپ، ھەر نەپەستە يۈز قېتىم ئۆز جې-
نىدىن قول ئۈزەتتى. ئاسمان ئاخشام كې-
مىسىنى پاچاقلاپ، پەلەك دەرياسىغا يۇل-
تۇز مەرۋايىتلىرى پاتقاندىن كېيىن، دول-
قۇنلار دەريا يۈزىدىن توزاقلىرىنى يىغىش-
تۇرۇۋالدى. توپىلاڭ قۇشلىرى ئارام ئېلىش-
قا چۈشتى. پەرھاد ئورۇنلاشقان تاختا
پارچىسىنىڭ يولى يەمەن مەملىكىتىدىكى
بىر تائىپىنىڭ چېگرىسىغا كېلىپ قالدى.
تەن كىشىنىڭ جېنىغا تاختا بولغاندەك،
بۇ تاختا پارچىسىمۇ پەرھادقا پاناھلىنىش
ئورنى بولغانىدى. جىسمىدا جاندىن ئازغى-
نە ئەسەرمۇ يوق. تېنىدە روھ دېگەن
سۆزنى يازغۇدەك ھەرپتىن بىرسىمۇ يوق ئىدى.

شۇ چاغدا تېز سۈرئەت بىلەن يە-
مەنگە قاراپ ماڭغان بىر كېمە يېتىپ كەل-
دى. كېمىدە گۆھەر، مەرۋايىت سودىسى
ئۈچۈن يولغا چىققان ۋە دېڭىزنى دەس-
مايە قىلغان سودىگەرلەر بار ئىدى.

سودىگەرلەر يىراقتىن ئۈستىدە بىر

كىشى تۇرغان تاختا پارچىسىنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆردى. كېمىچىلەر بۇ تاختا پارچىسىنى ئۆز كېمىسىنىڭ يېنىغا تارتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ھادىسىلەر بورىنىنىڭ زەربىسىدىن زەئىپلەشكەن بىر ياش يىگىت ياتاتتى. ئۇ ھوشىنى يوقاتقان مەستلەردەك، بەلكى ئۆلۈكتەك جانسىز ئىدى. كېمىچىلەر خېلى ۋاقىتقىچە ئۇنىڭ ئەھۋالىغا نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىنى، تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىدى.

ئۇلار ناھايىتى خۇشاللىنىپ، ئۇنى دەرھال كېمە ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ دىمىقىغا خۇش بۇي دورىلارنى پۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچقانلىقىدىن ھاياتلىقى مەلۇم بولدى. ئاغزىغا شەربەتلەرنى تېمىتىپ، تاماق يېگۈزدى. ئۇ قۇۋۋەتلىنىپ، ئولتۇرغۇدەك ھالغا كەلدى ۋە كېمىدىكىلەردىن ئۆز ئەھۋالىنى سورىدى. ئۇلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلدى. كېمىدىكىلەر ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سوراشقا باشلىدى. پەرھاد ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ:

— بىز خوتەن شەھىرىدىن يەمەنگە قاراپ يولغا چىققان بىر سودىگەرلەر گۇرۇھى ئىدۇق. دەريا دولقۇنى كېمىمىزنى بار-يوق نەرسىلىرىمىز بىلەن دەرياغا غەرق قىلىۋەتتى. ماڭا ھاياتلىق چارىسى سۈپىتىدە بۇ تاختا پارچىسى نېسىپ بولدى. مەن شۇ تاختا پارچىسىنى قۇچاقلىغىنىمچە ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. بېشىمغا دەردۇ غەمدىن ئۆزگە نەرسە كەلمىدى. بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىمنى ۋە باشقىلارنىڭ بار-يوقلۇقىنى بىلمەيتتىم، ھاياتىم ئاخىرلىشىشقا يۈزلىنىپ، قۇتۇلۇشتىن مۇتلەق ئۈمىدىم قالمىغانىدى. خۇداغا شۈكرى، ئۆلۈمدىن جېنىم ئامان قالدى. سىلەرنىڭ ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتىڭلاردىن ماڭا نىجادلىق يۈزلەندى. ئۆز ئەھۋالىمنى قىياس قىلىپ كۆرسەم، سىلەرگە بولغان مىننەتدارلىقىمنى ئادا قىلىش ناھايىتى قىيىندۇر. تەقدىرنىڭ مېنى ئۆلتۈرمەكتىن باشقا چارىسى قالمىغانىدى. ھايات قېلىشىمغا سەۋەب بولغىنىڭىزلار ئۈچۈن سىلەرگە مىڭ يىل ئۆزرە ئېيتساممۇ ئازلىق قىلىدۇ. ماڭا كەلگەن بۇ غېرىبلىق، ئاجىزلىق، كېسەللىكلەر ھېچكىمنىڭ بېشىغا چۈشمىسۇن. تىرىك ئىكەنمەن سىلەرگە بەندىمەن. ياخشىلىقىڭلار ئۈچۈن ئالدىڭلاردا تاكى ئۆلگۈچە شەرمەندىمەن، — دەپ كۆپ ئۆزرىلەر ئېيتتى.

كېمە ئەھلى پەرھادتىكى بۇ كەمتەرلىكنى، سۆزىدىكى گۈزەللىكنى ۋە باشتىن-ئايىغىچە شاھانە بەلگىلەرنى كۆردى. ئۇنىڭ تىلىدىن گۆھەر تۆكۈلۈۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بىتابلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا جان-دىل بىلەن خىزمەت قىلىشقا بەل باغلىدى. پەرھادقا ماغدۇر كىرگۈچە يېمەك-ئىچمەككە سېخىيلىق بىلەن شەپقەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ قېلىشتى.

شۇ چاغدا دەريادا بىرقانچە قولۋاق پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنى كۆرگەن كېمىدىكى سودىگەرلەرنىڭ بېشىغا ماتەم چۈشتى. ماتەم دارغانسېرى كۈچەيدى. ئۇلارنىڭ بىر-بىرىسىدىن رازىلىق ئېلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پەرھادنىڭ يۈرىكى سىقىلدى. ئەمما بۇ سودىگەرلەر ئۆزىنىڭ جېنىدىن، مال-دۇنياسىدىن ئەنسىرىمەي، بەلكى پەرھادنىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەيتتى. ھەيرانلىقتا قالغان پەرھاد ئۇلاردىن:

— نېمىشقا بۇنداق غەم-قايغۇغا چۆشۈپ قالسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

ئۇلار يىغلاپ:

— سەن نېمىنى سوراۋاتىسەن؟ دەريادىكى ئاۋۇ قولۋاقلارنى كۆردۈڭمۇ، قولۋاقتىكىلەر ئارالغا ماكانلاشقان قاراقچىلاردۇر. ئۇلار دائىم بۇ چەكسىز دەريادا ئۈزۈپ يۈرىدۇ. ئەگەر ئۇلارغا يالغۇز ياكى ئىككى-ئۈچ كېمە يولۇقۇپ قالسا، ئۇلار تەرەپ-تەرەپتىن قورشاپ كېلىپ، نېفىت تولدۇرۇلغان شىشىلەر بىلەن كېمىلەرگە ئوت تويۇپ، كۆيدۈرىدۇ. كېمىدىكى خەلقنى ئۆلتۈرۈپ، پۇل-ماللىرىنى بۇلاپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دەريادىكى تىجارىتى شۇ. بۇ يول ئەسلىدە تىنچ يول ئەمەس ئىدى. دەريا دولقۇنى كېمىمىزنى مۇشۇ تەرەپكە سىلىپ قويغان. بۇ قاراقچىلاردىن بىزگە ئەمدى ياخشىلىق كەلمەيدۇ. بۇ گۇرۇھتىن خالاس بولۇشقا ئۈمىدىمىزمۇ يوق، — دېدى.

شاھزادە بۇ ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى بىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ۋە:

— سىلەر ھەرگىز ئەندىشە قىلماڭلار، تەڭرى سىلەرنى ئۆز پاناھىدا ئامان ساقلايدۇ. سىلەرگە ئۇلاردىن مۇتلەق ئاپەت يەتمەيدۇ. كېمەڭلەردە چوڭراق يا بىلەن بىرنەچچە تال ئوق تېپىلامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

پۈتۈن كېمىدىكىلەر ھەيران قېلىپ، چۇۋۇرىشىپ كەتتى ۋە دەرھال بىر يانى تېپىپ كەلتۈرۈشتى. بۇ يانىڭ چوڭلۇقىغا تەڭ كېلەلەيدىغان يامۇ تېپىلمايتتى. ئۇنىڭغا لايىق كېلىدىغان بىرقانچە تال ئوقمۇ بار ئىدى.

پەرھاد يانى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭ بۇرجەكلىرىنى ياساپ، ئوقلارنى تۈزلەپ، قاراقچىلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىشكە تەييارلاندى. پەرھاد ئوق بىلەن يانى تۈزەشتۈرگۈچە، قاراقچىلار تەرەپ-تەرەپتىن قورشاپ كەلدى ۋە كېمىنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن نېفىت شىشىلىرىگە ئوت يېقىشقا باشلىدى. پەرھاد بۇنى كۆرۈپ، نېفىت شىشىسىگە ئوت يېقىۋاتقان قاراقچىغا قارىتىپ ئوق ئۈزدى. ئوق ئوت يېقىلغان شىشىنى سۇندۇرۇپ نېفىت ئىدىشىگە چۈشتى-دە، ئىدىشقا ئوت كەتتى. قولۋاق قاراقچىلار بىلەن پۈتۈنلەي كۆيۈپ تۈگەشتى. ئىككىنچى قولۋاقتىكى نېفىت شىشىسىنى تۇتقان قاراقچىغا قارىتىپ ئاتقاندى، ئۇ قولۋاقىمۇ ئوت كەتتى. ئىككى قولۋاقنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەن باشقا قولۋاقلاردىكى قاراقچىلار قېچىشقا باشلىدى. ئۇلار قېچىپ ئۈلگۈرگىچە پەرھاد ئون-ئونبەش قولۋاقنىڭ ئىشىنى سەرەمجانلاشتۇردى. قاراقچىلاردىن بەزىلىرى ئۆلۈپ، بەزىلىرى كۆيۈپ، بەزىلىرى قېچىپ سەرسان بولدى.

پەرھادنىڭ بۇ ئىشىنى كۆرگەن كېمىدىكى سودىگەرلەر ھەيران قالدى. ئۇلاردىن بىرى خۇشال بولسا، ئونى ھالىدىن كېتەتتى. سودىگەرلەر پەرھادنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، ئۇنىڭ بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىناتتى. ئۇنىڭغا جېنىنى بېغىشلاپ، ماللىرىنى ئالدىغا تۆكەتتى. لېكىن پەرھادنىڭ زەئىپلىكى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، قايغۇ يېپى بارغانسېرى ئۈزىراشقا باشلىدى. كېمە ئەھلى پەرھادنىڭ كۆڭلىنى ياسايتتى. بىراق پەرھاد كۈندىن-كۈنگە غەم-قايغۇغا چۆكەتتى.

كېمە بىرقانچە كۈن يۈرگەندىن
كېيىن يەمەن ساھىلى كۆرۈندى. بۇلار
كېمىنى يەمەن تەرەپكە ھەيدەپ ساق - سا-
لامەت قىرغاققا چىقتى. ھەممەيلەن بالا -
قازادىن قۇتۇلدى. كېمە ئەھلى شەھەرگە
كىرىپ بىر ياخشى مەنزىلنى تاپتى. دەر-
ھال يۈكلەرنى يېشىپ مەپىلەرگە بېسىپ،
شۇ مەنزىلگە چۈشتى - دە، ئارامىمۇ ئالماي
پەرھادنىڭ ئالدىدا ياخشى بىر بەزمە
تۈزدى. ھېقىقا ئوخشاش شۇنداق سۆزۈك
مەيلەرنى كەلتۈردىكى، يەمەندىنمۇ مۇن-
داق سۆزۈك ھېقىق تېپىلمايتتى. مەينىڭ
تەسىرىدە پەرھادنىڭ بېشى قىزىپ، كۆ-
زىدىن قانلىق يېشىنى تۆكۈشكە باشلى-
لىدى. نەزمە:

چۇ مەي بىرلە قىزىشتى باشى ئانىڭ،
سۇراھىدەك ئاقىپ قان ياشى ئانىڭ.
كېلىپ يادىغە ھەردەم تەختۇ جاھى،
بىھىشتى قەسرىلە خەيلۇ سىپاھى.
ئاتاسى قالماغى دەريا ئارا زار،
ئاناسى كۆڭلىدە يۈز ئانچە ئازار.

پەرھادنىڭ ئۆز تەختى، شانۇ - شەۋ-
كىتى، جەننەتكە ئوخشاش قەسىرلىرى
ۋە لەشكەرلىرى ھەممىشە يادىغا كېلەتتى،
ئاتىسىنىڭ دەريادا تارتقان جاپا - مۇشەق-
قەتلىرىنى، ئانىسىنىڭ كۆڭلىگە يەتكەن
يۈزلىگەن ئازارلارنى ئەسلەيتتى. ئۆزىنىڭ-
مۇ تۇمەنىڭ قايغۇ ئىچىدە بىچارە ۋە
ئاۋارە بولۇپ قالغىنىنى ئويلايتتى. بەزى-
دە يالغۇزلۇق قەلبىنى زەخىملەندۈرسە،
بەزىدە كېسەللىك جېنىغا نەيزە سانجىيت-
تى. ئىستىكىگە يېتەلمىگەنلىكى ئۇنىڭ
جېنىنى كۆيدۈرەتتى. ئۇنىڭ كەيپىياتى
دائىم ئۆزگىرىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ بۇ
قايغۇسى ئارقىلىق ئەتراپىدىكىلەرنى ما-

تەمگە سالاتتى. سودىگەرلەر ئۇنىڭ ئەھ-
ۋالىنى چۈشىنىپ، بىرى يىغلىسا، بىرى
ھەيران بولاتتى. بىراق، ھېچكىممۇ پەر-
ھادنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەنمەيتتى.
پەرھادمۇ ئۆز ئەھۋالىنىڭ نېمە بولۇشىنى
بىلمەيتتى.

بۇ بەزمىدە سەممىي، مەرد، ئەقىل-
لىق بىر مۇساپىر كىشى بار ئىدى. ئۇ
ھۈنەر بابىدا زامانىنىڭ ئۇستازى، ئۆز
زامانىسىنىڭ تەڭداشسىز نەققاشى ئىدى.
ئۇ نەقىش سىزىشقا قەلەم تارتقان چاغدا
تەقدىر قەلىمىگە ئورۇنباسار بولاتتى. ئۇ
قايسىبىر سۈرەتنى سىزىشقا باشلىسا جا-
ھان خەلقى شۇ سۈرەتنى كۆرۈپ، سۈرەت-
پەرەس بولۇپ قالاتتى. مەملىكەتمۇ -
مەملىكەت كېزىپ چىققان، غەرب چېگرى-
سىدىن تاكى شەرققىچە ساياھەت قىلغا-
نىدى. خىتاي مەملىكىتىگىمۇ قەدىمى يەت-
كەن بولۇپ، نەققاش مانى ئۇنىڭ نەقىش-
لىرىگە قايىل بولغان ۋە ئۇنىڭدىن
مەدەت ئالغانىدى. مانى ئۇنىڭدىن گۇۋاھ-
نامە بېرىشنى سورىغاندا ئۇ مۇۋاپىق
كۆرمىگەنىدى. پۈتۈن رەسساملار ئۇنىڭ
سىزغان سۈرەتلىرىنى دەستۇر قىلاتتى.
جاھان خەلقى ئۇنى شاپۇر دېگەن ئىسىم
بىلەن ئاتايتتى. ساياھەت جەريانىدا پە-
لەكنىڭ تەقدىرى شاپۇرنى بۇ سودىگەر-
لەر گۇرۇھىغا ھەمراھ قىلغانىدى.

شاپۇر پەرھادنىڭ ئىشلىرىغا تولىمۇ
ھەيران ئىدى. چۈنكى ئۇ، كىشىلەرنىڭ
ئارىسىدا بۇنداق ئەھۋالنى ئۇچرىتىپ باق-
مىغانىدى. ئۇ پەرھادنىڭ ھەر بىر ئىشىنى
چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىپ كۆرسىمۇ تېگىگە
يېتەلمىدى. پەرھادنىڭ دەرىيادىكى جەڭ-
گىۋارلىقىنى، بەزمىدىكى بىچارىلىقىنى

كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران بولدى. ئۇنىڭ
چەككەن پەرياد-پىغانىغا قاراپ كۆزىدىن
ئىختىياسىز ياش تۆكتى. شاپۇر كۆپ
تەھلىل قىلىپ، پەرھادنىڭ قەلبىنى ئىشق
تىغى زەخىملەندۈرگەنلىكىنى بىلدى. ئۇ-
نىڭ ئۆرتىنىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، داۋا-
لىماقچى بولدى. لېكىن پەرھاد ئۇنىڭغا
پەرۋا قىلمىدى. پەرھادنىڭ ئىشق ئوتىدا
كۆيۈۋاتقىنىغا قاراپ، ئۇنىڭغا ئىشق ئوتى-
دىن سۆز باشلىدى ۋە ئىشق-مۇھەببەت
توغرىسىدا ئېيتقان ھېكايىسىنىڭ پەر-
ھادقا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقى-
نى سەزدى. دانىشمەنلىكتە تەڭدىشى بول-
مىغان شاپۇر، پەرھادنىڭ ئۆرتىنىۋاتقان-
لىقىنى بىلىپ، سۆيگۈ-مۇھەببەتتىن كۆپ-
لىگەن ئوتلۇق ئەپسانىلەرنى سۆزلەيتتى.
پەرھاد ئۇنى ئاڭلىغىنىدا يىغىدىن ئۆزىنى
تۇتالماي قالاتتى. شاپۇر شۇ خىل ئۇسۇللار
بىلەن پەرھادنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى.

پەرھادمۇ ئەقىللىق شاپۇر بىلەن
دوستلىشىۋالدى. ئۇنى كۆرمەي بىردەممۇ
چىدالمايتتى ۋە شاپۇرنى ئىزدەپ تېپىپ،
ئۇنى مۇھەببەت داستانلىرىنى سۆزلەپ
بېرىشكە ئۈندەيتتى. شاپۇر سۆزلىسە، پەر-
ھاد زار-زار يىغلايتتى. ئۇ سۆزلىمىسە،
ئازابلىناتتى.

شاپۇر شۇنداق قىلىپ پەرھاد بىلەن
دوست، سەپەرداش ۋە سىرداش بولۇپ
قالدى. ئۇ پەرھادتىن ئاستا-ئاستا ئەھ-
ۋال سوراپ، ئۇنىڭ چوڭقۇر سىرلىرىنى
بىلىشكە باشلىدى.

پەرھاد ئاخىرى ئۆز سىرلىرىنىڭ
پەردىسىنى ئاچتى. شاپۇر ئۇنىڭ سىرلى-
رىدىن نېمىنى سورىسا، پەرھادمۇ دەرھال
جاۋاب بېرىپ، بىلىشنى خالىغان ئەھۋال-
لاردىن ئۇنى ۋاقىپلاندۇراتتى. شاپۇر سو-
ئال يۈزىنىڭ نىقابىنى ئېچىپ:

— ئالدى بىلەن ئەسلى نەسلىڭنى،
قايسى گۆھەردىن ئىكەنلىكىڭنى، قايسى
مەملىكەتتىن ئىكەنلىكىڭنى... پۈتۈن ئەھ-
ۋالىڭنى ماڭا بايان قىلغىن، — دېدى.

پەرھاد:

— مېنىڭ قايسى مەملىكەتتىن ئىكەن-
لىكىمنى ۋە ئەسلىم بىلەن گۆھىرىمنى
سورىما. ئۇ ھەقتە سۆزلەشتىن ماڭا ياخ-
شىلىق بولمىغىنىدەك، ئۇنى ئاڭلاشتىن
ساڭىمۇ پايدا يوق. لېكىن، ئەھۋالىمدىن
نىشانە سوراپ قالدىڭ، مەن ساڭا قىس-
قىچە نىشانە ئېيتىپ بېرەي، — دەپ ئۆز
ئەھۋالىدىن تۆۋەندىكى نەمۇنىلەرنى كۆر-
سەتتى، — مەن يۈرىكى ئېزىلگەن بىر جا-
پاكەشمەن. ئىلگىرى مەنمۇ باشقىلاردەك
شاد-خۇرام ياشايتتىم ھەم باشقا ئىشلار-
دىن كۆرە ئىبادەتنى ياخشى كۆرۈپ، تەق-
ۋادارلىق ۋە زاھىدلىقتا تىرىشاتتىم. بىر
كېچىسى ماڭا تويۇقسىز بىر بالا يۈزلەن-
دى. يايغا ئوخشاش پەلەكنىڭ تەسىرلىك
بىر تال ئوقى كېلىپ يۈرىكىمگە تەگدى،
گۈزەل بىر مەملىكەت چۈشۈمگە كىردى.
ئۇنىڭدىنمۇ گۈزەلرەك مەملىكەتنى كۆرۈپ
باققان ئەمەسمەن، — دەپ پەرھاد شاپۇرغا
كۆرگەن چۈشىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ
بەردى. پەرھاد ئۇ دىلنى تارتقۇچى ئاي
يۈزلۈك گۈزەلنى تەرىپلەشكە باشلىغىنىدا
سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي، ئاھ تارتىپ،
بىھوش بولۇپ يىقىلدى. شاپۇر پەرھادنىڭ
ئەھۋالىنى بېشىدىن-ئاخىرىغىچە بىلىپ
چىقىپ، جان-دىلى بىلەن ئۇنىڭغا چارە
ئىزدىمەكچى بولدى ۋە پەرھادنىڭ بېشى-
نى كۆكسىگە بېسىپ، تىرىشىپ ئۇنى

ھوشىغا كەلتۈردى. باشقا سودىگەرلەر پەرھادقا ھە دەپ، مەي كەلتۈرۈپ، ئۆزلىرىمۇ ئارقا-ئارقىدىن ئىچىۋېرىپ ھوشىنى يوقاتقاندى. شۇڭا بۇ ئىككى سىرداشنىڭ قىلىشقان سۆزلىرىدىن بىخەۋەر ئىدى. شاپۇر ئۇلارنىڭ ھوشىدىن ئايرىلغانلىقىنى كۆرۈپ، پەرھادنىڭ ئىشىغا ياردەم قىلماقچى بولدى. شاپۇر:

— ئەي خازان پەسلىدىن كۆلپەت چەككەن مۇھەببەت بوستانىنىڭ ئازاد سەرۋىسى، مەن ساڭا ھەمدەم بولۇپ قالدىم. بارلىق سىرلىرىڭغا مەھرەم بولۇپ قالدىم. تەڭرىنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن ماڭا مەقسەد-مۇددىئايىڭنى بايان قىلغىن. سەن ئىزدىمەكچى بولغان خەزىنە قۇلۇپىنىڭ ئاچقۇچىنى مەندىن تاپالايسەن. قايغۇرما، سەن ماڭا باشتىن-ئاخىر تەرىپلەپ بەرگەن جاينىڭ نىشانىسىنى مەن بىلىمەن. دىلنى تارتقۇچى ئۇنىڭدەك يەنە بىر ئۆلكە بۇ جاھاندىن تېپىلمايدۇ. مەن ئۇ جاينى كۆرۈپ، شۇ يەردە بولغانمەن. ئۇ زېمىن پاكىزە گۈللەرگە تولۇپ ياتىدۇ، ھاۋاسى جانغا راھەت بېغىشلايدۇ. بۇ جەننەت بېغىدەك كۆرۈنگۈچى زېمىنىنىڭ نامى «ئەرمەن» دۇر. نەزمە:

ھەۋاسى جانفەزا گۈل ئاندا خىرمەن،
نەزاكەتتە ئىرەمدەك ئاتى-ئەرمەن.

ئەگەر ئەرمەنىيىگە بارماقچى بولساڭ مەن يول باشلىغۇچىڭ، بەلكى چاكىرىڭ بولۇشنى خالايمەن، — دېدى.

پەرھاد بۇ يېقىملىق سۆزلىگۈچىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بەختىگە ۋە ئۇ قىلغان سۆزلەرگە ئىشىنەلمەي قالدى.

شاپۇرمۇ ئۆزىنىڭ سۆزىگە ئۇنىڭ ئىشەنچ قىلالمايۋاتقانلىقىنى پەملەپ:

— ئەگەر بۇ سۆزۈمگە سەن ئىشەنمىسەڭ، سەن ئىزدىگەن جاينى كۆرگەنلىكىمنى ئىسپاتلاپ بېرەمەن، — دېدى-دە، قەلىمىنى چىقىرىپ بىر ۋاراق قەغەزگە پەرھاد ئېيتقان جاينىڭ رەسىمىنى سىزىشقا باشلىدى. ئۇ دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى شۇنداق بىر رەسىمنى سىزدىكى، پەرھادنىڭ ئېيتقىنىدىن قىلچىمۇ پەرقلەنمەيتتى.

پەرھاد سۈرەتنى كۆرۈپ، شاپۇر ئېيتقان سۆزلەرنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى. مەشۇقىنىڭ مەملىكىتىدىن نىشانە تېپىلغىنىدىن كېيىن، پەرھاد مۇھەببەت شارابىدىن مەست بولۇپ، ئاھ تارتقىنىچە يىقىلدى. نەزمە:

كېتۇر ساقى، ماڭا ئىشرەت ئاياغىن،
كى دەۋران بەردى مەقسۇدۇم سوراغىن.
مېنى چۈن قىلدى مەھۋى ئەرمەنى زار،
چېكەي بىرنەچچە ساغەر ئەرمەنىۋار.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

سائادەتلىك يول باشلىغۇچى بۇ ۋادىغا يۈرۈش قىلىشنىڭ مەقسەت-نىشانىسىنى مۇنداق كۆرسەتتى:

ئەلقىسسە، پەرھاد ئۇيقۇدىن كۆزىنى ئېچىپ، شاپۇر ئېيتقان سۆزلەرنى ۋە ئۇ

سىزغان ئەرمەن دۆلىتىنىڭ سۈرىتىنى ئېسىگە ئالدى. تېخى كېچىنىڭ قاراڭغۇسى كەتمىگەنىدى. ھاۋانىڭ كۆزى سۈرمە رەڭدە ئىدى. پەرھاد دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ شاپۇرنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ ئايىغىنى سۆيۈشكە باشلىدى.

شاپۇر پەرھادنىڭ تاۋۇشىدىن ئويغىنىپ كەتتى. پەرھادقا قارىغانىدى، تۈننىڭ قاراڭغۇلۇقى ئۇنىڭدىن نۇر تاپقانلىقىنى كۆردى.

— ئەي دەردمەن ئىشق ئەھلىنىڭ شاھى، سېنىڭ ئىزىڭ مۇھەببەت گۇرۇھىنىڭ قىبلىگاھىدۇر. بۇ يەرگە كېلىشىڭدە بەلكى تۈنۈگۈن ئارىمىزدا بولۇپ ئۆتكەن سۆزلەردىن باشقا مەقسەت بولمىسا كېرەك؟ — دېدى شاپۇر تۈنۈگۈن بولۇپ ئۆتكەن سۆزلەرنى ئەسلىتىپ.

پەرھاد شاپۇرنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويدى ۋە شاپۇرغا:

— دىلكەش خەۋەرلىرىڭ جانىنىڭ تىلىكى، جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى سۆزلىرىڭ كۆڭۈل ئارزۇسىدۇر. بۇ سەۋدا بىلەن كۆڭلۈم بەھرىلەندى، ئۇ سۆزلىرىڭدىن مۇڭلۇق كۆڭلۈم تىلەككە يەتكەندەك بولدى. ئەمدى ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىپ، ئېيتقان سۆزلىرىڭنى ئورۇندىشىڭ كېرەك، — دېدى.

شاپۇر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ:

— يۈزۈڭ زامانىمىزنىڭ چىرىغىدۇر. ئەگەر يولدا، ھەمراھ بولالىساڭ. يولۇم جەننەتكە ئايلىنىدۇ. سەندە ھەقىقەتەن شۇنداق مەقسەت بولسا، «بىسمىللاھ» دەپ يولغا چۈشەيلى، — دېدى.

شاپۇر يولغا چۈشمەكچى بولدى. پەرھاد ئۇنىڭ ئۆزىگە ھەمراھ بولغانلىقىدىن خۇشاللىنىپ، بىللە يولغا راۋان بولدى. پەرھاد ئۇنىڭغا سايىدەك ئەگىشىپ، يوللارنى كېزىپ، مەنزىلمۇ مەنزىل يۈرۈپ ئاراممۇ ئالمىدى. شاپۇر پەرھادقا ھەمدەم بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ماڭدى. بەزىدە ھەمراھلىقنىڭ خاسىيەتلىرىدىن سۆزلەشسە، بەزىدە مەقسەت بىرلىكىدىن سۆزلىشەتتى. بەزىدە پەرھاد شاپۇر سىزغان سۈرەتنى قولىغا ئېلىپ باشتىن-ئاخىرغىچە كۆرۈپ چىقاتتى ۋە ئۇنىڭ بۇ سۈرەتكە تۇمەنمىڭ ئاپىرىنلارنى ئوقۇيتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «شاپۇرنىڭ سىزغان بۇ سۈرىتىدىن چىن سۈرەتلىرى رەشك قىلىدۇ» دەپ ئويلايتتى.

شۇ يوسۇندا بىر قانچە مۇددەت يول باسقاندىن كېيىن ئەرمەن مەملىكىتىگە يېتىپ كەلدى. شاپۇر پەرھادقا:

— ئەي بەختلىك دوستۇم، سەن چۈشۈڭدە كۆرگەن مەملىكەت مانا شۇ. ئەتراپنى تاماشا قىلىپ كۆر. ئۆزۈڭ تەلەپ قىلغان جاي بەلكىم يولۇقۇپ قالار، — دېدى.

پەرھاد شاپۇرنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپ چىدام بىلەن قەدەم تاشلىدى. ئىككى-ئۈچ كۈن دىققەت بىلەن يۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا زور خۇشاللىق يۈزلەندى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، چۈشىدە ئەقلىنى شەيدا قىلغان ھېلىقى دەشت كۆرۈندى. بۇ جاي ئاشۇ مايسىزار سەۋسەنزار ۋە گۈل-چېچەكلەر ھەم ئاشۇ گۈللەر ئەتراپىدىكى بۇلبۇللارنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. بۇ يەرنىڭ تۇپرىقى تەقۋادارلارنىڭ روشەن كۆزىنى خىرە قىلاتتى. بۇ يەرنىڭ شامىلى ئەقىل چىرىغىنى ئۆچۈرەتتى. بۇ جاينىڭ گۈل-گىياھلىرى ۋە تىكەنلىرى پەرھادقا

قەدىناس دوستلىرىدەك كۆرۈندى. بۇ هال
ئۇنىڭ كۆڭلىنى پارە-پارە قىلىشقا، ئا-
جىزلاشتۇرۇشقا، ئۇنى ئاۋارە قىلىشقا باش-
لىدى. ئۇ بالا ۋادىسىغا قەدەم تاشلاپ،
مالامەت چوققىسىغا ئاھ بايرىقىنى تار-
تىپ، شاپۇرغا دېدىكى:

— ئەي جانىجان دوستۇم! دوستلۇق
قائىدىسى ساڭا مۇناسىپ ئىكەن. ئاشۇ
چۇشۇمدە كۆرگەن ۋادا ۋە كۆككە يەتكەن
تاغلارنى بۇ يەردە ئەينەن كۆرۈۋاتىمەن.
ئەمدى ماڭا تېخىمۇكۆپرەك هەمدەم بولغاي-
سەن ۋە هالىمدىن داۋاملىق خەۋەردار
بولغايسەن. بۇ ئازابلانغان جېنىمنى تاش
قېزىۋاتقان ۋە شۇ تۇپەيلى غەۋغا كۆتۈرۈ-
ۋاتقان توپىنىڭ ئارىسىغا يەتكۈزگىن.

شاپۇر شۇ تەرەپكە قەدەم قويدى.
ئىككى دوست ئېرىق قېزىش يولىدا جاپا
چېكىۋاتقانلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى.

بىر توپ كىشىلەر تاغ ئارىسىدا
جاپا-مۇشەققەت، قايغۇ-كۈلپەت ئىچىدە
تاش قېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋات-
قانىدى. ئۇلار تاش كېسىشتە شۇنچىلىك
ئاجىز ئىدىكى، بۇنداق ئاجىزلىقىنى هېچ-
كىم كۆرمىگەنىدى. قولىدا مېتىن تۇتقان
ئىككى يۈز تاش كەسكۈچى مېتىنلىرىنى
تىنماي تاشقا ئۇراتتى، ئەمما، يۈز قېتىم
مېتىن ئۇرۇپمۇ نۇقۇتچىلىك ياكى كۆكنار
ئۇرۇقچىلىك تاشنى كېسەلمەيتتى. ئىككى
يۈز تاش كەسكۈچى ئۇستا ئۈچ يىلدىن
بېرى تىنماي مېتىن ئۇرۇش بىلەن بەند
بولۇپ، ئاران ئىككى يۈز گەز تاشنى كەس-
كەنىدى. كېسىلگەنلىرىنىڭمۇ بەزىسى تې-
خى چالا قالغانىدى. ئۇلارنىڭ قاشلىرى
بۇ غەم-غۇسسىدىن ئۈچ كۈنلۈك ئايدەك
ئېگىلىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل
جاپا-مۇشەققەت ئىچىدە قان-يىغلاپ، بىر
دەم ئارام ئالماي ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆر-
گەن پەرهاد كۆپ قايغۇردى. ئۇ زۇلۇم
چېكىۋاتقان توپنىڭ ئارىسىغا كىردى ۋە
ئۇلارغا قاراپ:

— ۋاي، ماڭا ئوخشاش بالاغا قالغان-
غانلار، پەلەكنىڭ جاپاسىدىن ماڭا ئوخ-
شاش تەشۋىشكە چۈشكەنلەر! بۇ جاپا-مۇ-
شەققەتكە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىڭلار-
نىڭ سىرىنى ۋە بۇ ئىشنىڭ باش-ئاخى-
رىنى بايان قىلىڭلار، تارتىۋاتقان رىيازى-
تىڭلارنى كۆرۈپ، ئىچىمگە پۈتۈنلەي ئوت
تۇتاشتى، — دېدى.

بۇ يەردىكى جامائەت پەرهادنىڭ گۈ-
زەل يۈزىنى كۆرۈپ، جان بېغىشلىغۇچى
سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بېشى ئايلاندى. غەم-
دە قالغان بۇ جامائەت پەرهادقا تەزىم
بەجا كەلتۈرۈپ، تۆۋەندىكى ئەهۋاللارنى
ئېيتتى:

— سەن پەرىشتىمۇ ياكى ئادەممۇ؟
سېنىڭ نەسلىڭ پەرىشتىلەردەك پاك ئى-
كەن، پەرىشتە سۈپەتلىك بىر ئالىي گۆ-
هەر ئىكەنسەن. بىز پەرىشتىنى كۆرگەن
ئەمەسمىز. لېكىن سەندەك ئىنساننىمۇ
ئەسلا ئۇچرىتىپ باقمىغان. تەڭرى ساڭا
يار بولسۇن. ۋۇجۇدۇڭ قايغۇ-ئەلەمدىن
ئازاد بولسۇن. سەن سورىغان مەسىلىنىڭ
جاۋابى شۇكى: بۇ مەملىكەتنىڭ جاهان رە-
شىك قىلغۇدەك بىر هۆكۈمرانى بار. ئۇ-
نىڭ نەسەبى ئەپرىدۇن پادىشاهقا بېرىپ
يېتىدۇ. زاتى جەمشىدىدىنمۇ ئارتۇقراق.
بېشىغا تاج سايە سالمىسىمۇ، لېكىن تاج-
دارلاردىن باج ئالىدۇ. نەزمە:

ئەگەرچە سايە سالماس باشىغە تاج،
ۋە لېكىن تاجۋەرلەردىن ئالۇر باج.

نى نازۇكلۇقىدىن يۈزىنىڭ پىلىدە كەمەر تۇرمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قوشۇنى پىلىگە ئالتۇن كەمەر باغلايدۇ. سەن سۆيەتلىرىدىنى ئاڭلاۋاتقان بۇ كىشىنى جاھان خەلقى «مېھىنبانۇ» دەپ ئاتايدۇ. بۇ مەملىكەت ئىچىدە ئوتتۇز-قىرىق قورغان بار، بۇ قورغانلار ناھايىتى مۇستەھكەم ياسالغان بولۇپ، تاملىرى كۆكتىن ئاشىدۇ. ئىلگىدە جاپا-مۇشەققەتسىز يىغقان قارۇنىنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ ئارتۇقراق خەزىنىلىرى بار. بۇ خەزىنىلەر ئىمكانىيەتتىن ئارتۇقراق، خەلقنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىدىنمۇ كۆپ. ئۇ جاھاندا خاتىرجەم، راھەت-پاراغەتتە پاشايدۇ. يېنىدا سەكسىنىنىڭ گۈليۈزلۈك بىر قىزى بولۇپ، ئۇ، سەلتەنەت ئاسمىنىنىڭ ئېيى، ئىپپەت سارىيىنىڭ شاھىدۇر. ئۇنى تەرىپلەپمۇ ئەھدىسىدىن چىقالمايمىز. ئىسمىنى ئاتاشتىن قورقىمىز. بىرقانچە گۈليۈزلۈك، سەرۋى قامەتلىرىدىن باشقا ھېچكىم ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرگەن ئەمەس. نەزمە:

ھەر دەم سەلتەنەتتە شاھ ئول ئېرمىش،
سىپېھرى ئىسمەت ئۆزرە ماھ ئول ئېرمىش.
ئانى ھەم ۋەسف ئېتەرگە بەھرەئى يوق،
ئاتىن داغى تۇتارغە زەھرەئى يوق.
يۈزىن كۆرمەيدۇر ئانىڭ ئادەمىزاد،
مەگەر بىر نەچچە گۈلرۇخ، سەرۋى ئازاد.

ئەگەر كىشىنىڭ نەزىرى تاسادىپىي ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالسىلا، باشقا گۈليۈزلۈكلەرنىڭ چىرايىغا باققۇسى كەلمەيدۇ. بەلكى باشقا سەيلە-تاماشىلارنىمۇ قىلغۇسى كەلمەي قالىدۇ. مېھىنبانۇ ئۇنى ناھايىتى كۆپ ھۆرمەت قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆزىنىڭ جان ئۆيى ئىچىگە ياساپ بەرگەن. شۇ قىزنىڭ يۈزى بىلەن ئۆز بەزمىسىنى گۈلشەن قىلىدۇ ۋە ئالەمنى روشەن كۆرىدۇ. بىز تاش قېزىۋاتقان بۇ تاغنىڭ بىر بېشى شەرققە، يەنە بىر بېشى غەربكە بېرىپ تۇتىشىدۇ. تاغنىڭ شەرق تەرىپىدە بىر بۇلاق ئاقىدۇ. ئۇنىڭ سۈيى ھاياتلىق سۈيىدەك سۈزۈك. ئالەم خەلقى ئۇ بۇلاقنى «ھاياتلىق بۇلىقى» دەپ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ سۈيىنى ئۆلۈككە ئىچۈرسە تىرىلىدۇ، دېيىشىدۇ. ھۆر-پەرىلەر بۇ يەردىن ئۆتكىنىدە، بۇلاق بېشىدا ئىستىراھەت قىلغىنىدەك، ئۇ پەرى سۆيەتلىك قىز بۇ بۇلاق بېشىغا كېلىدۇ، پەرى يۈزلۈكلەر بىلەن بۇ يەردە ئىشرەت بەزمىسىنى تۈزىدۇ. ئۇ پەرى سۆيەتلىك قىزنىڭ ماكانى تاغنىڭ غەرب تەرىپىدە بولۇپ، ئۇنى «ئەرمەنىيە» دەپ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ مەنزىلگاھى بولغان بۇ جاي گۈزەللىكتە جەننەتكە ئوخشايدۇ. يېنىدا كۆككە تاقاشقان تاغ بار. ئۇ گۈزەل شۇ يەرگە بىر ئالىي قەسىر بىنا قىلىشنى ئويلاپ، ھەممە رەڭ، بويالارنى تەييارلاتقان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ ئۈستىدە سۈيى يوق ئىدى. شۇڭا دانا بىناكار مۇتەخەسسىسلەر ئايلانغۇچى كۆكتەك يۈرۈپ، مۇشۇ بۇلاق سۈيىنى تېپىپتۇ ۋە ئۇ يەردىن بىر ئېرىق قېزىلسا، سۇ ئۇ ھۆرنىڭ قەسرىگە يېتىپ بارىدۇ، دەپ مەسلىھەت قىلىشىپتۇ. بۇلاق بىلەن ئالىي قەسىرگىچە بولغان ئارىلىق ئون ياغاچلىق ① مۇساپە ئىكەنلىكىنى ھېسابلاپ چىقىپتۇ. ئارىدا تارتىپ قويۇلغان بۇ جەدۋەل-سىزىقلار، ئېرىق قېزىش بەلگىلەنگەن يەرلەردۇر. بۇ خىزمەت مۇشۇ بىچارە جامائەتكە تاپشۇرۇلغان. جېنى

① ياغاچ — قەدىمكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى، ھەر بىر ياغاچ تەخمىنەن 4—5 كىلومېتىرغا تەڭ.

ئاجىزلاشقانلار بۇ بالا ـ قازا تېغىغا جەم
بولۇپ مېتىن بىلەن تاشلارنى يېرىپ،
ئېرىق قېزىپ چىقىشى لازىم ۋە ئېرىققا
سۇ باشلاپ، قەسىرگىچە يەتكۈزۈش كې‍ـ
رەك. قاتتىق تاشلارغا كەكە، مېتىن كار
قىلمايدۇ. ئىككى، ئۈچيۈز گەز يەر ئۈچ
يىلدىن بېرى جان تالىشىپ ئاران قېزىل‍ـ
دى. مۇنداق كېتىۋەرسە نۇھنىڭ ئۆمرى‍ـ
دەك ئۇزاق ئۆمۈر، جىسمىمىزغا ئۇنىڭدىن
ئارتۇقراق روھ تاپقاندىمۇ، بۇ جاپا ـ مۇ‍ـ
شەققەتلىك ئىشنىڭ چەك چېگرىسىغا يې‍ـ
تەلمەيمىز. بۇ ئىشنى تاماملاشنىڭ ئىمكا‍ـ
نىيىتىمۇ يوق. بەزىدە ئاھۇ پىغان چېكى‍ـ
مىز، بەزىدە ئىش ئۈستىدە جان بېرىمىز.
كېچە ـ كۈندۈز قىلىدىغان ئىشىمىز سوغۇق
تۆمۈر بىلەن قاتتىق تاشلارنى قېزىشتىن
ئىبارەت. ئۇلارغا مۇۋاپىق هالدا ھەرقانچە
ئۆزرىلەر ئېيتساقمۇ، ئۆزرىمىز ئۇلارنىڭ
ئالدىدا قوبۇل بولمىدى. بىزنىڭ ئەھۋا‍ـ
لىمىز شۇ. بۇ تېخى ھەممىسىمۇ ئەمەس.
تەپسىلىي بايان قىلىشقا بىز ئاجىز.

پەرھاد بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى
بىلىپ ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىندى. ئۆز ـ
ئۆزىگە: «شۇنچە كىشىلەر پەلەك زۇلمى‍ـ
دىن ئازاب چېكىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ جارا‍ـ
ھەتلەنگەن قەلبىگە يۇزلەپ ھالاكەت يې‍ـ
تىپتۇ. بۇلارغا ئەلۋەتتە ياردەم قىلىشىم
لازىم. مەخپىي تۇتقان بۇ ھۈنەرلىرىم ئا‍ـ
خىرى مەن بىللە تۇپراق ئاستىغا
كېتىدىغۇ» دېدى ـ دە، تۆمۈرچىلەردىن
كۈرەك بىلەن بىر دەمنى سوراپ ئالدى.
تېرە پەشتىمىنى بېلىگە باغلىدى. دەم‍ـ
نىڭ ئۇچىنى كۈرەككە مەھكەم بېكىتىپ
ئۇنىڭغا كۆمۈرنى تۆكۈپ دەم بېرىشكە
باشلىدى. ئىشلەۋاتقانلارنىڭ مېتىن، تىشە‍ـ

لىرىنى سوراپ ئالدى. ھەممىنى ئوتقا
سېلىپ قىزىتتى. ھەر ئون، ئونبەشتىن
مېتىننى بىرلەشتۈرۈپ ئېرىتىپ بىر مېتىن
قىلىپ ياساپ چىقتى. ھەم شۇنچە كەكىنى
ئېرىتىپ چوڭ بىر كەكە ياسىدى. يەنە
بىرنەچچە بازغان ۋە بىرقانچە سەندەل‍ـ
لەرنى تەييارلىدى. ياسالغان ئەسۋابلارنى
ئىلگىرى قارەندىن ئۆگەنگەن قائىدە بو‍ـ
يىچە مەخپىي سۇغاردى. ۋاقتىكى، پەرھاد
ئەسۋابلارنى تەييارلاپ ئىشقا چۈشۈشكە
تەرەددۇت قىلدى. ئەتراپتا تۇرغان كىشى‍ـ
لەرنىڭ بۇ ئىشقا قاراپ ھەيرانلىق ئىچى‍ـ
دە تىلى سۆزگە كەلمەي قالدى. ئۇنىڭدىن
بىرەر ئېغىز سوئال سوراشقا ھېچكىمنىڭ
تىلى بارماي ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن كۆز
تىكىپ تۇراتتى. باشقىلارنى ئەسۋابلىرى‍ـ
دىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېلىنى مۇستەھكەم باغ‍ـ
لاپ دەرھال ئېرىققا چۈشۈپ تاش قې‍ـ
زىشقا باشلىدى. ئۇ ئىشلىگەندە گوياكى
سەل قۇمنى سۈرۈپ كەتكەندەك تاشلارنى
ئېلىپ ئاتاتتى. كەكىسى بىلەن چاپقان
تاشلىرىنىڭ ھەر بىرى پەلەك پىلىغا يۈك
بولاتتى. ھەر بىر ئۇرغان مېتىنىنىڭ زەر‍ـ
بىسى بىلەن تاغدەك تاشلارنى پارچە ـ پار‍ـ
چە قىلىپ تاشلايتتى. بىر ياغاچ يىراقلىق‍ـ
تا تاماشا كۆرۈۋاتقان ئادەملەرمۇ ئۇنىڭ
كەكىسىدىن چاچراپ چىققان ئۇششاق
تاشلاردىن بېشىنى قاچۇراتتى. كەكىسىنىڭ
زەربىسىدىن ئۇچۇپ چىققان تاشلار ئون
ياغاچلىق يەرگە بېرىپ چۈشەتتى. پەرھاد
تاغنىڭ ئىچىنى شۇنداق كولىدىكى، ئىككى
يۈز تاش قازغۇچى ئۇستا ئۈچ يىلدا ئىش‍ـ
لىگەن ئىشنى بىر كۈندىلا قازدى. ئۇنىڭ
كۆرسىتىۋاتقان ھۈنىرىگە قاراپ تۇرغان
تاغ ئىچىدىكى خەلق ئارىسىدا چۇقان

كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

ئىش بۇيرۇغۇچىلار بۇ ئاجايىپ ئەھـ
ۋالنى كۆرۈپ مېھىنبانۇ قېشىـغا يۈگـۈر-
دى. ئۇلار مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— توساتتىن بىر كىشى پەيـدا بو-
لۇپ، بۇ مۇشكۇل ئىشقا قەدەم قويـدى.
مۇنداق كىشىنى بىز كۆرگەن ئەمەسـمىز.
كۆرمىگەن ئادەمنىڭ بۇنىڭغا ئىشەنگۈسـ
مۇ كەلمەيدۇ،— دەپ كۆرگەن - بىلگەنـ
لىرىنى بايان قىلدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى ماڭا ئول لەئلى رەڭگىن،
كى چۈشتى غەم يۈكى كۆڭلۈمگە سەڭگىن.
ئانىڭدەك مەيكى چۈن ئاغزىمغە يەتكەي،
ئىچىمدە دەردۇ غەم تاشىم ئېرىتكەي.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇـ
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەبـ
بەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىمـ
لىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكـ
چە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ گۆھەر چاچقۇچى زەرشۇناس
ئۆزىنىڭ بەرگەن خەۋىرىدە ئىنئام ئاقـ
چىسىنىڭ خەزىنىسىنى شۇنداق پاش
قىلدى:

ئەلقىسسە، ئۇ جايدىكى تاش قازغۇـ
چىلار پەرھادنىڭ تاش قازغانلىقىنى كۆـ
رۈپ، ھەيرانلىقتا داڭ قېتىپ قالغىنىدىن
كېيىن ئەرمەنىيىگە قاراپ چاپتى ۋە مېـ
ھىنبانۇغا خەۋەر يەتكۈزدى:

— شۇنداق بىر ياش يىگىت يەنى
يىگىتلىك بوستانىنىڭ مىلڭ داستانى پەيـ
دا بولۇپ، خەلق ئۇنى كۆرۈشكە شەيـدا
بولۇپ قالـدى. ئۇ تاش قېزىش ئىشىنى
شۇنداق ۋۇجۇدقا چىقاردىكى، ئۇنىڭ قازـ
غان تېشىنى ئادەمزاتنىڭ قېزىشى مۇمـ
كىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئەھۋالى بۇ دۇنياـ
نىڭ ئادەملىرىگە ئوخشمايدۇ. پەلەكمۇ
مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەندۇر. بۇ ئادەم
پەرىشتىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ كەكىسىنىڭ
ئالدىدا بۈيۈك تاغلارمۇ چالمىغا ئوخشاپ
قالىدۇ،— دەپ كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى
شەك - شۈبھىگە ئورۇن قالدۇرماي، بىرمۇبىر
سۆزلەپ بەردى.

مېھىنبانۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران
قالدى. ئۇ بىر پەس ئىشىنەلمەي ئويغا
چۈشۈپ كەتتى. بۇ ھەقتە ئارقا - ئارقىدىن
ئوخشاش خەۋەرلەر كېلىۋەرگەندىن كېيىن،
بۇ ھېسابسىز ماختاشلارغا قاراپ ئىشىنىشـ
كە باشلىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاۋا
ئانا جەننەت بېغىغا ماكانلاشقىنىدەك ساـ
رايدىن ئورۇن تۇتقان گۈلىـۈزلۈكىنىڭ
يېنىغا يېتىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي ھايات بېغىمنىڭ نازاكەتلىك
سەرۋىسى، خىلۋەت ھەرىمىمنىڭ زىننەت
چىرىغى. مېنىڭ كۆڭلۈم سېنىڭ قۇياشـ
تەك رۇخسارىڭ بىلەن خۇشال. چېچىڭنىڭ
ھەر تارىسى جېنىمنىڭ رىشتىسىگە بەندـ
دۇر. مەن ساڭا كۆڭلۈڭنى شادلاندۇرىدىـ
غان ئاجايىپ بىر خەۋەر ئېلىپ كەلدىم.
تەڭرى سېنى گۈزەللەر ئىچىدە يىگانە ياـ
راتتى. كۆزلىگەن مەقسىتىڭ ئەمدى كۆڭـ
لىڭدىكىدەك ئەمەلگە ئاشىدىغان بولـدى.
سەن ئېرىق قېزىشقا ھۆكۈم چىقارغانـ
دىڭ. ئەلگە قاتتىق تاش ئىچىدىن ئېرىق
قېزىڭلار دەپ پەرمان قىلغانىدىڭ. كىشىـ

لېكىن بۇ ئىشقا ئاجىز كېلىپ، پەرھاننىڭ
ئىچىرا قىلالماي كېلىۋاتاتتى. ئەگەر چە بۇ ئىش
پۈتۈنلەي مۇشەققەتلىك ئىش بولسىمۇ،
بىراق، قازاۋۇ يەمىرىنى ئاسامالا ئاشتۇرۇپ
تۇن، خالايىق تاغدا تۇساتتىن بىر كىشىنىڭ
پەيدا بولۇپ، قالغانلىقىنى خەۋەر قىلغانىد
ى، ئۇنىڭ تەرىپىگە چىقىشتى. ئالغاندىن كېيىن
دەسلەپ ئار تۇقراق ئىشنى دەپ، ئۇنى ئاكى
لىغانلىرىنى بايان قىلدى. ئاندىن يەنە سۆز
نىڭ داۋامى ئاشتۇرۇپ، باشقا ئىش ئاز غۇ
چىلار، ئۈچ يىلدا قىلغان ئىشنى ئۇ كىشى
بىر كۈندە پۈتتۈرۈپتۇ، دېدى ئاھ
ھېلىبا ئۇ ئۇنىڭغا بۇ سىرلارنى ئاشكارىلاپ،
... بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغان پەرى سۆرەت
لىك قىز ئۇنى بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلدى
ۋە مۇنداق دېدى: ...
... ئەگەر بۇ ئىش ھەقىقەتەن راست
بولسا، بېرىپ، ئۇ تاماشانى قىلىش كېرەك.
ئۇ كىشىنى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭ قىلغان
ئىشلىرىنى تاماشا قىلىش كېرەك ... تە
تۇر...
غەنىيمەت ئۇنى كۆرمەك كېتىشكە ...
تاماشا قىلماق قىلغان ئىشىگە ...
... بىزگە يەتكۈزۈلۈپ بەرگەن بۇ
كىشىنى ھەقىقەتەن ئۇلۇغلاپ مېھمان قىلغان.
ئۇ گويا بىر ئاقۇشنىڭ بىزنىڭ بۇ گۈلشەندە
ئارام ئالسۇن، دەپ كېلىپ توزاقتا چۈ
شۈپتۇ. خۇشاللىق بىلەن بالا قازا ئىچى
گە كېلىپ توزاقتا ئايا غ بېسىپتۇ. ئەمدى
ئۇنىڭغا ئىختىيار بېرىپ، خۇرمەت قىلىش
زۆرۈر. چۈنكى ئۇ بىزگە خالايىقنى كېرەكلىك
ئادەمدۇر. ئېرىق قېزىشنى ئۇ چۈن مەن يۈز
مىڭلىغان خەزىنىلەرنى تۆكتۈم. بىراق،
ئۇ كىشىنىڭ تۆپىلىكى ئۇ ئىشتىن قۇت
لۇمنى يوقاتماقچى. شۇكرى، ...

مۇرادىمغا يەتكۈزۈپ، ئۇ كىشىنى ئۇزۇتقىلى
ئىشلىدۇرۇپتۇ...
... ھەسەل ... قىز دەرھال ...
كەلتۈرۈشنى بۇيرىدى. مېھمانباۋۇمۇ بىللە
بارماقچى بولدى. ...
... ئۇ گۈزەللىكتە تىلسىمەتتە ئۈت يۈز
قىز بار ئىدى. ئۇلار سىر بىرەر جايغا
ئاتلانماقچى ... قىزلار گۈل رەڭلىك
شامالدەك ئۇچقۇر بىر ئاتقا بولۇپ، يۈگۈر
شى ئاسمان ئېتەكلىرىگە تېگىپ ئەمدى.
ئۇ پەرى سۈپەت قىز ھېلىقى دېۋە سۆ
رەتلىك ئاتقا مىنىپتى. ئاتنىڭ ئۈزى
گۈلدەك قىزىل، رەڭگىمۇ چىمەنگە ئوخشاش
گۈل رەڭ بولۇپ، خالايىق ئۇنىڭ ئىسمىنى
گۈلگۈنە دەپ ئاتايتتى. جاھان بېغىدا بۇ
ئاتقا ئوخشاش شامالدەك تېز يۈگۈرۈشلۈك
يەنە بىر ئات يوق ئىدى. ئۇ ئات گۈل
يۈزلۈك قىزنى بىرەر جايغا ئېلىپ ماڭغان
دا، گويا كى تاڭ شامىلىدەك چاپاتتى. بۇ
شامالدەك يۈگۈرۈشلۈك ئاتنى دەرھال كەلتۈ
رۈشنى ئېلىپ، شەپەق ئېتىكىدەك
ئۇ گۈزەل گۈل رەڭلىك ئاتقا مىنىپ، پەرى
زاتلار توپى بىلەن بىللە يولغا چىقتى.
ئۇلار پەرھاد تاش قېزىۋاتقان تەرەپكە
قاراپ ئاتنى سۈردى. ئۇ گۈزەللىك ئەھ
ۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ، تۇرۇش ئۈچۈن
مېھمانباۋۇمۇ ئۇلار بىلەن بىللە يولغا چىق
قاندى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن پەرىزاتلار
توپى ئەگىشىپ باراتتى. ئۇ پەرى يۈزلۈك
قىزنىڭ ئېتىنى قاتتىق چاپتۇرغاچقا،
گويا گۈل گۈلىستانغا شەبنەم چۈشكەندەك
يۈزىدە تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ
ئاشىق ئېتىغا مىنگەن كۆك قۇياشتەك
تېز ئات سېلىپ ماڭاتتى. قىزنىڭ ھەر ياق
قا تۇرغان زەنجىرگە ئوخشاش چاچ

ئۆرۈملىرى گويياكى تىلىش قازغۇچىلارنى ئە-
لىنىدۇرىدىغان سىرتماقىقا ئوخشايتتى. ئۇ
قانداق سىرتماق بولسۇن؟ ئىككى قاراڭغۇ
كېچىدەك ئىككى، ئۆرۈم چېچى ئوتتۇرى-
سىدىكى ئاپپاق جىنسىنى خۇددى ئاق سىت
زىدىنەك كۆرۈنەتتى. مۇشكىدەك چاچلىرىنىڭ
ئۈستىدىن يۈزىگە گويا ئاينى قاراڭغۇ كې-
چە ئورىۋالغاندەك پەردە تارتىلغانىدى.
يۈزىدىكى مەرۋايىت تەر-تامچىلىرى قۇ-
ياش ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلارغا ئوخشايتتى.
گويا ئايلىنىۋاتقان ئاسمان چاقى قۇياش
دۇلىقىدىن مەرۋايىت تامچىلارنى ئەتراپقا
چاچاتتى. پىتنە قىلغۇچى ھىلال ئايدەك
ئىككى قېشى ئاي يۈزىگە ئىككى قىلىچ
سىزىلغاندەك خۇددى قان تۆكۈشنى كې-
ڭىشىش ئۈچۈن بېشىنى يېقىنلاشتۇرۇپ،
ئىتتىپاقلىشىشقا قۇرئاننى ئېچىپ قەسەم-
ياد قىلىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى
بىر مەست كاپىرغا ئوخشايتتى. گويا ئۇ
ئىسلام ئەھلىگە غالىب كېلىپ، كىتابلار
ئۈستىدە يېتىپ ساغلاملىقنىڭ راھىتىنى
ئېلىش ئۈچۈن بىتاب بولۇپ مەيگە بولغان
خۇمارلىق كەيپىدىن ھالسىزلانغانىدى. ئۇ-
نىڭ لەۋلىرى شارابقا مىلەنگەنلىكتىن قى-
زىل مەي رەڭگىدە ئىدى. يائاللا! ئۇ-
نىڭ جان بېغىشلىغۇچى ئىككى لېۋى شې-
كەرگە ئوخشاش. بىراق ئۇنىڭدا تۇز بار.
ئەمما ئۇ تۇزدا قەنتلەر يوشۇرۇنغان. بۇن-
داق قەنت بىلەن تۇزنى ھېچكىم بىلمىگەن.
بەلكى ئۇ ھاياتلىق سۈيىدىمۇ تېپىلمايدۇ.
ئۇنىڭ قاپقارا خاللىرى كۈندۈزى تۇز،
كېچىسى قەنت ئوغرىلىغىلى كەلگەن ئوغ-
رىلارغا ئوخشايدۇ. ئۇ ئوغرى شېرىنلىكلەر-
نى ئوغرىلاپ قاچىدىغان ۋاقىتتا پۇتلىرى
شېكەر ئىچىدە ئۈيۈپ قالغان، ياكى تۇز

ئوغرىلاۋاتقاندا ئۇنى تۇز تۇتىۋالغان.
ئۇنىڭ چىراي گۈلزارىدا رەڭ بىلەن خۇش
پۇراق تولۇپ يېتىپتۇ. بۇ گۈلزارلىق ئۇ-
نىڭ ھاياتلىق بۇلىقى بولغان لېۋىدىن
سۇ ئىچىدۇ. ئۇنىڭ يېقىملىق يۈزىنىڭ
پاكىزە گۈلى ھاياتلىق بۇلىقىدىن سۇ
ئىچكەن. ئاغزى ئۈستىدىكى بۇرنى ئاجا-
يىپلىقنىڭ مىسالى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا
بىر قارا خال ئورۇنلاشقان. بۇ خال گويا
ھىندى سودىگەرلىرىنىڭ خۇددى شېكەر-
نىڭ يېنىغا ھىندىستان ناۋىتىنى قويغىنى-
غا ئوخشايتتى. ئۇ ھىندىستان ناۋىتى
ئەمەس، بەلكى گۈلنىڭ غۇنچىسى. بۇ غۇن-
چە ۋايىغا يەتكەن. ئەقلىنىمۇ ساراڭ قىلى-
دۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى كۈمۈشتىن ياسالغان
نەسرىن گۈلنىڭ غۇنچىسىغا ئوخشايدۇ.
ھەربىر كىرپىكى قەلەمنىڭ ئۇچىغا ئوخ-
شاش بولۇپ، ئەلنى قەتلە قىلىش ئۈچۈن
ھۆكۈمنامە يازغان. ئۇنىڭ رۇخسارىنى
ھۆكۈمنامىنىڭ ۋارىقى قىلىپ بولار بىلەن
ئېلىم ئەھلىنىڭ روزغارىنى قارا قىلىۋەت-
كەن. ئۇنىڭ قەددى-قامىتى جەننەتنىڭ
سەۋسەن گۈلىدەك تۈز، يۈزى گۈل بەلكى
گۈلنىڭ خامىنىدۇر. قىزىل ياقۇتتەك لې-
ۋىدىن ھارارەت ئوتى ئۆرلەپ ئاشۇ گۈل
خامىنىغا ئوت تۇتاشقان. ئۇ ئوتتىن چىق-
قان يالقۇن كۆچۈپ، كۆككە يېتىپ، پۈ-
تۈن قۇياشنى ئۆرتىگەن. زىنناقلىرىنىڭ
ئەتراپىغا شۇنداق مۇھىم بىر خەت يېزىل-
غانكى، ئۇنى پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگى-
لىرىلا كۆرەلەيدۇ. بۇ مۇھىم خەت قۇياش-
نىڭ يېنىدىكى ھىلال ئايغا ئوخشاش،
خىيالدەك بەزىدە كۆرۈنۈپ، بەزىدە كۆ-
رۈنمەي قالىدۇ. بۇ خەتلەرنى تەقدىر تە-
سەۋۋۇر قىلىپ زىنناق ئەتراپىغا يازغىنى-

دەك، ئاغزىنىڭ نۇقتىسىنىمۇ تەقدىر يا-
راتقان. قۇلىقىدىكى قىممەت باھالىق گۆ-
ھەر - ياقۇتلىرى گويا ئاي ئەتراپىدىكى
زۆھرە (چولپان)، مۇشتىرى (يوپىتېر) يۇل-
تۇزلىرىغا ئوخشايدۇ. قەددى - قامىتى قى-
زىلگۈل رەڭلىك شەمشاد دەرىخىگە ئوخ-
شايدۇ. شەمشاد ئەمەس، بەلكى گۈل ۋۇ-
جۇدلۇق سەرۋى دەرىخىگە ئوخشايدۇ. ئۇ،
كېلىشكەن قەددى قامىتى ۋە ئۆزىنىڭ
ئەپچىللىكى بىلەن جانىنىڭ ئاپېتى بولسا،
نازۇكلۇقى بىلەن جانىنىڭ رىشتىسىدۇر.
قامىتىنى جىسىم دېمە، ئۇ ئۆزىنىڭ پەرى-
لەرچە چەبدەسلىكى بىلەن ئۇچار - قاناتى-
تۇر. لېۋىدىن كۆپلىگەن ئۆلۈكلەر جان
تېپىپ، سۆزىدىن ھەسەللەر ئاقىدۇ. نەزمە:

لەبىدىن جان تاپىپ بىسيار - بىسيار،
سۆزىدىن شەھد ئاقىپ خەرۋار - خەرۋار.
لەبىدىن تاپىپۇ ئاقىپ لەتاپەت،
يۈزىدىن ئاقىپۇ تامىپ مەلاھەت.

مىڭلىغان جانلار ئۇنىڭ كىيمەلىرىنىڭ
خۇش بۇيلىقىدىن قۇۋۋەت ئالسا، ئۇ كىيمە-
لەرنىڭ خىلمۇخىل رەڭگىدىن يۈزلىگەن ئە-
قىل ھەيرەتتە قالىدۇ. كىرپىك ئوقىدىن
ئاشىقلار گۇرۇھىنىڭ قەلبىگە كۆكلەم يام-
غۇرىدەك ئوقلارنى ياغدۇرىدۇ. لەۋلىرىدىن
چىققان ھەربىر سۆزى يۈزلىگەن جانلار-
غا ئاپەت سېلىپ ھەربىر تال چېچى كى-
شىلەرنىڭ ئىمانىنى بەرباد قىلىدۇ. ئۇ
قانخور قاتىلنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغان
كىشىگە ئاھ ئۇرۇپ ئۆلمەكتىن باشقا ئىش
يوق. ئۇ ئېتىنى سۈرگەندە تاغلارنى پەس-
تە قالدۇرىدۇ. ئات ئۈستىدە ھۆسنى قەدد-
ىدىن مەست بولۇپ ماڭىدۇ. كۆك ئېتى-
نىڭ ئۈستىدە شەرق قۇياشىدەك، قۇياش
ئەمەس بەلكى دېۋە ئۈستىگە مىنگەن
پەرىدەك جەۋلان قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ ئېتىنى
قايسى تەرەپكە سۈرسە زامان يىراقتىن
«ھەزەر قىل!» دەيتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ گۈزەل پەرى شۇ خىل-
دا تاشلار ئۈستىدە ئات سۈرۈپ، ئېرىق
قېزىلىۋاتقان يەرگە يېقىنلاشتى ۋە ئېگىز-
رەك بىر جايغا چىقىپ ئەتراپقا نەزەر
تاشلىدى. ئۇنىڭغا گويا يەر بىلەن زامانغا
ئوت يېقىلغاندەك بىلىندى. ئۇ تاشلار ئا-
رىسىدا تاش كېسىۋاتقان بىر يىگىتنى
كۆردى. ئۇ يىگىت مېتىن بىلەن تاشلارنىڭ
ئىچىدىن ئون تۈگمەنلىك سۇ سىغقۇدەك
كەڭلىكتە ئېرىق قېزىۋاتاتتى. كېلىشكەن
يىگىت تاشلارغا مېتىننى كۈچەپ ئۇرۇپ،
ئۇلارنى پارچە - پارچىلاپ، تاشلار ئۈستى-
دىن غەلىبە قىلىۋاتاتتى. ئۇ يىگىت يالغۇز
بەرنالا ئەمەس، بەلكى دەۋراندىن خازان
مۇشەققىتىنى كۆرگەن بوستان سەرۋىسى
ئىدى. ئۇنىڭ شىجائىتىدىن تاشلار قورقۇنچ-
قا چۈشۈپ، مېتىنىنىڭ زەربىسى ئاستى-
دا ئاسانلىق بىلەن قومۇرۇلۇپ چىقاتتى.
لېكىن تاشلار ئاستىدا ئۇنىڭ قەددى قاي-
غۇ - غەم تاغلىرىدىن پۈكۈلگەن، يادەك
ئېگىلگەنىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى زامانە كى-
شىلىرىدىن بۈيۈكرەك، شەۋكىتى ھەيۋەت-
لىك پىلدىن زورراق ئىدى. بېشىدا تاجى-
دارلىقىنىڭ نىشانىسى، يۈزىدە بولسا، سەل-
تەنەتىنىڭ نۇرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن
مۇشەققەت تاشلىرى ئۇنىڭ بېشىنى يارغان،
خارلىق تىكەنلىرى پۇتىغا سانجىلغانىدى.
پېشانىسىدە مۇھەببەت دەردى، يۈزىدە غې-
رىبلىقىنىڭ غۇبارى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
گەۋدىسىدە بىناۋالىقتىن كۆپلىگەن ئەسەر-
لەر، يۈزىدە دوستلۇقتىن خەبەرلەر بار ئى-
دى. قولىدىكى گۈرزىدەك كەكىسىنىڭ
زەربىسى بىلەن ئىلىبىرىس تېغىمۇ تويىدەك

يانجىلىپ كېتەتتى.

ئەلقىسسە، شىرىن پەرھادنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتىن تىلى سۆزگە كەلمىدى. تەئەججۈپ بىلەن بىراقلا ھالسىزلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ چېھرىسىنى كۆرۈپ يۈرىكى دولقۇنلاندى. بىردەم ئۇنىڭ شىددىتىدىن يىغلىسا، بىردەم دەرد-ئازابىدىن كۆڭلى بۇزۇلدى. نەزمە:

كۆرۈنگەچ كۆزگە مۇنداق چېھرى ئانىڭ،
ئىچىگە سالدى شورىش مېھرى ئانىڭ.
گەھى ئەشكى يۈگۈردى شىددەتىدىن،
گەھى كۆڭلى بۇزۇلدى مېھنەتىدىن.

ئۇ سىرلار پەردىسىنى ئېچىشتىن بۇرۇن، ئېتىنى پەرھادنىڭ يېنىغا راق سۈرۈپ، سۆزگە ئېغىز ئاچتى، يەنى قىپقىزىل لېۋىدىن گۆھەرلەرنى چاچتى، سۆز غۇنچىلىرىنى تۆكتى:

— ئەي، دۇنيادا يېگانە، كۆك ئاسمان تېغى ئىچىدە يالغۇز بولغان نادىر يىگىت! سېنىڭ بۇ ھالىتىڭدىن كۆپلىگەن ئاجايىپلىقلار كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئاجايىپلىقتىن، رەنجى-مۇشەققەتلىرىڭ تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك كۆرۈنىدۇ. سەن بۇ جاھاندا ھېچكىمگە ئوخشىمىغىنىڭدەك، قىلغان ئىشلىرىڭمۇ، ھېچكىمنىڭ ئىشلىرىغا ئوخشىمايدۇ. بىز ساڭا بۇ ئىشلارنى تاپشۇرمىغان ئەھۋالدا، ئۆز خاھىشىڭ بىلەن كېلىپ بېجىرىپ، كۆڭلىمىزنى چەكسىز خۇشال قىلدىڭ. بۇ ئىشتىن مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا كۆپ ئاجىز ئىدۇق. قولۇڭ مۆجىزە يارىتىپتۇ. ئەگەر ساڭا يۈز قەرنە① مىننەتدارچىلىق بىلدۈرسەكمۇ، بىر كۈن قىلغان ئىشىڭنىڭ ئۆزرىسىنى ئادا قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ ئىشلىرىڭنىڭ ئالدىدا ئۆزرە ئېيتىش ئۈچۈن بىزدەك يۈز كىشى بولسىمۇ كەملىك ھېس قىلىدۇ. مىننەتدارچىلىقىمىزنى ئادا قىلالمىساق، ئۇلۇغ تەڭرىدىن يانغاي، — دەپ بىر تاۋاق ئۈنچە-ياقۇتلارنى كەلتۈردى ھەم ئۇنى پەرھادنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە:

— بۇ ئۈنچە ياقۇتلار سېنى مۇكاپاتلاشقا لايىق ئەمەس، — دېدى ئۇ ئۆزرىخالىق ئېيتىپ ۋە تاۋاقتىكى ئۈنچە، ياقۇتلارنى پەرھادنىڭ بېشىغا چاچقۇ قىلدى. پاساھەتلىك سۆزلىرى بىلەن پەرھادنىڭ دىلىغا ئىلھام بەردى.

پەرھاد خۇددى مەجنۇندەك ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى. تومۇرىنىڭ جىددىي سوقۇشى ئۇنىڭ جىسمىنى تىلىپ، كۆڭلىنىڭ بىزەۋىتىلىكى كۆكسىنى تېشىپ چىقىشقا ئىنتىلەتتى. تېنىگە چۈشكەن تىترەكتىن تىنچلىنالمىدى. ئۇ شىرىنغا قاراپ:

— جانلارنى پەرۋىش قىلغۇچى نەپەسلىرىڭدىن ئۆلەر ھالغا چۈشتۈم، تاۋۇشۇڭنى ئاڭلاپ ئۆمۈر قىيىنچىلىقىدىن قۇتۇلدۇم، — دەپ تۆۋەندىكى بېيىتلارنى ئوقۇدى:

مېنى غۇربەت ئارا بىچارە ئەتكەن،
دىيارۇ مۇلكىدىن ئەۋۋارە ئەتكەن.
چىقىپ جانىم ئۈنۈڭدىن بولغاچ ئاگاھ،
يۈزۈڭنى كۆرمەي ئۆلدۈم ئاھ، يۈز ئاھ!

پەرھاد يۈز-كۆزىدىن توپان سېلىنى ئاققۇزۇپ تۇراتتى. تۇيۇقسىز شامال چىقىپ ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ يۈزىدىكى نىقابىنى ئېچىۋەتتى. پەرھاد ئۇ جاھاننى زىننەتلىگۈچىنىڭ جامالىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ۋە ھېلىقى جاھاننەما ئەينىكىدە ھۆسنىنى كۆرۈپ مەجنۇن

① قەرنە — بىر قەرنە 30 يىل ھېسابلىنىدۇ.

بولغان، گۈزەل ئىمكەتلىكىنى بىلدى. ئەگەر كىشى ئەينەكتە ئۇنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ ھوشىدىن كەتسە، ئۇنىڭ ئەينەدىن ئۆزىنى كۆرگىنىدە قانداقمۇ جىلىدىن كەچمەي تۇرالىسۇن؟ بىراۋ مەي توغرىسىدىكى سۆزلەرنى ئاڭلاپ مەست بولۇپ قالسا، ئۇنى ئىچكەندىن كېيىن قانداقمۇ يەر بىلەن تەڭ پەس بولماي قالسۇن؟

پەرھاد ئۇ قىزنىڭ ئاشۇ پەرى ئىمكەتلىكىنى بىلگىنىدىن كېيىن، ئوتلۇق پىچاقان تارتقىنىچە يىقىلدى. شىرىن ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ، جېنى چىقىپ كەتتىمىكىن، دەپ گۇمان قىلدى. پەرھادنىڭ ئوتلۇق ئاھىدىن شۇنداق بىر تۈتۈن چىققىكى، گويا بۇلۇت ئاينى باسقاندەك قاراڭغۇلۇق پەيدا بولدى. ۋاپادارلىق چىرىغىنىڭ نۇرى قالمىدى.

شاپۇر دەرھال پەرھادنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىپ، بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، زار-زار يىغلاپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئۆز قۇچىقىغا ئالدى ۋە:

— دەرد-ئەلەمدىن ئۆزگە قىسمىتىڭ يوقكەن. سېنىڭ غېرىبلىقتا تارتقان دەرد-ئەلەملىرىڭمۇ يېتەرلىك ئىدى، ئۆمرۈڭنىڭ چىرىغى ۋاقىتسىز ئۆچتى. ۋاپا يولىنى كېزىپ، ئەمدىلا مەنزىلگە يەتكىنىڭدە، مەشۇقىڭنى بىر كۆرۈش بىلەنلا جان بەردىڭ. ۋادەرىغ! پەزىلەتلىرىڭ، بىلىملىرىڭ، ئاقىللىقىڭ، ھايالىقلىقىڭ ۋە تەمكىنلىكىڭگە مىڭلارچە ئەپسۇس! سېنىڭ پاك قەلبىڭ ئۈچۈن ھەسرەتلىنىمەن، چەككەن قايغۇلۇق پىغانلىرىڭ ئۈچۈن ئازابلىنىمەن، — دەپ بۇ بېيىتنى كۈيلىدى:

كەمالى، فەزلى ئايىنىڭدىن ئەفسۇس،
ھەياۋۇ ئەقل تەمكىنىڭدىن ئەفسۇس.
زەمىرۇ رەئيى پاكىڭدىن دەرىغا،
فىغانى دەردناكىڭدىن دەرىغا.
قولۇڭدىن ھەيغۇ شەستىڭدىن داغى ھەيف،
شۇكۇھى زور دەستىڭدىن داغى ھەيف.
قانى فەررۇ، شۇكۇھۇ زور دەستىڭ،
تەۋانالىغ، ئارا يۈزمىڭ شىكەستىڭ.
پەشەرخەيلىدە سەن بولماي مەلەك سان،
نېدىن بولماس بارى يەر بىرلە يەكسان.
نە شەھ باشىغە ئەفسەر ئېردىڭ ئېركىن،
قايۇ ئەفسەرغە گەۋھەر ئېردىڭ ئېركىن.
نە كىشۋەر تۇشتى ئېركىن ماتەمىڭغە،
قايۇ ئەل قالدىلار ئېركىن غەمىڭغە.
نە خاقان سوگۈك ئىچرە قالدى، ئايا،
قايۇ ئىقلىم ئېلى قوزغالدى، ئايا.
چېكىپ رەنجىڭ ماڭا غەم بولدى پاداش،
كى ھەرگىز كۆرمەگەي ئېردىم سېنى كاش.

شاپۇر شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ زار-زار يىغلىدى. ئۇنىڭ يىغىسى بىر ئاز پەسەيگەندىن كېيىن مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن ئۇنى ئۆز يېنىغا چاقىردى. ئۇلار شاپۇردىن پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. شاپۇرمۇ بىلگەن ئەھۋاللارنى بايان قىلدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، شىرىن بىلەن مېھىنبانۇمۇ زار-زار يىغلىدى. كېيىن پەرھادنى شاھلارچە بىر كاجۇۋىغا سېلىپ، ئوردىغا قايتماقچى بولدى. نازىنىن قىزلار پەرھاد ياتقان كاجۇۋىنى كۆتۈرۈپ، ئالدىدا گۈزەللەر يىغلاپ ماڭدى. پەرھادنى ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ، بارگاھنىڭ بۇرجىكىدە شاھانە بىر تەختنى قويدى. تەختنىڭ ئۈستىگە ئېسىل بىساتلارنى سېلىپ، ئۇنى ئۈستىگە ياتقۇزدى.

پەرھاد نە ئەلنىڭ ئەھۋالىدىن، نە ئۆزىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز ئىدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، شەرابى بىخۇدانە،

كى بىخۇدلۇق، بىلە بولدۇم فەسانە.
ئەجەب بىھوش بولۇپمەن ئىشق ئارا يىل،
مېنى بىر جام ئىلە بىھوشراق قىل.

* * *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ كاجۇۋىنىڭ لەۋھەلىرىگە قەلەم تارتقۇچى كىشى، بۇ قىسسىگە مۇنداق قەلەم تەۋرىتىدۇ:

... ۋاقتىكى، پەرھاد ھوشىدىن كەتكەنىدىن كېيىن، ئۇنى بىھوش ھالىتى بويىچە تەخت ئۈستىگە ياتقۇزدى. ئۇ تىرىكلىك ئالىمىدىن خەۋەرسىز ئىدى. جىسمىدا بولسا نەپەستىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. شۇ ھالدا ئىككى كېچە-كۈندۈز ياتتى. بەزى-بەزىدە نەپەس ئالسىمۇ كۆزىنى ئاچالمايتتى. ئۈچىنچى كېچىسى ئەل كۆزى ئۇيقۇغا بارغاندا، ئۇ، كۆز ئېچىپ ھوشىغا كەلدى-دە، شاھانە تەخت ۋە بارىگاھنى، ئۆزىنىڭ تەخت ئۈستىدە شاھلارچە ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئۆز ئەھۋالىنى ئويلاپ-كۆردى. ئويلىغانسېرى تېخىمۇ ھەيران بولدى. ئاخىرى ئۇ ئاي، ياق، ئاي ئەمەس-بەلكى دۇنيانى زىننەتلەپ تۇرغان قۇياش ئۇنىڭغا بېشىغا نۇر چاچقان ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەنلىكى ئېنىق يادىغا كەلدى. شىرىنىنىڭ سۆزى بىلەن ئۆزىدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ، نومۇس كۈچىدىن بۇلۇتتەك تەرگە غەرق بولدى-دە، ياتقان ئورنىدىن چاقماق تېزلىكىدە سەكرەپ تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. پاراسەت بىلەن بىلدىكى: «ئۇ دىلغا ئارام بەرگۈچى ئاي ھالىمغا ئېتىبار قىلغان بولسا كېرەك». ئۆزى مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئېخىز ئېچىپ، يەنە ھازا بىلەن بېشىمنى سىلىغان ئوخشايدۇ» دەپ، ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈندى. ئاندىن دەرھال تاغ تەرىپىگە راۋان بولدى. خىجالەتچىلىكىدىن چۆللەرنى بېسىپ، كۆپ ھەردەكتىلەر بىلەن قېزىلىۋاتقان ئېرىققا يېتىپ كەلدى. ئۇ يەرگە تەر ئاققۇزۇپ، مېتىن ۋە كەكىنى تېپىپ كېلىپ، دەرھال ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى كۆرسىتىشكە كىرىشىپ كەتتى. پەرھاد ئۆز-ئۆزىگە: «ئۇ پەرى يۈزلۈك گۈزەل مەندەك مەجنۇنغا شۇنچىلىك مېھىر-شەپقەت كۆرسىتىپتۇ. ھوشۇمدىن كەتكىنىمدە ئىززەت ۋە مەرھەمەت قىلىپ بېشىمنى سىلاپتۇ. ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرى قانچە قىلسامۇ، تىلىم بىلەن رەھمەت ئېيتساممۇ ئادا بولماس. ئۇنىڭ پۈتۈن ئىستىكى شۇ ئېرىقنى قېزىش ۋە بۇ ئىشنى تاماملاش ئۈچۈن كۆپ ھىممەت كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. ئۈمىدىم شۇكى، بۇ ئۆمرۈم مەن بىچارىگە مۆھلەت بەرسە، ئۇ گۈزەلنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلسام شۇنىڭ بىلەن بۇ دەردىمگىمۇ داۋا قىلسام» دەيتتى. بۇلارنى ئويلاپ يېڭىباشتىن ئىشقا چۈشۈپ كەتتى ۋە تاشلاردىن كۆككە چاڭ چىقىرىشقا باشلىدى. قاتتىق تاشلارنى يونۇشتا شۇنداق كۈچ چىقاردىكى، كۆكتە پەرياد كۆتۈرۈلدى. ئۇ مېتىننى ھەر قاچان تاشقا ئۇرغاندا ئاسمان گۈمە-

بىزدگە غەۋغا چۇشەتتى. ئۇنىڭ ئاھىنىڭ
تۇتۇنى مېتىنىدىن چىققان چاڭ - توزانلار
بىلەن قوشۇلۇپ، كۆپكۆك ئاسمانىنى كۆز-
دىن يوقتاتتى. ئۇنىڭ دەرد - قايغۇسىنىڭ
تۇتۇنى مېتىنىنىڭ چاڭ - توزانلىرى بى-
لەن قوشۇلۇپ، ئەرمەن تېغىنىڭ چېكىر-
سىنى قاپلىدى. بۇنى قايغۇ - دەردنىڭ
چاڭ - توزىنى دېمە، بەلكى ئۇ باھار بۇ-
لۇتى بولۇپ، يېغىن ئورنىغا تاش - بوران
ياغقىنىدۇر. ھەربىر ئۇرغاندا تاشلارنىڭ
ئىچىگە پېتىپ كەتكەن مېتىنى ھەر نە-
پەستە چاقماقتەك يالتىراپ كۆرۈنەتتى.
ئۇنىڭ تاشلارنى قېزىشى ۋە پارچە - پار-
چە قىلىپ ئىرغىتىشى — كەتمەن بىلەن
لاينى ئېلىپ ئاتقاندەك ياكى تارتقۇ بىلەن
قارنى تارتقاندەك ئىدى. كېچە - كۈندۈز
تىنىم تاپمايتتى. ھەر كۈنى خالايىقلار
ئۇنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن تۇشمۇ تۇش-
تىن توپ - توپ بولۇپ كېلەتتى. ئۇنىڭ
ئىشىغا نەزەر سالغان كىشىلەر ھەيرانلىق
بارمىقىنى چىشلىمەي قالمايتتى. ئۇ قات-
تىق تاشلارنى شۇ خىلدا كولاپ، تاشلار-
نىڭ باغرىغا توپىلاڭ سالاتتى.

ئەلقىسسە، ھېكايە قىلغۇچى قالغان
ئىشلارنى تۆۋەندىكى سۆزلەر بىلەن باش-
لايدۇ:

پەرھاد ئاشۇ كېچىسى مېھىنبانۇ بى-
لەن ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ئۆيىدە ھوشىغا
كېلىپ، دەررۇ تاغ تەرەپكە قاراپ ماڭدى.
شاپۇر پەرھادنى ئىزدەپ ئارقىسىدىن يې-
تىپ بېرىپ، ئۇنى تاغدىن تاپتى ۋە غەمە-
دىن ئۆزىنى ئازاد قىلدى. ئۇ پەرھادنىڭ
ئايىغىغا باش قويدى. قەسىردىكى خىرە
كۆزلەر تاڭدىن نۇر تېپىپ قارىغىنىدا
پەرھاد بىلەن شاپۇرنى تاپالمىدى. بۇ
چاغدا شىرىنىنىڭ كۆزى غەمدىن قاراڭغۇ-
لاشتى. ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئايرىلىش ئوتى
تۇتىشىپ، خۇشاللىقىنى يوقاتتى. ئۇ ئۆزى-
گە قارىسا، ئىختىيارى قولىدىن كېتىپ،
ھىجران ئوقىغا نىشان بولۇپ قاپتۇ. شى-
رىن پەرھادنىڭ پىراقىدا يىغلاپ، باھانە
كۆرسىتىپ:

— مەن تاغ ئارىسىدا بۇ ئىشلارنى
تەييارلاپ، ئېرىق قېزىشنى باشلىغانىدىم،
ئۇلۇغ تەڭرى مېنىڭ بۇ قىيىنچىلىق-
لىرىمىنىڭ زايا كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇ
يىگىتنى بۇ يەرگە كەلتۈردى. شۇڭا ئۇنى
تاپمىساق يۈز قەرنە يىل تىرىشقان بىلەن-
مۇ، ئۇ ئېرىق ھەرگىز قېزىلىپ پۈتمەي-
دۇ. ئەتراپقا ئادەم چاپتۇرۇپ، ئۇنى ئىز-
دەپ تېپىشىمىز لازىم ئىدى، — دېدى.

مېھىنبانۇ ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ئالدى-
راۋاتقانلىقى ۋە تاقەتسىزلىنىۋاتقانلىقى-
نىڭ سەۋەبىنى پەملىدى. تاش چاپقۇچى-
نىڭ نەپىسىدىن چىققان بىر ئىسسىق يال-
قۇن ئۇنىڭ تاشتەك قەلبىنى يۇمشىتىپتۇ.
مېھىنبانۇ ھازىر نەسىھەت بىلەن ئۇنى
ئۆزىگە كەلتۈرۈشنىڭ ۋاقتى ئەمەسلىكىنى
بىلدى. بۇ ھەقتە كۆپلىگەن ھېكمەتلەرگە
رىئايە قىلىپ، پەرھادنى تېپىشقا جىددىي
ھەرىكەت قىلدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ خە-
ۋىرى يېتىپ كەلدى. ئۇ بۇرۇنقىدەك ئې-
رىقتا تاش قېزىۋاتقانمىش. بۇ خەۋەرنى
ئۇ ئاي يۈزلۈككە يەتكۈزۈشتى.

بۇنى ئاڭلىغان شىرىنگە ھېسابسىز
خۇشاللىق يۈزلەندى، لەۋلىرى گۈل بەر-
گىدەك خەندان ئېچىلىپ، قايغۇلۇق كۆڭ-
لى پارە - پارە بولدى. شۇنىڭ بىلەن شى-
رىن: «قانداق قىلىپ ئۇنى كۆرەلەرمەن،
ئارقا تەرەپتىن بىر جاي تېپىپ، ئۇنى

تولۇق كۆرۈپ تۇراي، ئەمما ئۇ مېنى
كۆرمىسۇن، مۇبادا مېنى كۆرسە ھالسىز-
لىق ۋە ھوشسىزلىق يەنە باشلانسا، بۇ
سىرلار پەردىسى تېخىمۇ ئاشكارىلىنىپ
قالغۇسى» دەپ ئويلىدى.

مېھىنبانۇمۇ پەرھادنىڭ قېشىغا بې-
رىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغانىدى ۋە داۋام-
لىق ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ، يوشۇرۇن
قايغۇلىرىنى بىلىشكە ئىنتىلەتتى. ئۇ پەر-
ھادنىڭ كۆپ ھۈنەرلەرنى بىلىدىغانلىقىنى،
نۇقسانلاردىن خالىي ئىكەنلىكىنى، ئەمما
ئۇنىڭ كۆڭلىدە كۈندىن-كۈنگە مۇستەھ-
كەملىنىۋاتقان بىر مۇھەببەت رىشتىسى-
نىڭ بارلىقىنى پەملىدى، شۇڭا مېھىنبانۇ:
«نەسلى ئېسىل شۇ يىگىت ماڭا ئوغۇل
بولسا ئىدى» دەپ ھەۋەس قىلاتتى.

شىرىن بولسا، ھىجران ئازابىدىن
زارلىنىپ، كېچە تاڭ ئاتقۇچە ئۇيقۇسىز
ئۆتەتتى. دەردىنى ئېيتىشقا بىرەر دەردد-
شى يوق ئىدى. كېچە-كۈندۈز يېمەك-
ئىچمەكتىن ۋە ئۇيقۇدىن قالغانىدى. ھەم-
دەم بولغۇدەك كىشىسى بولمىغاچقا، ئەھ-
ۋالىنى ئېيتىشقا نومۇس يول قويمايتتى.
پەرھادنىڭ قېشىغا باراي دېسە، ئۇنىڭ
تاقەتسىزلىنىپ، ئۆزىنى تۇتالماي قېلىشى-
دىن ئەنسىرەيتتى. بارماي دېسە، ئۇ گۈل-
يۈزلۈكنىڭ غەمكىن كۆڭلى تېخىمۇ بى-
ئارام بولۇپ، مىسكىن جېنى پىراق ئوتى-
دا كۆيەتتى. ئۇ داۋاسىز دەردكە مۇپتىلا
بولغانىدى. نەزمە:

كېتۇر ساقى، مەيى گۈلرەڭگى خۇشبۇ،
كى ئۇرغاي چارەسىز دەرد ئوتىغە سۇ.
مۇنىڭدەك مەي ماڭا ئارمان بولۇپدۇر،
كى دەردىم ئەسرۇ بىدەرمان بولۇپدۇر.

*　　　*

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەب-
بەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىم-
لىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكى-
چە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ رەڭمۇرەڭ ۋەقەلەرنى زىننەت-
لىگۈچى ئۇستاز قەلەمنى تۆۋەندىكىچە
خۇش خەتكە تارتتى:

ئەلقىسسە، پەرھاد تاشلارنى پارچى-
لاپ ئېرىق قېزىشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ
كۆڭلىدە: «بۇ ئىش تاماملانسا، ئۇ گۈزەل
يار تاماشا قىلغىلى بۇ يەرگە كەلسە، ئۇ-
نىڭ تولغان جامالىنى يەنە بىر قېتىم كۆ-
رۈپ، روھلاندۇرغۇچى سۆزلىرىنى ئاڭلىسام
ئارمىنىم قالماس ئىدى. خۇشاللىقتىن بۇ
مۈڭلۈق جېنىم چىقىپ ئۇنىڭغا تەسلىم
بولاردى» دەپ ئويلايتتى ۋە: «ئەگەر
ئۇ ئۆزى بۇ تەرەپكە كەلمىگەندىمۇ، بۇ
ئىشلارغا نىسبەتەن ئۇنىڭ ھىممىتى بەك
زور، لېكىن بۇ ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى
تولىمۇ مۈشكۈل، مۇبادا چارە-ئامال تې-
پىپ، بۇ قىيىن ئىشلارنى ئورۇندىسام، ئۇ
گۈزەللەرنىڭ ئۇلۇغۋار شاھى ئاڭلىسا، ئار-
زۇسىنىڭ ئاسانلىق بىلەن ۋۇجۇدقا چىق-
قانلىقىنى كۆرۈپ، مېنىڭدىن رازى بول-
دۇ» دېگەن ئۈمىد بىلەن تاڭدىن كەچ-
كىچە بىر نەپەس ئارام ئالماستىن تاش
چېپىشنى داۋاملاشتۇراتتى. مۇھەندىس
(ئىنژېنېر) لەرگە ئوخشاش ئېرىقنىڭ ئىك-
كى يېنىغا ئىككى جەدۋەل (سىزىق) تارت-

تى. ئېرىقنىڭ بۇ قىرغىقى بىلەن ئۇ قىرغىقىنىڭ ئارىلىقى ئۈچ گەز، چوڭقۇرلۇقى ئىككى گەز ئىدى. بىراق ئۇنىڭ ھەربىر تارتقان سىزىقى ئۇزۇنىسىغا مىڭ گەزدىن ئاشاتتى. پەرھاد بۇ مىڭ گەز ئېرىقنى تاپاھلاپ، يەنە مىڭ گەز سىزىق تارتىشقا باشلايتتى. بۇ مىڭ گەز يەردىكى تاشلارنى مېتىن بىلەن پارچە-پارچە قىلىپ تاشلايتتى. يورۇنقى ئىككى يۈز تاش چاپقۇچىلار پەرھاد چاپقان تاشلارنى توشۇپ، ئېرىقنىڭ ئىچىنى تازىلايتتى. پەرھاد كەكىنى ئېلىپ، ئېرىقنىڭ قىرغاقلىرىنى يونۇپ، سىلىقلاپ، ئېرىق ئىچىدە يەنە قىرىندىلارنى پەيدا قىلاتتى. ئۇ كەكىنى قولىغا ئېلىپ يۈز گەز ئۇزۇنلۇقتىكى تاشلارنى تۈپتۈز سىلىقلاپ، ئەينەككە ئوخشاش يالتىرىتىۋېتەتتى-دە، ئۇنىڭدا سۇدا ئەكسىنى كۆرگەندەك چىرايىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئىككى تەرەپتىن تاشلارنى بىر-بىرىگە باغلاپ، ئاستىنى بولسا، چىمەنتەك چىمسىلاشتۇرۇپ چىقاتتى. بىرەر يەرنىڭ تۈپىسى كۆرۈنۈپ قالسا، ئۇ يەرنىمۇ مېھنەت ۋە زەخمەت تارتىپ، ئالا قويماي ياساپ، ئەينەكتەك تۈپتۈز قىلىۋېتەتتى. بىراق ئۇ ھېچبىر چارچاشقا قارىماي، تاش-تاختىلارنى بىر-بىرىگە ئۇلاپ، مۇھەندىسلەردەك تەكشى ھەم سىلىقلاپ باراتتى. ئۇ ھەربىر تاشنى شۇنچىلىك چىمسىلاشتۇرۇپ چىقتىكى، تاشلارنىڭ ئارىلىقىدىن ھېچكىم بىرەر دەز تاپالمايتتى. ئەگەر ئالدىغا بىرەر تاغ كېلىپ قالسا، ئۇنى چېپىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن كەكىسىنى ئوتتا تاۋلايتتى ۋە ئۇنى بىر تامچە سۇ بىلەن سۇغىراتتى، ئاندىن تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ تاشلارنى قازاتتى.

چوققىلارنى ئاغدۇراتتى. شۇڭا ئۇ «كوھكەن» (تاغ قازغۇچى) دېگەن لەقەم بىلەن شۆھرەت تاپقانىدى. ئۇ تاشلارنى ئاغدۇرۇشقا بېلىنى باغلىغان بولۇپ، بىرەر زەربە بىلەن تاغنىڭ بىر قىسمىنى يېقىتاتتى. تاغنىڭ چوققىسىغا بىر زەربە ئۇرۇش بىلەن چوققىسىنى يەرگە تەگلەشتۈرۈپ قوياتتى. ئارقا-ئارقىدىن ئۇرغان مېتىنىنىڭ زەربىسىدىن تاغنىڭ چوققىلىرى بىر-بىرلەپ، تەرەپ-تەرەپكە ئۇچۇپ كېتەتتى. مېتىنىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئۇرغانىدا ئۇچۇپ چىققان تاشلار ئاسماندىكى ئايغا تېگىپ كەتكىلى ئاز قالاتتى. ئاي بۇ تاشلاردىن ئېھتىيات قىلغىنى ئۈچۈن ئەتراپىغا قوتان باغلاپ، قوتاننى ئۆزىگە قالقان قىلغانىدى. يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقى پەرھادنىڭ ئۇرغان مېتىنىدىن ئۇچۇپ چىقىۋاتقان ئۇششاق تاشلارنى كۆرۈپ، بېشىنى قاچۇرغانلىقى ئىدى. پەلەك ھەر نەپەستە يەر ئۈستىگە ياغدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇ ئۇششاق تاشلارنى يىغىۋالايتتى. پەلەك ھېلىغىچە چاپا تاشلىرىنى ياغدۇرۇشتىن توختىمىدى. بۇ تاشلار ئاشۇ تاشلاردىن بولۇپ، تاكى مۇشۇ دەملەرگىچە تۈگىمىگىنى يوق.

پەرھاد تاغنىڭ چاك-توزانلىرىنى ئاسمانغا چىقىرىپ، تاغنى ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدىلا تۈرتىدىن قومۇرۇپ تاشلايتتى. ئېرىقنىڭ بىر قىسمىنى قازغۇچە، ئۆز ھۈنىرى بىلەن يۈزلىگەن بابىلنىڭ سېھىرلىرىنى كۆرسىتەتتى. بىر تاغنى يەر بىلەن تەگلەشتۈرسە، يەنە ئېرىق قېزىشقا قول سېلىپ، پەركارىنى ئاۋۋالقى سىزىقتا توغرىلاپ تارتىپ، كېچە-كۈندۈز ئېرىق قېزىشنى داۋاملاشتۇراتتى. شۇنداق

AltunOq

تەرەشچانلىق كۆرسىتىپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئېرىقنىڭ بېشىنى قەسىرگە يەتكۈزدى. ئۇ يەردىمۇ يەنە تاشلارنى كېسىپ يونۇپ بىر كۆل قازدى، كۆلنىڭ ھەر تەرىپى ئاقمىش گەزدىن كەڭ ئىدى. ئۇنى كۆل دېگەندىن كۆرە دەريا دېگەن ياخشىراق. ئۇنىڭ سۈيى «ئابى ھايات» (تىرىكلىك سۈيى) دەك سۈزۈك ھەم پاكىزە ئىدى. بۇ قەسىرنىڭ ئالدىدا بىر تاش بار ئىدى. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى پەلەكتىن ئاشقان بو-لۇپ، ئايلانمىسى پەرگار (سىركول) بىلەن سىزغاندەك يۇمىلاق ئىدى. ئومۇمىي ئاي-لانمىسى بەش يۈز گەز كېلەتتى. تاش كەسكۈچى پەرھاد بۇ تاشقا تېشىنى توغرىلاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. تاشنىڭ ئى-چىدىن، ئەتراپىدىن يونۇپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە يۈكسەك ئاسماندەك بىر قەسىرنى بىنا قىلدى. ئۇنىڭ بىر گۈمبەزىنى سۇ تەرىپىگە ياسىدى. ئايۋىنىنى بولسا، كۆك گۈمبىزىگە يەتكۈزدى. ئىچىگە شۇ ئايۋان-غا لايىق بىر گۈمبەز، گۈمبەزگە لايىق يەنە بىر دالان ياسىدى. يەنە ئۈچ تەرە-پىگىمۇ ئۈچ گۈمبەز بىلەن ئۈچ ئايۋان ياساپ، ئۇنىڭ ھەر بىرسىنى زۇھەل يۇل-تۇزىغا ئوخشاش تەييار قىلدى. ئۇنىڭدىن پەلەك گۈمبىزى خىجالەت بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن ھازىرغىچە بېشىنى ئېگىپ تۇرىدۇ.

ئەلقىسسە، پەرھاد بۇ يەردە كۆپلە-گەن راۋاقلار ۋە پەنجىرىلەرنى ياسىدى. ياسالغان ھەر بىر ئۆي گۈزەللىك ۋە يو-قىرىلىقتىن بەلگە بېرىپ تۇراتتى. پەرھاد ئالەمنى گۈزەللەشتۈرگۈچى بۇ خىل قە-سىرنى يونۇپ پۈتتۈردى. قەسىرنىڭ ھەر بىر بۆلەكلىرى بىر پۈتۈن تاشتىن ياسال-غانىدى. قەسىرنىڭ ئايۋىنىغا يۈزلەنگەن نەخىشلارنى، نەخىشلارغا مۇۋاپىق رەسىملەر-نى سىزدى. تاشنى يونۇش ئارقىلىق ئۇ سەرۋى قامەت، گۈلىيۈزلۈكنىڭ سەلتەنەت تەختى-نى ياساپ چىقتى. تەخت ئۈستىگە ئاشۇ پەرىلەر شاھىنىڭ رەسىمىنى، ئۇنىڭ ئال-دىدا پەرىلەرنىڭ يەرگە يۈزىنى قويۇپ، خىزمىتىگە تەييار تۇرغانلىقى ئەكس ئەت-تۈرۈلگەن سۈرەتلەرنى سىزدى. بۇ سۈ-رەتلەر گەرچە جانسىز بولسىمۇ، لېكىن شىرىننىڭ رەسىمى ئۇلارغا جان كىرگۈز-گەنىدى. يەنە شۇنداق يۈز مىڭلىغان ئاجا-يىپ مىساللارنى سىزىپ، ئۆزىنىڭ سۈرە-تىنى بولسا، ئۇ شوخ پەرىنىڭ ئالدىدا ھالسىزلانغان تەخلىتتە تەسۋىرلىگەنىدى. ئۇ ئاي سۈرەتلىك قەيەردە پەرھادقا نە-زەر تاشلاپ، ئۇنى ھوشىدىن كەتكۈزگەن بولسا، شۇ يەردىكى ئۆزىنىڭ ھوشسىزلىق ھالىتىنىڭ ئەينەن تەسۋىرىنى سىزغان-دى. بۇ ئىشلاردا شاپۇر ئۇنىڭغا ياردەم بېرىپ، ئۆز قەلىمى بىلەن ھەر بىر سۈ-رەتكە زىننەت بېرەتتى. پەرھاد شىرىننى سىزسا، شاپۇر باشقىلارنى سىزاتتى. پەر-ھاد جانىۋارلارنىڭ سۈرىتىنى سىزسا، شاپۇر باشقا تەسۋىرلەرنى سىزاتتى. پەر-ھاد ھەر تەرەپتە ئۇ ئاينىڭ سۈرىتىنى، ئۆزىنىڭ تاش ئۈستىدىكى سۈرىتىنى سى-زىپ چىقتى. پەرھاد ئۇ ئاي يۈزلۈك جا-نانىنى زىننەتلىگۈچىنىڭ سۈرىتىنى سى-زىۋالغىنىدا بەزىدە ئاھ ۋاھ چېكەتتى.

شۇ تەرىقىدە ھېلىقى قەسىرنى زىن-نەتلىدى. بۇ قەسىر گۈزەللىكتە چىننىڭ سۈرەتخانىسىغا ئوخشايدۇ. ئاخىرى قەسىر-نى شۇنداق زىننەتلەپ پۈتتۈردى. كۆل-لەرنىمۇ ياساپ تۈگەتتى. ئالدىن كېيىن بىر ئېرىق قازدى. بۇ ئېرىق قەسىرنىڭ ئە-

راپىنى ئايلىنىپ ئۆتەتتى. ئېرىقنىڭ بىر ئۇچى ئۇ دەرگاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ، شەھەر تەرىپىگە قۇيۇلاتتى. ئېرىقنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مىڭ گەز كېلەتتى. سۇ ئۇ يەردىن تۆۋەنگە قاراپ ئاقاتتى. بۇ ئېرىقنىڭ سۈيى بىلەن تۆۋەندە باغۇ-بوستانلار بەرپا قىلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

تاش كېسىش ئىشلىرى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تاش كەسكۈچى سۈنى باغلاپ، شەھەرگە باشلاش ئۈچۈن سۈنىڭ بېشىغا قاراپ ماڭدى. بۇ خەۋەر شەھەر خەلقىگە ئاڭلىنىپ، شەھەرگە غۇلغۇلا چۈشتى. شەھەر خەلقى بۇ ئىشنى كۆرگىلى تاغ باغرىغا قاراپ ماڭدى. تاماشا كۆرگىلى ماڭغان خەلقنىڭ تولىلىقىدىن تاغۇتۈز كۆرۈنمەي قالدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن يىڭنە تاشلىسا يەرگە چۈشمەيتتى.

پەرھاد ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭماقتا ئىدى. بىچارە شاپۇرمۇ پەرھادنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي بىللە ماڭدى. تەڭداشسىز ھۈنەرۋەن پەرھاد كېتىۋېتىپ، كۆزىدىن توختىماي ياش تۆكەتتى. دىلبىرىنىڭ خىيالى ئۇنىڭ جېنىغا چۈشۈپ، ۋەيرانە خاتىرىگە ئوت تۇتاشقانىدى. قايغۇدىن كۆز يېشىنى توختىتالماي، يېشى ئېرىق سۈيىدەك ئاقاتتى. قايغۇ ئۇنى ھوشىدىن جۇدا قىلىپ، بىچارىلىقتىن كۆزىنىڭ سەل يامغۇرىنى ياغدۇراتتى. ئۇ: «شۇنچە كۆپ خەلق بۇ تاغ-دەشتكە تولۇپ، تاماشاغا كەپتۇ، بىراق ئۇ ئاي قايسى تاغدىن چىقىپ كېلەر؟ مۇبادا ئۇمۇ تاماشا قىلغىلى كېلىپ قالسا، مەن بىچارە ئۆلمەي قالماسمەن، ئەگەر كەلمىسە، ناتىۋانلىق بىلەن ھالاك بولارمەن!» دېگەن خىياللار ئارىسىدا جىمىپ قالدى. خالايىقلار پەرھادنىڭ كەيپىياتىدىن ئەھۋالنى پەملەپ، ئۇنىڭغا مەدھىيە ۋە ئاپىرىنلار ئوقۇيتتى.

مېھىنبانۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن ھېسابسىز لەشكەر بىلەن ئاتلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىكە ئەلنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. كۆپلىگەن تەكەللۇپلارغا ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى. مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ ھەر قەدىمىگە پۇللارنى، ھېسابسىز جاۋاھىرلارنى چاچاتتى. لېكىن بېشىغا چېچىلغان ئۈنچە-ياقۇتلار ھىجران تاشلىرىدەك كۆرۈنەتتى.

پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن كۆك سۈپەتلىك ئاتلىقلار يۇلتۇزدەك تېز سۈرئەت بىلەن كېلىۋاتاتتى. تېز يۈگەنلىكتىن ئاتلارنىڭ ئاياغلىرى قاپىرىپ كەتكەنىدى. پەرھادنىڭ كۆڭلىدىن: «بۇ ئاتلىقلار بىردەم توختاپ ئارام ئالسا ئىدى، بۇ چاپقۇر ئاتلارنىڭ ئاياغلىرىغا سۆيسەم» دېگەن خىيال چېكەتتى. خالايىق پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى دەردنى چۈشىنىپ، زار-زار يىغلىشاتتى.

پەرھاد تېز قەدەم تاشلاپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. خالايىق ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۆۋە-دۆۋە تاغدەك ئەگىشىپ ماڭدى. ئۇ قەيەرگە قەدەم قويسا، خەلقمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شۇ تەرەپكە يۈزلىنەتتى. شۇ ھالدا مېڭىپ سۇنىڭ بېشىغا يەتتى. ئۇ: «زامانغا غەۋغا سالغۇچى گۈزەل كېلىپ قالارمىكىن» دەپ، سۇنى ئاچماي، دەم ئېلىشنى باھانە قىلىپ، توختاپ تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلەتتى. يۈرىكىدە ئوت كۆيەتتى. كۆزى تۆت بولۇپ ئەتراپقا قارايتتى. نەزمە:

كېتۇر ساقى مەيى دەفئ ئەت خۇمارىم،
كى، ئۆلتۈردى خۇمارى ئىنتىزارىم.
خۇمارى ھەجر بەس مۇھلىك بەلادۇر،
ئاڭا يا ۋەسل يا خۇد مەي دەۋادۇر.

*   *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار
ۋەيوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۇچىلە-
ردىن بىرى، ئاشۇئىشق - مۇھەببەت ۋە مېھىر -
شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى
دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلى-
شىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك
قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:
بۇ تاغ ئارىسىدا تاشلارنىڭ باغرىنى
يارغان كىشى پاك ۋە سۈزۈك سۈيىنى
مۇنداق ئېقىتتى:
ۋاقتىكى، پەرھاد سۇ ئېچىشقا ماڭ-
غاندا، شىرىنگە تەرەپ - تەرەپتىن: «ئېرىق
قازغان ئۇ پاك ۋە ساددا كىشى كۆككە
ئوخشاش قەسىرنى ياساپ، ئۇنىڭ يېنىغا
يەنە تالاي ئىشلارنى ئىشلەپتۇ. قەسىرنىڭ
پەنجىرە - تاملىرى ئاسمانغا يېتىپتۇ. ئۇ
ئۆز قەلىمى بىلەن ناھايىتى چىرايلىق
نەقىش ۋە رەسىملەرنى سىزىپتۇ. بۇلار-
نى كۆرسە، كىشىلەر خۇشاللىققا چۆمۈلىدۇ.
بۇ خىل ئىشلار ئادەمزاتنىڭ قولىدىن
كەلمەيدۇ، ئۇ تاش كەسكۈچى يۈزلىگەن
قايغۇ تاغلىرىنى كۆڭلىگە سىغدۇرۇپ، كۆ-
زىدىن تۆمەنىڭ غەم سەللىرىنى تۆكۈپ،
ئاھىدىن ھەر نەپەستە ئوت چېچىپ، سۇ
ئېچىشقا مېڭىپتۇ» دېگەن خەۋەرلەر يې-
تىپ كەلدى. گۈزەل شىرىننىڭ يوشۇرۇن
كۆيۈشتىن ئارام تاپالمايتتى. بۇ خەۋەر-
نى ئاڭلاپ، سەۋرى - تاقىتى تۈگىدى. لې-
كىن ئۇ ھوشىنى يىغىپ: «دەرھال ئات
كەلتۈرۈڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ئۇ-
نىڭغا تېزلىكتە بوز ئاتنى كەلتۈردى. بۇ
ئات پەلەكتەك يۈرۈشلۈك، ئۇنچە - مەرۋا-
يىتتەك يالتىراق ئىدى. شىرىن گويا شەرق
قۇياشى پەلەك ئېتىغا مىنگەندەك ئۇ ئاتقا
مىنىپ، سۇ سەيلىسىگە راۋان بولدى ۋە
مېھىنبانۇغا: «مەن سۇ بويىغا بېرىپ، بىر
پەس توختاپ تۇرىمەن. ئۇ تاش قازغۇچى
مەن يېتىپ بارغۇچە ئېرىققا سۇ ئاچمى-
سۇن» دەپ، دەرھال كىشى چاپتۇردى.
مېھىنبانۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشال
بولدى. ئۇ دىلى سۇنۇق پەرھادنىڭ قې-
شىغا يېتىپ كېلىپ:
— بىزدىن ساڭا مالاللىق يەتتى،
شۇڭا بىزگە خىجالەتچىلىكتىن باشقا ئىش
قالمىدى. كۆپ ھۈنەر ئىشلىتىپ، جاپا
تارتتىڭ. ئەمدى بىردەم ئارام ئالغىن. ئۇ
گۈلىيۈزلۈك سەرۋى يولغا چىقىپتۇ. بۇ
يەرلەرنى ئۆز جامالى بىلەن يورۇتۇپ،
ئېرىق بويىدىن سەرۋى گۈلدەك ئۇرۇن
ئالىدۇ» دەپ، پەرھادقا ئۆزرىلەرنى ئېيت-
تىپ، كۆپ مېھرىبانلىق كۆرسەتتى. شۇ
يەرگە تەخت قويۇشقا ئەمىر قىلدى.
ئۆزى تەختكە چىقىپ ئارام ئالدى. پەر-
ھادنى سۆز بىلەن رام قىلىپ، دەرھال
يەرگە يىپەك زىلچىلارنى سالدۇرۇپ، ھا-
لى پەرىشان پەرھادنى ئولتۇرۇشقا تەك-
لىپ قىلدى. پەرھاد تەزىم بەجا كەلتۈ-
رۈپ، دەردلىك ئاھى بىلەن خالايىقنى
ئۆرتەپ، گويا پەرىشتە پەلەك ئالدىدا
ئورۇن تۇتقاندەك مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا
كېلىپ، ئۇنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئورۇن
ئالدى. مېھىنبانۇ پەرھادقا مەرھەمەت
قىلىپ، كۆڭلىنى ياساپ، شەپقەت بىلەن

سۆزلىمەي پەرھاد ئۇنىڭدىن ھايا قىلىپ،
كۆزىنى يەرگە تىكەتتى. ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇ-
قى، ئەدەبلىكلىكى بىلەن ئۆزىنى خەلققە،
گويا تاغ-ئالدىدىكى خەس-خەشەكتەك كۆر-
سىتەتتى. بەزىدە مېھىنبانۇغا ئەدەپ بى-
لەن جاۋاپ بېرەتتى. ھەر بىر سۆزى سۈ-
زۈك ئۈنچىدەك ئىدى. ئۇنىڭ سۆزىدىن
زېرەكلىكى، يۈزىدىن بولسا، ئەقىل-پارا-
سىتى بىلىنىپ تۇراتتى.

ئۇلار شۇنداق رەسىم-قائىدىلەر بى-
لەن سۆزلىشىۋاتقاندا، يىراقتىن تۇتىيا
رەڭلىك چاڭ-توزان كۆتۈرۈلدى. بۇ چاڭ-توزان
تولغىنىپ، يۇقىرى ئۆرلەپ، ئاسمان ئە-
مەس، بەلكى قۇياشنىڭ كۆزىنىمۇ روشەن-
لەشتۈرگەندى. ئۇلار بۇ سۈرمە-رەڭلىك
چاڭ-توزاننى كۆرۈپ: «ئېھتىمال سۈرمە
بىلەن بىرلىشىپ كېتىپتۇ، بۇ گۈزەللىك
ئاسمىنىدىكى نۇرلۇق ئاينىڭ چاڭ-توزى-
نى. نەزمە:

ھەمانا خوبلار سۇلتانىدۇر،
جەمالى ئەۋجى مەھ تاباندۇر.

ئۇ بۇ تەرەپكە ئېتىنى سۈرۈپتۇ،
شۇڭا ئۇنىڭ چاڭ-توزاندىن شەرق قۇ-
ياشىدۇ كۆرۈنمەي قالدى» دېيىشتى.

خالايىقنى سۇنىڭ بېشىدىن بەلكى
پەرھاد بىلەن مېھىنبانۇنىڭ قېشىدىن يى-
راقلاشتۇردى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پەر-
ھادنىڭ تېنىگە تىترەك چۈشتى. ئوتنىڭ
ھارارىتى جىسمىدىكى قانلارنى قۇرۇتتى.
مېھىنبانۇ كېلىپ پەرھادقا نەسىھەت قى-
لىشقا باشلىدى. ئۇ شېرىننىڭ بېشى بى-
لەن قەسەمياد قىلىپ دېدىكى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى بەردەم
تۇت. كۆڭلۈڭ بىلەن كۆزۈڭنى ئاسرا.
مۇبادا ھوشۇڭنىڭ يېپى چۇۋۇلسا، بىر نەچ-
چە يىل قىلغان ئىشلىرىڭنىڭ نەتىجىسى
يوق قىلىدۇ. مەجنۇنلۇقۇڭ سېنى مەغلۇپ قى-
لىۋەتسە، ئۇ پەرى سۈرەتلىك گۈل-جا-
مال ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىدۇ. شۇ-
ڭا ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. شۇنى بىلىشىڭ كې-
رەككى، بۇ زاماننىڭ كىشىلىرى ئەيىب
ئىزدىشىدۇ. بۇ ئىشىڭ ئۇلارغا باھانە بو-
لۇپ قالمىسۇن. ئۆزۈڭنىڭدۇ مېنىڭمۇ، ئۇ
ھۆرنىمۇ پەرىشان قىلمىغايسەن، — مېھىنبانۇ
پەرھادقا شۇ خىلدا كۆپ تەلىم بەردى
ھەم تەسىرلىك قەسەملەرنى ئىچتى.

ناتىۋان پەرھاد ئۆزىنى تۇتۇۋالغۇچە،
ئۇ گۈزەل پەرھادنىڭ قېشىغا كېلىپ قال-
دى. ئۇ نۇرلۇق يۈزى بىلەن ئالەمگە ئوت
ياقتى. خالايىق سەمەندەرگە ئوخشاش
ئوت ئىچىدە قالدى. ئۇ گۈزەلنىڭ يۈزى
ئۈستىدىكى چاچلىرىنى ئەنبەر ھىدلىق
دېمەك، بەلكى ئۇ ئوتتەك يانغان يۈزلەر
قارا ئەنبەرگە ئوخشاش تۈتۈنىنى كۆر-
سەتكىلىكمىدۇر. ئۇ ئوتنىڭ يالقۇنى جا-
ھاننى ئۆرتەپ تۈتۈنى يۈز خانۇماننى قا-
را قىلدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى نا-
ھايىتى تېز يۈرۈپ كەلگەندىكى ئۈچۈن
يۈزىنىڭ ئوتىدىن سۇ ئېقىپ، سۇدىن گۆ-
زەللىك بۇلىقى نامايان بولدى. بۇ سۇ
گويا كۆڭۈلنى ئېلىپ قاچقۇچى ئاپەت
سېلىنگە ئوخشايتتى. يۈزىدىكى مېڭى گۈل
ياپراقلىرى ئاستىدىكى قارىغىدەك، تەر
باستان گۈلدەك يۈزى سۇ ئىچىدىكى باغ-
دەك كۆرۈنەتتى. ئۇنى سۇ دېمەك بەلكى
ئۇ تىرىكلىكنىڭ سۈزۈك سۈيىدۇر. بۇ سۇ-
نى خىزىر بىلەن ئىسكەندەرمۇ تاپالمىغان.
بۇ سۇ كۆركەملىكتە گۈل ئۈستىدىكى
شەبنەمدەك يالتىرايتتى ۋە سۇمبۇل چې-
چىغا ھەر تەرەپتە يۈز تامچە چېچىلىپ

تۇراتتى. بۇ تامچىلار چىچىنىڭ زۇلمەتتەك
تۇتۇنى ئىچىدە يۇزمىڭ ئىسكەندەر سە-
مەندەرگە ئوخشاش ياتقاندەك ئىدى. ئۇ-
نىڭ ئات ئۇستىدىكى رەنا قەددى-قامىتى
ھەممىگە بالايىئاپەتلەرنى چاچاتتى. گو-
يا ئاي بۇلۇت ئىچىگە يوشۇرۇنغاندەك، ئۇ
گۈزەل قۇياشتەك يۈزىنى نىقاب ئىچىگە
يوشۇرغانىدى. زامانغا غەۋغا سالغۇچى گۈ-
زەل شۇ تەخلىتتە يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ
ئېتىنىڭ تاقىسى زامانىنىڭ بېشىنى ئېزى-
ۋەتكىلى تۇرغاندەك ھالەتتە ئىدى. مېھىنبانۇ دىلسىز
پەرھادقا قاراپ:

— قېنى تېز ماڭغىن، ئۆز ئىشىڭغا
مەشغۇل بولۇپ، قول سالغىن. زامانىنىڭ
ئاپىتى بولغان ئۇ گۈزەل بۇ ياققا يول
ئاپتۇ. سەن ئۇ تەرەپكە نەزەر سالما،
مەسلىھىتىم شۇ. بۇ ساۋاقلارنى ساڭا غە-
رەزسىز ئېيتتىم، — دېدى.

ئۇ جاپاكەش مېھىنبانۇغا تەزىم بە-
جا كەلتۈرۈپ، شاپۇرنىڭ قولىنى تۇتقىنى-
چە مېتىننى قولىغا ئېلىپ، سۇ ئېچىشقا
تۇتۇش قىلدى. گۈزەل پەرىزاتمۇ بۇ جايغا دەر-
ھال يېتىپ كەلدى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا
ئېرىقنىڭ ئىچ-سىرتىغا نەزەر سېلىپ،
ھەردەم بېشىنى تەۋرىتەتتى. بۇ يەردىكى
ئىشلارغا قارىغانسېرى ھەيرانلىقى ئېشىپ،
ئارقا-ئارقىدىن ئاپىرىنلار ئوقۇيتتى. ئۇ
گۈزەل پەرھادقا مەدھىيە ئېيتىشتىن
باشقا سۆز تاپالمايتتى.

ئەلقىسسە، مەجنۇن پەرھاد سۇ ئې-
چىشقا مېتىن ئۇرۇپ، تېزلىك بىلەن
ئېرىقنىڭ توغىنىنى ئاچتى. ئۇ سۇنىڭ ئال-
دىدا يۈرۈپ، ئېرىقنى ئوڭشىدى. سۇ تو-
سۇلۇپ قالغان يەردىكى تاشلارنى ئېلىپ
تاشلىدى. ئېرىق تۈگمەننىڭ نورىغا ئوخ-
شايتتى. سۇ خۇددى تۈگمەن نورىدىن
چۈشكەندەك تېز ئېقىشقا باشلىدى. بۇنى
كۆرگەن ئەتراپتىكى خالايىق ئىچىگە غەۋ-
غا چۈشۈپ، شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرۈلدى.
ئېرىقنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى خۇشاللىققا
چۆمگەن كىشىلەر ناخشىلارنى كۈيلەپ،
سازەندىلەر ئېرىقتىكى سۇنىڭ شاۋقۇنىغا
جور بولۇپ مۇزىكا ياڭراتتى.

مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن سۇدىن ئىل-
گىرى قەسىر ئالدىغا يېتەكچى بولۇپ،
ئات سۈرۈشتى، لېكىن سۇ شۇنداق تېز
ئاقتىكى، ئۇنىڭ سۈرئىتىگە چاپقۇر ئاتلار-
مۇ يېتىشەلمىدى. كىشىلەر سۇغا ئەگىشىپ
بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرى يىقىلىشىپ، توپ-
توپى بىلەن يۈگۈرۈشەتتى.

پەرھاد خالايىقنىڭ ئارقىسىدىن ماڭ-
دى. ئەمما كۆزى ئۇ ھۆر-پەرىزاد تە-
رەپتە ئىدى. ئۇ گۈزەل ئۇن ياغاچلىق
يولغا ئات چاپتۇرغانىدى، پۈتۈن تاغ ۋە
چۆلنىڭ ئىچى ئادەملەرگە تولۇپ كېتىپ-
تۇ. ئۇ يەنە يەتتە-سەككىز ياغاچلىق يول-
غا چاققانلىق بىلەن ئات سالدى. شامال-
دەك ئۇچۇۋاتقان ئاتقا ئۆزىنىڭ تۇياق-
لىرى يۈك بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلدى. ئات
تېز چاپقانسېرى ئۇ پەرى سۈپەتلىك گۈ-
زەل يىقىلىپ كېتىشتىن ئەندىشە قىلىشقا
باشلىدى ۋە كۆپ كۈچىنىپ چاپقۇر ئات-
نى توختىتىشقا ئۇرۇندى. ئۆزىمۇ ئارام ئالماقچى
بولدى. ئەمما، ئۇ چاپقۇر ئات توختى-
ماي ھەدەپ چېپىشقا پۇتلىرىنى
ئالماشتۇراتتى. ئۇ گۈزەل يىقىلىش خەۋ-
پىدە تۇرغىنىدا، ئاشىق پەرھاد گۈزەل يار-
نىڭ يەلتاپان ئاتتىن يىقىلىپ كېتىدىغانلى-
قىنى سەزدى. ئۇ مەجنۇنلارچە ئېگىلىپ
تەزىم بەجا كەلتۈردى-دە، قۇياش ئاستى-

دىكى كۆكتەك ئېگىلىپ، يەلتاپان ئاتنى دىلنى تارتقۇچى گۈزەل بىلەن قوشۇپ گەجگىسىگە ئالدى ۋە بىر قولى بىلەن ئاتنىڭ ئالدىنقى پۇتىنى. يەنە بىر قولى بىلەن كەينى پۇتىنى مەھكەم تۇتتى. ئۇ يەلتاپاندىنمۇ تېزلىك بىلەن نەچچە مىل يول باستى. يولنىڭ چاڭ-توزانلىرى ئەلنىڭ كۆزىگە سۈرمە بولدى.

مېھىنبانۇ بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇراتتى، لېكىن بۇنىڭغا ئىلاج يوق ئىدى. ئاشىق پەرھاد ئىككى-ئۈچ ياغاچلىق يولنى باستى. ئاخىرى قەسىر بىلەن كۆل كۆرۈندى. ئۇ ئات ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى گۈزەلنى قەسىرنىڭ ئايۋىنىغا ساق-سالامەت ئېلىپ كېلىپ، يەرگە قويدى. شۇنداق قىلىپ پەرھاد ئۇ سەرۋى بويلۇق گۈزەلنى سۇ بىلەن تەڭ قەسىرگە يەتكۈزدى ۋە قەددىنى تۈزۈپ، گۈزەلنىڭ بېشىدىن ئايلاندى. ئۇنىڭغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، زار-زار يىغلىغىنىچە قەسىردىن قايتىپ تاغقا چىقىپ كەتتى. ئۇ تاغ ئۈستىگە باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكۈپ، پىغان چەكتى.

پەرھاد تاغ ئۈستىگە بۇلۇتتەك چىقىپ كېتىۋاتقىنىدا، ئېرىقتىن سۇ سەلدەك ئېقىپ كەلدى. بۇ سۇ بىلەن كۆل ۋە ئېرىقلار لىپمۇلىپ تولۇپ، قەسىر ئەتراپىنى ئايلانغاندىن كېيىن دەشت تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى. بۇ ئېرىقنىڭ ئىسمىنى «بەھرۇل-هايات» (ھاياتلىق ئېرىقى) دەپ ئاتىدى. كۆككە ئوخشاش كۆلگە بولسا، «بەھرۇن-نەجات» (نىجاتلىق دېڭىزى) دەپ ئات قويدى.

ئەي ساقى، سەن ماڭا دېڭىزدەك كەڭ كۈپتا شاراب كەلتۈر. قەدەھ كېمىسىنى ئۇ دېڭىزغا سال. جېنىمنىڭ ھاياتلىقى ئۇنى پاك-پاكىز ئىچىشتە، ئۆمرۈمنىڭ نىجاتلىقى ئاشۇ شاراب دېڭىزىنى تۈگىتىشتەدۇر. نەزمە:

كېتۈر ساقى، تەغارى بەھرى تىمسال،
قەدەھ كىشتىسىن ئول مەي بەھرىغە سال.
ئارىغ ئىچمەك ئېرۇر جانىم ھەياتى،
تۈگەتمەك بەھرى مەي ئۆمرۈم نەجاتى.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى. سۇ تاش كۆلدە دولقۇنلىنىشقا باشلىدى. بۇ يەر خالايىققا خېلى ۋاقىتلارغىچە سەيلە-تاماشا ئورنى بولۇپ قالدى.

مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن بۇ مۈشكۈل ئىشلارنىڭ تۈگىگەنلىكىدىن خۇشال بولدى. ۋە چىرايلىق قۇرۇلغان بۇ قەسىرنى باشتىن-ئاياغقىچە يىپەك گىلەملەر بىلەن زىننەتلەپ، ئىمكانىيەتتىن ئارتۇق ئەيش-ئىشرەت تۈزۈپ، ئۈزۈندىراق كۆڭۈل ئېچىشنى بۇيرۇدى. بىراق ئۇ گۈلىيۈزلۈكنىڭ يۈزى تارتقان دەردلىك ئاھىنىڭ تەسىرى بىلەن كىشىنىڭ كۆزىگە ئايدەك سېرىق كۆرۈنەتتى. ئۇ ئاي يۈزلۈك دىلىسىز پەرھادنىڭ قايغۇسى بىلەن يۈرىكى ناھايىتى كۆپ سىقىلغانىدى. مېھىنبانۇ ئۇ گۈزەلنىڭ خىيالىنى بىلىپ، مۈشكۈللۈكتە

قالدى. بۇ ئىشقا چارىمۇ تاپالمىدى.
چۈنكى بۇ خرۇستال ئەينەك بىلەن
گرانىت تاش ياندا شقىنىدەك نازۇك بىر
ئىش ئىدى. مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ مەجـ
نۇنلۇقىنى، ئۇ گۈزەلنىڭمۇ قولدىن چىقىپ
كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇ ئاي يۈزلۈككە
قاراپ:

— ئەي جېنىمنىڭ ردىشتىسى، بۇ مۇڭـ
لۇق جېنىمنى جامالىڭ بىلەن شادلاندۇـ
رۇپ كېلىۋاتىمەن. بۇ شەيدا يىگىت كۆپ
جاپالارنى چەكتى. ئۇنىڭ ھەققىگە يۈزمىڭ
خەزىنە ئازلىق قىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ھېچـ
نەرسىگە ئېھتىياجى يوق، شۇڭا خەزىنىـ
لەرگە پەرۋا قىلمايدۇ. مۇۋاپىقى شۇكى،
ئۇ بىزنىڭ مۇرۇۋۋەت قىلىشىمىزغا سازاۋەر
بولۇشى لازىم. ياخشى سۆزلەر بىلەن ئۇـ
نىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەيلى. كىشى ئەۋەتىپ
ئۇنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۇـ
نىڭغا ئىككىمىز مېھماندارچىلىقىمىزنى
نامايان قىلايلى، ئۇنى شاھانە كۇرسىغا
ئولتۇرغۇزۇپ، ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلەن
كۆڭلىگە تەسەللى بېرەيلى. بۇ ئارقىلىق
ئۇنى ئۆزىمىزگە رام قىلىپ، كۆڭلىنى خۇـ
شال قىلىشىمىز لازىم. بۇ ئىشلارغا ئۇ ئانـ
چە ئېتىبار قىلماي قالغاندىمۇ، بىز قىلىشـ
قا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىمىزنى ئادا قىلـ
غان بولىمىز. گەرچە بۇ ئىشلاردىن ئۇنىڭ
كۆڭلى رازى بولمىسىمۇ، ئەلنىڭ ئېتىـ
رازى ۋە تاپا-مالامەتلىرى بىزدىن ساـ
قىت بولغۇسىدۇر، — دېدى.

بۇ سۆزلەردىن ئۇ لەيلى رۇخسارنىڭ
يۈزى گۈلدەك ئېچىلدى. مېھىنبانۇ گۈـ
زەلنىڭ رايى بويىچە، دەرھال پىلانلانغان
بارلىق ئىشلارنى بېجىرىشكە پەرمان چۈـ
شۈردى. بېجىرگۈچىلەر مېھىنبانۇنىڭ
رەسىم-قائىدىلىرىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن
شۇ سائەتتىلا بەزمىنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى
تەييارلاپ تۈگەتتى. بۇ ئىشلار پۈتكەنـ
دىن كېيىن، مېھىنبانۇ ئۇ لەيلى رۇخسارغا:

— كۈندۈزى پەرھاد ياسىغان يورۇق
ئايۋاننىڭ كۆل ئۇدۇل كۆرۈنۈپ تۇرىدىـ
دىغان تەرىپىدە شاراب ئىچىشنى باشلايـ
مىز. بۇنىڭدىن مەقسىتىمىز سۇنى كۆرۈپ
ئولتۇرۇشتىن ئىبارەت. قاراڭغۇ تۈن جاھانـ
غا مۇشك چېچىپ، ئاندىن پەلەك ئاق
چىرىغىنى ياندۇرغاندا قەسىر ئىچىدە ئاـ
رام ئېلىپ قەدەھ كۆتۈرەيلى، — دېدى.
شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئەقىللىق، دانىشمەنـ
نى ئەتراپىنى ئىزدەپ، پەرھادنى بۇ سوـ
رۇنغا ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار ھىجـ
رانلىقتا قالغان ناتىۋاننى ئىزدەپ تاپتى.
ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا ۋە تارتقان
دەرد-ئازابى ھېسابسىز ئىدى. ئۇ دەردـ
مۇشەققەتتە تاقەتسىزلەنگەن بولۇپ، غەمـ
ئەندىشە ئوتى ئۇنىڭدىن يالقۇنلاپ تۇراتـ
تى پەرھادنى تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى كۆرـ
گۈچىلەرگە مالاللىق يۈزلەندى. ئۇلار پەرـ
ھادقا دەرھال تەسەللى بېرىشكە باشلىدى.
ھىجرانلىقتا قالغان ناتىۋان ئۇلارنىڭ ئاـ
يىغىغا باش قويۇپ، سەلدەك ياش تۆكتى
ۋە:

— ئەي جېنىمنىڭ ئۈمىدلىرى، ئەـ
بەدىي ئۆمۈرلۈكلىرىم، ئىزلىرىڭىزلارنىڭ
چاڭ-توزانلىرى — مېنىڭ تاجۇ تەختىمنىڭ
پەخرىدۇر. ئېيتقىنىڭلارنى قىلماسلىقا
ھەددىم يوق، — دېدى.

ئۇلار بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خۇشال
بولدى. پەرھادقا شاھلارغا مۇۋاپىق ئىزـ
زەت-ھۆرمەت كۆرسەتتى. ئۆزلىرى بولسا،
لەشكەرلەر سۈپىتىدە يۈرۈپ، پەرھادنى

شاھانە بەزمىگە باشلاپ كەلدى.

مېھىنبانۇ پەرھادنى چەكسىز ھۆر-
مەت بىلەن كۆرسى ئۈستىدە ئارام ئېلىش-
قا تەكلىپ قىلدى. مېھىنبانۇ نېمىنى بۇيـ
رۇسا، ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئورۇندىدى. شا-
پۇرمۇ مېھىنبانۇنىڭ ئىشارىتى بىلەن كۆر-
سى ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى. پەرھاد كۆر-
سى ئۈستىگە چىقىپ ئورۇنلاشقىنىدىن كې-
يىن، مېھىنبانۇ پەرھادقا قاراپ سۆز باش-
لىدى. ئۇ نۇقسانسىز ئۆزرىلەرنى ئېيتتى
ۋە يېقىملىق سۆزلەرنى ئادا قىلدى.

پەرھادمۇ ئۇنىڭ بارلىق سۆزلىرىنى
چۈشىنىپ، خىجالەتلىك بىلەن جاۋاب بەر-
دى. ئادەمگەرچىلىك سۆزلىرى ئاياغلاش-
قاندىن كېيىن، دەرھال تۈرلۈك نېمەتلەر-
گە تولغان سان-ساناقسىز داستىخانلار
سېلىندى. نېمەتلەرنى يەپ، ئىشتىھا تو-
تولغاندىن كېيىن، ساقىلار بەزمىگە مەي
شىشىلىرىنى كەلتۈرۈشكە باشلىدى. پادى-
شاھلارغا خاس شۇنداق بەزمە تۈزۈلدىكى،
بۇنداق بەزمىنى تەتۈر ئايلانغۇچى پەلەك
كۆرۈپ باقمىغانىدى. شىشىلەردىكى مەيدىن
جانلار قۇۋۋەتلەندى. ھەر بىر قەدەھ گو-
ياكى بىر پارچە ياقۇت ئىدى. گۈل رەڭ-
لىك مەيلەر سۈزۈكلۈكىدىن چاقناپ تۇر-
غان قىزىل ياقۇتتەك كۆرۈنەتتى. ياقۇت
ئىدىشلار بىر قەلئە، ئىچىدىكى مەي تىل-
سىم قىلىنغان خەزىنە ئىدى. بۇ تىلسىمنى
ئاچقان كىشى ناۋادا ئۇنى ئاچسا، ئۇنىڭ
خاسىيىتىدىن تەلۋە بولۇپ يىقىلاتتى.

ۋاقتىكى، مېھىنبانۇ بۇ ياقۇت رەڭ-
لىك مەينى ئىچتى ۋە پەرھاد بىلەن شا-
پۇرغا تۇتتى. ئۇلارمۇ ئىچىشكە باشلىدى.
زىياپەت ئورنى — جەننەت بېغىدىن نىشانە،
شاراب — ھاياتلىق سۈيىدىن نەمۇنە ئىدى.
پەرھاد خۇش مۇئامىلىلىك بىلەن تەبەس-
سۇم قىلسا، ساقىلارمۇ ئۇنىڭغا شېرىن سۆز-
لەر بىلەن يېقىملىق مۇئامىلە قىلاتتى.
سازەندىلەر خۇش ئاۋازى بىلەن كۈيلىگى-
نىدە، جانلار ئۇيناپ ئۆز پەردىسىدىن
چىقىپ كېتەتتى.

بۇ بەزمىدە ئون گۈزەل قىز بار ئى-
دى. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى گۈلگە، قەددى-قا-
مىتى سەرۋىگە ئوخشايتتى. ئۇلار شېرىنى-
نىڭ مەخسۇس قىزلىرى ئىدى. مېھىنبانۇ-
مۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرەتتى. ھەر بىرى
بىر پەزىلەتكە ئىگە بولۇپ، ئۆز ئىلمىدە
ماھىر ئىدى. نەزمە:

بىرى ئەشئار بەھرى ئىچرە غەۋۋاس،
بىرى ئەدۋار دەۋرى ئىچرە رەققاس.
بىرى مەنتىق رۇسۇمىدە رەقەمكەش،
بىرى ھەيئەت رۇقۇمىغە قەلەمكەش.
بىرىنىڭ شىۋەسى ئىلمى ھەقايىق،
بالاغەتتە بىرى ئايتىپ دەقايىق.
بىرى تەئبىردە سۆز ئەيلەپ فەسانە،
بىرى ھېكمەت فەنى ئىچرە يېگانە.
ھېساب ئىچرە بىرىنىڭ زېھنى بارىپ،
مۇئەممادە بىرىسى ئات چىقارىپ.
بۇ فەنلەردە بۇلار بىر-بىردىن ئەھسەن،
يۈز ئول فەنلىق ئارا ھەرقايىسى يەكفەن
دىلارامۇ دىلارايۇ دىلاسا،
گۈلەندامۇ سۇمەنبۇيۇ سۇمەنسا.
پەرىچەھرە پەرىزادۇ پەرىۋەش.
پەرى پەيكەر زېھى ئون ئىسمى دىلكەش.

ۋاقتىكى، لىپمۇلىپ تولغان دەۋر
قەدەھى ئايلىنىشقا باشلىدى. بەزمە ئەھ-
لىنىڭ مېڭىسى گويا ئاشۇ بەزمىنىڭ ئۆ-
زىدەك قىزىدى. مېھىنبانۇ ئۆزىنىڭ

كامالىتىنى كۆرسىتىپ، ئۇلاردىن نازۇك سوـ
ئاللارنى سورايتتى. ئۇ بىرەر ئىشارەت قىلـ
سا، بۇلار يېقىملىق سۆزلەر بىلەن جاۋاب
بېرەتتى. پەنلەر بازىرى ئىچىدە غەۋغا
كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ بۇ غەۋغاسى ئاتارود①
قا يەتتى. هەر بىر گۈزەل ئۆزى بىلـ
گەن پېنىدىن ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرسىـ
تىشكە باشلىدى.

ۋاقتىكى، پەرهاد ئۇلارغا دىققەت
قىلىپ، ئۇنۇتقان سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالـ
دى. ئۇ شارابىنىڭ كۈچىدىن غەيرەتلىنىپ،
ئارقا-ئارقىدىن قەدەھ كۆتۈرەتتى. ئۇ ئۆـ
زىنىڭ پاك تەبىئىتى ۋە ئۆتكۈر زېهنى
بىلەن ئۆز زامانىسىنىڭ كامالەت ئىگىسى
ئىدى. پەرهاد روشەن تەبىئىتى بىلەن
ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ، هەر بىر قىزغا
ئىگىلىگەن پېنى بويىچە سوئال قويۇاتتى.
ئەمما گۈزەللەر جاۋابقا ئاجىز كېلەتتى.
ئۇلار بۇنداق قىيىن مەسىلىنى ئاڭلاپ
باقمىغانىدى. شۇڭا بۇ تېپىشماقنى يېشىش
ئۈچۈن بىر هەرپمۇ تاپالمايتتى. پەرهاد
بىرنەچچە جۈملە پاساهەتلىك سۆز بىلەن
ئۆزى قويغان مەسىلىنى يېشىپ بېرەتتى.
ئۇنىڭ ئىدراكى نۇقسانسىز ئىدى. هەر بىر
سۆزى بىر ئېسىل گۆهەر ئىدى. ئۇ بىلىم
ئىگىسى هەر قاچان سۆزگە تىل ئاچسا
بەزمىدىكىلەر ئەقىل-هوشىدىن ئايرىلاتتى.
مېهىنبانۇ ئۇنىڭ سۆزىدىن هەيرەتتە قېـ
لىپ، كەمتەرلىك بىلەن ئۆزىنى چەتكە
تارتاتتى. پەرهادنىڭ سۆزلىرىدىن تەگرى
سىرلىرى ئايان، جامالىدىن شاهلىق نۇرى
نامايان بولاتتى. ئۇنىڭ يۈزى نۇرلۇق ئايـ
دەك قىزارغانىدى. ئەمدىلا خەت تارتىشـ
قا باشلىغان ساقال-بۇرۇتى ئاينىڭ قوتاـ
لىسىنىغا ئوخشايتتى.

مېهىنبانۇ دانىشمەنلەرنىڭ شاهى
ئىدى، شۇڭا ئۇ: «تاش كەسكۈچى بۇ يىـ
گىت گۆهەر قادالغان تاجدىن بېشىنى قاـ
چۇرغان. ئۇلۇغلۇقىدىن ئۆزىنى كەمتەر
تۇتۇپ، بۇ بەزمىدە ئاز سۆزلەۋاتىدۇ. كىـ
شىلەر گۆهەرنى شەبنەم دەپ ئاتىۋالسىـ
مۇ، ئاخىر ئۇنىڭ گۆهەر ئىكەنلىكى ناهاـ
يىتى تېز ئاشكارىلىنىدۇ» دەپ جەزمـ
لەشتۈردى ۋە تەختتىن چۈشۈپ پەرهادـ
نى ئەدەب بىلەن تەختكە تەكلىپ قىلدى.
پەرهادمۇ كەمتەرلىك بىلەن:

— جېنىم بىلەن مىننەتدارمەن، ئەـ
گەر بالا تىغىنى كىرپىك بىلەن يېرىش،
تىرناق بىلەن يەردىن قۇمۇرۇشقا بۇيرۇـ
ساڭمۇ ئۇنىڭدىن هەرگىز باش تارتمايمەن.
بۇ ئىشلار ماڭا تەختكە چىقىشتىن يۈز
هەسسە ئاساندۇر. گادايدىن سەلتەنەت تەخـ
تى كۆپ يىراق تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا تۇپراق
ئۈستىدە يېتىش ياخشىراقتۇر، — دېدى.

مېهىنبانۇ پەرهادتىكى هېسابسىز ئەـ
دەب-هايانى كۆردى ۋە ئۇنىڭ ئارزۇسىـ
نى ئورۇندىماقچى بولدى:

— ئەگەر سەن تەختتە ئولتۇرۇشنى
خالىمىساڭ، مەنمۇ يەردە ئولتۇرۇشۇم لاـ
زىم، — دېدى-دە، زىننەتلىك تەختنى ئۇ
يەردىن ئالدۇرۇۋەتتى. يەرگە پارقىراپ
تۇرغان پالاس ۋە شاهانە بىساتلارنى سالـ
دۇردى. بىسات ئۈستىگە پەرهادنى ئولتۇرـ
غۇزۇپ، ئاندىن كېيىن ئۆزى ئولتۇردى.

ئىككىنچى قېتىم مەي قەدەهلىرى
ئايلىنىشقا باشلىدى. يالغۇز پەرهاد يەنە
سۆز گۆهەرلىرىنى چاچتى. سۆزى بىلەنلا
ئەمەس. بەلكى ئىككى كۆزى ئۇنىڭدىن ئارـ

② ئاتارود — سىركۈرى سەييارىسى.

تۇق گۆھەرلەر چاچتى. ئۇ ئاينىڭ ھىجـ
رىدىن جېنىغا تاقەتسىزلىك بىلەن پىراق
ئوتى چۇشۇپ، قايغۇسىدىن پەلەك ئايۋىـ
نى ئېگىلىپ كەتتى.

بۇ چاغدا ئۇ پەرى سۈپەتلىك گۇـ
زەل پەردە ئارقىسىدىن بەزمىنىڭ پۈتۈن
ئەھۋالىنى كۆرۈپ تۇراتتى. كۆزىدىن تىنـ
ماي ياش تۆكەتتى. بەزىدە ھوشىدىن كېـ
تىپ، بەزىدە ھوشىغا كېلەتتى. ئۇ پەرىگە
ئوخشاش كىشىلەر نەزەرىدىن ئۆزىنى يوـ
شۇرغان بولۇپ، باشقىلارنى كۆرۈپ تۇراتـ
تى، لېكىن باشقىلار ئۇنى كۆرمەيتتى.

بىراق مېھىنبانۇ شىرىنىنى باشقىلارـ
نىڭ كۆزىدىن قوغدايتتى. پەرھادنىڭ ئالماسـ
نىمۇ يۇمشاتقۇچى كۈزىنىڭ ئۇنىڭغا چۈـ
شۈپ قالماسلىقىنى ئويلايتتى. لېكىن شىـ
رىنىنىڭ كۆز يېشى بېشىدىن ئاشقان، پەرـ
ھادنىڭ ئوتلۇق ئاھىدىن ئالەمگە ئوت تۇـ
تاشقانىدى. مېھىنبانۇ: «بۇ مۇڭلۇق يىگىتـ
تەك ساپ گۆھەرنىڭ ئالەمدىن تېپىلىشى
مۇمكىن ئەمەس. ماڭا ئۇنىڭ بارلىق ئەھـ
ۋالى روشەن بولدى. ئۇنىڭ ئادىتى، پاكـ
لىق ۋە راستچىللىق ئىكەن. شىرىنگە بىر
نۆۋەت قاراشقا تاقەت - مادارى يەتمەيدۇ.
ئەگەر قارىسا جېنى چىقىپ خاراب بوـ
لۇشقا يېقىنلىشىدۇ. بۇ ئىنسان سۈرىتىدە
كەلگەن پەرىشتە ئىكەنلىكى ھەر بىر پەـ
زىلىتىدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭـ
دا يامان نىيەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەـ
مەس. كۆزى ۋە قەلبىدە پاكلىقتىن باشقا
نەرسە يوق. ئۇنىڭ ئەسىر بولغان جېنى
ئىشتىياق ئوتىدا كاۋاپ بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ
قولىنى تۇتقىنىم ياخشى. ئەگەر ئۇنداق
قىلمىسام، ئۇ ھالاكەتلىك قايغۇ بىلەن
جېنىدىن ئايرىلسا، قان قەرزى بويىنۇمغا
چۈشۈپ قالىدۇ» دېگەن خىياللارنى كۆڭـ
لىدىن كۆچۈردى - دە، خادىملىرىغا:

— ئۇ ياخشىلارنىڭ شاھى ۋە گۈزەلـ
لىكنىڭ چوققىسىغا ئېيتىڭلار، مېھماندارچىـ
لىق قائىدىسى بويىچە بىردەم بۇ يەرگە
چىقىپ، ئايدەك يۈزى بىلەن مېھماننىڭ
كۆزىنى يورۇتسۇن، ئېقىملىق سۆزى بىلەن
ئۇنىڭ جېنىنى، يۈزى بىلەن ئۇنىڭ كۆـ
زىنى مېھمان قىلسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.

شىرىن پەردىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدى ۋە جېنى ئارام تېـ
پىپ، دەرھال بەزمىگە قەدەم قويدى. ئۇـ
نىڭ چىرايلىق قەدەم تاشلىشىدىن ئالەم
قوزغىلىپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ يۈزىدە
مۇھەببەت ئوتىدىن ئەسەرلەر، كۆزىدە
ياش سېلىدىن خەۋەرلەر بار ئىدى. ھىجـ
ران سەۋەبىدىن ئاققان كۆز يېشى بىلەن
كىرپىك ئوقلىرىنى سۇغىرىپ، پەرھادنىڭ
مېتىنىدەك ئۆتكۈرلەشتۈرۈۋېتەتتى. پەرـ
ھاد تاشلارنى پارچىلىغان بولسا، ھازىر
شىرىن كۆز يېشى بىلەن قېنىنى تۆكمەكـ
تە ئىدى. ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئاھىنىڭ
شامىلى پەسەيمەيتتى. بۇ شامال بىلەن زۇننار
چاچلىرىنىڭ تۈگۈنلىرىنى ئاچاتتى. چاچلىرىـ
نىڭ ھەر بىر تالاسى يۈزلەپ ئىمانلىقـ
لارنى كۇپىرلىق چۆلىۋۇرىغا باغلاپ قوـ
ياتتى. يۈزىنىڭ ئوتىغا كۆز يېشىـ
دىن سۇ چېچىپ، خەلقنىڭ كۆيمىكىگە
تېخىمۇ كۆپرەك ئىسسىق سالاتتى. قاشلىـ
رىدىكى تۈگۈنلەردىن ئۇنىڭ غەم قايغۇـ
سى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ جاھاننى
زىننەتلىگۈچى جامالى زامانغا مىننەت قويـ
سا، بۇ ئىشتىن زامانمۇ جانلارغا مىننەت
قوياتتى. قۇياشتەك چىرايى بىلەن جاھاـ
نى يورۇتۇپ، قاشلىرى بىلەن پەلەك

AltunOq

تـاقىنىڭ ئايۋىنىنى روشەنلەشتۈرگەنىدى.
ئۇنىڭ قىزىل ياقۇتتەك لېۋى جـانغا ئوت
ياقسا، پەردىلەنگەن چېھرىسى جاھانغا ئوت
ياقاتتى. ئۇ. تۆت ئاسمان پەردىسى كەيـ
نىدىن قۇياش يۈز كۆرسەتكىنىدەك، پەر-
دىلەر كەينىدىن چىراي كـۆرسەتتى. شۇ-
نىڭ بىلەن گويا قۇياش نۇرىدىن زەررىـ
لەر كۆتۈرۈلگەندەك، پۈتۈن بەزمە ئەھلى
دەرھال ئورنىدىن قوزغىلىشىپ، تـىك تۇ-
رۇشتى. بۇ پەيتتە پەرھادنىڭ جېنىغا شۇن
داق بىر ئوت تۇتاشتىكى، بۇ ئوت ئۇنىڭ
پاك جىسمىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇر-
دى. ئۇ ئايغا نەزىرى چۈشۈشى بىلەن بىر
ئاھ تارتتى ۋە بۇ ئاھنىڭ تۈتۈنىدىن يەتـ
تە ئاسمان قارىيىپ كەتتى. ئۇ هـوشـىنى
يوقىتىپ، يىقىلىشقا ئاز قالغانىدى، لـېكىن
مەينىڭ كۈچى ئۇنىڭغا مەدەتكار بولـۇپ،
يىقىلىشتىن ئامان قـالدى.

مېھىنبانۇ شىرىننى ئۆز يېنىغا تەكـ
لىپ قىلدى. شىرىن كېلىپ مېھىنبانۇ بىـ
لەن يـانمۇيان ئولتۇردى. ئۇ گوياكى قۇ-
ياش ئاينىڭ يېنىدا مـەنزىل تۇتقـاندەك
ئورۇن تۇتتى. پەرھاد ئۆز ئورنىغا كـېلىپ
ئارام ئالدى. ساقىلار ئارقىمۇ ئارقا قەدەھ
تۇتۇشقا كىرىشتى. پەرى مەيگە لىپمۇلىپ
تولغان قەدەھتىن ئىچىپ، ئۆزىنىڭ مەجـ
نۇنىغا ئوخشاش سەرخۇش مەست بـولـۇپ
قالدى. مەينىڭ تەسىرى بىلەن يـۈزىدىن
رومالنى كـۆتۈردى ۋە ئادەمگەرچىلىكـىنى
نامايان قىلدى. ئۇ پەرھادقا قاراپ تىلىدىن:
ـــ ئەي، ئالەم خەلقىنىڭ نادىرى ۋە
يېگانىسى. سېنىڭ زاتىڭ ئۇلـۇغ ئىشلارغا
قادىردۇر. سېنىڭ ھۈنىرىڭ، كـامالـىتىڭ
ۋە پەزىلىتىڭ ئالدىدا پۈتۈن جاھان خەلـ
قى ئاجىزدۇر. كىمكى سېنى تەرىپلىمـەكـ
چى بولسا، ئېنىقكى، ئۇنىڭ ئېيتقـانلىرى
قۇياشنى روشەن، پەلەكنى ئېگىز دېگەنلىك
بىلەن باراۋەر بـولىدۇ. ۋۇجـۇدۇڭنى، جىپـ
نىڭنى بۇ دەۋران بارلىق بالالاردىن ئاسـ
رىسۇن. يولۇڭغا قانچە خەزىنىلەرنى چېـ
چىپمۇ ئۆزرىمىزنى ئادا قىلالمايمىز، ـــ دېگەنـ
گە ئوخشاش ئەڭ چىرايلىق مەرۋايىتلارنى
تۆكتى. ھەسرەتلىك پەرھاد ئۇنىڭدىن ھايا
قىلىپ، تام سۈرەتلىرىدەك قېتىپ قالدى. ئۇ
گۈزەل سۆز گۆھەرلىرىنى تۆكتى ۋە بېشىـ
نى كۆتۈرۈپ، پەرھادقا قەدەھ تۇتۇش ئۈ-
چۈن ئورنىدىن تۇردى. ئۇن ئىشتا ماھىـر
بولغان ھـېلىقى ئون قـىزنىڭ ھـەر بىرى
جاۋاھىرلارغا تـولغان بىردىن تاۋاقنى تۇ-
تۇپ تۇراتتى. شىرىن نەگە قەدەم قويسا،
ئۇلار شۇ ياققا لەلـى ـ ياقۇت، ئۈنچە ـ مەر-
ۋايىتلارنى چاچاتتى. پەرھـادمۇ جـاۋاھـىر
چاچقاندىن يۈز ھەسسە ئارتۇق كۆز مەر-
ۋايىتلىرىنى چاچاتتى.

ئۇ پەرى شۇ شەكـىلدە ئاستا قەدەم
تاشلىغىنىچە پەرھادنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولـ
تۇردى ۋە ياقۇت لېۋىگە قىزىل يـاقۇتتەك
مەينى تەگكۈزۈپ تۇرۇپ، پەرھادقا:
ـــ بۇ قەدەھنى سېنىڭ ئىشقىڭنىـڭ
ھۈرمىتى ئۈچۈن ئىچـىمەن، ـــ دېدى. نەـ
پىس يېپەككە ئورالغان شەمشاد قامەتلىك
شىرىن، مەينى سۈمۈرگەندە، پـەرھاد ھوـ
شىنى يوقىتاتتى. ئۇ مەيگە لىپمۇلىپ تولـ
غان قەدەھنى قولىغا ئېلىپ پەرھادقا تۇتـ
تى ۋە ئۇنىڭغا دېدى:
ـــ سەن مۇ مېنىڭ ئىشقىمنىڭ ھۈر-

مىتى ئۇچۇن ئىچكىن.
شىرىن تۇتقان شارابتا ئىككى خىسـ
لەت بار ئىدى. بىرى — كىشىگە هاياتلىق
بېغىشلىسا، ئىككىنچىسى — ئۆلۈمگە ئېلىپ
باراتتى. ئۇ ئاشىق مەيىنىڭ پۇرىقىدىن ئالـ
لىقاچان مەست بولغانىدى، لېكىن بۇ ساقىـ
نىڭ مەستكە قولداش بولغانلىقى ئەجەبـ
لىنەرلىك ئىش.

پەرهاد، شىرىن تۇتقان قەدەهنى
دەرهال قولىغا ئېلىپ، قەدەه نەقىشلىرىـ
نىڭ نىشانىسىنى قالدۇرمىغۇدەك ئەلپازى
بىلەن خۇدىنى يوقاتقان هالدا سۈمۈرۈپ
ئىچىۋەتتى. ئەگەر بۇ قەدەه ئاسمان قەـ
دەهىدەك يوغان بولغاندىمۇ بىر تامچە قالـ
دۇرماي سۈمۈرگەن بولار ئىدى. شۇنداق
قىلىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇد نەقىشلىرى كۆڭلىـ
دىن يۇيۇلدى. كۆڭلىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن
قۇتۇلدى. ئۇ ئۆزىنى ئۆزلۈكىنىڭ قايغۇـ
سىدىن، بەلكى پۈتۈن پانى ئالەمدىن قۇـ
تۇلدۇردى. پەرهاد قەدەهنى زامانىنىڭ يېـ
گانىسىغا تاپشۇردى ۋە ئۆزىنى تۇپراققا
تاشلاپ، بېشىنى ئۇ گۈزەلنىڭ ئايىغىغا
قويدى - دە، بۇ ئالەمدىن باشقا بىر ئالەمـ
گە كەتتى.

پەرىزات پەرهادنىڭ بېشىنى كۆتۈرـ
مەكچى بولۇپ قارىغانىدى، ئۇنىڭ جىسمى
يىقىلىپ، ئۆزىنىڭمۇ ئۆزلۈكىدىن كەتكەنـ
لىكىنى سەزدى. بۇ ئەهۋالنى كۆرگەن شىـ
رىنمۇ پەرهادنىڭ يېنىغا يىقىلىپ، هوشـ
سىزلىق دۇنياسىغا كەتتى.

بەزمە ئەهلى پەرهاد بىلەن شىرىنـ
نىڭ بۇ ئەهۋالىنى كۆرۈپ، سىناپ بېـ
قىش ئۈچۈن هەر ئىككىيلەنىنىڭ ئاغزىغا
دەرهال ئەينەك تۇتتى. بىراق، ئۇلارنىڭ
نەپىسىدىن هېچبىر ئەسەر تاپالمىدى.

پۈتۈن بەزمە ئەهلىدىن پەرياد - پىـ
غان كۆتۈرۈلدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، ماڭا مىرئاتى جامى،
كى ئاندىن تاپقامەن جانان نىشانى.
چۇ جانان ئەكسى كۆرگۈزگەي بۇ كۆزگۈ،
ئۆزۈمدىن بارغامەن ئول نەۋئىكىم سۇ.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

گۈلزارى بىنىش

(داستان)

موللا سابىر بىننى ئابدۇلقادىر (ناقىس)①

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

*

تەئالەللاھ، ئۇلۇغ ئاتلىغ خۇداسەن،
شەرىكۇ شۇبھە، نۇقساندىن جۇداسەن.
قىلىپ زاتىڭ تەقازا ئۆز ۋۇجۇدۇڭ،
ئۆزۈڭدىن - ئۇق ئىمىش ئەلبەتتە بۇدۇڭ.
ئېرۇر ۋاجىب ۋۇجۇدۇڭ جايىز ئېرمەس،
ۋۇجۇدۇڭ ھېچ ئىشدا ئاجىز ئېرمەس.
ئۆزۈڭدىن ئولدى شەھلىق تەختۇ تاجىڭ،
ئۆزۈڭدىن غەيرىگە يوق ئېھتىياجىڭ.
ئەزەلدۇرسەنكى، مازىدا ۋۇجۇدۇڭ
بار ئېردى دائىمى، بولماي نەبۇدۇڭ.
ئەبەد ھەم سەنكى، مۇستەقبەلدە پىشە
ۋۇجۇدۇڭغە ئېرۇر بولماق ھەمىشە.
بۇدۇر زاتىڭغە ئىسباتى قەدەمىلىك،
كىم ئولماق ئەسلە مەسبۇقى ئەدەمىلىك.
ۋۇجۇدۇڭدىن بولۇپ ئىمكان نەمۇدار،
بولۇپ ئالەم ھەمە سەندىن خەبەردار.

*

ئەگەر ئىمكانغە خۇد ئەندازە يوقتۇر،
ھۇدۇسەتدىن بىرىسى تازە يوقتۇر.
قەدەم بىرلە ھەۋادىسنىڭ ئاراسى،
نە يەڭلىغدۇر ئاڭا يەتمەك قىياسى.
جۇ زاھىر سەندىن ئول بىھەد يىراقدۇر،
يەقىن دېسەم يىراقدىن ياخشىراقدۇر.
نېچۈنكىم بولمىسە ئىمكان زۇھۇرى،
ئەمەس ۋاجىب سارى فىكرەت ئۆبۈرى.
تاپار ۋاجىبغە ئىنسان ئەقل ئىلە يول،
ئېرۇر ئىمكان دەلىلۇ ئەسلى مەدلۇل.
بۇ ئىمكانلارگە ۋاجىب مەزھەرىدۇر،
ھەمە ئىمكان بارى ۋاجىب نەرىدۇر.
نە مۇمكىنكىم زۇھۇر ئەتتى ئەدەمدۇر،
زۇھۇرى سايەئى نۇرى قەدەمدۇر.
ھەم ئىمكانى سىفاتى جىسمۇ جەۋھەر،
ئەيان بولمىش سەمائۇ بەھر ئىلە بەر.

① ژۇرنىلىمىزنىڭ 1989 - يىللىق 1 -، 2 - سانلىرىدا شائىر موللا سابىرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭ بىر قىسىم لىرىك شېئىرلىرىنى ئېلان قىلغانىدۇق. بۇ قېتىم ئۇنىڭ «گۈلزارى بىنىش» داستانىنى ئېلان قىلدۇق.

ئىرۇر ئالەم ھەمە ئەئزازۇ ئەجسام،
ئاڭا ۋاجىب ۋۇجۇدى ئىللەتى تام.
ئەگەر ئول بولمىسە قايدىن بولۇر بۇ،
كى مۇمكىندىن نەمۇ، قىلغايمۇ بىر مو.①
نىچۇككىم بولمىسە ئوتنىڭ ۋۇجۇدى،
قاچان زاھىر بولۇر بىر زەررە دۇدى.
ئەگەر بولماس زۇھۇرى مىھرى ئەنۋەر،
نىچۇك زەرراتغە ئۇرماق بولۇر پەر.
ئانىڭدەك گەر سىنىڭ يوق بولسە زاتىڭ،
داغى زاتىڭ بىلە قايىم سىفاتىڭ.
قاچان بولغاي ئىدى مەۋجۇد ئەئيان،
ئەرز بىرلە جەۋاھىر جۇملە ئىمكان.
قەدىمۇ ھەييۇ قادىرسەن خۇدايا،
ئەلىمۇ غەيبۇ ھازىرسەن خۇدايا.
ئەرز ھەم جىسىم ئىرمەسسەن مۇسەۋۋەر،
داغى مەھدۇد ھەم ئىرمەس مۇقەددەر.
ئەمەسسەن بەئز - بەئز ئولماقغە لايىق،
ئەمەسدۇر ھىچ نىمە زاتىڭغە سابىق.
داغى ئەجزا ئەمەسسەن ھەم مۇرەككەب،
ھەم ئول ۋەسفىگە ئەشيادىن مۇرەتتەب.
رەۋا ئىرمەس ساڭا تۇتماق مەكان ھەم،
ساڭا جارى ئەمەسدۇرلار زەمان ھەم.
ئەمەسدۇر ھىچ نىمەرسە سەنگە ئوخشە،
مۇجەسسەم ھەم ئەمەسسەن تەنگە ئوخشە.
ئەمەسدۇر تاشقارى ھەم ھىچ مۇمكىن،
سىنىڭ ئىلمى مۇھىتى قۇدرەتىڭدىن.
جەھانۇ ھەر نىمە بولسە نەمۇدار،
سىنىڭدۇر بارچەسى، سەنسەن جەھاندار؛
جەھاندۇر كۇندۇزى بىر بوستانىڭ،
قاراڭغۇ كىچەلەر ھىندۇستانىڭ.
مەلەكدۇر تۇتىلار ئول بوستاندا،
نۇجۇم ئىرمىش ئىبلىك ھىندۇستاندا.
غۇلامى دەرگەھىڭدۇر شەمسى ئەنۋەر،
ئىرۇرسەن پادشاھى مىھرپەرۋەر.

سىنىڭ كۆلكۆڭ بەھارى ئافەرىنىش،
سىنىڭ نۇتقۇڭ نەسىمى ئەقلۇ دانىش.
ئەجەب ئالىي كەرەملىك پادشەھسەن،
بىرۇرسەن بارچە شەھلەرغە كۇلەھ سەن.
قايۇ شاھىكى شاھى بەھرۇر بەردۇر،
ئىنايەت خىرمەنىڭدىن بەھرەۋەردۇر.
چۇ بىلدىم بارچە مۇمكىنىنىڭ ۋۇجۇدى،
ئەمەس مۇمكىن ساڭا بولماي سۇجۇدى.
خۇدادۇرسەن جەمىئى ئەيبدىن پاك،
نىچۇك يەتسۇن سىنىڭ ۋەسفىڭگە ئىدراك.
ئۆزۈڭ بەرگەچ مەدەد، بارا، خۇدايا،
تىلىمنى ئەيلەدىڭ بۇ سۆزگە گويا.
ۋەگەرنە بارمۇدۇر ھەددى بۇ قۇلنىڭ،
دىگەي ۋەسفىن يۈزدىن كۆرمەسدە گۇلنىڭ.
ئەجەب ھەيرەتكى مۇمكىندىن ئەيانسەن،
نەزەر قىلسام ئەيان ئىرمەس نىھانسەن.
نىھان دىسەم داغى پەيدا ئىرۇرسەن،
ئەگەر پەيدا دىسەم قايدا ئىرۇرسەن.
بۇ ھەيرانلىقدە گۇم بولدى خىرەد ھەم،
دىدى دىل: «ئەي خىرەد ۋەللاھۇ ئەئلەم.
ئەگەر ئاقىل ئىرۇرسەن ئەي خىرەدمەند،
دىگىل، ھەق ۋەسفىگە باردۇرمۇ پەيۋەند.
سىپاسىنى دىسە يۈز مەندەك ئادەم،
دىمە ئادەم، دىگىل يۈز مۇنچە ئالەم.
ئانىڭ خۇرشىدى كۇنھىغە يىتەلمەس،
دىمە خۇرشىد بىر زەررە دىيەلمەس.
دىدى ناقىس بۇ يەردە زەررەئى سۆز،
توقۇپ فىكرەت دۇكانىدا قارىچ بۆز.
ئىدى تەمھىدى ئايتۇر داستانىنىڭ،
«بەھار دانىش» ئاتلىغ گۇلستانىنىڭ.
كەل، ئەي ساقى، كەرەم قىل جۇرئەئى مەي،
ئىچىپ ئەيلەي تۇمارى ھەمدنى تەي.
ئالىپ ئىلكىمگە چەڭگى نەئتى ئەھمەد،
تاپاي چالىپ ئانى بۇيى مۇھەممەد.

① بۇ مىسرا قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە «كى مۇمكىندىن نە مۇمكىندۇركى بىر مو» دەپ يېزىلغان، ئەمما ھاشىيەسىدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىپ قويۇلغان.

ناقىسى مەھزۇننىڭ ئىشتىياق ئىچرە مەھمەلى نەئىت ئەترافىن مەجنۇنىۋار دەۋر قىلغانى،
ئول مەھمەل ساھىب جەمالى لەمئەسى، يوقكىم، خەيالى شۇئلەسىدىن جىسمۇجانىغە
ئوت تۇتاشىپ، بىھۇش يىقىلغانى، ئول بىھۇشلۇقدا ئاجىزلىق قۇدۇغىغە تىقىلغانى

نىسارى باشىدىن تا يەۋمى مەھشەر،
ھەبىبى ھەقغەكىم، بەرھەق پەيەمبەر.
نۇبۇۋۋەت بەھرىنىڭ ئىبرەمىش دۇرى ئول،
سەمائى مەئرىفەتىنىڭ ئەختەرى ئول.
ئىبرۇر گۇلزارى ۋەھدەت بۇلبۇلى ھەم،
خۇدالىق باغىنىڭ رەڭگىن گۇلى ھەم.
ھۇمايىدۇركى پەرۋازىغە ھەد يوق،
ئۇچاردا بالۇ پەردىن ھەم مەدەد يوق.
كېلىپدۇر پەر ئۇرۇپ ئول لامەكاندىن،
ئەمەس ئاگەھ خىرەد ئول ئاشىياندىن.
ئەھەد مىشكاتىدا گۇم ئىبردى نۇرى،
بولۇپ ئەھمەد نەمۇ قىلدى زۇھۇرى.
جۇدا بولغاچ ئەھەددىن بولدى ئەھمەد،
جۇدا يوقكىم، ئەھەد بولدى ئاڭا ھەد.
يوق ئولسە ئول ئالاردىن مىمى مەھدۇد،
زۇھۇر ئەتكەي ئەھەدكىم ئىبردى مەشھۇد.
ئىبرۇر بۇ سۆز زىھى نازۇك ئىشارەت،
كىم ئەتكەي تارلىق سەھنى ئىبارەت.
ئىشتكىل ۋەسفىدە ئەمدى ئاچۇق سۆز،
نۇبۇۋۋەت خاتەمىغە ئول ئىبرۇر كۆز.
دېمىش گەرچە كېيىن بولدى زۇھۇرۇم،
ۋەلى مەۋجۇد ئىدى ئەۋۋەلدە نۇرۇم.
ئەزەل دەرياسىنىڭ دۇررى يەتىمى،
رىيازۇل-قۇدسىنىڭ خۇش بۇ نەسىمى.
گۇلدۇر بائىسى تەكۋىنى ئىجاد،
جەھان گۇلزارى ئول گۇلدىن ئىبرۇر شاد.
ئەجەب گۇلدۇر ئاچىلمىش پاك سۇرەت،
جەھانغە كۆرسەتىپ رۇخسارى جەننەت.
جەھانىنىڭ مەخزەنى ئول دۇرغە مۇشتاق،
تۇتۇپ ئول بۇيى گۇل ئەترابى ئافاق.
دىماغىكىم تاپىپ ئول تۇفە بۇنى،
يىراق تاشلاپ جەمىئى ئارزۇنى.

تەمەننايى گۇلى كۆڭلىگە غالىب
بولۇپ، بولمىش ئانىڭ ۋەسلىگە تالىب.
تەلەب ئىچرە بولۇپ ھەقدىن ئىنايەت،
يېتىپ ۋەسلىگە تاپمىشدۇر سەئادەت.
سەئادەت كۆركى نۇرى دىنى ئىسلام،
قىلىپدۇر سۇبھى ئەبيەز زۇلمەتى شام.
بۇ گۇل ۋەسفىن دېسەم مىڭ يىل ئەگەرمەن،
يەقىندۇركىم بولۇر قىلغان سۆزۈم زەن.
ئىبرۇر ۋەسفى ئانىڭ خاسى خۇداۋەند،
ئانىڭدىن ئۆزگەنىڭ بولغاي تىلى بەند.
دېمىش شەئنىدە ئەرسەلناكە رەھمەت،
بۇدۇر ۋەسفى زىھى ئالىي كەرامەت.
داغى «تاھا» ۋۇ «ياسىن» دۇر سىفاتى،
قىياس ئەت بۇ سىفەتدىن پاك زاتى.
لىئەمرەكدىن قويۇپدۇر باشىغە تاج،
رەفىقى جىبرەئىلدۇر، قەسدى مىئراج.
ئىبرۇر ئەخلاقى ھەق ئانىڭ شىئارى،
كەلامۇللاھ قالىپدۇر يادكارى.
كەلامى ھەق ئاڭاكىم بولدى نازىل،
نېتاڭ بولسە ئانىڭ ۋەسفىگە قايىل.
مۇھەممەددۇر ئاتى مەھمۇدۇ ئەھمەد،
ئەھەددىن خالى قىلماقغە قەنى ھەد.
خۇدانىڭ سارىدىن ھەم، خەلقىدىن ھەم،
دۇرۇدى بىئەدەد بولسۇن دەمادەم.
مۇھەممەدكىم ئۆزى نۇرى خۇدادۇر،
ھەمە ئەسھابى ھەم نەجمى ھۇدادۇر.
ئۇلاركىم ئىبردى پەيغەمبەرغە ساھىب،
بولۇپ مەجزۇبى نۇرۇللاھ جازىب.
ئۇلاركىم بارچە غەرقى نۇرى ھەقدۇر،
دەبىرىستانى ۋەھدەتدىن سەبەقدۇر.
ئەگەر بۇدۇر زۇھۇرى زاتى ئەسھاب،
سىفاتىدا كۆڭۈل فىكرى يېگەي تاب.

دۇرۇدى بىمەدەد ئىقبالى سەرمەد،
ئەزەل سۇبھى ئەبەد شامى بولۇپ ھەد.
خۇدادىن بارچە ئالەمدىن ھەمىشە،
ئاڭا ئادەت مۇڭا گەر بولسە پىشە.
بولۇر ئاندىن ۋەلى مۇندىن ئېرۇر كەم،

ئەقىدەم بۇدۇرۇر، ۋەللاھۇ ئەئلەم.
كەل، ئەي ساقى، ئاياق تۇتقىل قىلىپ پۇر،
ئىچىپ ئەيلەي دىماغىمنى مۇئەتتۇر.
بولۇپ مەستى ئەبەد ئەيلەي نەچە سۆز،
خىرەددىن كۆز يۇمۇپ، سۆزدىن ئاچاي كۆز.

سۆز گەۋھەرى ۋەسفىدەكىم، ئىنسان سەدەفى بەتنىدە ئەھەدىيەت دەرياسى رىشھەسىدىن پەيدا،
بەلكى ئول گەۋھەر جەۋھەرى ئول رىشھە لەمئەسىدىن ھۇۋەيدادۇر. قىيلۇ قال ئەتمەك
بۇ مەقالى ھۇما تىمسال تەمەنناسى بىلە خەيالى مەھال قىلىپ ھالدىن كەتمەك

ئېرۇر سۆز تۇتىئى ئەنقا نىشانە،
ۋەلې ئادەم بولۇپدۇر ئاشىيانە.
ئەگەر بۇ ئاشىيانە خۇد خەزەفدۇر،
ۋەلې ئول دۇرغە مەخزەندەك سەدەفدۇر.
ئەمەس ئېردى خەزەفدىن جىسىم مەئلۇم،
نە مەئلۇمكى يوقلۇغلۇقدا مەئدۇم.
تۇلۇئ ئەتمەككە ھۇسنى سۇبھى سادىق،
تەقازا ئەيلەدى مەتلەئ مۇۋافىق.
سىفاتى ھۇسنى شەرھىنى تىلەپ ئول،
ئاچىلدۇردى ئىرادەت باغىدىن گۇل.
بۇ گۇلدۇر مەئنىئى ئەرۋاھى ئادەم،
دېدىم گۇلدۇر، بۇ گۇلدىن ئۇرمادىم دەم.
زۇھۇر ئەتتى بۇ گۇل ئادەم يەرىدىن،
جۇدالىق ئىستەدى باغى پەرىدىن.
بۇ گۇل بولغاچ نەمۇدارى بۇ يەرنىڭ،
سۇيىن ئىچتى جەمئى بەھرۇ بەرنىڭ.
كۆكەرگەچ كۆز ئاچىپ ئول بولدى نازىر،
قارايدۇركىم جەمالى تۇرفە ھازىر.
كۆزى تۈشكەچ ئەجايىب بولدى شەيدا،
دېدى قىلسام ئاڭا ۋەسفىنى ئىنشا!
تاپالماي ئارزۇ ئول يەرگە چۆكتى،
تەھەييۇردىن غۇبارىستانغە بۆكتى.
كېلىپ رەھمەت نەسىمى ئول تەرەفدىن،
نەمايان بولدى سۆز دۇررى خەزەفدىن.
خەزەف ئېرمەس گۇھەركانى سەدەفدۇر،
كى گەۋھەردىن ھەۋادىسغە ھەدەفدۇر.
سەدەف تاپقاچ گۇھەردىن ھۇسنى مۇتلەق،

سەدەف ناتىق گۇھەرنى ئەتتى مەنتەق.
بىلەلمەيمەنكى، ناتىق جانمۇ يا تەن،
ۋەيا زاتىكى ئايتۇر ھەر زەمان مەن؟
داغى ھەيرەتدەمەن ناتىقنى بىلمەي،
ئاياغى فىكرىدىن ئىشكەل ئاچىلمەي.
خەيال ئەتتىمكى بۇ يازغان رەقەمدىن،
تەرەششۇھ ئەيلەمىش نەۋكى قەلەمدىن.
دېسەم جاندىن ئەگەر تەن قايدا قالدى،
ئەگەر تەندىن دېسەم جان قايدا قالدى؟
دېسەم سۆزدىن ئېرۇر بۇ تۇرفە مۇشكىل،
كى سۆز ئەيلەر داغى بۇ مۇشكىلىم ھېل.
ئەجەب سۆزدۇركى ۋەسفى سۆزدىن ئولمىش،
ئۆزىنىڭ ۋەسفى گويا ئۆزدىن ئولمىش.
ئېرۇر مەنتىق كىتابىدە بۇ مەنتەق،
كى بولسە ھەر نېمەرسە شەيئى مۇتلەق-
ئانىڭ تەئرىفى بولسە نەفس ئول شەي،
مۇئەررەفنى دېگەي ئاقىل كىشى غەي.
بۇ سۆزدىن ھەيرەتىم بولدى زىيادە،
سۇرەلمەي رەخشى سۆز، قالدىم پىيادە.
بۇ ھەيرەت بىرلە ئىش پايانغا يەتمەس،
باشىمدىن سۆز خەيالى داغى كەتمەس.
كېلەي سۆز باشىغە ئەمدى قىلاي سۆز،
توقۇي ئۆز بىلگەنىمچە ئەتلەسۇ بۆز.
دەپ ئېردىم سۆز باشىدا بىر ئىبارەت،
ئىبارەت ئېرمەس ئېردى ئول ئىشارەت؛
سۆز ئاتلىغ گەۋھەرىكىم بولدى پەيدا،
ئەھەد دەرياسىدىن ئېردى ھۇۋەيدا.

نېچۈككىم سانىئى ئىمكانى ئالەم،
ياراتتى قۇدرەتىدىن جىنسى ئادەم.
قىلىپ كانى گۆھەر ئادەم ۋۇجۇدىن،
تۆكۈپ باشقە ئېھسان بىرلە جۇدىن.
ئەتا ئەيلەپ قۇلاق، باش، تىل بىلە كۆز،
ئىشىتمەك، كۆرمەكۈ ھەم سۆزلەمەك سۆز.
قىلىپ قادىر بۇ تىلنى ھەر بەيانغە،
نىھاننى جىلۋەگەر ئەيلەپ ئەيانغە.
بۇ كۆزكى كۆرسەتىپ ھەر گۈلىستاننى،
دېدۈرتۈپ تىلغە ئاندىن داستاننى.
قۇلاقغە يەتكۈرۈپ شىرىن خەبەرلەر،
چىقارىپ تىل بىلە ئاندىن شەرەرلەر.
گۈلىستان گۈللارىدىن سىررىدىن قىلۇر فاش،
بىرىدىن ئاق يۈز ياساپ، بىرنى قارا قاش.
ئەگەر بولسە ئەزەلدىن ئۇشبۇ مەقدۇر،
ئېرۇر تىل سۆز دېمەك بابىدە مەجبۇر.
بۇكىم ئەيلەر گەھى سۆز فىتنە ئەنگىز،
گەھى ئەيلەر ھىكاياتى شەكەررىز.
گەھى ئەيلەر تەكەللۇم بوستاندىن،
گەھى سۆزلەر قىلۇر ھىندۇستاندىن.
قۇلاق، كۆز ھەرنەكىم كۆرگەي، ئىشىتكەي،
ۋەيا قول بىر نېمە كاغەزغە بىتكەي.
تىل ئەيلەر ئانى ئايتىپ ئاشكارا،
ئانىڭدىندۇر مۇئەسسەر سەڭگى خارا.
قايانكىم كۆز كۆرۈپدۇر بىر جەمالى،
ۋەيا ئاڭلار قۇلاق شىرىن مەقالى.
جەمال ئاندىن تاپار ئانداغ تەراۋەت،
كى ئول ئايغاچ كېتەر ئەلدىن سەلامەت.
قۇلاقغە كىرسە ھەم سۆزنىڭ نەفىرى،
بولۇر تىلدىن ئاچۇق مافىز - زەمىرى.
بولۇر تىلدىن ھۇۋەيدا دەفتەرى ئىشق،
تېگەر تىلدىن جەھانغە خەنجەرى ئىشق.
بەلى كۆزدىن بولۇر ئاشىق گىرىفتار،
بولۇر ھۇسن ئەھلىگە كۆرگەچ خەرىدار.
گەھى ئاڭلاپ قۇلاغ ھەم غايىبانە،
كىيەر بەئىزى لىباسى ئاشىقانە.
ئەگەر تىل بولمىسە ئاۋازە يوقتۇر،
جەمالى ئىككىسىگە غازە يوقتۇر.
بولۇپدۇر جىلۋەگەر تىلدىن گۈلى ئىشق،
ئوقۇر دەستاننى گۈلدىن بۇلبۇلى ئىشق.
بولۇپدۇر مۇنچە شورىشلار زەباندىن،
زەبان تەن بولسە بۇ ئەلبەتتە جاندىن.
بۇ سۆزدىن سۆز مەقامى كۆپ بىيىكدۇر،
بۇ سۆزنى بىلگەلى دانا كېرەكدۇر.
دېدىم سۆز گەۋھەرى ئېرمىش شەرەرلىك،
مۇھەببەت ئوتىدىن بولمىش ئەسەرلىك.
بولۇپدۇر زاھىرى سۆز ئىككى قىسمى،
ئەگەرچە بىردۇر ئانىڭ ئىسمى - جىسمى.
بىرىدۇر نەسر بۇ ھەم نەسرۇ خۇشدۇر.
كۆڭۈل كانى ئارا گويا كۈمۈشدۇر.
بىرىنى نەزم ئات قويمىش تىزىلغاچ،
كۆڭۈل ھەيران مۇنىڭ نەقشى سىزىلغاچ.
بۇ سۆز تەئرىفىدۇركىم، بۇ دېگەن سۆز
مۇنى بىلگەي دىلى تاپقان كىشى كۆز.
ئەمەس ئول سۆزكى، دەرلەر خەيلى نادان
دېمەي نادان، ئانى دەي مەھزى ھەيۋان
ئېرۇر گەرچە ئۇلار ھەيۋانى ناتىق،
قاچان سۆزلەر ئۇلار ھەيۋانغە لايىق.
ئۇلارنىڭ سۆزلەرى مەھزى سەدادۇر،
رىزايى نەفس بىرلە ماجەرادۇر.
سۆز ئولدۇركىم بولۇر تەئسىرى ئانىڭ،
زەرۇردۇر قىلمىسە تەئخىرى ئانىڭ.
ئول ئولسۇن نەسر يا نەزمى مۇنەققەش،
ئېرۇر گەر ئىشقىدىن بولغاندا دىلكەش.
مەسائىل بولسە ئول سۆز داغى ئوبدان،
ئانىڭدىن ياخشىدۇر تەفسىرى قۇرئان.
ئەگەر بولسە پەيەمبەردىن رىۋايەت،
ۋە يا بولسە سەھابەدىن ھىكايەت.
بۇدۇر سۆز ياخشىسى، سامىئ، ئىشىتكىل
ئىشىتكىل، يا ئوقۇغىل، خاھى بىتكىل.

سۆزۈم باردۇر دەبان قىلمە ئەمەس سۆز،
بىلىنگەي سۆز بىلە مىقدارى ھەر ئۆز.
دېگىل سۆزنى ئىچىدە مەغزى بولسە،
قايۇ مەغزىكى، سۆزلەر نەغزى بولسە.
ئىشتىكىل بولسە پىستە مەغزىدىن ئار،
بولۇر ئەھلى مۇھەببەت ئالىدا خار.
ئىشتىكىل سۆز، ئەگەر بىلمەس ئىسەڭ سۆز،
قۇلاق بول ئاڭلاغىل يا بول كۆرەر كۆز.
ئىشىتتىڭ سۆز مەقامىن، ئەي خىرەدمەند،
ئەگەر سۆز بىلمەسەڭ ئاغزىڭغە سال بەند.
بۇ سۆزلەركىم دېدىم سۆز بابىدا مەن،
ئەگەرچە سۆز ئەمەس، ئەمما ئېرۇر فەن.
ۋە گەرنە سۆز قىلۇر ھەددىم قايانىدۇر،
كى ناقىسلىغ دېگەن سۆزدىن ئەيانىدۇر.
بۇ سۆزلەرگە كەمال ئەھلى كېرەكدۇر،
كەمال ئەھلى جەھاندا بىدبىرەكدۇر.
ئۆزى يوقدۇر ئۇلارنىڭ سۆزى باردۇر،
سۆزى بولدى، بىلىڭلار، ئۆزى باردۇر.

بولۇپدۇرلار ئول ئەرلەر ئىل ئارا كەم،
ئانىڭدەككىم بەيابان ئىچرە شەبنەم ①.
ئۇلار يوق دەپ ئۆزۈڭنى كۆپ ئاشۇرمە،
ئاشۇرماقدىن ئۆيۈبىڭنى ياشۇرمە.
مۇرادىڭ يوق دېمەكلىكدىن بەيان قىل،
جەمالى مۇددەئايىڭنى ئەيان قىل.
بەيان ئەتسەم بۇ يوقلۇقدىن ئىشارەت،
دېدىم يوقلۇقنى كەملىكدىن كىنايەت.
ۋەگەرنە بۇ جەھان خالى ئەمەسدۇر،
كى يۈز تىۋە ئىچىدە بىر جەرەسدۇر.
تۇگەت ناقىس بۇ سۆزلەردىن خەيالىڭ،
زۇھۇر ئەتتى خەيالاتى مەھالىڭ.
قىلىپ سۆز ۋەسفىنى قىلدىڭ بۆلەك سۆز،
ئىگىلدى فىكرەتىڭ ئەندازەدە تۈز.
كەل، ئەي ساقى، رەۋايى جۇملە ھاجات،
چۇ سەندىندۇر ئىچۇر جامى مۇناجات.
مېنى مەست ئەيلەگىل بىر جام بىرلە،
ۋىدادى ئەيلەي خەيالى خام بىرلە.

نازىم ناقىس نۇقسان ھۇجۇمى ۋە ھىرمان نۇجۇمى ھۇجۇمىدىن رىدايى خاكسارلىغ باشىغە سالىپ، ئەجزى ئىنكىسار ئەرەفاتىدا مۇناجاتغە تىل چېكىپ كېلىپ ھاجات قىلغانى ۋە ئول تەلەب يولىدا جەۋاھىراتى فىكرەت خىراجات ئەيلەپ، كەئبەئى مەتلۇب سارى يول ئىستەگەنى

ئىلاھا، يوقنى بار ئەتكەن ئۆزۈڭسەن،
بۇ ناقىس قۇلنى زار ئەتكەن ئۆزۈڭسەن.
بىلەلمەيمەن نە تەندۇرمەن، نە جانمەن،
نە بائىسدىن بولۇپدۇرمەن ئەيانمەن.
ئېرۇر فىكرىم ھەمە نۇقسان ھۇجۇمى،
رۇجۇم ئولدى ماڭا ھىرمان نۇجۇمى.
ئېرۇرمەن زەررەئى بىئېئتىبارى،
بەيابانى جۇنۇندا خاكسارى.
زۇھۇر ئەتكەچ بەيابانىدا غۇبارىم،
ئاسىلدى دامەنىمغە ئىنكىسارىم.
كى مەن نى مەنكى بولمىشمەن گىرىفتار،
قىلۇرمەن دائىما مەنلىكنى ئىزھار.
دېگەنىمەن مەنمۇدۇرمەن يا بۆلەكمۇ،
سېنىڭدىن ئۆزگەگە مەنلىك كېرەكمۇ.
يوق ئەت بۇ مەننى مەندىن، ئەي خۇدايا،
يوق ئۇلغاچ مەن، ئۆزۈڭنى ئەيلە پەيدا.
بۇ يوقلۇقدا كۆرەي پەيدالىغىمنى،
ئۆزۈڭنىڭ ھۇسنىگە شەيدالىغىمنى.

---

① بۇ مىسرا قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە «ئانىڭدەككىم، قىزىل گۈل ئۆزرە شەبنەم» دەپ يېزىلغان بولۇپ، ھاشىيەدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەن.

ئەگەر يوق بولمىسە مەنلىك ئارادىن،
خەلاس ئولماق ئەمەس مۇمكىن بەلادىن.

داغى بىلدۇر ماڭا، پەرۋەردىگارا،
نە ئىشقە كەلگەنىمنى ئاشكارا.

بولۇپدۇر مەنزىلىم ئانداغ بەيابان،
كىم ئاندا ھېچ سۇ بولماس نەمايان.

كۆرۈنۈر ھەرتەرەفدە بىر بۇلاغى،
يەقىن بارسام ئېرۇر بىر خەستە داغى.

كۆرۈنۈر گەھ يىراقدىن مېيۋەزارى،
يەقىن بارسام ئېرۇر دىلنىڭ غۇبارى.

قۇرۇپ ئىككى لەبىم بىر نەمگە مۇشتاق،
قۇرۇق گۇل ئۆيلەكىم شەبنەمگە مۇشتاق.

سالىپ باشىمغە ئاجىزلىق رىداسىن،
سۇنۇغلۇق تاغىدا ئەسقا نىداسىن.

ھەرىمى بارگاھىڭغە يېتۇردۇم،
فىدالىق جانى مەھزۇننى كېتۇردۇم.

ئېرۇرسەن سامىئى ئاۋازى، ھاجات،
قەبۇل ئەيلە فىدا بىرلە مۇناجات.

قەبۇلۇڭدىن چېكىپ ئەفغانۇ ھەسرەت،
تەلەبدە ئەيلەدىم فىكرەت خىراجەت.

ئېرۇر ھاجەت بىرى ئۆزدىن قۇتۇلماق،
قۇتۇلماق يوقكى، ئۆزلۈكدىن يوق ئولماق.

بىرى بۇدۇركى يوق بولغاچ بۇ ئۆزلۈك،
تىلىمنى تۇتى قىلساڭ ياخشى سۆزلۈك.

بىرى بۇكىم تىلىمنى تۇتى قىلغاچ،
ئاڭا مىرئاتى دىلنى ئەيلە مېئراج.

دىلىم ئايىنە بولغاچ قالمىسە زەڭ،
جەھانىنىڭ گۇللارىدىن تۇتمىسە رەڭ.

بىرى بۇكىم تىلىم سۆزگە كىرىشكەچ،
دېسەم ھۇسنۇڭ گۇلىن بۇيىنى ئەسكەچ.

بىرى بۇكىم دېگەچ ھۇسنۇڭ گۇلىنى،
ئۇنۇتسام بۇ جەھانىنىڭ بۇلبۇلىنى.

بىرى بۇكىم ئۇنۇتقاچ بۇلبۇلى دۇن،
ئۆزۈمنى ئەيلەسەڭ ئىشق ئىچرە مەجنۇن.

قىلىپ مەجنۇن كەرەم قىلساڭ تەھەييۇر،
تەھەييۇردىن تولا بولسە تەفەككۇر.

تەفەككۇر لەشكەرى تۇتسە جەھاننى،
تۈگەتسەم تەي قىلىپ بۇ داستاننى.

ئەگەر سەن قىلماساڭ ھاجەت رەۋالىغ،
زۇھۇر ئەتكەي بۇ قۇلدىن بىھەيالىغ.

نېچۈك بولغاي ھەيا ھەركىم ئارادە،
يىراق يولنى قىلىپ يۇرسە پىيادە.

يىراقدۇر مەتلەبى كۆڭلۈم تەرىقى،
بولۇپدۇرمەن ئۇلۇغ دەريا غەرىقى.

تىلەر سەندىن بۇ سەرگەندان كەمىنە،
بۇ يول قەتئىگە رەخشى يا سەفىنە.

ئەتا قىلغىل كەرەم ئەيلەپ تەلەبنى،
سۇغارغىل رەھمەتىڭدىن تەشنە لەبنى.

ئەگەرچە ئاسىيۇ شەرمەندەدۇرمەن،
كەرەم قىلماقغە لايىق بەندەدۇرمەن.

ئەگەرچە زەررەدىن كۆپتۇر گۇناھىم،
ۋەلى خۇرشىدى زاتىڭدۇر پەناھىم.

گۇناھىمدىن مېنى ھىرماندا قويمە،
تۈمەنىمىڭ داغ ئىلە ھىجراندا قويمە.

ئۆزۈڭ سالدىڭ بۇ سەۋدانى باشىمغە،
تەرەھھۇم قىل ئاقىزغان كۆز ياشىمغە.

ئىنايەت قىل ماڭا بىر ئېھتىمامى،
كى بولغاي بۇ كىتابىم ئىختىتامى.

كەل، ئەي ساقى، تەمام بولدى مۇناجات،
دېيىلدى ھەرنەكىم بار ئېردى ھاجات.

كېتۇر بىر جامى مەي كۆندىنمۇ رەۋشەن،
ئانى ئىچكەچ يوق ئولسۇن نەفس دۇشمەن.

نازىمى دىلرىش نەفسى كافىركىشىنىڭ ئەقل نىگەھبانىنى غافىل تاپىپ، بەدەن مۈلكىگە يەغما ۋە تاراج سالىپ، شەھەنشاھى دىلغە غالىب كېلۇر ھالەتىدە ئەقلى ئاگاھ بولۇپ، مەملىكەتى بەدەننى ھەۋاس لەشكەرى بىلە مۇھاسىرە قىلىپ، نەفسنى ئەسىر قىلىپ، سىياسەت بىرلە قەيدى ئىنقىيادغە كىرگۈزگەنىدىن كېيىن، شاھى دىل ھەم تەركى غەفلەت ئەيلەپ، دۇشمەن شەررىدىن پەناھ تىلەمەكنى پىشە قىلىپ، دەرگاھى مۇتەۋەججىھ بولدى دېگەن تەمسىل زەمىنىدە شىكەستەلىق زەۋرەقى

بىرلە مەلامەت دەرياسىغە چۆمۈپ، ئۇل دەريا تەلاتۇمىدىن ئىزتىراب گىردابىغە چەققاندا، ئۆزىنىڭ نابۇدلىغىنى مۇشاھىدە قىلغاچ، سەلامەت ساھىلىغە ئۇلاشقانىنى بەيانى ئىشارەت قىلۇر، ۋەھۇۋە ئەلا بىزاتىس - سۇدۇر

ئىرۇر تەن مۇلكى شەھرىستانى ئەئزەم،
ئىچىدە يۈز تۈمەن دەريايى قۇلزەم.

تىكىلگەن ھەرتەرەف بىر شامىيانە،
تىلىسماتى سىكەندەردىن نىشانە.

مەساجىد خانەقەھ بىرلە سەۋامىئ،
ياسانغان ھەرتەرەفدە تۈرفە رافىئ.

شەھەنشاھى بۇ شەھرىستان ئىرۇردىل،
رەئىيەت پەرۋەرۇ سۇلتانى ئادىل.

ھەمە ئەترافى ئالەمدىن خەبەردار،
ئانىڭ خەيلى ئىچىدە ئەقلى سەركار.

نىچۈك ئەمر ئەيلەسە مەشمۇلى شامىل،
ئەساكىر بارچەسى ئەمرىگە شاغىل.

ئەدابىرى ئۇمۇرى يەتتە ئىقلىم،
مۇھىتى ھۆكمىدە بىر چەشمەئى مىم.

كۆڭۈل ئەيۋانىدا يۈزمىڭ خەزىنە،
جەۋاھىرھايى فىكرەتدىن دەفىنە

مۇھەييا بارچە شەھلىغىنىڭ ياراغى،
يوق ئىردى ھىچ تەرەفدىن بىمى ياغى.

ئەدالەت بىرلە ئەتكەچ ھۆكمىرانلىغ،
ئىدى بۇ مەملىكەت بىھەد ئەمانلىغ.

مۇنەۋۋەر ھەر تەرەف فانۇسى ئىسلام،
يەرى يوقكىم ئەمەس مۇجەررى ئەھكام.

نىگەھبانلىغقە ئىردى ئەقىل مەئمۇر،
رەئىسى جۇملە ئەئزا بارچەدىن زۇر.

ئەگەرچە شەھغە يوق ئىردى نەزىرى،
بۇ ئىردى شاھىنىڭ ئۇڭ قول ۋەزىرى.

ئىدى شەھدىن ئاڭا بىھەد ئىنايەت،
ئاڭا تەفۋىز ئىدى ھۆكمى ۋىلايەت.

ۋەزىر ئىردى ئانىڭ ئەمرىگە مەشغۇل،
ئىدى شەھغە نەكىم ئۇل قىلسە مەقبۇل.

بۇ قىلغاچ ئىشنى شەھ تاپىپ فەراغەت،
قىلۇر ئىردى مەساجىددە ئىبادەت.

ۋەزىرى ئەقل مەسنەددە تۇرۇپ جاي،
تۇرۇپ ھەرلەھزە رەئيى ئالەم ئاراي.

بۇ شەھر ئەھلىگە ئەيلەپ پاسىبانلىق،
ئەمەسدۇر پاسىبانلىق بەلكى خانلىق.

ئەمان ئىستەپ قىلىپ كۆپ سەئيى مەشكۇر،
قىلىپ شەھ خىزمەتىن ئىمكانى مەقدۇر.

ھۆكۈمەت بادەسىدىن ئىردى سەرمەست،
كۆرەر ئىردى ئۆزىدىن ئۆزگەنى پەست.

بار ئىردى نەفس ئاتلىغ چاپلۇسى،
خەيالى ئەقل ئورنىدا جۇلۇسى.

ھەمىشە ئىستەر ئىردىكىم بەھانە،
مەكانى بولسە شەھلىغ ئاستانە.

ۋەزىرى ئەقلىنى [ئۇل] مەئزۇل ئەيلەپ،
ئۆزىن شەھ قاشىدا مەقبۇل ئەيلەپ.

ھۆكۈمەت تاپسە ئاندىن بىر نەفەس ئۇل،
بەدەن مۈلكىگە تاپسە دەستى رەس ئۇل،

رىئايانى ئۆزىگە رام قىلسە،
سالىپ خىزمەتكە بىئارام قىلسە.

بۇزۇلسە مەملىكەتدە رەسمۇ ئايىن،
دىبە ئانداغ، دىگىل ئەھكام ئىلە دىن.

شىئارى كافىرىستان بولسە جارى،
مەساجىدلاردا بۇتلارنىڭ نىگارى.

مەن ئۇل بۇتخانەگە بولسام بەرەھمەن،
رەئىيەت قىلسە، ھەرئىش بۇيرۇسام مەن.

ھۆكۈمەت تەختىدىن شەھنى يىقىتسام،
يىقىلغاچ تىغ ئىلە خۇنىن ئاقىتسام.

ئانىڭ ئورنىدا قىلسام پادىشاھلىغ،
ۋەزىرى ئەقل قىلسە ئۆزرەخاھلىغ.

ۋەلى ئىردى بۇ ئىشدىن ئەقل ئاگاھ،
تاپالماس ئىردى ئۇل مەلئۇن ئاڭا راھ.

ھەسەددىن ئۆرتەنۈر ئىردى دەما - دەم،
ھەمىشە كۆڭلىدە ئىردى ئۇشۇل غەم.

بەناگەھ بىر كۈنى ئەقل ئولدى غافىل،
بۇ مەلئۇن ئىلكىگە ئالدى سەلاسىل.

شەياتىن لەشكەرىگە داد قىلدى،
سەلاسىل تەبرەتىپ پەرياد قىلدى:

كى «ئەي مېهرۇ ۋەفالىغ خۇشلىقالار،
مەنى بىچارەگە هاجەت رەۋالار.

بار ئېردى مۇشكىلىم، هەلدىن ئەسەر يوق،
جەهاندا مۇشكىلى ئاندىن بەتەر يوق.

تاپالماي بۇ جەهاندا بىر مەدەدكار،
ئىدى كۆڭلۈمدە پۇشىدە بۇ ئەسرار.

مەدەدكار ئۇلسە هەم ئىمكانى هەل يوق،
نېچۈنكىم هەللى مۇشكىل بىئەجەل يوق.

يېتىپدۇر ۋەقتى هەللىنىڭ بۇ سائەت،
نە بولغايكىم سىلەر ئەيلەپ ئىنايەت.

كىرىپ ئارقامغە لەشكەر بولساڭىزلار،
ئەمەس لەشكەركى، ياۋەر بولساڭىزلار.»

شەياتىن سوردى: «ئەي ئەيياری كامىل،
نېچۈك مۇشكىلدۇرۇر، ئايغىل بۇ مۇشكىل.»

دېدى مەلئۇن نېكىم مەزكۇر بولدى،
شەياتىن ئاڭلاغاچ مەسرۇر بولدى.

قىلۇرمىز دەپ بۇ مەلئۇن مۇشكىلىن هەل،
ياراغ - جابدۇق ئالىپ بولدى مۇكەممەل.

بۇلارنى باشلابان كەلدى بۇ مەلئۇن،
يۈگۈردى قەلئەگە تۇرماي ئۇشۇل كۈن.

ۋەزىرى ئەقل تا كەلگۈنچە ئۆزگە،
بۇ مەلئۇن ئۇردى تۇپراق بىرلە كۆزگە.

يۈگۈردى قەلئەنى بىردەمدە ئالدى،
ئۆزىنىڭ ئاتىنى نەققارە چالدى.

كۆرۈپ سۇلتاننى مەسنەد ئۆزرە تەنها،
تاپىپ فۇرسەت غەنىمەت قىلدى يەغما.

تۇتۇپ شەه گەردەنىگە سالدى زەنجىر،
نە زەنجىر، ئول تەنابى مەكرۇ تەزۋىر.

بولۇپ فارىغ بۇ ئىشدىن نەفس تاغى،
دېمە تاغى، دېگىل بەدبەخت ياغى.

خەيال ئەتتىكى، مەن بولدۇم بۇ كۈن شاه،
چىقاي مەسنەدگە ئەيلەي ئەلنى ئاگاه.

قىلاي شەهر ئىچرە مەسجىدلەرنى ۋەيران،
سالاي بۇتخانە، ئاتاشخانە هەريان.

بەرەهمەنلىك قىلاي بۇتخانەلەردە،
ياقاي ئوتلارنى ئاتەشخانەلەردە.

رەئىيەت ئەيلەسۇن بۇتغە ئىبادەت،
قىلىپ ئوتخانە ئەترافىن زىيارەت.

بەدەن شاهىغە يەكسەر ياغى بولسۇن،
ياغى ئېرمەسكى، دۈشمەن باغى بولسۇن.

زۇهۇر ئەتمەپ ئىدىكىم بۇ خەيالى،
ۋەزىرى ئەقلىنىڭ يۆتكەلدى هالى.

كۆزىن ئاچىپ نەزەر قىلدى بەدەنگە،
بەدەن ئېرمەسكى، ئىقلىمى چەمەنگە.

كۆرۈپ ئول لەهزە ئاندا بۇ ئەلامەت،
تۆكۈپ ياش كۆزىدىن، ئەيلەپ نەدامەت.

تۇرۇپ ئۆز جايىدا ئاۋاز قىلدى،
هەۋاسى خەمسە ئالدىغە يىغىلدى.

دېدى: «ئەي پۇت، ئەلەمنى راست قىلغىل،
غەزات ۋەقتى ئۆزۈڭ ئاراست قىلغىل.»

دېدى: «ئەي قولكى، سەن تۇتقىل كەمىننى،
كۇشادە قويمە چەپ بىرلە يەمىننى.»

قۇلاقغە دېدىكىم: «بارغىل قۇلاق سال،
شەهەنشەه قايدادۇر ئاندىن خەبەر ئال.»

دېدىكىم كۆزگە: «سەن بولغىل نىگەهبان،
بولۇر دۈشمەن تۇغى قاندىن نەمايان.»

دېدىكىم تىلغە: «ئەي دەرۋازەبانىم،
ئەمەس دەرۋازەبانىم، پەهلەۋانىم.

ساڭا خىزمەت بۇكىم، دەرۋازە توسقىل،
بۇ يولدىن چىقسە دۈشمەنلەر سوقۇشقىل.

كىرەرمەن قەلئەگە ئەيلەپ تەۋەككۇل،
سالۇرمەن خەسىلەر ئىچرە غۇلاغۇل.

سىلەر بارماي يىراق، ئەيلەڭ مۇهاسىر،
خۇدادۇر بەندەسىگە يارۇ ناسىر.»

مۇنى دەپ قەلئەگە ئات قويدى ئول دەم،
شەياتىن جۇرئەتىدىن ئەيلەدى رەم.

چۇ كۆردى نەفسى بەدكىردارۇ بەدكىش،
كېتىپدۇر ئىلكىدىن هەرنە قىلۇر ئىش.

قاچالماي هەر تەرەف نەززارە قىلدى،
باشىن يەرگە ئۇرۇپ يۈز پارە قىلدى.

هەۋاسى خەمسە باتىن بولدى هازىر،
بۇ مەلئۇننى كۆرۈپ ئول نەۋئ قاسىر.

سالىپ بويىنىغە غۇل، ئىلكىگە لۇكنى،
ئاياللار سۆدرەگەن يەڭلىغ مۇشۇكنى.

ئەسىر ئەيلەپ ئانى زىندانغە سالدى.
يېڭى باشدىن يەنە نەققارە چالدى.

خەلاس ئەتتى شەھەنشەھنى ئوشۇلدەم،
دېدى شەھر ئەھلى يەكسەر خەيرمەقدەم.
بۇزۇپ بۇتخانەۋۇ ئوتخانەلەرنى،
ئىمارەت قىلدىلار ۋەيرانەلەرنى.
فەراغ ئولغاچ بۇئىشدىن ئەقلى دانا،
شەھەنشەھغە قاراپ دېدى «ئەتەئنا».
كېتۇردى نەفسى مەلئۇننى ئوشۇلدەم،
مىسالى ئەبدىرەھمان ئىبنى مۇلجەم.
غەزەبدىن شاھ ھۇكم ئەتتى ئۆلۈمگە،
دېدى: «ئەي بائىس ئولغان مۇشكىلۈمگە.
جەزاسى ئوشبۇدۇركىم بولسە ياغى،
قىلىچدۇر ياغى بولغاننىڭ تاياغى.»
دېدى يىغلاپ تۇرۇپ: «ئەي شاھى جەمجاھ.»
چۇ كۆردى بۇ غەزەبنى نەفسى بەدخاھ.
«ئازىپدۇرمەن، خەتا قىلدىم، يېڭىلدىم،
ئۆزۈم ئاجىزلىغىنى ئەمدى بىلدىم.
كەچۇرگىل، ئەفۋ قىل قىلغان گۇناھىم،
كەمىنە بەندەمەن، سەن پادىشاھىم.
تۇتاي ئەمرىڭ يولىن مۇندىن كېيىن مەن،
كى ھەرگىز بولمايىن مۇلكۇڭغە دۇشمەن.
گۇناھىن ئەفۋ قىلدىلار شەھەنشاھ،
خەلاس ئولدى ئۆلۈمدىن نەفسى گۇمراھ.
چىقىپ شەھ مەسنەد ئۈزرە تۇتتى ئارام،
دېدى: «شەھلىقغە ئېركەنمەن تەخىخام»
نىزامى مەملەكەتنى تۈزدى باشدىن،
كېچىپ ئەيشۇ فەراغەت بىرلە ئاشدىن.
يۈزىن كەلتۇردى دەرگاھى ئەھەدگە،
مۇناجات ئەتتى ئەللاھى سەمەدگە:
«كى ئەي ھەر ئىككى ئالەمنىڭ خۇدايى،
ئېرۇرمەن مەن گەدايىڭنىڭ گەدايى.
ئەمەس ئېردىمۇ مەن، بارا، خۇدايا،
مۇنىڭدىن ئىلگەرى سەن بىرلە پەيدا.
نە بائىسدىن مېنى سالدىڭ بۇ زىندان،
يىراق ئەيلەپ ئۆزۈڭدىن كۆرسەتىپ جان.
ئەگەر بىر بولسام ئېردى سەن بىلە مەن،
نېچۇك قەسدىمگە تۇشكەي ئېردى دۇشمەن.
نەسىبىم بولسە بۇ، يوق مىندە چارە،
ئەگەر قىلسام ئۆزۈمنى پارە-پارە.
بىلۇرمەن ئاقىبەت شەھر ئولسە ۋەيران،
نىدا قىلغۇڭ ئۇيان بارمە، بۇيان يان.
ئۇمىدىم بۇكى تاپقايمەن ۋىسالىڭ،
كەرەم قىلغاندا كۆرگەيمەن جەمالىڭ.
بۇ ئىش يەتكۇنچە، ئەي پەرۋەردىگارىم،
ساڭا تەفۋىز قىلدىم يوقۇ بارىم.
بۇ قۇلنى شەررى دۇشمەندىن ئەمان تۇت،
باشىمغە ئۆز پەناھىڭ سايەبان تۇت.
كەل، ئەي ساقى، يوق ئولدى ئەمدى دۇشمەن،
يۈزۈڭدىن ئەيلەگىل كۆڭلۈمنى رەۋشەن.
كېتۇر جامى، ياغاچ ئولغاي ئاڭا ئاچ،
مەيىن ئىچكەچ بولاي سەرمەستى مېئراج.

ئول رىسالەت قافىلىنىڭ سىمۇرغى بەلەند پەرۋازى مېئراجى زىكرىدەكىم، بۇ رىسالەئى بىنەۋالەگە بائىسى فەخر ۋە سەبەبى ئېئتىبار ئولغاي. «سۇبھانەللەزى ئەسرا» بىشارە-
تىدىن بالۇ پەرى راست بولغاچ جەھان خاكىدىن ئالەم تەرەفىگە فەرۋاز ئېتىپ،
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇنچە، ۋە بەلكى ئاچۇق كۆزنى يۇمغۇنچە زەمان ئاراسىدا مەلە-
كۇت شەھرىستانىنى كېزىپ، جەبەرۇت نەۋاھىسىغە ئولاشتانى. ئول
نەۋاھىدىن دەنى فەتەدەلى ئىشارەتىدىن قۇۋۋەت ھاسىل قىلغاچ لامە-
كان فەزاسىغە ۋاسىل بولۇپ، تەھىيەت سەرچەشمەسىدىن تەھارەت قىلىپ،
ھەيرەت مېھمانخانەسىدە مەئرىفەت خانىدىن سىيراب بولۇپ، ھەق-
قەت ئاشىيانەسىدىن خەبەر تاپىپ، يانىشىدا تەرىقەت شەھبا-
زىن سەيد ئەتكەچ كېلىپ، شەرىئەت ئۆلەكخانەسىدە ئارام تۇتـ-
قانى. سەلەۋاتۇللاھى ئەلەيھى ۋە ئالىھى ۋەسەللەم

ئىدى ئەھمەدكى نۇرى مېھرى ۋەھدەت، ئىدى ئول نۇر سەيرى لامەكاندا،
ئاڭا ئاشىق ھەمە زەرراتى كىسرەت. ئەسەر يوق ئېردى ئاندىن بۇ جەھاندا.

قايان ئېردى جەھان، بولماسدا ئۇل نۇر،
ئەمەس ئېردى جەھاندىن ئىسمى مەشھۇر.
قاچانكىم شۇئلەسىن ئۇل قىلدى پەيدا،
تىفەيلىدىن جەھان بولدى ھۇۋەيدا.
بولۇپ پەيدا، ئەدەمدىن قىلدى پەدرۇد،
زەمىنۇ ئاسمان ئاندىن تاپىپ جۇد.
تىفەيلىدىن مۇكەررەم بولدى ئادەم،
ئۇلۇغلۇق تاپتى ئاندىن ئەرشى ئەئزەم.
ئىدى لەۋھۇ قەلەم يوقلۇقدا مەئدۇم،
ئۇل ئولغاچ بۇ ئىكەۋ ھەم بولدى مەئلۇم.
بىھىشت قايدا ئىدى، دەۋزەخ قايانىدا،
يوق ئېردى غەم ئۇلاردىن بۇ جەھاندا.
بۇلۇپ ۋەقتىكى ئەھمەد نۇرى، زاھىر،
تۇرەلدى رۇھى مۇئمىن، جانى كافىر.
ياساپ مىئمارى قۇدرەت بۇ ئىكى جاي،
ئۇلار ئۇچۇن مەنازىل قىلدى بەرپاي.
بۇ مەئنىگە ئاچىپ كۆز، ئاڭلاغىل سۆز،
كى كۆرسەتمىش جەھان ئۇل نۇردىن يۈز.
بۇلاركىم نۇرنىڭ پەيداسى ئېردى،
ۋىسالىنىڭ بەسى شەيداسى ئېردى.
ۋەلې بۇ تۇرفەدۇر، ئەي نۇكتەرەسلەر،
رىكاكەت تەبئىلىغ نازۇك نەفەسلەر.
قىلىپ نۇرىنى پەيدا شاھى غالىب،
ئىدى زاتى بىلە ۋەسلىغە تالىب.
قىلىپدۇر نۇكتەلەر ئەھلى ئىشارەت،
كىتابى مۇئتەبەرلەردىن رىۋايەت.
مۇھەممەدكىم زۇھۇر ئەتتى جەھانغە،
ئىدى مۇشتاق بىھەد ① لامەكانغە.
بۇ ئىمكان قەيدىدىن ئېردى سەبۇكبار،
غىزا ئېردى ئاڭا تەسبىھۇ ئەزكار.

ئانىڭدەك بولسە شايەد كىردىگارى،
نەسىب ئەتكەي ئۆزى كەلگەن دىيارى.
داغى دەبدۇر «سىيەر» دانالارى سۆز،
بۇ يەڭلىغكىم ئىشىت، سامىئ قويۇپ يۈز②.
زەمىنۇ ئاسمان بولغاندا مەخلۇق،
مۇھەممەد جىسمىدىن ئېردى ئەسەر يوق.
مەنىيەتدىن ئىكەۋلەن سۆز تالاشتى،
سۇئال ئىلە جەۋابى ھەددىن ئاشتى.
دېدىكىم ئاسمان: «سەندىن بىيىكمەن»،
زەمىن دېدىكى: «ئىشرەتكە كېرەكمەن»
فەلەك دېدىكى: «مەن نۇرانىدۇرمەن»،
دېدى يەر: «مەن جەۋاھىر كانىدۇرمەن»،
فەلەك دېدى: «مەلائىك مەنزىلىمەن»،
دېدى يەر: «خۇب رەۋلەر مەھمىلىمەن».
فەلەك دېدىكى: «مەن جەننەت مەكانى»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر ئاشىق فىغانى».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر مېھرى ئەنۋەر»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر بارچە پەيەمبەر».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر بارچە يۇلدۇز»،
دېدى يەركىم: «مېنىڭدۇر كېچە ـ كۈندۈز».
فەلەك دېدىكى: «مەن ئالەم پەناھى»،
دېدى يەر: «مەن ئەرەنلەر سەجدەگاھى».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر ئەرشى ئەئزەم»،
دېدى يەر: «مەندە تۇربەتگاھى ئادەم».
فەلەك دېدى: «مېنىڭ تۇبىئى خۇش قەد»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر جىسمى مۇھەممەد».
بۇ ھۇججەتدىن فەلەكنى قىلدى خامۇش،
فەلەك دەر سۆزىنى قىلدى فەرامۇش.
بولۇپ يەر ھۇججەتىدىن ئەسرۇ مۇلزەم،
تۇبەن سالىپ يۈزىن، قىلدى قەددىن خەم.

① قول يازما نۇسخىنىڭ ھاشىيەسىدە «لەفزى ‹بىھەد›، نى لامەكانىنىڭ سىفەتى قىلسە ھەم بولۇر، مۇشتاققە ھەم بولۇر» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ يېرىم مىسرا «ئەي سامېئى سۆز» دەپ يېزىلغان، ھاشىيەدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىپ قويۇلغان.

ئىچىن ئۆرتەپ مۇھەممەد ئىشتىياقى،
دەر ئېيردى: «ۋاھ، فىراقى. ۋاھ، فىراقى!»
تىلەر ئېيردى ۋىسالىنى خۇدادىن،
ئىلىك يىغماي تىلەك ئىچرە دۇئادىن.
تاپىپ ئول ئاررۇزۇسىدىن بىشارەت،
دۇئاسى بولدى مەقرۇنى ئىجابەت.
بۇ بائىسدىن خۇدايى عەيرى مۇھتاج،
ھەبىبىغە مۇيەسسەر قىلدى مېئراج.
ئىدى بىر كېچەئى فەرخۇندە فامى،
كېچە ئېرمەس، تەجەللى سۇبھى شامى.
نە شامىكىم، كۆكۆلنىڭ سۇبھىدىن ئاق،
ئەبىرى ئاسمانۇ مۇشكى ئافاق.
تەجەللى مېھرىدىن ئېردى ئاڭا بەدر،
كەمىنە چاكەرىدۇر لەيلەتۇل - قەدر.
ئەجايىپ كېچەئى فەرخۇندە ئىقبال،
قاراسى مەھ جەبىنلەر لەئلىگە خال.
بۇ كۇندۇزلەر ئانىڭدىن بىر نىشانى،
نىشان ئېرمەسكى، مۇرغى پۇر فىشانى.
دېسەم بۇ كېچەنىڭ ۋەسفىنى مىڭ يىل،
كېتىپ ھەر يىلدا مۇنداغ نەچچە مىڭ تىل.
داغى مىڭدىن بىرى پايانغە يەتمەس،
نۇجۇمى خىرمەنىدىن دانغە يەتمەس.
مۇنىڭدەك كېچەئى فەررۇخ خىتابى،
تۇلۇئ ئەيلەپ ئىنايەت ئافتابى.
خىتاب ئەتتى فەلەككە: «ئەي فەلەك، تۇر،
تەھەررۇكنى سۇكۇنەت خاكىغە ئۇر.»
دېدى ئاي بىرلە كۇنگە: «بولمە سايىر».
دېدى: «پەر ئۇرماغىل، ئەي نەسرى تايىر①».
مەلەكلەرگە دېدىكىم: «ئەي مەلائىك،
قويۇڭلار ئاسمانلارگە ئارائىك.»
دېدى دەۋزەخقە: «يوق قىلغىل ھەرارەت.
بۇ كېچە كۆيمەسۇن ئەھلى شەرارەت.»
دېدى جەننەتكە: «زىينەت قىل ئۆزۈڭگە،
كى سۇرگىل غازەۋۇ ئوسمە يۈزۈڭگە.»
دېدى تۇبىغە: «يۇغىل بەرگۇ شاخىڭ،
قىلىپ تەئجىل تەرك ئەيلەپ تەراخىڭ②.»
دېدى ئاندىن كېيىن: «ئەي ئەرشى ئەئزەم،
ئۆزۈڭدىن ئەۋجى رىفئەت ئەيلەگىل كەم.»
دېدى لەۋھۇ قەلەم، كۇرسىغە داغى:
بولۇڭلار ھەر بىرىڭلار تۇرفە باغى.»
سىرافىلغە دېدىكىم: «ئەي سىرافىل،
بۇ كېچە سۇرنى جايىدا قويغىل③.»
خىتاب ئەتتى داغى: «ئەي قابىزى رۇھ،
بۇ كېچە قىلماغىل ھېچكىمنى مەجرۇھ.»
مىكائىلغە دېدى: ئەي قاسىمى رىزق،
دەرەڭ قىل كەيلى ئەھلى تائەتۇ فىسق④.»
دېدى جىبرىلغە: «ئەي نامۇسى ئەكبەر،
مۇزەييەن قىل ئۆزۈڭگە بالۇ شەھپەر.
ئېرۇر بۇ كېچە نۇرى سۇبھى سادىق⑤،
بولۇر خۇرشىد ۋەسلىغە مۇۋافىق.

---

① قول يازما نۇسخىدا بۇ سۆزنىڭ ئۇدۇلىغا «تۆرتۇنچى ئاسماندا بىر يۇلدۇزنىڭ نامى» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىسىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «ھەرەكەت ئەيلەپ، جىلۋەگەر بولغىل» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

③ بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەئنى تەۋازۇئ بىلە بول» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

④ قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەئنى تەقسىمى رىزقىغە **مەسئۇل** بولمە» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

⑤ بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «كىنايە ئەز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

بارىپ جەننەتكە ئايغىل بىر بۇراقى،
كى بولغاي كۆڭلىدە دەردۇ فىراقى.
سۇغارغىل ئانى كەۋسەر ئابى بىرلە،
سۇپۇرگىل كاكۇلۇڭنىڭ تابى بىرلە.
ياپۇغ قىلغىل ئاڭا جەننەت ھەرىرىن،
داغى سەپ ئۇستىگە جەننەت ئەبىرىن.
قىلىپ ھەر نەرسەدىن ياخشى مۇزەييەن،
رەفىق ئەيلەپ ئۆزۈڭگە بىر نەچە تەن.
نۇزۇل ئەت ئاسماندىن يەر تەرەفكە،
يېتەرسەن بۇ كېچە ئانداغ شەرەفكە.
كى مۇندىن ئىلگەرى، مۇندىن كېيىن ھەم،
مۇنىڭدەك خىزمەتى يوقتۇر مۇكەررەم.
تۈشۈپ يەرگە جەھاننى دەۋر قىلغىل،
كى ئاندىن يەسرەبى بەتھاغە بارغىل.
ئۇ يەردە بار «قۇرەيش» ئاتلىغ قەبىلە،
قەبىلە ئىچرە بىر بەيتۇل - جەلىلە.
مۇتەللىپ نەسلىدىن بىر نەۋجەۋانى،
غەرىبۇ مۇزتەرىب ئازۇردە جانى.
ئىرۇر تالىب ۋىسالىمغە بەغايەت،
قىلۇرمەن بۇ كېچە ۋەسلىم ئىنايەت.
ئىشى دائىم ۋىسالىمنى تەلەبدۇر،
جەمالىم شەربەتىگە تەشنە لەبدۇر.
دىلىدا بار ئانىڭ كۆپ ئارزۇسى،
جىگەر خۇنابىدىن دائىم ۋۇزۇسى.
ھەرىمىم كەئبەسى ئانىڭغە مەتلۇب،
كۆرەر ئۆز جانىدىن ۋەسلىمنى مەھبۇب.
بولۇپ بۇ كېچە ئانىڭ مىيزبانى،
قىلۇرمەن خىلۋەتىمدە مېھمانى.
سالىپ دەستۇرخان ئالدىغە ھەدسىز،
تىزىپ نېئمەتلەرىم خانىن ئەدەدسىز.
قىزىتىپ ئىشق ئوتىدىن بەزمە ئۈلفەت،
تۇتۇپ ئىلكىم بىلە جامى مۇھەببەت.
ئارادىن مۇرتەفەئ ئەيلەپ نىقابىم،
قىلىپ زاھىر جەمالى ئافتابىم.
قىلىپ مەستى ئەبەد، ھالىن سورارمەن،
نەكىم ئەرز ئەيلەسە ئاڭلاپ تۇرارمەن.
بېرۇرمەن ھەرنەكىم قىلسە تەلەب ئول،
قالۇر ھەيرەتدە لۇتفۇمدىن ئەجەب ئول.
بارىپ يەتكۇر سەلامى بىنىھايەت،
ئۆي ئىچرە كىرمەگىل بولماي ئىجازەت.
ئىجازەتدىن كېيىن تەشرىف قىلغىل،
بۇ مېھمانخانەگە تەكلىف قىلغىل.»
يېتىشكەچ جىبرەئىلغە بۇ سەئادەت،
ئۇچۇپ جەننەت سارى قىلدى ئىرادەت.
كىرىپ جەننەتكە كۆردى بىر بۇراقى،
باشى گەۋھەر ئىدى، ئالتۇن تۇۋاقى.
كۆزى مەرجان، لەبى ياقۇتى ئەھمەر،
تىشى دۇردىن، قۇلاغى مۇشكى ئەزفەر.
ئىدى سۇنبۇل بىلە گۇل دۇممۇ يالى،
مۇزەييەن ھۇردەك دىلكەش جەمالى.
زەمىنغە باسماغان ئانىڭ ئاياغى،
ئۇچاسى كۆرمەگەن ئاسىبى داغى.
ئۆزى فىكرەت قۇشىدىن چۇستۇ چالاك،
كۆزى ياشلىغ دىلى بىھەد ئەلەمناك.
كېلىپ رۇھۇل - ئەمىن بەردى سەلامى،
يەتۇردى ھەقتەئالانىڭ پەيامى.
داغى ئايدى مۇھەممەددىن خەبەر ئول،
ئىشىتكەچ كۆپ سۆيۈندى شاھى دۇلدۇل.
ئىچۇرۇپ سۇ ئاڭا كەۋسەر كۆلىدىن،
ئۇچاسىغە ياپىپ جەننەت جۇلىدىن.
بېرىپ زىينەت ئاڭا ئىمكاندىن ئارتۇق،
نەكىم ئايسام داغى ئايغاندىن ئارتۇق.
ئالىپ يەرنىڭ يۈزىگە بولدى نازىل،
قىلىپ يەر ئۇستىدە سەيرى مەنازىل.
كېيىن دەم قىلدى بەتھاغە ئىرادە،
دەر ئېيىردى: «قايدادۇر ئول شاھزادە؟»
ئىدى ئول كېچە ئول شەھنىڭ مەكانى،
ئەسىھ قۇل ئىچرە بەيتى ئۇممۇھانى.
بارىپ ئېيىردى كۆزى ئۇيقۇغە ئانداغ،
كى ئېيىردى كۆز يۇمۇغلۇق كۆڭلى ئويغاغ.

ئىجازەت بىرلە ئۇل شىرىن شەمايىل،
سەئادەت ھۇجرەسىغە بولدى داخىل.
ئىشىت، سامىئ، بۇ يەردە نۇكتەئى خۇب،
ئەجايىب نۇكتەكىم شىرىنۇ مەرغۇب.
خۇدايى لامەكان ھەيبى تەۋانا،
ئىرۇر ھەر ئىشقە بولماس چاغدا دانا.
كى ئۇل كىچە ئۇچۇن ئىلىمدە مەئلۇم،
قىلىپ رۇھۇل-ئەمىندىن سەلبى مەئدۇم.
ۋۇجۇدۇ ئاتىنى قىلغاندا مەقدۇر،
قىلىپ ئىردى ئانىڭ جىسمىنى كافۇر.
كى تا ئۇل شاھى ئەۋ ئەدنايى تۇربەت،
بۇ كىچە ئۇيقۇدىن گەر تاپسە راھەت.
ئويا تماقدىن ئۇيالۇر جىبرەئىلىم،
بۇ كەلگەندىن خەبەر تاپماس خەلىلىم.
تۇتۇپ ئاتىن چاقىرماقدىن ئۇيالغاي،
بولۇپ بىچارە، كۆپ ھەيرەتدە قالغاي.
بۇ كىم جىسمى ئانىڭ كافۇر بولسە،
قاچانكىم سۆزلەمەك مەئزۇر بولسە.
ئاياغىنە سۈرۈپ جىسمىنى ئۇل دەم،
قىلىپ كافۇردىن ئۇيقۇ ئوتىن كەم.
ھەبىبىم جىسمىنى بىدار قىلغاي،
ھەدىسى كەشفى بۇ ئەسرار قىلغاي.
چۇ كۆردى ئانى دىل نامۇسى ئەكبەر،
ياتىپدۇر ئۇيغۇ ئىچرە ۋەردى ئەھمەر.
ئەدەب بىرلە ئاياغى سارى كەلدى،
كۆزىدىن ياش بۇلاغى جارى كەلدى.
كەفى پايىغە بەس سۈركەپ يۈزىنى،
بىلىندۇردى مۇھەممەدكە ئۆزىنى.
ئويانىدى شۇل زەمان ئۇل شاھى لەۋلاك،
قىيام ئەيلەپ تەھارەت ئەيلەدى پاك.
ئىشىتكەچ خۇش خەبەر رۇھۇل-ئەمىندىن،
فەلەككە بولدى ئازىم بۇ زەمىندىن.
قىلىپ ھازىر بۇراقى خۇش ئىنانىنى،
چىقارىپ ئۇستىگە شاھى جەھاننى.
ئالىپ چۇلبۇرنى جىبرىل سەبۇك پەر،
ئالىپ يۈردى مۇھەممەدنى باسىپ يەر.
يۈرۈپ ئاندىن بۇراقى بەرقى رەفتار،
كىشى بولغۇنچە يۈرمەكدىن خەبەردار.
كېتۈردى مەسجىدى ئەقساغە ئانى،
ئۇ يەردە تۇردىلار ئەندەك زەمانى.
يىغىلدىلار نەبىلەر رۇھى شول دەم،
دېدىلەر: «مەرھەبا» ۋۇ «خەيرى مەقدەم».
كۆرۈشۈپ بارچە بىرلە قىلدى ئۇلفەت،
ئىمام ئولدى ئوقۇدى ئىككى رەكئەت.
داغى دەپ «ئەلۋىدائ» ئاندىن ئۆرۈپ پەر،
فەلەك پەيماىلىغ قىلدى قويۇپ يەر.
بۇراق ئەيلەر ئىدى يۈرمەكدە تەئجىل،
جىلاۋىدا سۇدۇس گوياكى جىبرىل.
يېتىشتىلەر بىرىنجى ئاسمانغە،
بىلىندى كەلگەنى دەرۋازەبانغە.
ئاچىپ دەرۋازەنى تەئزىم قىلدى،
ئەدەبدىن تاشقارى تەكرىم قىلدى.
ئىشىت سامىئ بۇ ناقىلدىن رىۋايەت،
ئەمەس قىلماق فەلەك زىكرىنى ھاجەت.
مەلائىكدىن دېمەسىمىز بىز داغى سۆز،
سەيرىنى كۆر بارىپ، ئەي ساھىبى كۆز.
ئۆتۈپ ئاندىن ئىكىز بىر يەرگە يەتتى،
ئەمەس يەر، قەلئەئى مەرمەرگە يەتتى.
ئىدىكىم بۇ ئىكىنجى ئاسمانى،
بار ئىردى ئاندا ھەم دەرۋازەبانى.
بىلىپ ئۇل ھەم ئىشىكنى ئاچتى ئۇل دەم،
سەلام ئەتتى پەيغەمبەرگە بولۇپ خەم.
ئۈچۈنجى ئاسمان بولدى نەمايان،
مۇنىڭدىن ئۇل تەرەپ كەتتى شىتابان.
ئۈچۈنجى ئاسمانغە بولدى ۋاسىل،
مەلائىك ئارزۇسى بولدى ھاسىل.
ئۆتۈپ تەئجىل بىرلە بۇ فەلەكدىن،
يېتىپ تۆرتۈنجىگە سوردى مەلەكدىن،
كى «ئەي دەربان، بۇ يەر قايسى فەلەكدۇر،
مۇنىڭدا بارچەدىن كۆپرەك مەلەكدۇر؟»

دېدى دەربانكى: «ئەي جانلار فىدايىڭ،
بىلۇر ياخشى بۇ ئىشلارنى خۇدايىڭ.»
ئۆتۈپ ئاندىن مەقامغە ئۇلاشتى،
ۋۇجۇدى جىبرەئىلغە ئوت تۇتاشتى.
بولۇپ لەرزان دېدىكىم: «يامۇھەممەد،
بۇ يەردىن ئۆتكەلى يوقتۇر ماڭا ھەد.»
بۇ يەردە بولدى پەيدا مۇرغى رەفرەف،
دېدى: «يا ئەھمەدا، قويغىل ماڭا كەف»
بۇراق ھەم جىبرەئىل ھەم مۇندا قالدى،
ئىشار تلەر تۇلاكىم مۇندا قالدى.
ئۇچۇپ رەفرەف چۇنان بولدى شىتابان،
فەلەكلەر سۇرئەتىدىن بولدى ھەيران.
ئۆتۈپ توققۇز فەلەك يەتتە سەمادىن،
خىتابى ئاڭلادى: «كەل» دەپ خۇدادىن.
قەدەم يۆتكەر ئىدىكىم ئاندا ئول نۇر،
سەمانىڭ كەھرەبا قىلغان كەبى زور.
دېمە، سامېئكى، سەن تەھقىر قىلدىڭ،
سەمانۇ كەھرەبا تەفسىر قىلدىڭ.
غەرەز بارماقداكى تەئجىل - ئوقدۇر،
سەمانۇ كەھرەبانىڭ دەخلى يوقدۇر.
ئەلاھازاكى ئول ساھى فەلەك يول،
ئىدى ئول كېچەسى ئانداغ خۇدا جول.
كى ھەربىر لەھزەدە يۈزمىڭ ھىجابى،
كېسىپ، ئول بەزمى ئۇلفەت ئافتابى،
ئۇلاشتى ئەرشى ئەئزەمگە بەناگاھ،
ئۇچۇن ئول ئەرشى ئەئزەم كەتتە دەرگاھ.
مۇبارەك كەفشى سالماقلىقىنە تۇردى،
ئۇشۇلدەم بۇنىڭداكىم شۇئلە ئۇردى:
«ئايا ئەھمەد، ئاياغدىن ئالمە نەئلەين،
ئاڭادۇر خاكى نەئلىڭ سۇرمەئى ئەين.»
بۇ يەردە بار ئېرۇر بۇزۇرگ لەتىفە،
كى مۇسا ھەم ئىدى مۇرسەل خەلىفە.
زۇھۇر ئەتكەن چاغىدىن تا رۇجۇئى،
ئىدى دەريا كۆزى ئىچرە دۇمۇئى.
دەر ئېردى دائىماكىم: «رەببى ئەنزەر،
كى ھۇسنۇڭ لەمئەسىدىن قىل مېنى پەر.»
كېلۇر ئېردى ئىدا ھەر ئايىسە ئانىي،
جەۋابى باسەۋابى «لەن تەرانى.»
بۇ ئەھمەد ھەم ئانىڭدەك بىر نەبىدۇر،
رىيازى مەئرىفەتنىڭ گۇلشەنىدۇر.
مۇڭا مۇنداغ قىلۇر لۇتفۇ كەرەمنى،
ئاڭا ئانداغ سالۇر ھەجرۇ ئەلەمنى.
داغى مۇسا چىقاردا تۇرى سىينا،
نىدايى كەفش سالماق بولدى ئىما.
كى تا بىلگەي ھەمە مەۋجۇدۇ مەخلۇق،
بۇ ئاشىقدۇر مۇھەممەد ئېردى مەئشۇق.
چۇ يەتتى بۇ نىدايى با شەرافەت،
كەفش ئالماسدىن ئول نۇرى ھىدايەت.
چىقىپ ئەرش ئۈستىگە ئۆتتىلەر ئاندىن،
خەبەردار ئولدىلاركىم لامەكاندىن.
كۆرەر ئول لامەكان ئانداغ مەكاندۇر①،
كى ئاندا نە مەكانۇ نە زەماندۇر.
ئىگىز يوق پەست يوق چەپ بىرلە ئوڭ ھەم،
كېچە - كۈندۈزمۇ يوق ئىلگەرى - سوڭ ھەم.
شەمال يوق، ئوتەمۇ يوق، تۇپراقۇ سۇ يوق،
شەجەر يوق، گۇلمۇ يوق ھەم رەڭگۇبۇ يوق.
قالىپ ھەيرەتدە بىلمەي قالدى ئۆزنى،
نە ئۆزكىم، بىلمەس ئېردى قاشۇ كۆزنى.
داغى ئولدەم ئىدا كەلدىكى: «ئەھمەد،
يەقىن كەلگىل، يەقىن كەلگىل، مۇھەممەد.»
بولۇر ئېردى زىيادە ئانچە ھەيرەت،
«يەقىن كەلگىل» دېگەچ ئول رەببى ئىززەت.
بۇ ھەيرەتدە كەرەم قىلدى خۇداۋەند،
نىدايى: «ئەھمەدا، كۆزدىن كۆتەربەند.

---

① قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ سۆز «نىھاندۇر» ئېلىنىپ، ئۇنىڭ ئۇ- دۇلىغا «بەمەئنى خىلاۋەت» دەپ ئىزاھات بېرىلگەن. ھاشىيەدە بولسا يۇقىرىقىدەك ئۆزگەر- تىلگەن.

کی قىلغاي تا تەجەللی زاتی پاکىم.
کۆرۈپ بىلگىلکی مەن کىم سەن داغی کىم.»
دېدی ئەھمەد: «خۇدايی پاکدۇرسەن،
کی مەن بىر بەندە ھەيرەتناکدۇرمەن.»
ئوشۇلدەم ئالدی بۇرقەئنی يۈزدىن
تەجەللی قىلدی نۇرىنی ئۆزدىن.
مۇھەممەد نۇری ئول نۇرغە قوشۇلدی،
ئىککىلىك يوق بولۇپ بىرلىكدە بولدی.
بولۇپ دەريايی ۋەھدەتکە ئەجەب غەرق،
ئۆزىنىڭ بارۇ يوقىن قىلمادی فەرق.
ئەھەددىن تۈشتی چۇن ئەھمەدکە نۇری،
ئەھەد بولدی بۇ ئەھمەدنىڭ زۇھۇری.
ئەھەد ئەھمەدکە قىلدی مىيزبانلىق،
بۇ ھەم قىلدی ئەھەدکە مېھمانلىق.
يايىپ دەستۇرخان کۆپ قىلدی ئىنئام،
«نېچۈك دەستۇرخاندۇر؟» دېمە، ئەي خام.
تۆکۆپ ئالدىغە نېئمەتھايی ئەسرار،
مۇھەببەت شيۋەسىنی قىلدی ئىزھار.
يەدی قۇدرەت بىلە مەي تۇتتی بىر جام،
مۇھەممەد بولدی نۇش ئەتکەچ سۇچۈك کام.
ئىچىپ مەينی تولا قىلدی تەھسيەت،
ئەھەددىن کەلدی ئەھمەد ساری رەھمەت.
مۇھەممەد کۆردی ئول ھالەت خۇدانی،
«نېچۈك کۆردی؟» دېمە، قوي ماجەرانی.
خۇدا ئايدی داغی: «ئەي غەرقی دىيدار،
نە کەلتۈردۈك، نە تۇرلۇك ھاجەتىڭ بار؟»
دېدی ئەھمەد: «خۇداۋەندا، بىلۇرسەن،
نە قىلساڭ سەن ئانی ياخشی قىلۇرسەن.
ئەمەس ھەر بەندەگە ئۆزىچە کەلمەك،
بۇ يەڭلىغ بارگەھدە نۇکتە سۇرمەك.
کېلىپدۇرمەن سېنىڭ لۇتفۇڭ بىلە مەن،
تىکەن ئېردىم بولۇپمەن ئەسرۇ گۇلشەن.
ۋەلې سورغاچ ئۆزۈڭ ھاجەتلەرىمنی،
دېمەي ئىمکانی يوق غايەتلەرىمنی.
کی ئاختاردىم، خۇدايا، بارچە ئالەم،

تاپاي دەپ دەرگەھىڭغە تۇھفەئی کەم.
تاپالماي ھېچ نېمە دەرگەھىڭە لايىق،
کۆزۈمنىڭ ياشىدەك نەرسە مۇۋافىق.
تۇمەن مىڭ ئەجزئىلە کەلتۈردۈم ئانی،
شۇبۇدۇر بارۇ يوقۇمنىڭ بەيانی.
خۇداۋەندا، ئەگەر ھاجەت سورارسەن،
بەيان قىل، دەپ کەرەم ئەيلەپ تۇرارسەن.
مېنىڭ ھاجەتلەرىمنىڭ سانی يوقتۇر،
بارىنی بەرمەسەڭ ئىمکانی يوقتۇر.
کی بەرسەڭ سەن ماڭا ئۇممەتلەرىمنی،
ئەگەرچە قىلمامىش سۇننەتلەرىمنی.
ئۇلارنی باشلابان جەننەتکە کىرسەم،
ئۇلارنىڭ ھەرنە ئەھۋالىنی بىلسەم.»
دېدىکىم ھەق تەئالا: «ئەي نىکۇ خوي،
يېمە ئۇممەت غەمىن تاشلاپ ماڭا قوي.
قىلۇرمەن ھەرنە قىلسام مەن ئۇلارگە،
تەرەددۇد قىلمە ئەھۋالىن بىلەرگە.»
دېدی: «يارەب، ئۇلار بىچارەدۇرلار،
گۇنەھنىڭ دەشتىدە ئەۋۋارەدۇرلار.
تىلەرمەن ئۇممەتىم يازۇقلارىنی،
کۆچۈرگىل مەن ئۈچۈن بار ـ يوقلارىنی.»
يېتىشتی ئېرسە مۇنداغ مېھرىبانلىغ،
کی «ئۇممەت گەرنېچە قىلسە يامانلىغ.
ئۇلارنی قىلماغۇم رەسۋا جەھاندا،
تۇتارمەن ئەيبۇ ئىسيانىن نىھاندا.
قاچان قىلسام قىيامەت بۇ جەھاننی،
قىلۇرمەن مەغفىرەت مەن خاھلاغاننی.»
دېدی ئەھمەد يەنە: «بارا، خۇدايا،
ئېرۇر سەندىن کەرەم بىرلە ئەتايا.
ماڭا تا ئۆتمەسەڭ ئۇممەت گۇناھىن،
ماڭا تاپشۇرماساڭ زىللی پەناھىن.
کۆتەرمەسمەن باشىمنی سەجدەگەھدىن،
داغی يانمام کەرەملىك بارگەھدىن.»
خىتاب ئەتتی يەنە ئول ھەيیی قادىر،
دېدىکىم: «ئەھمەدا، قىل ئۆزنی سابىر.

كى قىلغۇم ئۇممەتىڭنى ئۇچ فەرىقە،
ساڭا بەرگۈم بىرىنى ھەر تەرىقە.»
يەنە ئول سەييىدى سۇلتانى ئەبرار،
قويۇپ باش سەجدەگەھكە يىغلادى زار:
«كەرىما، ھەيىيى قەييۇما، سەبۇرا،
رەھىما، جۇرمى بەخشايا، غەفۇرا.
ئەتا قىل ئۇممەتىمنىڭ بارچەسىنى،
يەنە ئول ئىككى قالغان پارچەسىنى.»
يەنە يەتتى خۇدادىن بۇ خىتابى،
كى «ئەي سائەت كۆزىمنىڭ ئافتابى.
كۆچۈردۈم مەن يەنە بىر پارە ئۇممەت،
ئۇلارغە ئەيلەگۈمدۇر لۇتفۇ رەھمەت.»
داغى يىغلادى پەيغەمبەر بەغايەت،
تىلەر ھەقدىن كەرەم بىرلە ئىنايەت.
دېدىكىم: «ئەي خۇداۋەندى جەھاندار،
مېنىڭ سەندىن بولەك ياخشى كىمىم بار؟
ئېرۇرسەن مېھرىبان پەرۋەردىگارىم،
سېنىڭدۇر جىسمۇ جانۇ يوقۇ بارىم.
مېنىڭ ئۇممەت ئۇچۇن تۇرلۇك غەمىم بار،
ئۇلارنىڭ ھالىدىن كۆپ ۋەھشەتىم بار.
كۆچۈر قالغان يەنە بىر پارەنى ھەم،
كى چىقسۇن خاتىرىمدىن بۇ ئۇلۇغ غەم.»
دېدى ھەق: «ئەھمەدا، غەم قىلمە ئاندىن،
ئېرۇر ئۇممەتىدە كۆپ ياخشى - ياماندىن.
ئۇلار سەندىن ئەمەسدۇر، مەن يارتقان،
ئۇلار كەلتۇرسە سىدقى بىرلە ئىمان.
يەنە تەرك ئەتمىسە مەن بۇيرۇغانىنى،
يىراق قىلسە ئۆزىدىن ھەر يامانىنى.
قىلۇرمەن دەۋزەخ ئوتىدىن ئەمان مەن،
كى مەن سەندىن ئۇلارغە مېھرىبانمەن.»
دېدى ئەھمەد خۇداغە: «ئارى، ئارى،
ئېرۇرسەن بارچەنىڭ پەرۋەردىگارى.
كەرەم ئەيلەپ ماڭا، ئەي پادىشاھىم،
قەبۇل ئەيلەپ مېنىڭ ئەفغانۇ ئاھىم.
ماڭا بەرگىل ھەممە ئۇممەتنى بول كۆن،
سوراي ياخشى - يامانىنى مەن ئول كۆن.»
دېدى: «يا ئەھمەدا، كۆپ قىلمە قايغۇ،
دېمە بۇ بادەدە كۆپ مۇنچە ئۇ - بۇ.
بېرۇرمەن رۇزى مەھشەردە ساڭامەن،
كى سەن مەندىن ئۇ كۈن رازى بولۇرسەن.»
بولۇپ خۇشھال ئۇ سەرۋەر قويۇپ باش،
تۆكۈپ ئىككى كۆزىدىن بىمەدەد ياش.
ئەدا قىلدى خۇداغە شۇكرى ئېھسان،
ئىشارەت يەتتى ھەقدىن: «ئەمدى قوپ يان.
بارىپ ئەمدى تەماشا ئەيلە جەننەت،
بارىپ كۆرگىل ھەممە ئاسارى رەھمەت.
بولۇپ فارىغ داغى دەۋزەخ سارى بار،
بارىپ ئول يەردە كۆرگىل جايى ئەشرار.
داغى سەير ئەيلەگىل توققۇز فەلەكنى،
نېچۆك خەلق ئەيلەمىشدۇرمەن مەلەكنى.
يەنە كۆرگىل بارىپ ئەرۋاھى ئادەم،
قەلەمنى، لەۋھىنى، كۆرسى بىلە ھەم.
كۆرۈپ فىكر ئەيلەگىل ئاسارى قۇدرەت،
نە يەڭلىغدۇر، نە تۇرلۇكدۇر، نە قىسمەت
بىل، ئەي مۇرغى فەلەك پەيما سەبۇكبار،
ھەققەت ئاشيانىدىن خەبەردار.
مۇھەببەت جامىدىنكىم چۇن مەي ئىچتىڭ،
لىباسى مەستلىغ قەددىڭغە بىچتىڭ.
داغى پەرۋاز ئۇرۇپ ئەرش ئۇستىگە بار،
مەئارىدىن خىرمەنىدۇر ئاندا تەييار.
يىگىل ئول دانەدىن قانچە تىلەرسەن،
نە ئول مىقدارىكىم ھەددىن ئۆتەرسەن.
تەرىقى ئاسمانلارىكىم تۇرۇپدۇر،
مەلائىكلار ئانىڭ بىرلە يۈرۈپدۇر.
بۇ يوللارنى كېزىپ ھەددىنى بىلگىل،
بۇ يول قەتئىدە خەم بولغىل، ئېگىلگىل.
بارىپ مۇشتاقلارغە جام تۇتقىل،
شەرىئەت قەسرىدە ئارام تۇتقىل.
چۇ كۆردۈك مۇنچەنى مەستى ئەبەد بول،

يوق ئەت ئەھمەد، ئەگەر بولساڭ ئەھەد
بول①.
دېگىل ئۈممەتلەرىڭغە، يا مۇھەممەد،
سەلامى شەۋقى بىئەندازە، بىھەد.
ئۇلار ئەھدى ئەيلەسۇنكىم بۇ جەھاندا،
ئۆزىنى تاپماغاي ھەرگىز ياماندا.
نە قىلساڭ سەن، ئانى قىلسۇن ئۇلار ھەم،
بىرەر دەم بولماسۇن دۈشمەنگە ھەمدەم.
داغى بىر يىلدا ئالتە ئاي رۇزە تۇتسۇن،
دىلىنى رۇزە شەمئىدىن يارۇتسۇن.
يەنە ھەر كۈندە ئەللىك ۋەقت نەمازىن،
ماڭا ئەيلەسۇن ئەجزۇ نىيازىن.
مەن ئايغانىنى قىلىپ ئىخلاس بىرلە،
بۇيان كەلسۇن تەرىقى خاس بىرلە.
نەكىم قىلمە دېدىم ئەلبەتتە ئانى
دېسۇن باردۇر مۇنىڭ بىزگە زىيانى.
يىراق بولسۇن ئانىڭدىن، تا قىيامەت
كېچەرمەن مەن، قىلۇرسەن سەن
شەفائەت.»
مۇنىڭدەك يۈز تۈمەن ئەسرارى پىنھان،
ئەھەددىن ئاڭلادى ئەھمەد نەمايان.
قاچانكىم ئەمرى «ديان» يەتتى خۇدادىن،
خۇدايى لامەكان بىئىنتىھادىن.
كېيىن قويدى قەدەم ئەھمەد ئۇشۇل دەم،
بۇ يەڭلىغ مەرھەمەتدىن شادۇ خۇررەم.
بارىپ سەير ئەيلەدى بوستانى جەننەت،
كۆرۈپ شۈكر ئەيلەدى مىڭ قىسمى
نېئمەت.
نۇ يەردىن كەلدى دەۋزەخ سارىغە ئول،
ئىدى رۇھۇل-ئەمىن باشلاغۇچى يول.
كۆرۈپ دەۋزەخنى كۆپ بولدى ھەراسان،
دېدى: «بارا، خۇدايا، ئەيلە ئاسان.»
داغى سەير ئەيلەدى ئول ئاسمانلار،
ھەمە قۇددۇسىيان، سۇبھۇھىيانلار.
كېلىپ لەۋھۇ قەلەم، كۇرسىنى داغى،
بۇ ئۈچىنى كۆردى گويا چار باغى.
ئەجايىبدىن - ئەجايىب بولدى ھەيران،
بۇ ھەيرانلىق بىلەن ئول ماھى تابان.
قىلىپ تەھسىن ئانىڭ قۇدرەتلەرىغە،
زىخەيرە كۆپ ئالىپ ئۈممەتلەرىغە.
يانىپ يول ئۆزرە مۇساغە يولۇقتى،
تانۇشالىق تانۇشماق بىرلە قوپتى.
دېدى مۇسا: «قايان باردىڭكى، ئەھمەد؟»
دېدى بارغان يەردىن بىر - بىر مۇھەممەد.
بەيان قىلدى ھەمە ئۈممەت ئىشىنى،
نە يەڭلىغ مەرھەمەتلەر كۆرمىشىنى.
نەمازۇ رۇزەنىڭ مىقدارىن ئايتتى،
بۇيۇرغان ئەمرىلەرىنىڭ بارىن ئايتتى.
دېدى مۇسا: «بۇ يەردىن، ئەھمەدا، يان،
ئېرۇر ئۈممەت بەسى ئاجىز مىزاجان.
داغى بارىپ ئۇلار ھالىن بەيان قىل،
كۆزۈڭنىڭ ياشىنى بىھەد رەۋان قىل.
دېگىل.‹ئەي زۇلكەرەم، مەئبۇدى يەكتا،
كۆڭۈلگە بۇ تەمەننا بولدى پەيدا.
كى ئۈممەتدىن يەنە ئەندەك غەمىم بار،
ئەمەس ئەندەك داغى بىھەد كەمىم بار.
ئەگەر پۈتكەرمەسەڭ بۇ كەملەرىم سەن،
يانىپ مۇندىن قۇرۇغ، كىمدىن تىلەرمەن.›
دېسە ئول،‹غەم نەدۇر ئول، كەم نەدۇر ئول،›
‹نەمازۇ رۇزە،› دەپ ساھىب نەدەم②بول.
بۇ سۆزدىن ئول رەسۇلى شاھى ئەبرار،
فىراقۇ دەردى ئۈممەتكە گىرىفتار.

① قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەئنى مەيدە فەنا بولۇپ بەقا ھاسىل قىل» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ سۆز «سابىت قەدەم» دەپ يېزىلغان، ھاشىيەسىدە يوقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەن.

AltunOq

تەھىيەت بارىگاھىغە قويۇپ يۈز،
دېدى مۇسا بەيان ئەتكەن ھەممە سۆز.
نىدايى مەرھەممەت كەلدى خۇدادىن،
دەلىلى بەندەگانى بىنەۋادىن.
كى «بەردىم، ئەھمەدا، بۇ مەتلەبىڭنى،
تىلەپ تەبرەتمەگىل ئەمدى لەبىڭنى.»
«سىيەر» دانالارى ئايتىمىش ئانىڭدا،
كى مۇسا ئايغان «ئەي ئەھمەد، يانىڭ»دا.
يانىپ بارىپ، بارىپ ياندىكى ئۈچ يول.
ئۈچۈنچىدە تىلەكى بولدى مەقبۇل.
نەمازدىن كۈندە بەش يول فەرز بولدى،
مۇسۇلمانغە ئەداسى قەرز بولدى.
قىرق بەشنى مۇئاف ئەتتى خۇداۋەند،
پەيەمبەر بىنەھايەت بولدى خۇرسەند.
بەشى كەم بولدى ئالتە ئاي رۇزەدىن ھەم،
تىفەيلى ئىززەتى ئول فەخرى ئالەم.
دېدى مۇساغە بۇ ئەسرارلارنى،
خۇدايىمغە دېگەن گۇفتارلارنى.
دېدى مۇسا: «داغى يانساڭ ئىدى خوب،
ئىبادەت نىكۆەتى ئۇممەتكە مەرغۇب.»
دېدى ھەزرەتكى: «بەسدۇر، ئەي بەرادەر،
بۇ يانماقلاردا كۆپ باستى مېنى تەر.
داغى نىكۆەت دېمەكلىكە ھەيادۇر،
ۋەگەرنە ھەرنەكىم دېسەم رەۋادۇر.»
بۇ يەڭلىغ كۆردى بەھەد مېھرىبانلىغ،
دېدى: «يا رەب، كۆڭۈل تاپتى ئەمانلىغ.»
ئالىپ رۇخسەت خۇدادىن ياندى ئول شاھ،
چىقىپ ئالدىغە تۇردى مېھر ئىلە ماھ.
ئەتارۇد، مۇشتەرى، جەۋزاۋۇ بەھرام،
زۇھەل، سەرتان بىلە زۇھرايى خۇش فام.
داغى مۇندىن بۆلەك ساھىب بۇرۇجان،
مەلائىكلەر بىلە ئەرۋاھى ئىنسان،
مۇبارەكبادلىقلار قىلدى ئانى،
دېدى: «ئەي ئالەملەرنىڭ ئەمانى؛
جەمالىڭغە بەسى مۇشتاق ئىردۈك،
خۇدادىن مەقدەمىڭنى دائىم تىلەردۈك.
بىھەمدۇللاھكى، ھاسىل بولدى مەقسۇد،
زەھى مەۋلا، زەھى بەندە، زەھى جۇد.»
بۇلاردىن خەيرباد ئەيلەپ پەيەمبەر،
فەلەكدىن ئۆردىلار يەر سارى شەھپەر.
جەھاننى دەۋر ئېتىپ بەتھاغە كەلدى.
يەنە ئول ھۇجرەئى ۋالاغە كەلدى.
كۆرەرلەركىم ئىشىك زەنجىرى لەرزان،
تۇرۇپدۇر گويىيا چىققاندەكى ئان.
داغى ياتقان ئورۇن ئىچرە قىزىقلىغ،
بۇرۇدەتدىن ئەمان ئېردى ئىسسىغلىغ.
كېلىپ شۇكرانەلەر قىلدى خۇداغە،
قويۇپ يۈز ئاستانى كىبرىياغە.
تاڭ ئاتقاندا ھەرەمگە قىلدى تەشرىف،
يەقىن بىرلە يىراقنى ئەتتى تەكلىف.
جەمىئى كۆرگەننى قىلدى ئىزھار،
يەقىن تەھسىن، يىراقلار قىلدى ئىنكار.
سۆزۈم بار، تۇت قۇلاق، ساھىبى رەمانى،
بۇ گۇلشەن گۇللارىنىڭ باغبانى.
كى مەۋلانا مۇئمىن ئول دۇررى ناياب،
ئىشارەتلەر پۈتۈپدۇرلار نەچە باب.
بىرى بۇدۇر ئۇلاردىن، ئەي نىكۇ ھال،
كى شەھبازىكى تۇتسە گەر پەرۇ بال①،
قايۇ سەييادكىم سەيد ئەتسە ئانى،
ئوي ئىچرە ھەبس ئېتىپ قەيد ئەتسە ئانى.
پۈتۈنغە باغلاسە چۈبى ئاغىر ھۆل،
سۈيى ئول چۈبىنىڭ بولسە ئەگەر كۆل.
ئۈچ ئالماس جانۋەر تاكىم نەمى بار،
قاناتۇ قۇيرۇغى يوقدەك غەمى بار.
مەگەر ۋەقتىكى بۇ خۇرشىدى ئەنۋەر،
ياغاچىنە بولسە ئون كۈن سايە گۇستەر.

① قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «كىتابى سىيەر» دېگەن ئىزاھات قوشۇپ قويۇلغان.

يىنىك بولغاچ ياغاچ پەرۋاز قىلغاي،
ئۆزىنى بەلگۈلۈك شەھباز قىلغاي.
يۇمۇپ ئاچقۇنچە كۆز كەزگەي جەھاننى،
تاپىپ كەلگەي ئۆزى كەتكەن مەكاننى.
ئانىڭدەككىم ۋۇجۇدى ئول شەھەنشاھ،
بۇ كىچە سىررىدىن ئىرمەسدە ئاگاھ.
ئىدى دۇرراجى باغىستانى ئىمكان،
تەبىئەت خانەسىدە بەند بولغان.
ئاياغىدا بەشەرلىك ھۆل ياغاچى،
بۇ زۇلمەتخانەنىڭ ئىردى سىراجى.
كۆڭۈل بەرمەي بۇ خانى بوستانغە،
تەپىدە ئەيلەر ئىردى لامەكانغە.
ۋەلې بولغاچ تەبىئەت قەيدىدە بەند،
بەشەرلىك چۇبىغە كۆچ ئۇرسە ھەرچەند؛
تىرەي ئىچكەچ مەئانى باغىدىن گۈل.
مۇيەسسەر يوق ئىدى پەرۋاز قىلماق،
ئۆزىدىن ئەفلاك ئارا شەھباز قىلماق.
قاچانكىم نۇرى ۋەھدەت ئافتابى،
باشىغە پەرتەۋىدىن سالدى تابى.
قۇرۇدى ئول ياغاچ بولدى سەبۇك سەڭ،
بۇ قىلدى لامەكان سارىغە ئاھەڭ.
ئۇچۇپ سەير ئەيلەدى ئول لامەكاننى،
كۆرۈپ كەلدى بارىپ ئىككى جەھاننى.
مۇنىڭدەك نۇكتەلەر كۆپدۇر «سىيەر»دە،
زەمان كەملىك قىلۇر دىيسەڭ بۇ يەردە.
كەل، ئەي ساقى، تۈگەندى ئەمدى مىئراج،
فەراغەت ئۇيقۇسىن تەرك ئەت، كۆزۈڭ ئاچ.
ئىبادەت جامىدا تۇتقىل ماڭا مۇل،

نازىمى بىباك ھەيرەتناك كۆڭلىگە تۈشكەن خەيالى خام ۋە فىكرى ناتەنجاملارىنى سەفھە ئەرسەسىدە جىلۋەگەر قىلىپ، مۇلاھىز ئەتمەك ئۇچۇن تەرتىب بەرگەن خەيالاتى ئەسرارى ھەقايىقكى، ئىبارەت دۇررى مەئانى ۋە مەئارىفدىن يەئنى ئول رەۋزەئى دىلكەش ۋە ھەدىقەئى مۇنەققەشكى،مەئارىف ۋە مەئانىدۇر. تۇرفە باغىدۇرلاركى، ھەربۇلبۇلى بىمار ۋە تۇتىئى شىرىن گۇفتاركى گۇلزارى تەمەنناسى بىلە پەرۋاز ئۇرغاندا، دىۋار ئۈستىدە- كى خاركى نەشتەرى ئابدادىن پۇر ئازارراقدۇر. باسىپ ئۆتمەگۈنچە تامدىن ئۆتەلمەس. ئەمما تامدىن ئۆتۈپ ئول گۈلزار گۈللارىنىڭ سۈنبۈلى تارىغە گىرىفتار بولسە،يۈز ئانچە دىل فىكارلىغ چەكسە ھەم تا مىنقارىن چۆمۈرمەگۈنچە كەتمەكنى ئىختىيار ئەتمەس،بەلكى ھېچ تەرەفكە كېتەلمەس، كەتسە ھېچ يەرگە يېتەلمەس

ئۆزىدىن بۇلبۇل كەبى تەير ئەيلەگەنلەر،
مەئانى باغىنى سەير ئەيلەگەنلەر.
بۇ يەڭلىغ ئەيلەمىشدۇر نۇكتەرانلىغ،
دىيمەيكىم نۇكتەرانلىغ، پۇر فىشانلىغ.
كى مەئنى باغىدۇر ئارىغە دىلكەش،
ئىبارەت تامىدۇر ئەسرۇ مۇنەققەش.
لۇغاتى رەڭ بەرەڭدۇر خارى ئانىڭ،
لەتايىفلار ئىرۇر گۈلزارى ئانىڭ.
گۈلى گۈلزارى مەزمۇنى بەدايىئ،
گۈلى بۇلبۇللارى ئەفكارى ۋازىئ.
بۇ گۈللار غۇنچەسى ئىرمىش دەقايىق،
ئاچىلغاندا زۇھۇر ئەتكەي ھەقايىق.
ھەقىقەتدە بۇ باغ مىئمارى ھەقدۇر،
مۇسەننىفلەر ئانىڭدىن بىر ۋەرەقدۇر.
مۇنى بىلگىل كىشى قىلسە ئىمارەت،
ئىمارەت يوقكى، باغى باتەراۋەت.
ئەگەر لاي بولماسە تامى پۇتەرمۇ،
كۆچەتسىز يەرنى ھىچكىم باغ دەرمۇ.
ئىمارەت مايەسى تۇپراق بىلە سۇ،
ئىمارەت لازىمدۇر ئۇ بىلە بۇ.

ياغاچ گەر بولماسا قايدا كۆچەتدۇر،
ئىرۇر باغ بولماقى ئانىڭغە مەقسۇر.
مۇھىتى تام بىلە بولماس زەمىن باغ،
ئەگەرچە تامىدۇر گويا ئىگىز تاغ.
مۇنى ئاڭلاپ داغى ئاڭلا ئىشارەت،
ھۇرۇف ئىرمىشكى خىشتى ھەر ئىبارەت.
ئىبارەت بولماسە مەئنى قاياندۇر،
ھەمە يوقلۇق بىلە كۆزدىن نىھاندۇر.
يوق ئىردىكىم ئىمارەتلەر جەھاندا،
ھۇرۇفۇ ھەم ئىبارەتلەر نىھاندا.
بار ئىردى قادىرى خەللاقى ئالەم،
ئۆزى ھىكمەت بىلە خەلق ئەتتى ئادەم.
قىلىپ ئادەم بىلە ئالەمنى ئاباد،
ئىمارەت ئەيلەمەككە قىلدى مۇنقاد.
قىلىپ ئادەمگە تىل بەردى كەرامەت،
بىلىندۇردى داغى ھەرفۇ ئىبارەت.
ئىبارەت چۇن ئىدى مەئنىگە ئاشىق،
بۇ ھەم ئىردى ئاڭا يارۇ مۇۋافىق.
مۇنى قىلدى ئانىڭ ئىچىدە پىنھان،
ئىكەۋلەن بىر بولۇپ بولدى تەنۇ جان.
ئەگەر ئاردىڭ ئىسەڭ سەن مەئنى ئۇشبۇ،
دىدىم مىئمارى ھەقدۇر يەئنى ئۇشبۇ.
چۇ تاپتى باغ ئىلە گۇلزارى تەركىب،
بىرەي ھەق خاھلاسە گۇللارغە تەرتىب.
تىلەرسەن، بۇلبۇلا، گەر ۋەسلى گۇلزار،
نەچە يىل ئىشقىدا قىلغىل ئۆزۈڭ زار.
دىمەسمەنكىم سىنى مەن بۇلھەۋەس بول،
مۇنى دەرمەنكى ئازادى قەفەس بول.
قەفەسدۇر ھەر ھەۋەسكىم سەندە باردۇر،
نىچۇك شەھۋەتكى مۇلكى تەندە باردۇر.
قەفەسدىن خارىج ئولغىل تا نەفەس بار،
ئىبارەت تامىنىڭ ئاستىدا بول خار.
ئانىڭدەك خاركىم تەرك ئەيلەگىل سەر،
ئۆرۈپ تىل بىرلە دائىم تامغە خەنجەر.
چىقارغىل تام ئاڭا كۆپ زىنە پايە،
قەدەم قويى تامغە ئاندىن غەيرى تايە.
كۆتەرمەي كۆز بۇ تام ئۈستىگە پۇت قوي،
دىمىشلەر خەس-خەدەك ئىرمىش مەدەد موي.
ئاياغىڭغە ئەگەر سانچىلسە خارى،
تەھەممۇل ئەيلەبان كۆپ قىلمە زارى.
تىكەن قاتتىق تۆمۇردەك بولسە مەھكەم،
ئاياغنى تارتماغىل ھەم قىلماغىل غەم.
تىكەننى كۆر ئالىپ قايسى تىكەندۇر،
كى ئازغان شاخىدۇرمۇ يا يىكەندۇر.
تىكەندىن ھەر نەچە چەكسەڭمۇ ئازار،
ئۇنۇتمە بۇ تىكەن ئاتىنى زىنھار.
ئۇنۇتساڭ گەر تىكەن ئاتىنى، بۇلبۇل،
تۇشەلمەي تامدىن مەبھۇم قالۇر گۇل.
تىكەندىن ئۆتمەيىن گۇل ۋەسلى مۇشكىلە
تىكەنىنىڭ قەتئى ئەيلەر مۇشكىلىڭ ھىل.
قاچانكىم بۇ تىكەنلەر بولدى مەقتۇئە
بولۇر ھازىر ساڭا گۇلزارى مەتبۇئە.
مەئانى غۇنچەسى بولغاي نەمايان،
كۆرۈنمەك بىرلە ئۆزمەكلىك نە ئىمكان.
مەشامىڭغە ئەگەر بىر گۇل نەسىمى،
يىتىشسە گەر بولۇپ ئەنبەر شەمىمى.
ئۆزەلمەسسەن كۆڭۈل بۇ باغدىن سەن،
تىلەرسەن بۇينى ياپراغدىن سەن.
تۇشەر كۆڭلۈڭگە ۋەسلى گۇل فىراقى،
ئىچىڭنى ئۆرتەگەي گۇل ئىشتىياقى.
مۇنىڭدەك بولدى كۆرسەڭ ئانچە ئازار،
كى قىلسە كۆزلەرىڭنى خار ئەفكار.
بولۇر بارغانچە كۆپرەك ئىشتىياقىڭ،
بەرابەر بولغۇسى ۋەسلۇ فىراقىڭ
بولۇر دائىم كۆڭۈلدە گۇل ھەۋاسى،
مەكان ھەم مەئنى گۇلزارى فەزاسى.
دىمە گۇل قايسىدۇر ھەم قايسى بۇلبۇلە
لەتايىف گۇل دىدىم، بۇلبۇل تەئەممۇل.
بۇدۇر گۇل قەسدىدە ئەھۋالى ئىنسان،
بۇ گۇل زەۋقى ھەمە ئالەمگە يەكسان.

مۇنى بىلگىل جەماداتۇ بەنادات،
قىلۇرلار ئارزۇ كەسبى كەمالات.
ئىشتىكىل ئەمدى بىر سۆز ئېئتىبارى،
سۆز ئېرمەس خەستە كۆڭلۈمنىڭ غۇبارى.
فەلەككىم ھەر كېچە گۈلشەندەك ئولغاي،
ھۇجۇم ئەتكەچ نۇجۇمى بىرلە ئول ئاي.
بۇ گۈللاركىم يارۇر ئەترافى ئافاق،
ئېرۇرلار مەئنى گۈلزارىغە مۇشتاق.
تىلەپ گۈلزارى مەئنى ۋەسلىنى فاش،
تۆكەرلەر ژالە يەڭلىغ ھەر سەھەر ياش.
ۋەلې بولماس بۇ گۈل ۋەسلى مۇيەسسەر،
تۇزۇپ كەتكۈنچە گۈلنىڭ ھەسرەتىن يەر.
يەنە كۆرگىل زەمىنى ئۇشبۇ ئالەم،
ئېرۇر مىڭ نەۋئى گۈل بىرلە مۇكەررەم.
ئېرۇر ھەر بۇرجىدا باغى تەرەبناك،
گۈلۈ گۈلزارى بىر-بىردىن ئېرۇر پاك.
بۇ يەڭلىغ گۈللارىكىم ئاندا باردۇر،
گۈلىنىڭ ۋەسفى كۆپ ھەريانىدا باردۇر.
بۇ گۈللار ۋەسلىنى بىلمەي غەنىمەت،
تىلەر گۈلزارى مەئنى بىرلە ئۇلفەت.
قىلىپ سەرۋۇ سەنەۋبەر بويىدىن قەد،
ھىنا رەڭگى بىلە ئەيلەپ قىزىل خەد.
سالىپ كاكۇل بىنەفشە تارى بىرلە،
قىلىپ نەرگىسنى كۆرمىڭ زارى، بىرلە.
چېكىپ سەۋسەن تىلى بىرلە فىغانلار،
ئوقۇپ ھەرلەھزە تۈرلۈك داستانلار.
ئالىپ ئىلكىگە رەڭگىن لالەدىن جام،
تىلەر مەئنى گۈلىنى سۇبھ ئىلە شام.
ۋەلې بولماس ئاڭا ھاسىل بۇ مەقسۇد،
چېكىپ ھەسرەت بۇلۇتىدىن ئۆرلەتۇر دۇد.
نە ئۇچۇنكىم بۇ گۈلشەن باغبانى،
دېمەيكىم باغبان، دەي ئانى بانى.
قىلۇردا مەئنى گۈلزارىنى پەيدا،
قىلىپ ئىنسان زەمىرىنى ھۇۋەيدا.
مۇنى مەئشۇقۇ ئانى قىلدى ئاشىق،
بۇ بۇلبۇلغە ئۇ گۈلنى قىلدى لايىق.
بۇ گۈلدىن ھالى ئىنسان خالى ئېرمەس،
بۇ گۈلدىن خالى ئىنسان ھالى ئېرمەس.
بۇ گۈلدىن خالى بولغان ئېرمەس ئادەم،
ئەلىفدىن خالىدۇر «ئادەم» بولۇر «دەم»
كىنايەتدۇر ئەلىف بۇ يەردە گۈلدىن،
نە بولغاي گۈل ئېرۇر ئەسرارى كۈلدىن.
ئىشىتتىڭ بۇ سىفەت گۈلزار نامىن،
ئىبارەت ئاڭلادىڭ ئەترافى تامىن.
لۇغەتلەرنى دېدىڭ ئول تام ئۆزرە خار،
ئانى باسقاچ ئاياغىڭ چەكتى ئازار.
يېدىڭ ئازارۇ ئەمما قاچمادىڭسەن،
ۋەلې گۈلزارغە كۆز ئاچمادىڭسەن.
ئىشىت گۈلزار ۋەسفىن بۇلبۇل ئەمدى،
قىلۇر مىنايى كۆڭلۈم قۇلقۇل ئەمدى.
ئېرۇر گۈلزارى مەئنىلەر لەتائىف،
ئۆزەر گۈل ھەر كىشىكىم بولسە تائىف.
ئەمەس تائىف ئۇلار كىم خۇدنەمادۇر،
گىرىفتارى ھەۋەس بىرلە ھەۋادۇر.
بۇ گۈلنىڭ تائىفى كەچكەي ھەۋادىن،
ھەۋا ئېرمەس جەمىئى ماسەۋادىن.
بۇ گۈل گۈلزارىدۇر ئانداغ مۇزەييەن،
كى ھەر بىر شاخىدا مىڭ گۈل مۇئەييەن.
ئېرۇر ھەر گۈلدە مىڭ غۇنچە مۇدەۋۋەر،
نىھان ھەر غۇنچەدە مىڭ بەھر ئىلە بەر.
بۇ گۈللار رەڭگىدىن ئىمان مۇنەۋۋەر،
ئىسىدىن ئىككى ئالەمدۇر مۇئەتتەر.
جەمالى ھەر بىرىنىڭ ئەينى خۇرشىد،
داغى ھەر بەرگىدۇر بىر تاجى جەمشىد.
ئېرۇر ھەر شاخى بىر سەدرە نىشانى،
ئانىڭدا جىبرىئىلى ئاشيانى.
ئېرۇر ھەر گۈل ۋىساقى ئەسرۇ بالا،
كى يەتكەي پەستى ئانىڭ ئەرشى ئەئلا.
ھەقىقەتدە گۈلۇ گۈلزار بىردۇر،
قۇلاق سالغىل بۇ گۈللارغە يەقىن تۇر.

ئېرۇرسەن تالىبى گۇل، بولمە تالىب،
كى يەئنى تالىبىكىم نەفسى غالىب.
چۇ بولدۇڭ بۇ سىفەتلىك گۇلدىن ئاگاھ،
بۇ سۆزنىڭ باتىنىدۇر سەيرى فىللاھ.
بۇ باتىندىن ئىبارەت ئېردى قاسىر،
گۇلۇ گۇلزارۇ غۇنچە بولدى ناسىر.
خەيالىم يوققارى، ھەيرەت زىيادە،
بىلەلمەن كۆڭلۇمە نېمىدۇر ئىرادە.
بۇ سۆزنىڭ نى ئىكەنىن ھەم بىلەلمەم،
مۇنىڭدىن ئۆزگە سۆزنى ھەم دېيەلمەم.
كۆتۈبدا ھەم داغى كۆرگەن ئەمەسمەن،
كىشىلەردىن داغى ئىشىتكەن ئەمەسمەن.
مەئانى دەپ مەئارىفنى دېدىمۇ،
كى گۇللار دەپ لەتايىفنى دېدىمۇ؟
مەئارىف قايسىدۇر، قايسى مەئانى،
لەتايىف قايسىدۇر نېمىدۇر بەيانى؟
بۇ باغ قايسى، نېمىدۇر گۇلزار ئىلە گۇل،
نەدۇر غۇنچە، نەدۇر ئول خارۇ بۇلبۇل؟
نەدۇر ئول سۆز، نەدۇر ئول سەيرى فىللاھ،
سىفەت قايسى، نەدۇر ئول بولماق ئاگاھ؟
كۆڭۈل قايسى، خەيالىم قايسىدۇر ھەم،
ئېرۇر سۆزلەتكۈچى سىررىغە مەھرەم.
بىلەلمەسلىك قايان، بىلمەك قايانىدۇر،
كى ئەي ھەيرەت مېنى ئارقامغە ياندۇر.
قىلاي سۆز، بۇ سۆزۈم پايانغە يەتسۇن،
پۈتۈلسە سەفھەگە ھەريانغە كەتسۇن.
كەل، ئەي تالىب، داغى بىپاك بولغىل،

بۇ گۇللار پاك گۇلدۇر پاك بولغىل.
ئۆزۈڭنى ئېردىتىپ شەبنەم سىفەت بول،
تاپارسەن ئېرىساڭ گۇلزارغە يول.
فەنا بول، گۇل تەلەب قىلساڭ فەنا بول،
بولۇپ يوق، باغبانغە ئاشنا بول.
چۇ بولدۇڭ ئاشنا گۇلزارغە كىر،
كۆڭۈلنى قىل جەمالى گۇل بىلە سەير.
چۇ بولدۇڭ بۇ سىفەت گۇل كەلدى قولغە،
ۋەگەرنە سال ئۆزۈڭنى توغرى يولغە.
بۇ يەگلىغ بولماغاننى دېمە بۇلبۇل،
مەلەخدىن ھەم تۆبەنرەك نەرسەدۇر ئول.
ئەگەر تالىب بۇ يەگلىغ چەكسە مېھنەت،
مەئانى گۇللارىغە تاپسە ئۇلفەت.
ئەگەرچە بولسە ناقىس، بولدى كامىل،
بۇ گۇللاردۇر ئانىڭ ۋەسلىگە مايىل.
مەئانى بەھرىنىڭ غەۋۋاسى ئولدۇر،
ئىبارەت كىشتىسىنىڭ خاسى ئولدۇر.
بۇدۇر گۇلزارى مەئنىنىڭ بەيانى،
خۇدادۇر بارچەسىنىڭ باغبانى.
ئېرۇر خاھىش ئانىڭدا بەرسە كىمگە،
قاراپ تۇرماس بۇ يەگلىغ دېگەنىمگە.
ئېرۇر ئەلبەتتە ھەركىم بولسە ئاشىق،
مەئارىف گۇللارى ئاشىققە لايىق.
كەل، ئەي ساقىكى، سەير ئولدى بۇ گۇلزار،
ئېرۇرمەن ئىشق جامىغە خەرىدار.
ماڭا بەر ئىشق جامىنى لەبا لەب،
قىلاي سۆز ئىشقدىن ئىچكەچ خۇدا دەپ.

ئىشق ۋە ھۇسن باپىدەكىم، فىكر مۇھەندىسى ئانىڭدىن لال ۋە خىرەد مۇسىچەسى بىپەرۇ بالدۇر. ئول مېھرى ئالەم سوز ۋە نەييەرى جەھان ئەفرۇز ھەم ئىككىسىدۇر، ئول بىرىنىڭ سوزىشىدىن ئىنسان ئالەمى سىينەسى بازارىدە غەۋغاۋۇ غۇلغۇلە، بۇ بىرى شورىشىدىن جەھان گۇلزارى ئەرسەسىدە يەغماۋۇ زىلزىلەنەمۇداردۇرۇر. ئول زىلزىلە، بۇ غۇلغۇلە يوق يەر تاپىلماس، ۋە بۇ غۇلغۇلە ھەم ئول زىلزىلە زاھىر بولماغۇنچە پەيدا بولماس. بۇ تەسەۋۋۇردۇركى، ئىشق ۋە ھۇسن ھەقىقەتىدە بىر ئەنقايىدۇركى، ۋەھدەت ئاشيانىدىن پەرۋاز ئۇرۇپ، كەسەرات شاخسارىدا ئارام تۇتقان، دۇندا ئىكەنىدە ھەر بىرىگە
بۆلەك ئات، باشقىچە سىفات، ئەمما ئاندا ئىككەنىدە
ئىككىلىك يات، ئىككى دېمەككە بەسى ئۇياتدۇر

ھەقايىق بەھرىگە چۆمگەن شۇناۋەر،
جەمالى ئىشقنى كۆرگەن دىلاۋەر.

ئۆزى ھەر كىمكى بولسە سورمە ئانى،
بۇ يەگلىغ ۋەسف قىلمىش داستانى.

كى ئىمكان باغچەسى مەۋجۇد ئەمەس چاغ،
ھەۋادىس شاخى كۆرسەتمەسدە ياپراغ.
بار ئىېردى خىلۋەتى ۋەھدەتدە بىر نۇر،
كى ئۆز ھۇسنىگە ئول نۇر ئىېردى مەغرۇر.
ئۆزىگە ئاشىق ئىېردى گاھى مەئشۇق،
مەتائى ھۇسنىگە ئۆز خىلۋەتى سوق.
مەتائىدىن ئۆزى ئىېردى خەبەردار،
ئۆزى ئۆز ھۇسنىگە ئىېردى خەرىدار.
قىلىپ ئۆز ھۇسـنىنى ئۆزى تەماشا،
نىھاندىن چىقماقىن قىلدى تەقازا.
كى تا ئەيلەپ جەمالىن ئاشكارا،
ئىشىتكەي ھايۇ-ھۇيى، ئەي نىگارا.
بەلى جارى بولۇپدۇركىم بۇ ئادەت،
قايۇ ھۇسـنىگە ئول تاپسە زىيارەت.
تەقازا ئەيلەگەي چىقماق نىھاندىن،
تەماشابىن يىغىلغاي ھەر قاياندىن.
ئانىڭدەككىم ئەگەر ئەفرادى ئىنسان،
ئىچىدىـن بولسە بىرىنىڭ ھۇسنى تابان.
ئوغۇل بولسۇن چىرايلىق ياكى قىز ئول،
مۇبادا تاپسە ئۆز ھۇسنىگە ئول يول.
ئۆزى بولغاي بۇرۇن ھۇسنىگە شەيدا،
بولۇر ئاندىن كىيىن مۇنداغ تەقازا.
قىلاي ھۇسنۇمنى ئەل ئىچرە نەمايان،
قىدا قىلسۇن ماڭا كۆرگەن كىشى جان.
چىقار ئۆيدىن تالاغە سۇبھ ئىلە شام،
بېرىپ زىينەت ئۆزىگە ئەرتە-ئاخشام.
جەمالىن كۆرگەچ ئەل بولغاي گىرىفتار،
مەتائى ھۇسنىگە بولغاي خەرىدار.
ئاتا ئاڭلاپ بۇ ئىشنى قىلسە پىنھان،
دېسە: «بۇندىن كىيىن بولمە نەمايان.»
دېگەي «مەئقۇل»، ئەمما توختايالماس،
كى ئاشىق جىزبەسى تۇرغالى قويماس.
ئىشىكنى باغلاسە تۈڭلۈكغە بارغاي،
قۇيۇپ شاتۇ، باشىن ئاندىن چىقارغاي.
يەنە كۆرگىل مۇنىكىم ھەركىمەرسە،
ئوقۇپ تاپسە كىتابدىن بىر نىمەرسە.
كى بولسە ئول نىمەرسە مەئنىسى خۇب،
بولۇر ئەۋۋەل ئانىڭ كۆڭلىگە مەرغۇب.

بولۇر شەيدا ئۆزى ئانىڭغە ئەۋۋەل،
بېرۇر زىننەت ئاڭا ئەيلەپ مۇكەللەل.
تۇشەر ئاندىن چىقارماقنىڭ ھەۋاسى،
كى كۆڭلىن كۆيدۇرۇپ ئانىڭ زىياسى.
تاپىپ بىر مەئنىرەس ئايتۇر ئوشۇلدەم،
ئەگەرچە نەفئى يوقتۇر ھېچ نىمە ھەم.
ۋەگەرنە ئەيلەگەي كاغەزگە تەھرىر،
قىلۇر كۆڭلى ئارا تۇشكەننى تەقرىر.
مۇنىڭدەككىم ئەزەلنىڭ شاھىدى ھەم،
يۈزىنى كۆرسەتۇرگە قىلدى ئالەم.
بىرىنى ئەرش قىلدى، بىرنى تۇبى،
بىرىنى فەرش قىلدى بىرنى چۇبى.
بىرىنى ئاسمان قىلدى، بىرىن يەر،
بىرىنى قىلدى دەريا، ئول بىرىن بەر.
بىرىن جەننەت قىلىپ، بىرنى جەھەننـەم،
بىرىن جىن ئەيلەدى. ئول بىرنى ئادەم.
بىرىن قىلدى مەلەك، بىرنى پەرىزاد،
جەھان دەپ قويدى ئاتىن قىلدى ئاباد.
باقىپ قىلدى فەلەككە بىر تەبەسسۇم،
تۆرەلدى ئاي بىلە خۇرشىدۇ ئەنجۇم.
چۇ قىلدى كۇن يۈزى ئالەمنى رەۋشەن،
ئىدىكىم نىلۇفەرمەن، ئاشىقىڭ مەن.
يۈزىنىڭ نۇرى ئۇرغاي شەمئىدىن سەر،
بولۇپ پەرۋانە ئاشىق ئۆرتەدى پەر.
جەمالىدىن نىشان بەرگەچ قىزىل گۇل،
ئوقۇر مىڭ داستان ئىشقىدا بۇلبۇل.
ئۆزىدىن پەرتەۋى تا ئىېردى يۇسۇف،
زىلەيخا ھەسرەتىدىن يەر تەئەسسۇف.
جەمالىدىن ئەسەر تاپقاچ دىلئارام،
قىلىپتۇر يەتتە مەنزەر خەستە بەھرام.
ئۇزارىدىن چۇ ئۇزرا يۈز يورۇتتى،
كۆرۇپ ۋامىق ئانى خۇنابە يۇتتى.
كۆرۇنگەچ لەيلىدە ھۇسن زىياسى،
بولۇپدۇر خەستە مەجنۇن مۇبتەلاسى.
چۇ تاپتى ھۇسن شىرىن لەمئە ئاندىن،
بولۇپ فەرھاد ئاشىق كەچتى جاندىن.
يۈزىدىن بەھرەۋەر بولغاچ نەمۇدار،
ئىېرۇر ئاشىق ئاڭا شاھى جەھاندار.

ئۇ كۈندىن زەررە بولغاچ خانى مەھرەم،
فىراقى بارىدىن ناقىس قەدى خەم.
ئېرۇر ناقىس كۆزى ئەفلاكى شەبنەم،
ئېرۇر ناقىسغە مېھرى ۋەسلىدىن غەم.
ئەلا هازا قاياندىن هۇسن ئالۇر فاش،
كۆز ئاچساڭ ئىشق ئانىڭ يانىدا يولداش.
ئانىڭدىن مۇنچە نۇران ئاسمانلار،
مۇنىڭدىن ئانچە نالان خەستە جانلار.
ئانىڭدىندۇر جەهان ئىچرە تەزەللۇل،
مۇنىڭدىندۇر خەلايىق ئىچرە غۇلغۇل.
ئەگەر ئول بولماسە بۇ يوق جەهاندا،
ۋەگەر بۇ بولماسە ئۇ هەم نىهاندا.
كېتەر هەر ئىككىسى بىر ئاشيانغە،
دېمەيكىم ئاشيانغە، لامەكانغە.
قالۇر خىلۋەتدە يالغۇر هۇسنى مۇتلەق،
دېمەيكىم هۇسنى مۇتلەق، دەي ئانى هەق.
ئىشىتتىڭ هەق سىفاتىن سۆز باشىدا،
ئەمەس لازىم دېمەك ئانىڭ تاشىدا.
بىلىندى، سامىئا، چۇن ئىشقىدىن سۆز،
ئانىڭ قانۇنى سازىن هۇسنىدىن تۇز.
ئانىڭدىن تۇزمەسەڭ ئىشق ئىچرە قانۇن،
ئەمەس ئاشىق، ئېرۇرسەن جىننى مەجنۇن.
بۇدۇركىم هۇسن ئىلە ئىشق ئولدى ئىزهار،
چۇ بىلدىڭ مۇنچەنى، كۆپ قىلمە ئەسرار.
كىم ئېرمىش ئىشق مەيدانى بەسى كەڭ،
بولالماس رۇبئى مەسكۇن سۇلىسغە تەڭ.
هەم ئېرمىش هۇسن خۇرشىدى ئەجەب زۇر،

فەلەك خۇرشىدى ئاندىن زەررەئىدۇر.
ئەگەرچە هەر بىرىگە باشقەدۇر ئات،
هەقىقەتدە ئەمەسدۇر ئىككىسى يات.
بۇ بولسە ئىشق بىرلە هۇسنگە هال،
قالۇر هەيرەتدە تەڭ هەر زەررەدىن قال.
بولۇپ دەم ئۇرمە، ناقىس، ئىشقىدىن دەم،
كىم ئېرمىش ئىشق هەرفى ئەسرۇ مۇبهەم.
ئىشىت توختاپ تۇرۇپ ئەندەك لەتىفە،
كى دەپدۇر رەهمەتۇللاھ بۇ هەنىفە:
«دېدىم دەرسۇ مەسائىل، ئىلمۇ تەفسىر،
بەيان قىلدىم داغى رۇئياغە تەئبىر.
ۋە لېكىن ئىشقىدىن سۆز ئايمادىم مەن،
بىلەلمەم ئىشق قايدىندۇر مۇبەرهەن.»
ئانىڭدەك چوڭ كىشى دېسە مۇنىڭدەك،
قاچان بىلگەي سېنىڭدەك بولسە لەك ـ لەك.
يىغىپ تىل ئىشقىدىن، هالىڭنى ئايغىل،
جەهاندىن كەلگەن ئىقبالىڭنى ئايغىل.
دېگىل داغى سەبەب قىلماققە تەئلىف،
نە ئېردىكىم چېكىپسەن مۇنچە تەكلىف؟
يەنە ئايغىل كىتابىڭغە نەدۇر ئات،
داغى ئانىكى سەن كىمسەن،نېچۇك زات؟
چۇ كەلتۇردۇڭ بۇ سۆزلەرنى بەيانغە،
بولۇپ فارىغ شۇرۇئ قىل داستانغە.
كەل، ئەي ساقى، تۈگەندى ئىشقىدىن سۆز،
ماڭا بىر جامى مەي بەرگىل قىزىل يۈز.
ئىچىپ مەستانە بولغاچ هال ئايتاي،
ماڭا نى قىلدى چەرخى زال ئايتاي.

ناقىس ناتەۋانى بىدەرمان خەللاقى جەهان مۇشەييەتى،مۇئەسساسىچە نىهانخانەئى ئەدەمدىن شەهرستانى ۋۇجۇدغە ئەيان بولۇپ، نەفسى بىئەمان يامانلىقى سەبەبى بىلە زەنجىرى خۇدران بىرلە باغلانىپ، هەۋايۇ هەۋەس زىندانىغە مۇبتەلالىقى ئىزهارى زەمىندە بىۋەفا دەۋراندىن باشىغە كەلگەن بىسەرۇ سامانلىغ ۋە ۋادەئى هىرماندا يۈز كەلتۇرگەن سەرگەردانلىقدىن هەيران قالغانىنى ۋە داغى رىسالەئى بىنەۋالەكى، شۇبۇ زەماندەكى قەبالە ئاندىن خۇب ۋە خەلايىق كۆڭلىگە مەرغۇبراقدۇر. «بەهارى دانىش» ئىلىك مەزمۇنلارىدىن فىلجۇملە تەهرىر رىشتەسىغە تىزىلغاچ «گۇلزارى بىنىش» ئات قويۇپ، ۋەجهى تەسمىيە ۋە سەبەبى تەئلىفكە ئۆز خەيالى مەجالىچە ۋەجهە

ئايغانى

بۇ نۇقسان نامەنى شەرھ ئەيلەگەن قۇل،
تۆكەر مۇنداغ كۆڭۈل مىناسىدىن مۇل.

كى ئاڭلاپ، سامىئا، تۇرغىل زەمانى،
بىلىپ ناقىسلىغىن ئەيب ئەتمە ئانى.

ئىدى بۇ ناتەۋان يوق، جانى ھەم يوق،
تاپارغە بارلىق دەرمانى ھەم يوق.
خۇدايى لامەكان مەئبۇدى ئالەم،
نىگەھبانى جەھان مەسجۇدى ئادەم.
قىلۇر ۋازىئىدىن ئىزاھارى قۇدرەت،
بۇ يوقنىڭ بارلىغىن قىلمىش ئىرادەت.
كى كەلتۈرمىش ئەدەمدىن بۇ جەھانغە،
جەھان ئېرمەس مۇھىتى بىگىرانغە.
دېمە يالغۇز مېنى ئول قىلدى پەيدا،
ھەمە ئالەم ئېرۇر ئاندىن ھۇۋەيدا.
ئۆزىنىڭ بارلىغى ھەم ئۆزىدىندۇر،
ۋەلې بۇ بارلىقدىن دېمە گەپ ئۇر.
قەدىمدۇر بۇ ئۇ ھادىسىدۇر، نە دەرسەن،
مۇنى بىلسەڭ ئانى ھەم فەھم ئېتەرسەن.
ئەجەبكىم مۇندا ئېردىم، ئاندا كەتتىم،
ئۆزۈمنى تاشلادىمەن، قايدا كەتتىم.
كېلەي ئاندىن بۇيان يانسۇن سۆزۈم ھەم،
بۇيان باقسۇن، ئۇيان باقماي كۆزۈم ھەم.
كى تا كەلدىم جەھانغە، ئەي بەرادەر،
كۆرەرمەنكىم ھەمە غەمدۇر سەراسەر.
دېدىم: «ۋا ھەسرەتا!» فەرياد قىلدىم،
ياراتقان خالىقىمغە داد قىلدىم.
ئاتام بىرلە ئانام كۆرگەچ يۈزۈمنى،
سالىپدۇر ئاغزىمە ئەمچەك ئۈزۈمنى.
شۇرابمەن ئول ئۈزۈمنى ئىككى-ئۈچ يىل،
چىقىپدۇر ئىككى-ئۈچ يىلدا ماڭا تىل.
تىلىم چىققاچ ئۈزۈم بەرمەك قالىپدۇر،
قولۇمغە نان بېرىپ، ئاشقە سالىپدۇر.
يېمەك-ئىچمەك بولۇپدۇر مەنگە ئادەت،
تاپىپدۇرمەن بۇ ئىككىدىن ھەلاۋەت.
بالام دەپ بۇ ئىكۆيلەن مەن بەلانى،
بەلا قايىسىكى، مەندەك مۇبتەلانى.
قويۇپ ئېركەن تۇغۇلغاندا ماڭا ئات،
نە ئاتىكىم، مەندىن ئول ھەيھاتۇھەيھات.
بەلى بولسە جەھاندا ئادەتىم بۇ،
ئاتىمدىن مۇمكىن ئېرمەسدۇر سەرى مو.
جەھانكىم بولسە مۇنداغ جانغە جابىر،
نە ئىمكاندۇر بۇ تەن بولماقغە سابىر.

ئەلا ھازا، ئەلا ھازا، ئۆتۈپ يىل،
مېنى مەكتەبغە بەرمىشدۇر ئىكەۋ، بىل.
ئوقۇپمەن ئالتە يىل مەكتەب ئىچىدە،
ئىچىپ سۇ بىرلە ئاش-نان يەپ ئىچىدە.
تانۇپدۇرمەن ئوقۇپ ئاقۇ قارانى،
مۇئەددەبدىن ئاتام ئالىپ دۇئانى.
بۇ زىنداندىن خەلاس ئەيلەپ ئوشۇل دەم،
بېرىپدۇر مەدرەسەگە مەئدەنى غەم.
ئوقۇپ «كافىيە» يەتكەچ «شەرھى موللا»
بولۇپمەن بىر پەرى ھۇسنىگە شەيدا.
بۇ بولغاچ كۆڭلۈمە ئەقلىم كېتىپدۇر،
كى يەئنى ئول پەرى تاراج ئېتىپدۇر.
ئۆتۈپدۇر ئالتە يىل بۇ شىيۋە بىرلە،
ئاغىز تاتلىق قىلىپ ئول مىيۋە بىرلە.
مۇنىڭ كۆڭلىن ئالۇرمەن دەپ مەنى زار،
قىلىپمەن ھۇجرەدە دۇتارۇ سىتار.
گەھى تەييار ئېتىپ جىنسى تەنەئئۇم،
گەھى پەيدا قىلىپ نەۋھى تەرەننۇم.
تۆگەپدۇر «شەرھى موللا» بۇ ھەۋەسدە،
داغى كۆڭلۈم قۇشى ئېرمىش قەفەسدە.
شەرىكلەر باشلاسە «شەرھى ۋەقايە»،
چىقىپمەن ئارقەسىدىن تايە-تايە.
بۇ ھالەتتە ئۆزۈم سارى قاراپمەن،
جەھانىنىڭ دەۋلەتىگە ئالدىراپمەن.
كىيىپمەن خاسە كۆڭلەك بىرلە چىت تون،
بولۇپمەن مەئنىيۇ سۇرەتدە مەجنۇن.
چىقىپدۇر يەتتە-سەككىز-توققۇز ئەھباب،
لىباسى خۇبۇ ئەمما غەيردى تۇللاب.
قوشۇلمىشمەن بۇلارگە ئەرتە-ئاخشام،
ئۆزۈم نادان ئوقۇغان ئىلىم ھەم خام.
بۇ خام بولغاچ چىقىپمەن تاشقارىغە،
ئۇلار بىرلە بارىپمەن ھەر سارىغە.
بارىپ مەيدانغە نەششە چەكسە گاھى،
چېكىپمەن مەنمۇ ھەم بىلمەيكى ماھى.
ئۆتۈپدۇر بۇ بىلە ئۈچ يىل ئارادىن،
كېلىپدۇر بىر بەلا نازىر خۇدادىن.
ئىكەن ئول چاغ بۇ يەرلەر دارى ئىسلام،
دېيار ئەھلىمۇ ھەم ئىسلامغە رام.

ئاتى سۇلتانلارنىڭ ئىردى يەئقۇب،
شەرىئەت پىشەۋۇ شەھلىقغە مەرغۇب.
قويۇپ ئىركەن بۇ يەردە ھاكىمىنى،
ئىگىز تەلنىڭ نىھالى پۇرخەمىنى.
ئىدى ئەل ئىچرە ئانىڭ ئاتى مىرزام،
بويى قىسقە ئۇچاسى دوك قاراقام.
ئۆزى بەدخۇيۇ بەدئەۋزائۇ زالىم،
داغى سەركەردەلىك بابىدا ھاكىم.
ئىدى كۆنلەردە بىر كۆنكىم جەھانىدا،
ئىدىم مەست ئۇلغانىمىدىن بىر نىھانىدا.
كىرىپ ئىككى ياساۋۇل تۇتتى بەلدىن،
خەبەر بەرگەن كەبى مەرگى ئەجەلدىن.
ئالىپ باردى مېنى مىرزا قاشىغە،
مېنى تەكلىف قىلدى ئول ئاشىغە.
فەراغىدىن كېيىن گەپ سوردى مەندىن،
سەۋال ئىلە جەۋابلار ئۆتتى چەندىن.
قاشىدا تۇرغالى ئول قىلدى تەئيىن،
تىلىمغە كەلمەدى يا سىن ۋەيا شىن.
بۇ يەردە ئىككى يىل قىلدىم سىپەھلىك،
ھەمە قىلغان ئىشىم ئىردى تىبەھلىك.
تولا چەكتىم جەفاۋۇ جەۋرى بىھەد،
ئوقۇشنىڭ يولىغە باغلاندى بىر سەد.
تەلەب قىلدىم خۇدادىن ھەر زەمانى،
كى ئەي، دەرماندە بىكەسلەر ئەمانى.
مېنى قىلغىل يىراق ئۇشبۇ بەلادىن،
ئاچىلدى غۇنچەئى مەتلەب دۇئادىن.
قۇتۇلدۇم مەن ئانىڭدىن ئەسرۇ ئاسان،
ۋە لېكىن قالغان ئىردى ئەندەكى جان.
بۇ يەردە تۇرمادىم، كەتتىم شەھەرگە.
قايۇ شەھرىكى، مۇلكى كاشغەرغە.
بار ئىردى ئاندا ئالى ئاستانە،
ئاتى ئافاقۇ ئەمما بىر نىشانە.
ئۇ يەردە بار ئىكەن بىر خانىقاھى،
مېنىڭدەك يولدىن ئازغانلار پەناھى.
مۇدەررىس ئاندا بىر ئالىي كەرامەت،

بۇخارالىق، ئاتى موللا ئىنايەت.
ئۆزۈمنى خىزمەتىدە فاش قىلدىم،
ھەمە ئەسرارغە سىرداش قىلدىم.
بەش - ئون ئادەمگە ھەم دەرس ئەيلەدى ئول،
داغى كۆرسەتتى تەھسىلغە تولا يول.
ئوقۇدۇم «ھاشىيە»، «شەرھى ۋە قايە»،
يەقىن ئىردى تۈگەپ، قىلماق «ھىدايە»،
يەنە پەيدا بولۇپ بەش - ئون ھەماقەت،
دېدىلەر: «كىمدەدۇر بۇ ئىشقە تاقەت.
يۈرۈيلى بەئزى - بەئزى مەشرەپ ئويناپ،
قىلالى كۆڭلىمىزنى خۇش بەھەرباب.»
يەنە قويدۇم ھەۋەس بازارىغە يۈز،
ئاران تۇرغان كىشىگە ياقتى ئول سۆز.
بۇ بازار ئىچرە يۈردۈم بىر يېرىم يىل،
كى بولماپدۇر ماڭا ھېچ نەرسە ھاسىل.
مەگەر چەكمەك تاماكۇ، ناسبۇ ھەم،
داغى مەئجۇن ئارا ئەفيۇن قىلىپ زەم.
يەنە خۇش رەۋ ئوغۇللار بىرلە يۈرمەك،
ئۇلارغە مەشرەب ئەيلەب دەۋر سۈرمەك.
داغى شەترەنج ئىلە كاغەز قىمارى،
چاپىقۇ بۆرى قوي بىرلە قاتارى.
داغى كۆڭلۈمدە قورقۇشدىن ئەسەر يوق،
ئۆزۈم كىم ئىركەنىمدىن ھەم خەبەر يوق.
زەمانە كەگرۈلۈك نېئمەت فەراۋان،
كىمەرسە يوق ئىدى كۆڭلى پەرىشان.
ئىدى ئەيشۇ تەرەب خەلق ئىچرە مەئمۇر،
خۇدا قىلدى غەزەب، خەلق ئولدى مەقھۇر.
چۇ تۇشتى ناگەھان مۇنداق ئەلالا،
كى ئۆلمىشدۇر ئاتالىق شاھى ۋالا.
داغى خاقانى چىنىنىڭ لەشكەرى ھەم،
يەقىن كەلدى قاراڭغۇ بولدى ئالەم.
قاچىپ ئەنجانغە كەتتى بارچە ئەسكەر،
بۇلار قاچتى، يېتىپ كەلدى ئۇ لەشكەر.
ئۇ لەشكەر كەلدى، مەن كەلدىم بۇ يانغە،
مۇنگلىق بىرلە ھەم تويماي ئۇ يانغە.

نەچە كۈن مۇزتەرىب ئۆتتى ئارادىن،
ئۇلار ئالدى بۇ يۇرتلارنى قەزادىن.
ھەكىمۇ ئىشىكئاغە چۈن بولدى مەنسۇب،
ھەكىمىكىم سۈپۈرگىدەك قۇرۇغ چۇب.
تۇزۇپ ئۇرداۋۇ داغى مىرزاخانە،
سالىپ ئاتخانەۋۇ نەققارەخانە.
يىغىپ دارۇغەۋۇ بەگزادەلەرنى،
داغى خەت قىلغۇچى ئازادەلەرنى.
فەقىرنى ئىستەتىپ تاپتۇردى بىر كۈن،
دىدى: «مىرزا بولۇپ، ئالدىمدا تۇرسۇن.»
بولۇپ مىرزا ئانىڭغە ئىككى-ئۈچ يىل،
ھەرامغە قول، يامان سۆزگە ئۇزاب تىل.
ئەدەددىن تاشقارى بىباك بولدۇم،
ئاخىردەم تەۋبە قىلدىم، پاك بولدۇم.
دىمە: «مۇنچە گۇنەھكىم ھەددى يوقتۇر،
قوشۇلۇپ بىر-بىرىگە ئىردى كۆپ زور.
كىشىكىم بۇ سىفەت بىباك بولغاي،
نىچۈك بىر تەۋبە بىرلە پاك بولغاي.»
مۇنى بىلگىلكى، بىر كافىر نەچە يىل،
خۇدانىڭ يادىغە بىر سۇرمىسە تىل.
خۇدانى بىلمىسە پەيغەمبەرىن ھەم،
گۇنەھلەر قىلسە داغى ئالەم-ئالەم.
دىسە ئىخلاس ئىلە بىر كۈن بەناگاھ:
«جەھاندا يوق ئىلاھ ئىللاھۇۋەللاھ.»
داغى دىسە: «نەبىيىمدۇر مۇھەممەد.»
ئوشۇل دەم تاپغاي ئول ئىقبالى سەرمەد.
بۇ ناقىس گەرچە كۆپ ئىردى گۇنەھكار،
ۋەلې ئىردى خۇدا بارىغە ئىقرار.
خۇدا بىر دەر ئىدى، پەيغەمبەرى ھەق،
داغى فاسىق ئەمەس ئىردىكى مۇتلەق.
قىلۇر ئىردى گەھى-گاھى ئىبادەت،
داغى گاھى كىچەلەردە تىلاۋەت.
گەھى ئەيلەپ بەيان ئەلگە مەسائىل،
گەھى تەسبىھۇ ئەزكارۇ دەلائىل.
ۋەلى كۆرمەس ئىدى بۇ ئىشلارىنى،
بىلۇر ئىردى گۇنەھ قىلمىشلارىنى.
ئۇمىد ئولدۇركى، ئول خەللاقى ئالەم،
قەبۇلى تەۋبە ئەيلەپ، قىلسە مەھكەم.
ئانىڭدىن سوڭ يەنە مەشغۇل بولدۇم،
ئۆزۈمنى يوق قىلىپ مەجھۇل بولدۇم.
ئوقۇدۇم دەرس تا قىلدىم «ھىدايە»
باشىمغە سەئىد مۇرغى سالدى سايە.
«ئەقايىد شەرھى» بىرلە ھەم خەيالى،
ئىكى دەفتەر ھىدايە بولدى خالى.
خۇدانىڭ فەزلىيۇ ئەمدادى ئەرۋاھ،
داغى ئۇستاز لۇتفىدىن تاپىپ راھ.
ئۇلاندىم مەسنەۋىي ئەئزەمغە مەن بەس،
كى يەتكەندەك ئۇلۇغ دەرياغە بىر خەس.
كەرەم قىلغاچ خۇداۋەندىم ھىدايەت،
داغى تەۋزىھ ھەم بولدى بىدايەت.
بۇ مۇددەتلەركى ئۆتمىشدۇر ئارادىن،
بەيان قىلماپ ئىدىم ئول ماجەرادىن.
بەيان ئەتكۈم يەنە بىرمۇنچە ھالىم،
ئەگەرچە بولسەمۇ نۇقسى كەمالىم.
چۇ يوق ئىردى ھۇنەر يا يەر-زەمىن، باغ،
قەشاقەتدىن ئىدى كۆڭلۈم ئارا داغ.
ئىدىم گەرچە ئەل ئىچرە تۇرفە قەششاق،
ۋەلې خەتكە ئىدىم بىر تەرزى مەششاق.
قىلىپ خەت ئۆتكەن ئىردى روزگارىم،
بىرىپ رىزقىمنى ئول پەرۋەردىگارىم.
داغى ئالغان ئىدىم بىرمۇنچە خاتۇن،
قىلىپ كۆزۈمنى قان، ئەيلەپ جىگەر خۇن؛
قىلۇر ئىردىم گەھى بۇلارگە ئىشتىياق،
بولۇپ گاھى بۇ جاندىن تاقەتىم تاق.
تاپىپ ئىككى ئوغۇل ئىككى ئانادىن،
ئاناسىن قويدۇمۇ كەچتىم بالادىن.
ئاناسى ئەرگە تەگدى، ئوغلى ئۇلدى،
ئۇلۇپ ھەر ئىككىسى يەرگە كۆمۈلدى.
فىراقىدىن تولا دىۋانە ئىردىم،
ئۆزۈم ھۇشيار ئەمەس، مەستانە ئىردىم.
گەھى خاتىرغە كەلسە بۇ ئوغۇللەر،
كۆزۈم دەريا يۈزۈمنى ئەيلەبان بەر.

AltunOq

كۆڭۈل دەردىن قىلىپ كاغەز ئۆزە نەزم،
قىلۇر ئىېردىم جۇدالىق ئاچچىغىن كەزم.
گەھى ئەيلەپ فەلەكدىن ھەم شىكايەت،
غەزەللەر ئايتۇر ئىېردى بىنىھايەت.
ۋەلې بىلمەس ئىدىم بىر ئىستىلاھى،
كى ئولغاي شىېئر ئەھلىنىڭ سەلاھى.
دەر ئىېردىم گاھى ـ گاھى بىر رۇبائىي،
سالۇر ئىېردىم تەخەللۇسغە بۇ «داغىي».
كۆرەر ئىېردىم تولا شائىر كىتابىن،
ئوقۇر ئىېردىم ۋەرەقلاپ بابۇ بابىن.
نەۋائىي: «خەمسە»ۋۇ«بىدىل»،«گۈلىستان»
ئىراقىي، سەئدىيۇ، جامىي، نەيىستان.
گەھى سايىب، گەھى نازىم گەھى خاك،
گەھى ھافىز گەھى تەنزىمى ئەفلاك.
ئالىپ مەزمۇنلارىنى گاھى ـ گاھى،
قىلۇر ئىېردىم ئانى فىكرەتغە راھى.
ئۆتۈپ مۇنداغ نەچە يىللار، نەچە ئاي،
كېلىپ دېدى ماڭا بىر ئاشناباي:
«ئالىپ ئىېردىم بىرەۋدىن بىر كىتابى،
ئىشىتمەي سۆزلەرىن بولدۇم كەبابى.
ئۆزى فارسى، ‹بەھار دانىش› ئاتى،
ئىمىش ھىندۇستاندىن ئەسلى زاتى.
بىلۇرگە سۆزلەرىن كۆپ ئىشتىياقىم،
ئۆزۈم ئامىي ئۇچۇن كەردۇر قۇلاقىم.
ئەگەر بۇ خەستەگە ئەيلەپ تەرەھھۇم،
بۇ فارىسى تۈركىغە بولسە تەرجۇم.
ئوقۇتۇپ سۆزلەرىدىن بەھرە ئالسام،
ئەمەل قىلسام ئۆزۈمنى يولغە سالسام.»
ئانىڭ چۈن نەسىر ئىېردى مۇددەئاسى،
ماڭا تۇشمەي قەبۇلىنىڭ ھەۋاسى.
نەچە كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى ئارادىن،
يەنە بىر كۈن كىرىپ كەلدى تالادىن.
داغى قىلدى ئۆزى ھالىنى ئىزھار،
دېدىم ئاخىر ئاڭا: «مەندە نەھەد بار؟
كى مۇنداغ ئىش مېنىڭ كەلگەي قولۇمدىن،
ئازىپ تۇرسام ھەمىشە ئۆز يولۇمدىن.»
بولۇپ ياندى بۇ سۆزدىن ئەسرۇ مەئيۇس،
كى يارىلغان كەبى كۆڭلى ئارا كۈس.

ماڭا كىم ئىېردى «داغىي» دەپ تەخەللۇس،
دېدىم «ناقىس» قىلىپ بىر كۈن تەفەھھۇس.
دېگەچ «ناقىس» دىلىم بولدى كۈشادە،
يېتىشكەندەك ئىېشەك، قالغاچ پىيادە.
تۇرۇپ بىر كۈن خەيال ئەتتىمكى مۇنداغ:
«نې دەپ قويدۇم ئۇبايىنىڭ كۆڭلىگە داغ.
ئىدى ئول بايىنىڭ ئاتى داۋۇدئاخۇن،
ئىېزدىلگەنىدۇر ئانىڭ كۆڭلىدە ئەفيۇن.
دېمەي ئەمدى ئاڭا بىر جەھد ئەيلەي،
زېرىكمەسلىككە ئەۋۋەل ئەھد ئەيلەي.
قىلىپ مەنزۇمە تۈركى لەفزى بىرلە،
تىرىك بولسام خۇدانىڭ ھىفزى بىرلە.»
مۇنى دەپ ئەيلەدىم ھەقغە تەۋەككۇل،
دېدىم: «يا رەب، ماڭا بەر فىكرىدىن مۇل.»
بۇ قاتتىق يولغە ئىېرسە بولدۇم ئازىم،
يېتەرگە فىكرەتىم ھەم بولدى جازىم.
ئىشىت ئەمدى يەنە بىر نۇكتە سامىئ،
كى بولدى بۇ رىسالە ئىسمى لامىئ.
بۇ يەڭلىغكىم كۈنى قىلدىم تەخەييۇل،
«بەھارى دانىشى» نى ھەم تەئەممۇل.
ئوقۇپ كۆردۈم ئانىڭ باشىدىن ـ ئاياغى،
ئىبارەت گۈللارىدىن تۇرفە باغى.
دېدىم كۆڭلۈمدە كىم: «بولسە بەھاران،
ئاچىلۇر لالەۋۇ گۈللار نەمايان.
قىلىنسە خەتلەرى گەرتۈركى تەھرىر،
ئاچىلسە تۈركى بىرلە فارسى زەنجىر.
ئولۇر گويا بەھار ئولغاندا گۈللار،
سەبا بىرلە يۈزىن قىلمىش نەمۇدار.
نەمۇندارۇ نەمابان بولسە گەر زەم،
بولۇر بىنىش كۆرۈنگەچ مەئنى مۇبھەم.
مۇنى زەم ئەيلەسە گۈلزارغە ھەس،
بولۇر، گۈلزارى بىنىش، ئۇشبۇ سۆز بەس.»
سەبەب بۇكىم، ئىشىتكىل، خاس ئىلە ئام،
مۇڭا «گۈلزارى بىنىش» ئەيلەدىم نام.
كەل، ئەي ساقى، تۆكەپدۇر ئەمدى ئەھۋال،
قولۇڭغە شىشەئى ھىندۇستان ئال.
بولۇپ تۈركانەۋەش تۇتقىل ماڭا مەي،
ئىچىپ بىر داستان تۈركانە سۆزلەي.
(داۋامى كېيىنكى ساندا)

غەزەللەر

خوجا جاھان ئەرشى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھىمىت
ئابلەت ئابلىز

بىز ژۇرنىلىمىزنىڭ 1987 - يىللىق ئومۇمىي 21 - سانىدا لىرىك شائىر خوجا جاھان ئەرشى دىۋانىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان نۇسخىسىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلانغان شېئىرلىرىنى ئېلان قىلغان ئىدۇق. بۇ قېتىم يولداش ئابلەت ئابلىز تەرىپىدىن تەھرىر بۆلۈمىمىزگە ئەۋەتىلگەن ئەرشى دىۋانىنىڭ يەنە بىرقول يازما نۇسخىسى ۋە ئەرشى، فۇتۇھى دىۋانلىرىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئىككى قول يازمىسىنى سېلىشتۇرۇپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئەرشى ۋە فۇتۇھىلارنىڭ مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان قول يازمىدا ئۇچرىمىغان يەنە بىر قىسىم غەزەل ۋە مۇخەممەسلىرى بارلىقى مەلۇم بولدى. كىتابخانلىرىمىزنى ئەرشى ۋە فۇتۇھى شېئىرلىرىنىڭ يەنىمۇ تولۇقلانغان تېكىستى بىلەن تەمىنلەش مەقسىتىدە بۇ يېڭى تېپىلغان شېئىرلارنى ئېلان قىلدۇق.

— مۇھەررىردىن.

ئاتەشىن لەئلىكىم ئوت لەبدىن نەمۇدار ئەيلەمەك،
بۇلئەجەبكىم ئوتدىن ئوت ئىزھارى ئازار ئەيلەمەك.
رەسم ئاڭاكىم دەفتەرى ھۇسنىن كۆڭۈل قىلسە ھەۋەس،
يەلدە سارۇلغان ۋەرەقلەردىنمۇ ئەفكار ئەيلەمەك.
دېمەسە بىلمەس كۆڭۈل دەردىنى، دېسە قەھر ئېتەر،
مۇشكىل ئولدى ئاسراماغلىق يا ھەم ئىزھار ئەيلەمەك.
بىلمەدىم ۋەجھىن نېدىندۇر ئەيلەبان قەتئى نەزەر،
زار كۆڭلۈم زار ئەيلەپ زار ئۆزە زار ئەيلەمەك.
يوق ماڭا خىلۋەت، ۋەلې بار ئۆزگەلەرگە، تۇرفەكىم،
يارنى ئەغيار ئېتىپ ئەغيارنى يار ئەيلەمەك.
ئاچمە كۆز گۇستاخ ئولۇپ، ئۇيقۇ چاغىدا ئانىكىم
خۇپ ئەمەس كىرپىك سەداسى بىرلە بىدار ئەيلەمەك.
يوقسە جان قەسدى ئاڭا، ئەرشى، نېدىن دەرسەن بۇ كىم:
لەبنى بىر ئەفسۇنگەرۇ كۆزلەرنى ئەييار ئەيلەمەك.

*   *

تۈن ئۇلسە كەلمەگەچ ماھىم، كۈن ئۇلسە مىھرى رەخشانىم،
بولۇر بىتابلىغدىن زەررە يەڭلىغ مۇزتەرىب جانىم.
دىمە تۈنلەر ئارا كۆرگەچ بۇلۇتدىن ئوت چاقنىمىشدۇر،
شەرەرلەر ئۆرلەتۈر كۆڭلۈم ئوتىدىن دۇدى ئەفغانىم.
تامىپ يەر يۈزىگە ئەشكىم نىشان كۆرگۈزسە كۆرگۈزسۈن،
نە چاغ مەخفى قىلۇر ئۆزنى كۆگۈلدە داغى پىنھانىم.
جەھان تەركىن تۇتۇپ تاپتىم تەجەررۇد رۇتبەسىن ئانداغ،
قەبۇل ئەتمەس قەبا گەر ھۇللەدىندۇر جىسمى ئۇريانىم.
ئەمەس كەۋكەب فەلەك ئايىنەسىدە كۆرگۈزۈپ ئەكسىن،
جەھان سەتھىدە گەۋھەردەك ساچىلغان ئەشكى غەلتانىم.
كۆز ئايتۇر تۇتمە جاندىن كۆزلەر ئىلە غەمزە خۇنرىزدىم،
لەب ئايتۇر كۆڭلۈك ئۆلسۈن يوق مىنىڭكى ئابى ھەيۋانىم.
دىسە كۆكسۈگنى تۈت ئەرشى، ئاتاي دەپ كۆزلەردىم ئۈستۈن،
دىيەلگەيمەن دەپ ئول ئافەتكە شايەد بەندە فەرمانىم.

*   *

ئۇزارى ئۆزرە نىقابىن نەزارە ئەيلەمەدىم،
نەزەردە پەردەئى غەيرىگنى پارە ئەيلەمەدىم.
فىراق تىغى بىلە دەم بەدەم بەلا تاشى،
يېتىشسە كۆكسۈمى تۇتتۇم، چارە ئەيلەمەدىم.
تېنىمدە ناۋەكى زەخمىن نىھايەتىن سورما،
زىبەسكى بىھەد ئېرۇر دەپ شۇمارە ئەيلەمەدىم.
كەۋاكىب ئۈيلە فەلەك چېھرەسىغە دۇر زىينەت،
چۇ تىيرە ئاھ ئىلە مەن ئانى يارە ئەيلەمەدىم.
قارا كۆزۈم قارا زۇلفۇڭ قاراسىدۇر ئۆزدىن،
كۆزۈم قاراسىن ئىزىپ ئانى قارە ئەيلەمەدىم.
تىلەر چۇ زۇھد ئىلى ھەر تۈن ئۇلسە جەننەتكىم
بىجۇز ۋىسالىگە مەن ئىستىخارە ئەيلەمەدىم.
قىلىپ نىھان جىگەرىم زەخمى كۆز ياشىم زاھىر،
مەن ئۇتلۇغ ئاھ ئۇرۇپ ئاشكارە ئەيلەمەدىم.
كۆيۈپ فىراقىدا مەخپى كۆل ئىچرە قالمىشمەن،
ئەجەبكى ئوت كەبى بىر دەم شەرارە ئەيلەمەدىم.
نى تاڭ چۇ بەزمىدە ئەرشنى يوقلاسە مەھۋەش،
زىبەس چۇ كويىدىن ئانىڭ كەنارە ئەيلەمەدىم.

*　　　　　　*

ئىككى بۇت بىر كېچە كۆڭلۈم كافىرستان ئەيلەبان،
ئالدىلار ئىمانۇ دىنىم ئانچە ئىمكان ئەيلەبان.
بىرى لۇتف ئەيلەپ ھەممشە تىيرە كۆڭلۈم يارۇتۇر،
شۇئلەئى نەرگىسلەردىن شەمئى شەبىستان ئەيلەبان.
بىرى گاھى قالپاقىن ئەگرى قويۇپ گەھ سىندۇرۇر،
سىندۇرۇر جانۇ كۆڭۈل مۈلكىنى ۋەيران ئەيلەبان.
بىرى خەتتى بىرلە چەكتى گۈل ئۆزە تۈرلۈك رەقەم،
لالەۋۇ رەيھانىنىكىم رەشكى گۈلىستان ئەيلەبان.
بىرى ئىشق ئەھلىنى قەيد ئەتمەككە دامى سۇنبۇلىن،
كۆزگۈ مەۋجىدەك ئۇزار ئۆزرە پەرىشان ئەيلەبان.
بىرى ئەخزەر تون كىيىپ باشىغە ھەم گۈلنار بۆرك،
گوييا باشىدا گۈل سەرۋى خىرامان ئەيلەبان.
بىرى كىيدى قىرمىزى تون ئەستەردىن نەيرەڭ ئېتىپ،
كۆزگۈ ھالىدەك گۈلى رەئنانى ھەيران ئەيلەبان.
بىرى شىددەت بەلگۈرۈر، بىرى جەمالىن كۆرسەتۇر،
بىرى گەر ئۆلتۈرسە، بىرى لۇتفۇ ئېھسان ئەيلەبان.
بىرى قاش ياسى بىلە كىرپىك ئوقىنى كەزگەرىپ،
ئاتتى ۋەھكىم ئول ئىكەۋگە جانىنى قۇربان ئەيلەبان.
بىرى نۇشى لەب بىلە گەر دېسە كامى جان بىرەي،
رەشكىدىن ئۆلتۈرمىش ئول بىر تىيرى باران ئەيلەبان.
ئەرشى ئول دامەن نەھەد تۇتغىل نەۋائى دامەنىن،
نەيلەگۈڭ ناياب ئىش ئىستەپ ئۆزگە بۇھتان ئەيلەبان.

*　　　　　　*

ئىشق ئوتى كۆيدۈردى ئانداغ يوقۇ باردىم نەيلەيىن،
ئالدى ئىلكىمدىن ئىنانى ئىختىياردىم نەيلەيىن.
كۆيدۈرۈپ كۆل قىلسە جەھرى كۆرمەسەم پەرۋانەدەك،
ئۆرتەسە ۋەسلىدە داغى ھەرنە باردىم نەيلەيىن.
كۆرمەسەم بىردەم ئانى ھەرگىز قەراردىم يوق ئىدى،
بىر يولى ئانداغ كۆزۈمدىن ئۆچتى ياردىم نەيلەيىن.
بىر كۆرۈندۈردى قاراسىن قاراسام ھەرنېچەكىم،
بىقەراردىم ئەيلەدى ئالغاچ قەراردىم نەيلەيىن.
بىر زەمان شەمئى ۋىسالىڭدىن جۇدا بولغايمىدىم،
قۇدرەتىم بولسە ئىدى يا ئىقتىداردىم، نەيلەيىن.
تۈرماغىمنىڭ بائىسى دەھر ئىچرە ئېردى ئۇلفەتىڭ
قالمادى ئەمدى جەھان ئىچرە تۇراردىم نەيلەيىن.

ئەرشىيا، ھەرنېچە قىلدىڭ ئىشقىدا كۆپ نالەلەر،
ھېچ يەرگە يەتمەيىن بۇ ئاھۇ زاردىم نەيلەيىن.

*   *

تاكى، ئەي زالىم، ماڭا جەۋرۇ سىتەم كەم قىلغاسەن،
بۇ نىھالى قامەتىم غەم بىرلە خەم كەم قىلغاسەن.
يۈز نىگاھى لۇتف ئىلە ئەغيارنى سەرشار ئېتىپ،
گۈلشەنى لۇتفۇڭنى مەندىن نېچەكىم كەم قىلغاسەن.
جۇرئەئى جامى ۋىسالىڭدىن مۇيەسسەر ئەتمەيىن،
كىم ئەرۇسى ئىشقىڭ ئىلە مۇتتەھەم كەم قىلغاسەن.
ۋادەئى ھىجران ئارا ئەيلەپ مېنى خارۇ زەلىل،
ۋەسل ئـارا ئەغيارلارنى مۇھتەرەمكىم قىلغاسەن.
ئىشقىڭــە جانىنى بەرگەن ئەرشىنى ئەيلەپ گەدا،
بۇلھەۋەس ئەغيارلارنى مۇھتەشەمكىم قىلغاسەن.

*   *

كۆكۈل ئالۇردا نە مۇئجىز نەما ئىمىشدۇكسەن،
كۆكۈل بېرۇردە كۆكۈلگە جىلا ئىمىشدۇكسەن.
دېدىمكى: «لەئلى لەبىڭ تۇت ماڭا ئۆپۈپ قويايىن،»
دېدىكى سەسكەنىبان: «بىھەيا ئىمىشدۇكسەن.»
كويۇڭدا ياتتىم ئېسە ياستانىپ ئىلاجىم يوق،
نە رەھم ئەيلەگۈڭۈ بىر بەلا ئىمىشدۇكسەن.
دېدىمكى: «ھالىمى ئايتاي ساڭا»، دېدى: «بىلدىم،
كى ئىشق كوچەسىدە بىر گەدا ئىمىشدۇكسەن.»
كويۇڭ سارى بارۇرۇمدا قاچان سېنى بىلدىم،
بۇ خەستە جانىمە مۇنداغ جەفا ئىمىشدۇكسەن.
بۇ ناز بىرلە ئانى كۆرگەچ ئايدىم: «ئەي كافىر،
سەنەملە قاشىدا خۇش خۇدنەما ئىمىشدۇكسەن.»
ئاياغى ئاستىدا كۆرگەچ كۈلۈپ دېدى: «ئەرشى،
كەمەندى زۇلفۇمە خۇش مۇبتەلا ئىمىشدۇكسەن.»

*   *

بارىپ سەنەمكەدەگە سەجدە ئاشىقانە قىلاي،
كى مەنئ ئەيلەسە زاھىد، مەن ئانى يانە قىلاي.
قاشىڭ قىلىچى دەمىگە فىدا قىلىپ بۇ كۆكۈل،
قەبۇل تۇتســەكى جان باشىن ئاشيانە قىلاي.
كۆكۈل ئۆيىن غەم شوخىغە ئەيلەبان مەئۋا،
كۆزۈم قاراغىن ئانىڭ ئوقىغە نىشانە قىلاي.

خەيالى زۇلفى پەرىشانىدىن ئېتىپ تارى،
كۆكۈل دەمامەسىدە سەۋتى ئاشىقانە قىلاي.
كى ھۇسن شۇئلەسىدىنكىم يارۇت كۆزۈك، ئەرشى،
كى شامى ھەجرىنى تا سۇبھى سادىقانە قىلاي.

* *

جىنسى ئادەمدىنمۇ بۇ يا ھۇرى جەننەت يا پەرى،
يا ئېرۇر رۇھى مۇجەسسەم يا مەلائىك شەھپەرى.
بەرقدەك جەۋلان قىلىپ ئوتلار ساچىلدۇرغان چاغى،
فەخرى رازى بولسە بۇ دەم بولغاي ئېردى ئازەرى.
چەرخ ھەرگىز كۆرمەگەچ ئۇمر ئىچرە مۇنداغ چەرخكىم،
چەرخ ئۇستۇن چەرخ ئۇرغاي، ئاندىن ئارتۇق مەن قارى.
نازغىنىپ ھەريان نىھالى ئىشقدەك قىلغاچ خىرام،
مەست ئولۇپ تاۋۇسى جەننەت مەھۋ ئولۇر كىبكى دەرى.
تۇرفە جەۋلان بۇ چەمەندە قىلغاچ ئول گۇل پىرەھەن،
يەر ئۆزە گۇل بەرگى تىترەر كۆكدە مېھرى خاۋەرى.
بۇلئەجەب قىلماسسەن ئانداغ جىلۋە قىلغاچ تەركى ھۇش،
ئەي كۆكۈل، كەلگىلكى ئەمدى مەن بېرىيۇ سەن نارى.
جان نۇقۇدىنى نىسار ئەتمەي نېتەي، گەر ئەيلەسە،
شىيۋەلەر بۇ شوخ شەك مايىل بولۇبان ھەر سارى.
راست رەفتارىك رەۋان شەكلىن مۇسەۋۋەر ئەيلەمىش،
جان ئارا پۈتكەن ئەلىفسەن ياكى جانان سەرۋەرى.
ئەرشى، كەل، ئەمدى خەرابات ئەھلىدىن دەريۇزە ئەت،
جامى بىخۇدلۇقدىن ئانى سىپقارىپ پىرى ھەرى.

* *

زىھى تۇرلۇك نەۋا قۇشلار تىلىدىن ھەمدىك ئاياتى،
مۇلەۋۋەن باغ ئارا گۇل يافراغىدەك سۇنئۇك ئىسباتى.
جەھان مەھرولارىغە ئۆزلۈكىدىن بۇد ئەمەس مۇمكىن،
كى بىل ھۇسنۇك زۇھۇرىغە ئېرۇرلار بارچە مىرئاتى.
بىرەۋ قەھرىك ھەراسىدىن مەگەر تەقۋىغە ئەيلەر جەھد،
كى مەن لۇتفۇڭغە ئەيلەپ تەكيە بولمىشمەن خەراباتى.
خىرەد پىرىغە نې ھەد زاتىك ئەۋسافىدا دەم ئۇرغاي،
ئاشار كۆك تاقىدىن ئول دەم مەگەر ھەيھاتۇ ھەيھاتى.
كىشى بىھەد سىفاتىك مەزھەرىنىك ھىكمەتىن بىلمەس،
بولۇپ بەئزى خەرابات ئەھلىدىن بەئزى مۇناجاتى.
مەزاھىردە ئاتىم، لېكىن نېگە بىر نازىش ئەتمەسمىز،

قۇياش نۇرىدىن ئۇلسە زەررەلەرنىڭ كۆپ مۇباھاتى.
سىفاتى ۋەسفىدە ھەركىمكى ھەد ئىستەر ئىمىش ھەددىن،
تۈگەنمەس مىڭدە بىرى مىڭ يىل ئۇلسە ئۇمرۇ ئەۋقاتى.
ئاتانماق قەسد ئېتەرسەن دەھر ئارا گۇمنامىلىق ئىستە،
كىشى يوق ئەيلەسە ئاتىن قالۇر باقى ئانىڭ ئاتى.
نە ھەد، ئەرشى، ساڭا ۋەسفىن دېمەكدە چەك قارا تىلنى،
بەيانۇ ۋەسفىدىن چۈنكىم مۇقەددەسدۇر ئانىڭ زاتى.

* *

تاپماساڭ گەر ھۇش باتەن ئەھلى كارى-بارىدىن،
ئال نەسىب ئەتمەك ھەزەر بارى بۇلار ئىنكارىدىن.
دۇردكەشلەر بىر نەفەسدە كۆيدۇرۇپ كۆل قىلغۇسى،
ئەي فەلەك، قىلغىل ھەزەر بۇ ئاھ ئاتەشبارىدىن.
تاز غەفلەتدىن تۇشۇپدۇر بوينۇمە بەند ئۆزرە بەند،
يارەب، ئەت خالىس كۆڭۈل بوينىن باغىر زىننارىدىن.
قىل تەسەۋۋۇر جۇملە ئالەم سۇرەتىن مەھز خەيال،
لېك باردۇر جىلۋەگەر زەمىندە ھەق ئاسارىدىن.
ئەندەك ئەر باقى ئېرۇر بارلىغ نۇقۇشىدىن ئەسەر،
مۇمكىن ئېرمەس شىممەئى بۇي ئالماغىڭ ئەسرارىدىن.
ئالەمۇ ئادەمگەدۇر نۇرى سىفاتىدىن سەبۇت،
مەھۋ مۇتلەق ئولغۇسى كۆرسەتسە گەر دىيدارىدىن.
خاھلاسا ئول ئارىفىكىم بىر نەزەردە مەھۋ ئېتەر،
بولسە كىمنىڭ كۆڭلىدە يۈز نەقش يوقۇ بارىدىن.
مېھرى مۇتلەق پەرتەۋىدىن بارچە ئەل مەھرۇم ئەمەس،
قىلغۇسى دەريۈزە ئەرشى زەررەئى ئەنۋارىدىن.

مۇخەممەس

مەنى، ئەي دوستلار، ھەر يەردە بولسام ياد ئەيلەڭلەر،
تىلەپ ھەقدىن مېنىڭ سىھھەتلىكىم فەرياد ئەيلەڭلەر،
كۆڭۈلدىن گىينەۋۇ بەغزۇ ھەسەد بەرباد ئەيلەڭلەر،
دۇئايى خەير ئىلە بۇ خەستە رۇھۇم شاد ئەيلەڭلەر،
ماڭا لۇتف ئەيلەبان غەم قەيدىدىن ئازاد ئەيلەڭلەر.

غەرىبۇ بىكەسۇ بىچارەلىكىمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
يېتىملىك، ئاجىزۇ يالغۇزلۇقۇمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
غەرىبلىق دەشتىدە يەتكەن ئەلەمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،

مەنى ئەۋۋارە قىلغان ئۇل سەنەمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
مېنىڭ بۇ دەردىمە، تەگرى ئۇچۇن، بىر چارە ئەيلەگىلەر،

ماگا جەۋرۇ جەفا ئەيلەرگە ئالەم ئەھلىدۇر مايىل،
زەئىفۇ ناتەۋان ھەم بولسام ئۆز نۇقسانىمە قايىل،
ۋىسالىدىن رەقىبى بەھرە ئالدى بەندەگە ھاسىل،
مەنى ئەۋۋارە قىلغان دائىما ئۇل رەھمى يوق جاھىل،
كۆگۈلگە جۇز رىزا كەلسە، باشىم يۈز يارە ئەيلەگىلەر.

بەلا دەشتىدە مەندەك يوقتۇ رەسۋايى جەھان بولغان،
بۇ غۇربەت كىشۋەرىدە ساكىن ئۇل دەيرى فەنا بولغان،
ئەجەلدىن ئىلگەرى دەۋزەخ ئوتىغە مۇبتەلا بولغان،
ئۇلۇسنى ساقلا، يا رەب، دەردلەردىن كىم، ماگا بولغان،
رىزا گەر بەرمەسەم بۇ زۇلمغە يۈز قارە ئەيلەگىلەر.

پەرىشان ئەيلەدى ھالىم مېنىڭ بۇ دەشت ـ سەھرالار،
كۆگۈل مۇلكىنى ئالدى ھەجر ئوتى بىدادى يەغمالار،
... ... ①

*   *

ئەيكى، ياغلىق تىكمەك ئىزدەرسەن بۇ رەڭ تەدبىر قىل،②
يەئنى باغرىم قانىدە جان رىشتەسىن تەغيىر قىل.
ئىگنەنى خۇنىن كۆزۈم مىژگانىدىن تەييار ئېتىپ،
ئەيكى، قان ئىچمە، كۆزۈگنىڭ رەگلەردىن تەھرىر قىل.
ئاندا گەر قەۋسى قۇزەھ شەكلىنى چەكمەك ئىزدەسەڭ،
ۋوسمەلىك يادىڭ قاشىڭ نەقشى بىلە تەئبىر قىل.
... ... ②

① بۇ مۇخەممەس قول يازمىدا مۇشۇ جايدىن باشلاپ كۆچۈرۈلمەي قالغان.
② قول يازمىدا فۇتۇھىنىڭ بۇغەزلى تولۇق كۆچۈرۈلمەي قالغان.

شېئىرلار

گەدائىي

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سېلىم

مەۋلانا گەدائىي مىلادى 1403 - 1404 - يىللار ئەتراپىدا تۇغۇلغان XV ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە ھىراتتا ياشاپ ئىجاد ئەتكەن مەشھۇر لىرىك شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز دەۋرىدە تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، زور شۆھرەت قازانغان. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر نەۋائىي مەۋلانا گەدائىي ھەققىدە ئۆزىنىڭ «مەجالىسۇن - نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە توختىلىپ ئۆتىدۇ. گەدائىينىڭ مەشھۇر تۈركىگوي شائىر ئىكەنلىكىنى، ئوبۇل قاسىم بابۇر دەۋرىدە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ شۆھرەت قازانغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئىجادىيەت نەتىجىلىرىدىن بىرقانچە بېيىتىنى مىسال كەلتۈرىدۇ ۋە ئۇنى تەرىپلەيدۇ. ئاخىرىدا: «مەۋلانانىڭ يېشى توقساندىن ئۆتتۈپتۇ» دەيدۇ. نەۋائىي يەنە «مۇھاكىمەتۇل - لۇغەتەين»دىمۇ گەدائىينىڭ ئىسمىنى چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرى قاتارىدا تىلغا ئالىدۇ. بۇنىڭدىن گەدائىينىڭ ئەينى دەۋر ئەدەبىياتىدا تۇتقان ئورنىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

گەدائىي شېئىرلىرى تېماتىك مەزمۇن جەھەتتە ئۆز دەۋرىدىكى ئىلغار ئېقىمغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. پاك سۆيگۈ - مۇھەببەتنى ھايات گۈزەللىكلىرىنى كۈيلەش گەدائىي شېئىرلىرىدا ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلەيدىغان مۇھىم تېمىلاردىن بىرى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۆز دەۋرىدىكى بەزى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئائىت مەزمۇنلارمۇ گەدائىي شېئىرلىرىدا خېلى روشەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. گەدائىي شېئىرلىرىغا يەنە قويۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيە سىڭگەن. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۆزى ياشىغان ھىراتنىڭ گۈزەل باغۇ - بوستانلىرىنى، يېقىملىق ھاۋاسى ۋە جان بېغىشلىغۇچى زىلال سۇلىرىنى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن قىزغىن كۈيلەيدۇ.

گەدائىي شېئىرلىرى ئۆزىنىڭ دۇنياۋى ئىلغار تېمىلىرى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى پىششاق گۈزەل بەدىئىي ئۇسلۇبى بىلەنمۇ چاغاتاي ئەدەبىياتىدا كۆزگە ئالاھىدە تاشلىنىپ تۇرىدىغان مۇنەۋۋەر مەدەنىي مىراسلاردىندۇر.

ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا ئۆزبېكىستان ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن 1988 - يىلى نەشر قىلىنغان «ھايات ۋەسپى» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلگەن گەدائىي شېئىرلىرىدىن بىرقىسمى تاللاپ تونۇشتۇرۇلدى.

— مۇھەررىردىن.

غەزەللەر

ئاھكىم، دىۋانە كۆڭلۈم مۇبتەلا بولدى يانا،
بۇ كۆڭۈلنىڭ ئىلكىدىن جانغە بەلا بولدى يانا.
دوستتىن ئايىردى بۇ چەرخى جەفاگۇستەر يانا،
ئەي دەرىغا ھاجەتى دۇشمەن دەۋا بولدى يانا.
نېچە بولسۇن، ساقىيا، ئاخىر غۇبارى خاتىرىم؟
تۇت مەيى سافىيكى ھەڭگامى سەفا بولدى يانا.
خۇشدۇرۇر، ئايا، پەرى پەيكەر بىلە گۇلگەشتىكىم،
بوستان باغى ئىرەمتەك دىلكۇشا بولدى يانا.
ئاق ئەۋسىدىن قويماس ئېردىڭ چىقالى، ئەي شۇم رەقىب،
شۇكرى لىللاھ، ھارىكىم، يۈزۈڭ قارا بولدى يانا.
چىنى زۇلفىندىن دەم ئۇرماغلىق نې نىسبەت، ئەي ئەبىر،
بۇ كىنايەت بارى سەندىن، بەس، خەتا بولدى يانا.
شاد بولغىل، ئەي گەداكىم، مەۋسۇمى نەۋرۇزدىن،
گۇلبۇنى ئۇممىد بابەرگۇ نەۋا بولدى يانا.

* *

ئەي كۆڭۈل، دىلبەر خەيالى چۈنكى ھەمدەمدۇر ساڭا،
ۋادىئى ھىجران ئىچىندە ئۆزگە نې غەمدۇر ساڭا؟
ئەلھەق، ئۇشبۇ لۇتفى خۇلقۇ ھۇسنى ئىستىغنا بىلە
كىشۋەرى كۆرك ئىچرە سۇلتانلىغ مۇسەللەمدۇر ساڭا.
ئول كۆزى ئوتلۇقنى-ى سەۋدۈك ئۆز ھەددىڭنى بىلمەيىن،
ئىشق ئوتى ھەر نېچە كۆيدۇرسە، ھەنۇز كەمدۇر ساڭا.
قان يۇتارمەن رەشك ئېلىندىن ھەر كېچە تاڭغە تەگىن،
كىم، نېچۈك بادى سەبا ھەمرازۇ ھەمدەمدۇر ساڭا.
ئەيب ئەمەستۇر، گەر پەرىشانسەن داغى ئاشۇفتە ھال،
ئەي گەدا، چۈن ئاررۇيى زۇلفى پۇرخەمدۇر ساڭا.

* *

تۇشتۇم، سەنەما، سەندىن يىراغ، ئاھ دەرىغا،
تويغۇنچە يۈزۈڭ كۆرمەيىن، ئەي ماھ دەرىغا!
ئىشرەتتە ئىكەچ دەۋلەتى ۋەسلىڭدىن ئۇممىدىم،
ئەي ۋايكى، كۆز تەگدى بەناگاھ، دەرىغا!

كۆڭلۈمكى مەئىشەتلەر ئىلە ئۆرگەنىپ ئېردى،
قان بولدى بەكامىمىكى دىلخاھ، دەرىغا!
ھەجرىڭ ئېلىدىن جانغە تەمەتتۇئ بۇ يۈرۈشدە،
جۇز مېھنەتۇ غەم بولمادى ھەمراھ، دەرىغا!
بىچارە گەدا سارى ئىنايەت كۆزى بىرلە
بىر كۈن نەزەرى قىلمادىڭ، ئەي شاھ، دەرىغا!

* *

ۋەسلى نىگارۇ، فەسلى بەھارۇ شەرابى ناب،
ھەر كىمگە دەست بەرسە زىھى بەختى كامياب.
بوستانۇ باغ فەرقىنە كۆركىم، نې تارتادۇر،
ھەر دەمبەدەم تەكەللۇف ئۈچۈن سايەبان سەھاب.
كەسبى كەمال قىلدى چەمەن بادى سۇبھدىن،
ئەھسەن، ئەي نەسىم ھەمىن بولغاي ئىكتىساب.
مەھبۇبى گۇلئۇزار ئىلە بىر كۈنجى باغدا
ئەيش ئەتكى، بەس غەنىمەت ئېرۇر غۇررەئى شەباب.
بىر-بىر ۋەرەق مۇتالەئە قىلدى گەدا بارىن،
دىۋانى كۆرك ئىچىندە سېنى تاپتى ئىنتىخاب.

* *

سەرۋەقتىمىزغە بىر گۇزەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب،
ناگاھ كۆز ئۇچىدىن نەزەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
يۈز كۆرسەتىپ گۇنەش كەبى بۇرجى كەمالدىن
شامى فىراقۇمى سەھەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ئول غۇنچە ۋەسلىدىن ماڭا، ئەي بادى ئەترسا
ئەلتاف ئېتىپ خۇشخەبەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ھەجرىڭ قاراڭغۇسىدا گىرىفتار ئىكەچ كۆڭۈل،
كۆڭلۈم ئەۋىنى پۇر شەرەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
خۇلقى كەرىم بىرلە ۋەفا ئادەتىن تۇتۇپ،
جەۋرۈڭ تەرىقەسىن دىگەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ئول تاش باغىرلى كۆڭلىنە ئاخىر نىياز ئىلە،
ئەي ئاھى سۇبھدەم، ئەسەر ئەتتىڭ ئەجەب-ئەجەب.
مۇنچە تەكەببۇرۇڭ بىلە، ئەي ھۇسن ئېلىنە شاھ،
بىر كۈن گەدا بىلەن بەسەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.

* *

ئەي مەلاھەت بابىدە باشتىن ئاياق ئابى ھەيات،
سەنسىزدىن، ۋەللاھ، ماڭا ئەينى مەمات ئۆمرۈر ھەيات.
رەشكى باغى جەننەت ئېرمىش، بىلمەدۇك قەدرىن، دەرىغە
شەيئەللىلاھى، خىيابان ھەببەزا، شەھرى ھىرات.
ئول مەراتىبغە يېتىپمەن ئىشقىڭ ئىستىغناسىدىن،
كىم مېنىڭ كۆزۈمگە بىر خەسچە كۆرۈنمەس كائىنات.
ھەر نېچەكىم بەستەئى بەندى بەلادۇرمەن، ۋەلى
باردۇر ئۈممىدىمكى، بىر كۈن تاپقامەن غەمدىن نەجات.
سۈنبۇلۇ گۈل بىتكۈسىدۇر تۇپراغىمدىن بىگۇمان،
زۇلفۇ يۈزىڭ ھەسرەتىندە چۈنكى قىلغۇمدۇر ۋەفات.
ئول شەمايىلغە مۇقەييەد بولماسۇن، نېتسۇن كىشى،
كىم كۆڭۈل ئالماق ئۈچۈن ھۆسنۈڭدا ئېرۇر يۈز جىھات.
مەن گەدائى خەستەنى بارى ساغىنغىل كەچ-كەچ،
گەر مۇيەسسەر بولماسا سورماق، ئەزىزىم، بات-بات.

* *

ھۆسن ئىچىندە بىر سېنىڭتەك دىلرەبا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىشق ئىلىغە داغى مەندەك مۇبتەلا بولغايمۇ ھېچ؟
يا رەب، ئول لەئلى لەبىڭدىنكىم، ئېرۇر تەفرىھى رۇھە
بۇ مېنىڭ دەردىمغە ئۈممىدى دەۋا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىلتىفات ئەتمەي رەقىب ئەسرۇ قىلۇر بىگانەلىق،
ئول ئۆلۈملۈك بىزگە بىر كۈن ئاشنا بولغايمۇ ھېچ؟
دەست بەرمەس چۈن ياۋۇقدىن ھاسىد ئىلگىندىن سەلام،
كۆز يېتەر يەردىن ھەبىبىم مەرھەبا بولغايمۇ ھېچ؟
ئەسرۇ بىپەرۋالىغىڭنى ھەددىن ئاشۇردۇڭ ماڭا،
ئىلتىفاتىڭ ئول بۇرۇنقىتەك يانا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىشتىياقۇ دەردۇ ھەسرەت بىرلە مۇنداق خارۇ زار،
ئاستانىڭدىن يىراق ئولسام، دەۋا بولغايمۇ ھېچ؟
گەرچە يوقتۇر كۆرك ئىچىندە سەن بىكىن سۇلتان، بىگىم،
بەررۇ بەھر ئىچرە مېنىڭتەك بىر گەدا بولغايمۇ ھېچ؟

* *

گەر دەست بەرسە، خۇش تەرەبىدۇر ئەلەس-سەباھ،
مەھبۇبى گۈلئۇزار ئىلە رەيھان ئىچىندە راھ.

لەئلىك خەيالى گەرچە رەۋانبەخش ئېرۇر، ۋەلې
جان سەيد ئېتەر مۇئايەنە بۇ لۇتفى ئىستىلاھ.
بوينۇڭدە ئول مەنۇم قارا قانىم دۇرۇر، بېگىم،
مۇشكىن سەلاسىلىكىم كۆرۈنۈر ساڭا ۋىشاھ.
ئىنسافە كەل نې بولدى قەددۇ قامەتىن كۆرۈپ،
بەھرى خۇداي خاجە، مۇئەززىن مەنۇ سەلاھ.
بىر لەھزە گەر دەم ئۇرسە گەدا سەنسىز، ئەي سەنەم،
سۇدەك ئىشكىلىك ئىتىنە بولسۇن قانى مۇباھ.

*　　　*

كۆرمەدىم ھېچ كىم جەھاندە ئافەتى جان، شوخ-شوخ،
ئۆزى كافىر، سۆزى شەككەر، كۆزى فەتتان، شوخ-شوخ.
ۋاقىف ئېرمەس زەررەئى ئىسلامۇ ئىماندىن مەگەر،
ئول سىېنىك جادۇ قاراقىڭكىم قىلۇر قان، شوخ-شوخ.
نەيىمرى ئەئزەم ئېرۇر چولپان ئىلە قىلغان قىران،
ئول بەناگۇش ئۆزرە ئانداق دۇررى غەلتان، شوخ-شوخ.
مۇئجىزاتى ھۇسن ئىلە ھەر دەم كەلىمۇللاھدەك،
جان چىردىكىنى قىرار ئول زۇلفى سۇبئان، شوخ-شوخ.
تا تىرىكدۇر، سەندىن ئۆزگە قىلماغاي ھەرگىز گەدا،
ئەي يۈزى گۇل، قامەتى سەرۋى خىرامان، شوخ-شوخ.

*　　　*

ئەي نەئىمۇ نازى ئالەمدىن ماڭا دىلدار ئۇمىد،
دىلرەبالارنىك ئىچىندە جانۇمە دىيدار ئۇمىد.
باك ئەمەسدۇر، بارچە ئەل گەر بىزگە ئەغيار ئولسالار،
جۇملەئى زەرراتى ئالەمدىن سەن-ئوقسەن، يار، ئۇمىد.
رەسم ئېرۇر بىمارە بەرمەك ھەر نې كۆڭلى ئارزۇلار،
خەستە كۆڭلۇمگە ئېرۇر ئول لەئلى شەككەر بار ئۇمىد.
مۇزتەرىب بولۇپ، پەرىشانلىقدىن ئۆزگە كۆرمەدى،
كىمكى تۇتسا مەن بىكىن ئول زۇلفى ئەنبەربار ئۇمىد.
مۇلتەفىت بولماي، بېگىم، ھەر نېچەئىكىم كۆرسەڭىز،
مەن گەداغە ھەزرەتىڭدە باردۇرۇر بىسيار ئۇمىد.

*　　　*

كۆزۈڭكىم دەم-بەدەم يۈز مىڭ تۈمەن تۈرلۈك قىران ئەيلەر،
ناقوق زەرراتى ئالەمنى ئۆزىتەك ناتەۋان ئەيلەر.

مەگەر تاپقاي نىشانى ناگەھان لەئلىگىنىڭ ھالىندە،
كۆزۈم ياش ئەلچىسىن ھەر دەمدە يۈز سارى رەۋان ئەيلەر.
ئەجەب ئەييارى پۇرفەندۇر سىنىڭ جادۇ قاراقىڭكىم،
زەمانى يۈز كۆڭۈل بىرۇر، زەمانى قەسدى جان ئەيلەر.
مىنىڭ بۇ ئوتلۇق ئاھىمدىن فەلەكنىڭ باغرى سۇۋ بولدى،
دىمەسسەن بارى (بىر) كىم، بۇ نې فەريادۇ فىغان ئەيلەر.
مۇنەۋۋەر تەلئەتىڭ، ئەي جان، نىقابى زۇلفى ئاراسىندە،
قۇياشدۇركىم ئۆزىگە مۇشكى تەردىن سايەبان ئەيلەر،
كۆزۈڭ گەر بىر قىيا باقسا، خەلايىقنى قىرار غەمزەڭ،
مۇسۇلمانلىقدىن ئىرمەس، بۇكى ناھەق مۇنچە قان ئەيلەر.
كۆزۈڭ ئول قاش ياسىندىن قاچانكىم ئوق ئاتار بولسا،
قاموق خاكىلارىندىن بۇ گەدانى-ئوق نىشان ئەيلەر.

*　　*

ھەر قاچان لەئلىڭ تەبەسسۇم قىلسە، شەككەر ساچىلۇر
چۇن تەكەللۇمدىن دەم ئۇرسا، دۇررۇ گەۋھەر ساچىلۇر.
غالىبا سەن سۇمبۇلۇڭنى تارىدىڭ، ئەي جان، بۇ كۈن
كىم، نەسىمى سۇبھىدەمدىن ئەنبەرى تەر ساچىلۇر.
ئاي يۈزۈڭنۈڭ ھەسرەتىندە ھەر كىچە تاڭغا دىگىن،
كۆزلەرىمنىڭ ياشىدىن يەر ئۆزرە ئەختەر ساچىلۇر.
غايەتى ئەئلا مەراتىبدىن دۇرۇركىم، ھەر سەھەر
مەقدەمىڭدە گۈنبەدى ئەفلاكدىن زەر ساچىلۇر.
بۇ گەدا ھەسرەت بىلە كۆز مەئدەنىدىن دەم-بەدەم،
لەئلىڭ ئۈچۈن ھەر قايان ياقۇتى ئەھمەر ساچىلۇر.

*　　*

ھەر نىچەكى سەنتەك ماڭا دىلدار تاپىلماس،
مەندەك ساڭا ھەم يارى ۋەفادار تاپىلماس.
فەھم ئەتكەلى بۇ خەستە كۆڭۈل سىررىنى، ئەي جان،
ئاغزىڭ كەبى بىر مەھرەمى ئەسرار تاپىلماس.
ئەي كۆزلەرى چولپان، بۇ قەمەر دەۋرىدە ھەققا،
يۈزۈڭ كەبى بىر مەزھەرى ئەنۋار تاپىلماس.
فۇرسەتنى غەنىمەت تۇت، ئايا مىھر ئىلە ماھىم:
كىم دائىمۇل-ئەييام بۇ دىيدار تاپىلماس.

يۇزۇك سىفەتىدۇر چۇ گەدا سۆزلەرى دائىم،
هىچ قايدا مۇنىگدەك يانا ئەشئار تاپىلماس.

* *

ئاي يۇزۇك بۇرجى لەتافەتتىن تۇلۇئ ئەتكەن قۇياش،
زەررەتەك مىهرىڭغە بولدى كۆكتە سەرگەردان قۇياش.
تۇشدە كۆرمىش ئارەزىڭنى زاھىرەن، بىر كۈن يەنە،
ئانى ئىستەپ كىچەيۇ كۈندۇز يۇرۇر هەيران قۇياش.
هۇسن ساردىن نە لاف ئۇرسۇن يۇزۇك ئاللىداكىم،
بىر ئەرۇس قۇلدۇر ساڭا سەرگەشتەيۇ ئۇريان قۇياش.
ئاي يۇزۇك نەززارەسىندىن قالۇر ئىرمىش بىنەسىب،
ئانىڭ ئۇچۇن كەچقۇرۇن هەر كۈندە يىغلار قان قۇياش.
كۆرگەلى پەرى جەمالىڭنى ئىلىكتىن بارىبان،
بولدى مەجنۇنۇ يۇرۇر بىپايۇ سەر هەر يان، قۇياش.
باقى بولسۇن دەۋلەتىڭكىم دەۋرى هۇسنۇڭدە، بىگىم،
بىر تىلەنچىدۇركىم، ئىرۇر دەربەدەر دەۋران قۇياش.
كىم ياۋۇتۇر بارى سەنتەك بىنەۋانى، ئەي گەدا،
ئول ئىشىككە كىم بولا ئالماس ئاڭا دەربان قۇياش.

* *

كامۇ ناكام ئىشىكىڭدىن كەتتىم، ئەي جان، ئەلۋىداﺋ!
چۇن قەزادىن مۇنداق ئىرمىش هۇكمۇ فەرمان، ئەلۋىداﺋ!
دەۋلەتىڭدىن خۇش كەچۇردۇم مۇددەتى ئۇمرى ئەزىز،
هەببەزا، ئول كامۇ زەۋقۇ ئەيشۇ جەۋلان، ئەلۋىداﺋ!
بەس سۇداﺋ ئىردى فىغانىمدىن ئۇلۇسقا، ئەي بىگىم،
مۇشكىل ئىشنى قىلدىم ئاخىر ئەلگە ئاسان، ئەلۋىداﺋ!
جويى نەۋنىڭ سۇيى ئىرمىش ئابى كەۋسەر شەكسىزدىن،
رەۋزەئى رىزۋان داغى باغى خىيابان، ئەلۋىداﺋ!
ئەي دەرىغاكىم، تەغافۇل بىرلە كەچتى مۇنچە ئۇمر،
بىلمەدىم قەدرى شىمالۇ باغى زاغان، ئەلۋىداﺋ!
نىچەكىم، قانىمدىن ئىچتى سۇ نىهالى قامەتىڭ،
تاپمادىم سەندىن بەر، ئەي سەرۋى خىرامان، ئەلۋىداﺋ!
گەر گەدا باردى ئىلىكتىن، باك ئەمەس، سەن ياخشى قال،
كامرانلىق بىرلە، ئەي سۇلتانى خوبان، ئەلۋىداﺋ!

* *

ئەي ساچىلك يەلدا، يۇزۇك نۇرى تەجەللىدىن چەراغ،
تەلئەتىلك كۆرگەن كىشىگە جۇملە ئالەمدىن فەراغ.
مۇددەتىدۇركىم، كېتىپتۇر مەندىن ئەۋۋارە كۆڭۇل،
بىر سەلاسىلدە ئەسىر ئېرمىش، بۇ كۇن تاپتىم سوراغ.
خۇش ياراشۇر سۇنبۇلۇك ئول بەرگى نەسرىدىن ئۇستىنە،
سەفهەئى ماھ ئۈزرە گوياكىم تۇشۇپتۇر، پەررى زاغ.
كۆيگەنىمنى بىخەبەر پەرۋانەدەك ئەيب ئەتمەكىم،
ئول دۇداقىلك ئۈزرە تۇشكەن خال ئېرۇر جانىمغە داغ.
بۇ گەداغە چۇن مۇيەسسەردۇر كۆزۇك نەززارەسى،
نەيلەسۇن ئەزمى گۇلىستانۇ نېتەر گۇلگەشتى باغ.

* *

ئەي، نىهالى قامەتىلك سەرۋى خىرامانىدىن لەتىف،
دۇرجى لەئلىڭدۇر داغى بۇ جەۋھەرى جانىدىن لەتىف.
تاك نەسىمى لۇتف ئىلە ھەر نېچەكىم جانبەخش ئېرۇر،
بولماغاي ھەرگىز ۋەلې پەيغامى جانانىدىن لەتىف.
ھەر نېچەكىم دۇررى ئۇممانىدىن چىقار دۇررى يەتىم،
كۆزلەرىمنىلك ياشىدۇر كۆپ دۇررى غەلتانىدىن لەتىف.
ئەينى كەۋسەردۇر ھەلاۋەتلىك زۇلال ئىرنىك ماڭا،
تەلئەتىڭدۇر داغى يۇز مىلك باغى رىزۋانىدىن لەتىف.
قاف تا قافى جەھان كەزگەندە سەييارى خىرەد،
كۆرمەدى شەھرى ھىراتۇ باغى زاغانىدىن لەتىف.
نېچەكىم جەننەت ھەۋاسى بولسە ئەلھەق دىلكۇشاي،
بولماغۇسىدۇر ۋەلې باغى خىيابانىدىن لەتىف.
لەبلەرىلك ۋەسفىندە بۇ مىسكىن گەدانىلك سۆزلەرى
تازەيۇ سيرابۇ رەڭگىن ئابە ھەيۋانىدىن لەتىف.

* *

ئىمكى قاشىلك كەبى بىر تۇرفە يا يوق،
قىلۇرسەن رەھم بۇ كۆڭلۇمگە يا يوق.
جەھاندە گەرچە يۇزمىلك فىتنەلەر بار،
فىراقىڭدەك ۋەلې ئەينى بەلا يوق.
نىگارا، خەستە كۆڭلۇمنىلك ھەقىندە،
جەفا كەم قىلمە بارى، گەر ۋەفا يوق.
ۋىسالىڭنى ماڭا گەر ھەيف كۆرسەك،

كۆز ئۇچىدىن داغى بىر مەرھەبا يوق.
كۆڭۇلنىلك دەردىدە، ئەي جانى شىرىن،
زۇلال ئىرنىڭدىن ئۆزگە ھېچ دەۋا يوق.
كۆڭۇلنى كىمگە باغلاي، چۇن جەھاندە،
سېنىڭدەك كۆرك ئىچىندە دىلرەبا يوق.
ئەگەر سەن ھۇسن ئېلىنىلك خانىدۇرسەن،
جەھاندە داغى مەندەك بىر گەدا يوق.

*　　*

هەر كىشىنىڭكىم ئىچىنىڭتەك بىر سىۆەر جانانى يوق،
قىلمەسەل، بىر سۇرەتىدۇركىم، تەنىندە جانى يوق.
كىمكى تۇشتى ۋادىئى ئىشقىڭدا مەندەك ئاقىبەت،
شەكسىزدىن ئۆلمەكتىن ئۆزگە چارەيۇ دەرمانى يوق.
كىمكى كۆرمىش بولسە بىر كۈن ئاي يۈزۈڭنى دۇنيەدە،
ئۆلسە داغى بىل يەقىنكىم، زەررەئى ئەرمانى يوق.
كۆزلەرىڭنىڭ فەنىدىن بىلدىم، چىن ئىرمىش بۇ مەسەل:
«هەر كىشىنىڭكىم كىشىگە رەهمى يوق، ئىمانى يوق».
مەن گەدادىن ئايادىڭ لەئلىڭ مەيىندىن جۇرئەئى،
هەرگىز ئۇسرۇك كۆرمەدىم كۆزۈڭ كەبى ئىهسانى يوق.

*　　*

ياڭاقىڭ رەۋزەئى رىزۋاندىن ئارتۇق،
دۇداقۇڭ چەشمەئى هەيۋاندىن ئارتۇق.
قەمەر دەۋرىندە مىسرى هۇسن ئىچىندە،
ئەزىزىم يۇسۇفى كەنئاندىن ئارتۇق.
فىراق ئوتىنە خۇد جان ئۆرتەنىپتۇر،
نىدۇر دەپ كۆيدۇرۇرسەن ئاندىن ئارتۇق.
«كىرەكلىكتۇر ساڭا جان؟» دەپ سورارسەن،
كىرەكتۇر جان، ۋەلى سەن ئاندىن ئارتۇق.
گەدايى پىش ئەمەستۇر دەر رەقىبىڭ،
گەدادۇرمەن ۋەلى سۇلتاندىن ئارتۇق.

*　　*　　*

خىتايى كۆزلەرىڭ چىن كافىرى بىداد ئىمىش بىلدۇك،
بەسى سىهر ئىچرە كەشمىر ئىلىدىن ئۇستاد ئىمىش بىلدۇك.
دەما ـ دەم يىغلاغانىمدىن كۈلەر گۈل غۇنچەدەك لەئلىڭ،
مىنىڭ قايغۇرغانىمدىن كۆڭلۈك ئەسرۇ شاد ئىمىش بىلدۇك.
ئاراڭ كۆز ئۇچىدىن گەر باقسا غەمزەڭ، جان بولۇر قۇربان
ئەجەب قان تۆككۈچى پۇرمەكرۇ فەن جەللاد ئىمىش بىلدۇك.
يىگىتلىك مەۋسۇمىن خۇش تۇت، داغى فۇرسەت غەنىمەت بىل
كى بۇ ئالەم ئەساسى ئەسرۇ بىبۇنياد ئىمىش بىلدۇك.
دۇداقىڭ خەتتو خالىڭدىن كۆڭۈلنى سەيد ئىتەر غەمزەڭ،
بۇ دامۇ دانە بىرلە مۇنتەها سەييياد ئىمىش بىلدۇك.
ئۇزالە ياتىبان قاشىڭ كۆمۈش تەخت ئۆزرە سۆزلەردە،
قاراقىڭنىڭ قۇلاغىغا نى تەۋر ئىرشاد ئىمىش بىلدۇك.
دىسە بولماس، گەدا، هەر بۇلهەۋەسنى ئاشىقى سادىق،
هەدىسى «خۇسرەۋۇ شىرىن» غەرەز فەرهاد ئىمىش بىلدۇك.

*　　　*

ناز ئۇيقۇسىدا فىتنەئى بىدار ئىمىش كۆزۈڭ،
قان تۆككۈچى نەكافىرى خۇنخار ئىمىش كۆزۈڭ.
سەيدى خوتەن كەبى سۇمەنۇ لالەزار ئارا،
خۇش-خۇش كېزەر، نە نەرگىسى بىمار ئىمىش كۆزۈڭ.
كۆڭلۈمنى ئوغۇرلاپ قارا زۇلفۇڭدىن ئېلتەدۇر،
هەي-هەي، سەد ئافەرىنكى، نە ئەييار ئىمىش كۆزۈڭ.
غەمزەڭ چېرىكىنى تۈزۈبان تەقۋىيەت بېرۇر،
ئارى، بەلى، هىمايەتى كۇففارئىمىش كۆزۈڭ.
قانىمغە قەسد قىلغاچ ئوشۇل لەئلى جانفىزا،
بىلدىم هەم ئول زەمانكى، ئاگا يار ئىمىش كۆزۈڭ.
كۆڭلۈمنى ئالدى ئاقىبەتى مەكرۇ فەن قىلىپ،
ۋەللاهۇ بىللاه، ئەسرۇ ستەمكار ئىمىش كۆزۈڭ.
سالدى سېنى بەلاغە، ئايا جانى مۇستەمەند،
ئەسرۇ ساڭا شەفىقۇ هەۋادار ئىمىش كۆزۈڭ.

*　　　*

ئەي قامۇق سەۋدايىلەرغە مايەئى سەۋدا ساچىڭ،
هەر خەمى جانۇ كۆڭۈلگە ئەرتەگى مەئۋا ساچىڭ.
تەگمەسۇن كۆزكىم، بۇ كۇن هۇسنۇ لەتافەت باغىدە
ۋەردى ئەھمەر ئارەزىڭدۇر، سۇنبۇلى رەئنا ساچىڭ
قۇللانىپتۇر بوينىنى باغلاپ، بېگىم، ئىسبات ئىلە
نافەئى چىنۇ خوتەننى ئەنبەرى سارا ساچىڭ.
ۋەھ نې جادۇدۇركى، هىندىستاندە سېھر ئەنگىز ئېتەر،
هەر زەمان رۇمۇ خىتا ئېلىن قىلۇر يەغما ساچىڭ.
ئاي يۈزۈڭ نۇرى تەجەللىدۇر، بەلې، هېچ شەك دېگۈل،
مانىئى نەززارەدۇر، نېتسۇن كىشى، يەلدا ساچىڭ.
سۇنبۇلۇڭنى تارادىڭ، ئەي ئۇمر، بولدى رۇستەخىز،
هەلقە-هەلقە رۇھ ئىچىندە سالدى يۈز غەۋغا ساچىڭ.
ئول سەلاسىلدىن نېچۈك ئۈزسۇن كۆڭۈل مىسكىن گەدا،
جانى شىردىن رىشتەسىدۇر چۇن ئاڭا، هەققا، ساچىڭ.

*　　　*

ساقىيا، كەلكىم، ئەبىر ئامىز ئۆتەر بادى شامال،
بولدى بوستان خۇررەمۇ تاپتى هەۋالار ئېئتىدال.

سەرۋ ئەقدامىندە خۇش مەستۇ سەرەفرازان يۈرۈر،
جۇيبار ئىچرە لەتىفۇ جانفەزا ئابى زۇلال.
ئول تار ئاغزىم رەمزىنى بادى سەبادىن سۇبھىدەم،
غۇنچەئى خەندان ئىشىتتى، تاپتى بىسيار ئىنفىئال.
تۈن كېچە ھەر نېچەكىم قىلدى فىغانلار ئەندەلىب،
ئەينى ئىستىغناسىدىن گۇل سورمادىكىم: «كەيفە ھال»؟
دەۋرى ئىشرەتنى غەنىمەت تۇتكى، ھەر ئاي باشىدە،
جامى جەم ئىسباتىغە تەئرىق ئېرۇر شەكلى ھىلال.
ئەي گەدا، گەر بۇ كېچەر دۇنيا بەقاسىز بولماسە،
بەس، قانى كەيخۇسرەۋۇ ئىسفەندىيارۇ يۈز زال.

* *

ئەي نەسىمى سۇبھىدەم، مەندىن نىگارىمغە سەلام،
ئول ساچى سۇنبۇل، يۈزى گۇل نەۋبەھارىمغە سەلام.
لەبلەرى قەندۇ گۇلابۇ سۆزلەرى شەھدۇ شەراب،
غەمزەسى مەستانە، ئول كۆزى خۇمارىمغە سەلام.
جان نىسار ئەتسەم كېرەك بادى سەھەردەك ئاللىدە،
بەندەدىن ھەر گەھكى ئېلتۇر بولسا يارىمغە سەلام.
بوستانى ھۇسنۇ لۇتفى خۇلق ئىچىندە سەرۋىناز،
ئول سېۋەر جاندەك، ئەزىزىم، ئىختىيارىمغە سەلام.
تابۇغۇڭدا نېچەكىم ئەرز ئەيلەدى ھالىن گەدا،
دېمەدىڭ بىر كۈنكى، مىسكىن خاكسارىمغە سەلام.

* *

ئاي يۈزۈڭدۇر ئافتابى خاۋەرىم بىلمەسمۇسەن؟
بارچە خوبلاردىن سەن-ئوقسەن، دىلبەرىم بىلمەسمۇسەن؟
كېچە-كۈندۈز زۇلفۇ يۈزۈڭ شەۋقىدىن نالەلەرىم،
يەتتە گەردۇنغە يېتەر، مەھپەيكەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
ۋەئدەلەر بىرلە دۇداغىڭ جانغە يەتكۈردى مېنى،
تاش باغىرلىق، ئەي بۇتى سىيمىنبەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
تىنمايىن قانىم تۆكەرلەر دەم-بەدەم ناۋەكلەرىڭ،
ئەي قاراقلارىڭ قىرانى ئەكبەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
ناھەق ئۆلتۈرمەك مۇسۇلمانلىقدا زۇلمى مەھز ئېرۇر،
ئەي ساچى زۇننارۇ كۆزى كافىرىم، بىلمەسمۇسەن؟

هەر نېچە فاش ئەتمەگەيمەن خەستە كۆڭلۈم سىررىنى،
كۆز ياشىمدىن دەردى دىلنى، دىلبەرىم، بىلمەسمۈسەن؟
شەربەتى ۋەسلىڭ ئۈچۈن مىسكىن گەدا بىمار ئېرۈر،
ئەي سۆزى شەھدۇ دۇداقى شەككەرىم، بىلمەسمۈسەن؟

*　　　*

ئارەزىڭنىڭ ئالدىدا شەمسۇ قەمەردىن كىم دېسۇن،
لەبلەرىڭنىڭ قاشىدا شەھدۇ شەكەردىن كىم دېسۇن؟
سۇنبۇلى زۇلفۇڭ كەبى مۇشكىن سەلاسىل بار ئىكەچ،
ئەنبەرى سارا نې بولغاي، مۇشكى تەردىن كىم دېسۇن؟
تەلئەتىڭ، ئەي جان، ئەگەر بىر دەم مۇيەسسەر بولماسا،
بۇ كۆرەر كۆزنى نېتەي، نۇرى بەسەردىن كىم دېسۇن؟
ئاي يۈزۈڭ ئالىندا لافى ھۆسن ئېرۈر ئېردى قۇياش،
ئەللاھ ـ ئەللاھ، بارى ئول بى (پا) يۇ سەردىن كىم دېسۇن
دۇنيەنىڭ ئاقۇ قاراسىن كۆزگە ئىلمان زەررەئى،
زۇلفۇ يۈزۈڭ بار ئىكەچ، شامۇ سەھەردىن كىم دېسۇن؟
بەندەدىن گەر جان تىلەر بولساڭ، تۇفەيلىڭدۇر، بېگىم،
با ۋۇجۇدى ئول ئاغىز بۇ مۇختەسەردىن كىم دېسۇن؟
شۇم رەقىبىڭ سۆزىدۇر مىسكىن گەدانىڭ ئۆلۈمى،
يوقسە، ئىشقىڭدا، بېگىم، تىغۇ تەبەردىن كىم دېسۇن.

*　　　*

يۈزۈڭنى رەشكى گۈلۈ ئەرغۇۋان دېمەي، نې دەيىن،
قەدىڭ نىھالىنى سەرۋى رەۋان دېمەي، نې دەيىن؟
كىشىگە چۈنكى ھەياتى مۇدام باغىشلار ...
لەبىڭ زۇلالىنى مەتلۇبى جان دېمەي، نې دەيىن؟
تەرەھھۇم ئەيلەمەيىن چۈن قىرار خەلايىقنى،
كۆزۈڭنى فىتنە ئاخىر زەمان دېمەي، نى دەيىن؟
كۆڭۈل ھەرىمىدە چۈن مۇئتەكىفدۇرۇر دائىم،
غەمىڭنى مەھرەمى رازى نىھان دېمەي، نې دەيىن؟
جەفادىن ئۆزگە گەدا چۈنكى كۆرمەدى سەندىن،
سېنى ۋەفاسىزۇ نامېھرىبان دېمەي نې دەيىن.

*　　　*

قارا ئاتلىق ئاق بېگىم، بۇ نې يۈرۈش بولۇر، نې جەۋلان،
جىلاۋىڭنى تارتاراق تۇتكى، ئۇلۇستا قالمادى جان.

AltunOq

نېچە تۆند بولسە ئاتىڭ، ماڭا ناۋەك، ئۆتمە ئاتىڭ!
سەدەقەڭمەنۇ زەكاتىڭ نى قۇسۇر ئولۇر، نى نۇقسان.
بۇ نى ئات مىنىش بولۇر، بۇ نى قىيا باقىش بولۇر بۇ!
بۇ نى ئولتۇرۇش بولۇر بۇ، ساڭا جان نىسارۇ قۇربان
نېچە ۋەئدەدۇر، ئەزىزىمكى، ۋەفاسى ھېچ بولماس،
ماڭا نى، ساڭا زىياندۇركى، دېگەيلەر ئەھدى يالغان.
دەمى ۋەسل فۇرسەتىن بىلگىلۇ دەۋرى ھۇسن قەدرىن،
كى، كېچە زەمان بولۇر بۇ، داغى بات ئۆتەر بۇ دەۋران.
ماڭا ھەق خىزر ھەياتىن بېرىپ ئېردى، بىلمەدىم، ۋاي،
زۇلۇمات ئىمىش قارا ئات داغى بېگىم ئابى ھەيۋان.
كۆز ئۇچى بىلە نەزەر قىل بۇ شىكەستە سارى نېتتى،
چۇگەداغە پادىشاھدىن تېگەدۇر بىرەرتە ئېھسان.

* *

ئەي سەبا، يەتكۈر سەلامىمنى گۇلى خەندانىمە،
ساچى يەلدا، ئارەزى ئاي، كۆزلەرى چولپانىمە!
تار ئاغىزلىق ئەھدى يالغان، سۇست پەيمان دىلبەرىم،
تاش باغىرلىق، رەھمى يوق، نامېھرىبان سۇلتانىمە!
قۇللۇغۇمنى ئەرزە قىلغىل داغى ئاندىن سوڭرە ئايت
كىم، ئايا كانى جەفا، قەسد ئەتتىڭ ئاخىر جانىمە.
ھەلقەئى زۇلفۇڭ تەمەننا سىغە مەنكىم مەن بېگىم،
تىنماغۇر كۆڭلۈم، نېتەي، كېرمەس مېنىڭ فەرمانىمە.
تىغىڭىزدىن يۈز ئەۋۋەرمەسلىك نى نىسبەتتۇر، ۋەلې
فىكرىم ئاندىندۇركى بەس ناھەق كىرەرسىز قانىمە.
بولدى بىريان يۈرەكىم، ئاللىندەيۇ ئۇسرۇك كۆزۈك،
ئەينى ئىستىغناسىدىن مەيل ئەتمەدى بىر يانىمە
گەرچە يۈزمىڭ دەردۇ ھەسرەت بىرلە ئۆلدى بۇ گەدا،
ئۆمر دەۋلەت مۇستەدام ئولسۇن مېنىڭ سۇلتانىمە.

* *

ئەي نىگارىمنىڭ خەيالى، كۆر داغى بولغىل گۇۋاھ،
كىم، نى تۈرلۈك بولدى يارسىز ھالۇ ئەھۋالىم تەباھ.
بولماس ئېردى زەررە ئارمان جاندىن ئايرىلماق ماڭا،
ئۆز ھەبىبىمدىن جۇدا بولدۇم، دەرىغۇ دەردۇ ئاھ.
بەس ئەجەب ھالەتتەدۇرمەن بۇ يۈرۈشدىنكىم، ماڭا

نې بارۇرغه بار ئۇممدۇ نې قالۇرغه رويۇ راھ.
مەن جەھان ئەۋۋارەسى بولغۇم، دەرىغا، بىر سەرى،
كەتكەنىمدىن شادمان بولدى رەقىبى روسياھ.
گەرچە كەتتىم دەرد ئىلە سەندىن نىيازىم ئۇشبۇزدۇر
كىم، ئۇنۇتما بەندەنى، ئەي ھۇسن ئىلىنە پادىشاھ.

*　　　*

بىر يولى ئۇنۇتتۇڭ، سەنەما، ئەھدۇ ۋەفانى
ھەددىدىن ئاشۇردۇڭ ماڭا ئەنۋائى جەفانى.
زۇلفۇڭ كەبى ھالىمنى رەقىب ئەتتى پەرىشان،
تەڭرىم يانا كۆم قىلسۇن ئوشۇل يۈزى قارانى!
ھەر دەم تىگەر ئەلدىن ماڭا يۈز تەئنۇ مەلامەت،
ۋەسلىڭ ئۈچۈن، ئەي جان جىگەرەم مۇنچە بەلانى،
كۆزۈم بىلە كۆڭلۈمدە مەقام ئەتتى خەيالىڭ،
قابىل كۆرۈپ ئوخشار مەگەر ئول ئابۇ ھەۋانى.
ئەي ۋايكى، ھىجران مىنى ئۆلتۈردى يازۇقسىز،
تەغيىر ئېتە بىلمەن، نېتەيىن، ھۆكمى قەزانى.
تۇتتۇمكى فەلەك نۇھ بەقاسىن ماڭا بەردى،
سەنسىز نېتەيىن، ئۆمرى ئەزىزىم، بۇ بەقانى؟
ۋەسلىڭ بىلە تىركۈزگىلۇ يا بىر يولى ئۆلتۈر،
جا تارتۇرادۇرغۇنچە، بىگىم، خەستە گەدانى.

*　　　*

سەنچەلەيىن جەھاندە بىر دىلبەرى مەھلىقا قانى؟
بىر داغى مەن شىكەستەدەك زۇلفۇڭگە مۇبتەلا قانى؟
كۆرك ئىلى كۆرۈبان سىنى، بارچە مۇسەخخەر ئولدىلار،
ھۇسنۇ جەمالىڭغە نې سۆز لايىق، ئاڭا ۋەفا قانى؟
بىر باقبان قاراقلارىڭ ئاۋلادىلار كۆڭۈل قۇشىن،
جان داغى ئىنتىزار ئېرۈر، باققانى بىر قىيا قانى؟
ئۇشبۇ مەرەز ئىلاجىنى سەن نې بىلۇرسەن، ئەي تەبىب،
يار دۇداقىدىن مىنىڭ دەردىمە بىر دەۋا قانى؟
ھەجر ئىلىدىن كەداغە كۆپ جەۋرۇ جەفا تېگەر، بىگىم،
دادىنى كىمدىن ئىستەسۇن، سەن كەبى پادىشا قانى؟

قەسىدە

زەمانى سۇبھىدەم ئەندىشە بىرلە ھەمنىشىن بولدۇم
كى، مۇددەتلەر ئانىڭلە بولمىش ئېردىم ھەرقايان ھەمراھ.
دېدىمكىم بىلسە بولماس دۇنيانىڭ ئىشىنى بەئەل - يەۋم،
ئەگەر تاپسە زەۋالى بۇ كەمالى سەلتەنەت ناگاھ.
كىمە قالغاي بۇ مۇنچە گىردارۇ مەنسەبى ئالى،
كىم ئولغاي قابىل ئۇش مەكنەتغەيۇ، كىم بولغۇسىدۇر شاھ؟
لىسانۇل - غەيبتىن كەلدى قۇلاغىمغە خىتابىكىم،
شەھەنشاھزادەلەرنىڭ سەرۋەرى سۇلتان خەلىلۇللاھ.
ئەتا باشكىم ئانىڭ رايى فەييازىندىن ئالۇرلار.
بۇكۇن ھەققا رىۋاجۇ فەيز بەكرۇكانى مىھرۇ ماھ.
ئەساسى بەزمىنى كۆرگەچ خىرەد ھەيران بولۇپ ئايتۇر:
زىھى ئىشرەت، زىھى ھەشمەت، ئەجايىب فەر، ئەجايىب جاھ!
مەسافۇ فۇدەزم ئىچىندە ھەم مۇزەففەر بولغۇسى لابۇد.
ئەبەدغە تەگرۇ چۇن ئېرۇر ئەزەل لۇتفى ئاڭا ھەمراھ.
ئانىڭدەك شاھ پەيدا بولمادى ئىزز بارگاھىندە
قەزا فەرراشى ئەلھەق تىككەلى بۇ خيمەيۇ خىرگاھ
رەفىئۇلقەدر سۇلتانىكىم ئانىڭ ئاستانىغە،
تىلەنچىتەك قۇياش ھەر سۇبھىدەم بارۇركى شەيئىللاھ.
شەھا، دەۋرى قەمەردە خەلقى ئالەمنىڭ ئۇمىدى سەن،
مۇنۇڭتەك چۇن جەھاندە زىكرى خەيرىڭ تۇشتى (دەرئەفۋاھ).
ساڭا خەتم ئولغۇسىدۇر سەلتەنەت، مەردانە بول، ئەيش ئەت،
ئەمەل ئېلىنى ھىممەت ئىتەكىندىن قىلماغىل كوتاھ.
گەدا ئايتۇر دۇئايى سىدق بىرلە، مۇستەجاب ئولسۇن،
كىم ئېرۇر جۇملە زەرراتى جەھانغە بۇ دۇئا دىلخاھ.
كى بۇ شەھزادەنىڭ كۆڭلىدەكى مەتلۇبىنى بەرگىل،
بەھەققى مۇستەفاۋۇ ئالىيۇ ئەۋلادى يا ئەللاھ!

مۇستەزاد

ئەي غەمزەسى فىتنە كۆزى فەتتان، ئۆزى ئافەت
رەھم ئەيلە بۇ جانە.
خەتم ئولدى ساڭا سەلتەنەتى مۇلكى لەتافەت،
ئەي شاھى يىگانە.

شەکسز، بۇ یۇرەك قانىنە پەرۋەردە بولۇپتۇر،
ئول لەئلی رەۋانبەخش.
پەیدایۇ مۇئەییەندۇر، ئایا قانی زەرافەت،
کۆپ قىلمە بەھانە.
چۇن قالماس ئىمش نامۇ نىشانی سىتەمۇ جەۋر،
بیداد نیدىندۇر؟
داد ئەیلە بیگىم، کىم ئۆتەدۇر دەۋری خىلافەت،
ئۇش کەچتی زامانە.
ئاتقاندە کۆزۆك ناۋەکی دىلدۇزنی ھەریان،
ئەي شوخی جەفاکىش.
ھەر نیچە بار ئیردی ئارادە بۇئدی مەسافەت،
جان ئیردی نىشانە.
جاندىن رەمەقی قالدی گەدانىڭ بەدەنىندە،
ئەي رۇھی مۇجەسسەم،
شىرىن دۇداقىڭدىن قەدەری قىلغىل ئىزافەت،
تىرگۆز ئانی یانە!

تۆرتلىکلەر

تاپماغاي غەۋۋاسی فىکرەت سەن بیکىن،
بەھری ھۇسن ئىچرە، بیگىم، بىر جەۋھەری.
زۇلفۇڭە ۋابەستەمەن بۇ شەھردە
سەنسىزدىن یوقسە ماڭا بىر جەۋھەری.

خۇسرەۋا، ئۇسرۇك کۆزۆڭنۆڭ شەۋقىدىن،
خۇش سۇجۇد ئەیلەر دەما ـ دەم قوشقۇلاق.
جایی ئولدۇرکىم، ساڭا خۇرشىدۇ ماھ،
قۇللۇق ئەتکەیلەر تۇتۇبان قوش قۇلاق.

گەرچە شاھا، دۇرری سىیراب ئۆزدىنی
قىلدی نىسبەت سۆزۆڭە بىلمەي یاراق.
ئۆز کەمالىڭ بىرلە جۇرمىنی کەچۇر،
تالاپۇغۇڭدە چۇنکی تۇتتی قوشقۇلاق.

زۇمرەئی ئەغیاردىن ھیچ غەم دیگۇل،
گەر کىشىگە ئۆز ھەبىبی یار ئیسە.
گەر قەبۇلیەتغە قابىل کۆرسەڭىز
ئۇش تۇرۇپتۇر، جان سىزىڭدۇر بار ئیسە.

(ئەگەر) قىلسام شەککەر ئىرنىندىن سەۋال،
مەن گەداغە لۇتفی بىرلە کەلمە دەر.
چۇن بارۇر بولسام یاۋۇقراق قاشىغە،
شۇم رەقىبی بىھەقىقەت کەلمە دەر.

فۇزۇلىي ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە

شۈكۈر يالقىن

ئۇلۇغ ئازەربەيجان شائىرى مۇھەممەد سۇلەيمان ئوغلى فۇزۇلىي (فضولى) نىڭ 1498-يىلى كەربالا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، 1556-يىلى باغداتتا 58 يېشىدا ۋاپات بولغانلىقى بىرقاتار مەنبەلەردە قەيت قىلىنىدۇ. شۇنداقلا يەنە يۇقىرىدىكى قاراشتىن خېلىلا پەرقلىق بولغان مەنبەلەرمۇ مەۋجۇت بولۇپ، ئۇنىڭ تۇغۇلغان يېرى ۋە يىلى ھەققىدە باشقىچىرەك چۈشەندۈرۈشلەر بېرىلىدۇ. بەزىلەر شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىكى بىر قىسىم مەزمۇنلارنى ئاساس قىلىپ، ئۇنى نەجەفتە تۇغۇلغان دېسە، يەنە بەزىلەر ئۇنى ھىللەلىك دېيىشىدۇ. ھەر ھالدا ئۇ باغداتقا يېقىن جايلاردىن بىرىدە تۇغۇلۇپ، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى باغدات شەھىرىدە ئۆتكۈزگەنلىكى ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ئاساس قىلىپ ئۇنىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسى بولغان «فۇزۇلىي» دېگەن نامىنىڭ كەينىگە «بەغدادىي» سۆزىنى قوشۇپ «فۇزۇلىي بەغدادىي» دەپ ئاتاش ئادەت ھۆكمىگە كىرىپ قالغان. ئۇنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىغا بەزى تەتقىقاتچىلار ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمەي، ئاق قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولۇشسا، يەنە بىر قىسىملار 1498-، 1496-يىلى ۋە بەزىلىرى بۇنىڭدىن ئون، ھەتتا ئون نەچچە يىل ئالدىغا سۈرۈپ كۆرسىتىشىدۇ. ۋاپاتى توغرىلىق كەلتۈرۈلگەن رەقەملەردە ئانچە چوڭ پەرقلەر كۆرۈلمىسىمۇ، بۈيۈك شائىرنىڭ يېشىنى ئومۇمەن 60 قا يەتمىگەن دېيىش ئانچە ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەستەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرى شائىرنىڭ ھېچ بولمىغاندا 60 تىن ھالقىغان بىر موي سېپىت ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. رىۋايەتلەرگە ۋە خاتىرىلەرگە ئاساسلىنىپ تۈرلۈك دەۋردىكى رەسساملارنىڭ فۇزۇلىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئۇرۇنۇپ سىزىپ باققان پورترېتلىرىدىن قارىغاندىمۇ، ئۇنىڭ خېلى بىر ياشقا بېرىپ، ئاندىن ۋاپات بولغان بىر شەخس ئىكەنلىكى كۆزگە چېلىقىدۇ. ھەر ھالدا تۈرلۈك زاماندىكى تۈرلۈك تەزكىرىچىلەرنىڭ ۋە خاتىرە قالدۇرغۇچىلارنىڭ، شۇنداقلا ھەممە ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىدىن ۋە شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىكى مەزمۇنلاردىن خۇلاسە چىقىرىپ، بىرلىككە كەلگەن پىكىرگە ئاساسلانغىنىمىزدا، فۇزۇلىينىڭ XV ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا تۇغۇلۇپ، XVI ئەسىرنىڭ 60-يىللىرىغىچە ياشىغان بىر زات ئىكەنلىكىدە شۈبھە يوق.

شائىرنىڭ مىللىي ياكى قەبىلىۋىي تەۋەلىكى ھەققىدە ئانچە ئىختىلاپ يوق. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تۈركى تىللىرىنىڭ ئۇغۇز گۇرۇپپىسىدىكى ئازەرى شېۋىسىدە يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئازەرى (ئازەربەيجانلىق) ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلىغان. لېكىن ئۇنىڭ ئەجدادىنىڭ قايسى ئازەربەيجاندىن، يەنى كاۋكاز تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى ھازىرقى ئازەربەيجان سوۋېت رېسپۇبلىكىسى تەرەپتىن ياكى ئىراننىڭ شىمالىدىكى ئازەربەيجاندىن ۋە ياكى ئانادولو (تۈركىيە) يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىدىكى ئازەربەيجانلىقلار ئىچىدىن، ياكى بولمىسا ئىراقنىڭ ئۆزىدە ياشايدىغان ئازەرىلەر ئىچىدىن باغدات شەھىرى ئەتراپىغا كۆچۈپ بارغان كىشىلەر ئىكەنلىكى ھەققىدە ئېنىق بىر مەلۇمات يوق. فۇزۇلىي ئۆزىنىڭ تۈركى دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئىراقى ئەرەبدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغانلىقىنى، پۈتۈن ئۆمرىدە باشقا يەرلەرگە كەتمىگەنلىكىنى ئېيتىدۇ ۋە «ئاللاغا ھەمد ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، كەربالا تۇپرىقى باشقا ھەرقانداق مەملىكەتلەردىن شەرەپلىك ئىكەنلىكى مەلۇمدۇر ۋە شېئىرىي مەرتىۋەمنىڭ ھەرقايەردە يۇقىرى بولغانلىقى بۇ مەنىدىندۇر» دەيدۇ. پارسچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە بولسا، شېئىرلىرىنىڭ نەجەف ۋە كەربەلا تۇپرىقىدا يېتىشكەنلىكىنى، ئەۋلىيالار بۇرجى بولغان باغداتنىڭ سۈيى ۋە ھاۋاسىدا ئۆسۈپ-ئۇنگەنلىكىنى دەيدۇ ۋە شۇ سەۋەبدىن بارغانلا يېرىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇشىنى تىلەيدۇ.

فۇزۇلىينىڭ بايات قەبىلىسىدىن بولغانلىقىنى ئاساس قىلىپلا ئۇنى كۇرد مىللىتىگە مەنسۇپ دەپ ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنغان كىرىمسكى، ھۇئارت ۋە مىنورسكى ئوخشاش چەتئەل شەرقشۇناس تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىپ شۇنداق پىكىرلەرنى ئالغا سۈرگەن بەزى تۈرك ۋە باشقا تەتقىقاتچىلارنىڭ دەۋاسى ھېچقانداق تارىخىي مەنبەگە ئاساسلانغان ئەمەس. مەشھۇر تەزكىرىچى سادىقىنىڭ 1598-يىلى يېزىلغان «مەجمەئۇلھەۋادىس» دېگەن ئەسىرىدە فۇزۇلىينىڭ بايات قەبىلىسىدىن ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان. ھالبۇكى، قەدىمىي چوڭ بىر ئوغۇز قەبىلىسى بولغان باياتلارنىڭ بۈيۈك سەلجۇقلار زامانىدىن بۇيان ئىراقتا ئولتۇراقلىشىپ قالغانلىقى پاكىت ئىدى.

يۇقىرىقىدەك ئاساسسىز دەۋالارنى رەت قىلىدىغان ئامىللارنى فۇزۇلىينىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىن تېپىش تەس ئەمەس. شائىر تۈركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ۋە «ھەدىقەتۇس-سۇئەدا» («بەختىيارلار باغچىسى») ناملىق ئەسىرىدە ئۆز ئانا تىلىنىڭ تۈركى تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇ يازغان نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلەرنىڭ تىلىنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنىڭ شەك-شۈبھىسىز تۈركى خەلقلەرنىڭ ئوغۇز-ئازەرى شېۋىسىدە سۆزلىشىدىغان بىر قەبىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى روشەن ھالدا كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

فۇزۇلىينىڭ ناھايىتى ئوبدان تەلىم-تەربىيە ئالغانلىقى، ئەتراپلىق ۋە ياخشى تەھسىل كۆرگەنلىكى ئۆز دەۋرىنىڭ بارلىق ئىلىملىرىنى پۇختا ئۆگىنىپ ئالغانلىقىمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئەرەبچە، پارسچە ئەسەرلەرنىمۇ جىق يازغان بولۇپ، ئۆز ئانا تىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ھەر ئۈچ تىلدا شېئىر ئىجاد قىلالىغان بىلىملىك ۋە قۇدرەتلىك شائىردۇر. ئىلىم-پەن گۈللەپ ياشنىغان،

بىلىم ئېلىش ئىمكانىيەتلىرى چەكسىز كېڭەيگەن ھازىرقى دەۋرىمىزدە بىرەر شەخسنىڭ تەييار بىر شېئىرنى ئۆزىگە يات بولغان باشقا بىر تىلغا ئوبدانراق تەرجىمە قىلالىغانلىقىنى كۆرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ بىلىمى ۋە تالانتىغا قايىل بولۇشىمىز تۇرغان گەپ. بۇنىڭدىن بەش ئەسىر ئىلگىرى، يەنى بىلىم تەرەققىياتى چەكلىك بولغان بىر دەۋردە بىر شەخسنىڭ سىستېما جەھەتتىن بىر-بىرىگە يات بولغان ئۈچ خىل تىلدا (ئازەرچە — تۈرك موڭغۇل تىللىرى سىستېمىسىدىن، ئەرەبچە — ھامىي-سامىي تىللىرى سىستېمىسىدىن، پارسچە — ھىندى، ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىدىن) شېئىر ئىجاد قىلالىشى ۋە قىلغاندىمۇ ئەڭ نادىر ئاجايىپ مىسرالارنى يېزىپ، شۇ تىللاردا سۆزلەشكۈچىلەرنىڭ ئاپىرىنىغا ئىگە بولالىشىنى ئويلىغاندا، فۇزۇلىينىڭ نەقەدەر تىللار ئۇستىسى ۋە چوڭقۇر بىلىم ئىگىسى ئىكەنلىكىنى قىياس قىلالايمىز. فۇزۇلىي ئىجتىمائىي بىلىملەردىن تاشقىرى، زامانىسىدىكى رىيازى بىلىملەردىن ھەندىسە، كىمىيا، ئاسترونومىيە، مېدىتسىنا قاتارلىق بىلىملەردىمۇ ئۇنۇملۇك بەھرىمەن بولغان. ئۇنىڭ زامانىدىشى ۋە ھەممەشەھرى بولغان باغداتلىق تەزكىرىچى ئەھدىنىڭ خاتىرىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، فۇزۇلىينىڭ تەپسىر، ھەدىس، فىقھ كەبى دىنىي بىلىملەردىمۇ چوڭقۇر مەلۇمات ئىگىسى ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ. فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە خىلمۇخىل ساھەلەردىكى مەسىلىلەردىن بەھس ئەتكەندىكى كۆزقاراش ۋە پىكىرلىرى ئۇنىڭ ئۆز دەۋرى بويىچە ئېنسىكلوپېدىك مەلۇماتقا ئىگە شەخس ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

فۇزۇلىي مەرىپەتلىك ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى ھىللە شەھىرىنىڭ مۇپتىسى① بولغانلىقى بەزى تەزكىرىلەردە قەيت قىلىنغان. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ئائىلە تەربىيىسىدىن ۋە ئۇستازلارنىڭ تەلىمىدىن تاشقىرى پۈتۈن ھايات تارىخىدا ئەڭ ئاخىرقى يىللارغىچە تىنماي ئۆگەنگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنى يۇرتدىشى ئەھدىمۇ ئۆز تەزكىرىلىرىدە تەستىقلايدۇ.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، فۇزۇلىي ئەرەبچە ئىلىملەرنى رەھمەتۇللا ئىسىملىك بىر ئالىمدىن، ئەدەبىي، شېئىرىي بىلىملەرنى شائىر ھەبىبىدىن تەلىم ئالغان. مەنبەلىرى ئېنىق بولمىغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇ خېلى ياش ۋاقتىدىلا ئۇستازى رەھمەتۇللانىڭ قىزىغا ئاشىق بولغان ۋە ئۇنىڭغا بېغىشلاپ:

پەرىشان ھالىڭ ئولدىم، بىلمەدىڭ ھالى پەرىشانىم،
غەمىڭدەن دەردە دۈشدىم قىلمادىڭ تەدبىرى دەرمانىم،
نە دېرسەن روزگارىم بۆيلەمى كەچسۈن گۆزەل خانىم،
كۆزۈم، جانىم، ئەفەندىم، سەۋدىگىم، دەۋلەتلۈ سۇلتانىم.

دەپ باشلىنىدىغان مەشھۇر مۇرەببە شېئىرىنى يازغان ھەمدە بۇ مۇھەببەت نەتىجىسىدە ئۇ قىزغا ئۆيلىنىپ ھايات كەچۈرگەن.

فۇزۇلىينىڭ باللىق ۋە ياشلىق دەۋرلىرىنى قەيەردە كەچۈرگەنلىكى ۋە شېئىرد-

① مۇپتى — شەرىئەت قانۇن-قائىدىلىرىنى بىلىدىغان دىنىي ئەمەلدار.

يەتكە قايسى ۋاقىتتىن باشلاپ كىرىشكەنلىكى توغرىلىق ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولمىساقمۇ، لېكىن ھەرھالدا ئۇنىڭ خېلىلا ياش تۇرۇپلا شېئىر يېزىشقا باشلىغانلىقىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇرەببە شېئىرى ۋە بەزى قەسىدىلىرىنىڭ يېزىلىش ۋاقتىنى ئۇنىڭ تۇغۇلۇشى تەخمىن قىلىنغان يىللار بىلەن ئۆلچەپ كۆرۈلسە، بۇ پىكىر ئەقىلگە مۇۋاپىق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ شاھ ئەسىرى بولغان مۇھەببەت داستانى «لەيلى-مەجنۇن» كىتابىدا داستان قەھرىمانى بولغان ئاشىق شائىر قەيسىنىڭ (مەجنۇننىڭ) ھەتتا بوۋاق ۋاقتىدا گۈزەللەرگە تەلپۈنۈش، بالا ۋاقتىدىنلا مۇھەببەتكە ئائىت شېئىر-غەزەللەرنى توقۇش ئادىتى بار ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلىشى تاسادىپىي بىر ئەھۋال بولماسلىقى كېرەك. ئومۇمەن جاھان ئەدەبىياتى تارىخىدا ئۆتكەن يىرىك شېئىر سەنئەتكارلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ شېئىرىيەتكە ناھايىتى كىچىك ۋاقتىدىنلا ھەۋەس قىلغانلىقى مەلۇمكى، فۇزۇلىيدەك بۇ تالانت ئىگىسىنىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ تۈركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە مەھەللە مەكتىپىگە قاتناپ يۈرگەن چاغلىرىدىلا ئۆز قېنىدا بولغان شېئىردىي مۇھەببىتى ئۇرۇقىنىڭ ئۈنۈپ يېلەك تارتقانلىقىنى ۋە مەكتەپ ھاۋاسىدىن سۇ ئىچىپ، ئۇ يەردىكى قۇياش يۈزلۈك گۈزەللەردىن زوق-شوخ ئېلىپ، شېئىرلارنى يېزىشقا باشلىغانلىقىنى دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ، شېئىرنىڭ بىلىم ۋە مەرىپەتتىن ئايرىلسا بولمايدىغانلىقىنى ئالاھىدە قەيت قىلىپ، بىلىمسىز شېئىرنى ھۇلسىز تامغا ئوخشىتىدۇ. فۇزۇلىي شېئىرىيەتكە كىرىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا باشقىلار تەرىپىدىن شائىر دەپ ئېتىراپ قىلىنغان.

«فۇزۇلىي» — شائىرنىڭ ئىجادىيەتتە قوللانغان تەخەللۇسى (ئەدەبىي لەقىمى) بولۇپ، بارا-بارا ئۇنىڭ ئىسمى ئورنىدا قوللىنىلىپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇھەممەد، ئاتىسىنىڭ ئىسمى سۇلەيمان ئىكەنلىكى بەزى تەزكىرىلەردە قەيت قىلىنىدۇ. «فۇزۇلىي — فضولي» سۆزى بىر مەنىدە «فەزل» سۆزىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، «فەزىلەتلەر ئىگىسى» دېگەنلىك بولسا، يەنە بىر مەنىدە «فضله — ئارتۇقچە» دېگەنلىك بولۇپ، ھەر نەرسىگە چېپىلىدىغان، ئۆزىگە ئالاقىسىز ھەرقانداق ئىشقا ئارىلىشىۋالىدىغان دېگەنلىك بولىدۇ. بۇنى ئاۋام تىلىدا «ئارسىز، ئەدەبسىز» دېگەنگە يېقىن بىر مەنىدە قوللىنىشىدۇ. شائىر دەل مۇشۇ مەنىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆزىگە «فۇزۇلىي» دېگەن تەخەللۇسنى تاللىۋالغانلىقىنى دەيدۇ.

ئۇ پارسچە دىۋانىنىڭ كىرىش سۆزىدە ئۆزىگە تەخەللۇس بەلگىلەش ھەققىدە قىزىقارلىق سۆزلەرنى دەپ كېلىپ، «مەن يۈكسەك ئالىملار بىلەن ھەمنەپەس ۋە ھەمدەم بولالمىغانلىقىم، پادىشاھلارنىڭ ھىمايىسىدە ئۆسمىگەنلىكىم، چەت يەرلەرگە سەپەر قىلىشنى خالىمىغانلىقىم تۈپەيلىدىن چەكلىك پەزىلەت دائىرىسىدىلا قالغانلىقىم ئۈچۈن، پەقەت ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەنلا بارلىق ئىلىملەرنى تولۇق ئىگىلىۋېلىش پەزىلىتىگە ئۈمىد باغلاش بىلەن بىر قاتاردا، يەنە بىر مەنىدىكى (ئارسىزلىق، ئەدەبسىزلىك بۇنىڭدىن ئارتۇق بولمايتتى)، مەن ئەقلىي بەسلىشىشلەردە ئالىملارنىڭ ھۆكۈملىرىگە ئېتىراز بىلدۈرەتتىم، نەقلىي مەسىلىلەردە فەقىھلەر① نىڭ ھەق-ناھەقلىقىنى

① فەقىھ — قانۇنشۇناس

ئايرىش دەۋاسىدا بولاتتىم. ئەدەبىي ئىلىملەردە ئىبارە گۈزەللىكى توغرىسىدىكى مۇنازىرىلەردە تالاش - تارتىشقا كىرىشەتتىم. بۇ ھەرىكەتلىرىمىنىڭ ھەممىسى ئۆز ھەددىنى بىلمەسلىكىنىڭ يۇقىرى باسقۇچى ھېسابلانسىمۇ، لېكىن فۇزۇلىينىڭ كامالەتكە ئىنتىلىشتىكى بىر نىشانى ئىدى.» دەيدۇ. بۇ خىل ھەممە ئىشقا چېپىلىش ھەقىقەتەنمۇ فۇزۇلىينىڭ ئۇنىۋېرسال كامالىتىدە چوڭ رول ئوينىغان بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.

فۇزۇلىي دىنىي ئېتىقاد جەھەتتە ئۆز مۇھىتى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى تۈپەيلىدىن ئىسلامنىڭ شىئە مەزھىپىدە ئىدى. لېكىن ئۇ غەيرىي مەزھەپتىكىلەرگە، مەسىلەن، سۈننىي مەزھىپىدىكى مۇسۇلمانلارغا زىت ھەرىكەتلەردە بولمىغان. ئۆزىنىڭ غەزەللىرى، قەسىدىلىرى ۋە باشقا بېغىشلىمىلىرىدا مۇھەممەد پەيغەمبەرگە مەدھىيە ۋە نەئىتلەر يازغان. فۇزۇلىينىڭ ئىجادىدا ۋە دۇنيا قارىشىدا سوفىزم تەسىرى ۋە ئېلېمېنتلىرى بارلىقى كۆزگە چېلىقسىمۇ، لېكىن ئۇ ھېچقاچان ئەشەددىي سوفىست بولۇپ باقمىغان ۋە شۇنداقلا ھېچقانداق سوپىلىق ئېقىمىغا مەنسۇپلۇقى بولغان ئىخلاسمەن مۇرىتلاردىن بولمىغان.

فۇزۇلىي ئۆز ئىجادىي ئەمەلىيىتىدە ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن شەرق ئەدەبىياتىنىڭ بۈيۈك نامايەندىلىرىدىن كۆپ نەرسىنى ئۆگەنگەن. ئۇلارنىڭ ئۇسلۇبىدىن، تەپەككۇرىدىن، ماھارىتىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان.

لىرىزىمىدىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سەمىمىيەت، پىداكارلىق، ھېس چوڭقۇرلۇقى ۋە جۇشقۇنلۇقى فۇزۇلىي شېئىرلىرىنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرىدۇر. ئۇنىڭ بىرقانچە تەرەپلىرى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، فۇزۇلىي ئۇسلۇبىنىڭ ئەلشىر نەۋائىي ئۇسلۇبىغا بەكمۇ يېقىن كېلىدىغان ئاجايىپ بىر ئۇسلۇب ئىكەنلىكى ئېنىق. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ تىل - شېۋە تەرىپىدىن چاغاتاي شېۋىسىدە ئىجاد قىلغان نەۋائىي تىلىغا قارىغاندا، ئازەرى تىل - شېۋىسىنىڭ ۋە ئىپادىلەش تەرىزىنىڭ ئۆزگىچىلىكى - ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان ساقلىغان. فۇزۇلىي نەۋائىي ئەسەرلىرىنى كۆپ ئوقۇغان، ئۇلاردىن كۆپ پايدىلانغان، ئىلھاملانغان، نەۋائىي شېئىرلىرىغا نەزىرەلەر يازغان بولۇشى بىلەن بىللە، يەنە ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئۇسلۇبىنى ساقلىغان. ئۇ چاغاتاي ئەدەبىياتىدىكى شائىرلاردىن لۇتفىنىڭ، ئازەرىي شائىرلىرىدىن نەسىمى، ھەبىبى قاتارلىقلارنىڭ ئاناتولىيىدە ياشىغان بىرقانچە ئوسمانلى شائىرلىرىنىڭ، شۇنداقلا، نىزامى گەنجەۋى ۋە ئىران ئەدىبلىرىدىن خۇسرەۋ، ھافىز، جامى كەبى نۇرغۇن شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ، ئۇلاردىن كۆپ تەسىر ئالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ تەسىرات ۋە ئىلھاملارنى ئۇ يەنىلا ئۆز ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇسلۇبى قاينىمىدا ئېرىتىپ پايدىلانغان ۋە ئەسەرلىرىگە ئۆز شەخس (ئۆزىگە خاس) تامغىسىنى باسالىغان. شۇ ئارقىلىق ئۇ تۈركىي تىللار شائىرلىرى ئارىسىدا تەقلىد قىلىش ناھايىتى مۇشكۈل بولغان ئالاھىدە بىرشەخس بولۇپ گەۋدىلەنگەن.

فۇزۇلىينىڭ ھاياتى ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن، قەسىدە ۋە ئەسەرلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ھامان يوقسۇزلۇق ۋە قىيىنچىلىق ئىچىدە ئۆتكەن. گەرچە ھايات چېغىدىلا ئۇنىڭ شۆھرىتى، شېئىرىي ئىستېداتى ئۆزى ياشىغان دائىرىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، كەڭ تارقالغان ۋە غەيرى مەملىكەتلەردىمۇ ئېتىراپ قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن شائىرلىق بىلەنلا

جان بېقىش مۇمكىن بولمىغان ئۇ دەۋرلەردە تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى تا ئاخىرقى هايا-
تىغىچە يەتكۇدەك تارتقان. سەپەۋىلەر، ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقى ۋە باشقا ھۆكۈمە-
رانلار تەرىپىدىن قولدىن قولغا ئۆتۈپ تۇرغان ئىراق زېمىنىدە شائىرنىڭ هالىدىن
دۇرۇسراق خەۋەر ئالغۇدەك بىرەر ھۆكۈمدار چىقمىغان. قانداقتۇر بىر ئوسمانلى باغ-
دات ھۆكۈمدارى ئۇنىڭ يازغان بىر قەسىدىسى ئۈچۈن، فۇزۇلىيغا دۆلەت مالىيىسىدىن
ئازراق بىر ماھىيانە (مائاش) بېرىلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن
تۆۋەندىكىلەردىن بۇ ئەرزىمەس نەرسىنى تاپشۇرۇپ ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولال-
مىغانلىقى توغرىلىق بىر ئەسىرىدە شىكايەت قىلغانلىقى مەلۇم.

ئۇ «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ بىر يېرىدە زاماندىن شىكايەت قىلىپ مۇنداق
مىسرالارنى يازىدۇ:

بىر دەۋردەيەمكى نەزم ئولۇپ خار،
ئەشئار بولۇپ كەسادى بازار.
بىلك رىشتەيە تۇرفە لەئل چەكسەم،
بىلك رەۋزەيە نازەنىن گۈل ئەكسەم،
قىلمەز ئاڭا ھېچكىم نەزارە،
دېرلەر گۈلە خار، لەئلە خارە.

(بىر دەۋردە ياشاۋاتىمەنكى، نەزىم خاردۇر، شېئىرلارنىڭ بازىرى كاساتتۇر.
مىڭلاپ رىشتىگە ئاجايىپ ياقۇتلارنى تىزسام، مىڭلاپ باغچىلارغا چىرايلىق گۈللەرنى
تېرىسام، ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سېلىپمۇ قويمايدۇ. ھەتتا گۈلنى تىكەن، ياقۇتنى تاش
دەپ ئاتىشىدۇ).

گەرچە بۇ مەشغۇلات ئۆزىگە قورساق بېقىش ئۈچۈن نان تېپىپ بېرەلمىگەن
بولسىمۇ، شېئىرنى ۋە شائىرلىق كەسپىنى جاھاندىكى ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ ئالىي
نەرسە ۋە كەسىپ دەپ تونۇغان ۋە بۇ ساھەدە ئۆمۈر بويى تىرىشچانلىق بىلەن
جاپالىق ئەمگەك قىلغان فۇزۇلىي ھەقىقەتەنمۇ شېئىرىي قۇدرىتىنى يۇكسەك ئورۇنغا
كۆتۈرەلىگەن ئۇلۇغ شائىرلارنىڭ بىرى بولۇپ يېتىشتى.

بىز ئوقۇش ۋە ئۆگىنىپ مۇتالىئە قىلىش شەرىپىگە نائىل بولغان كلاسسىك
شائىرلار ئىچىدە شېئىرىيەت ھەققىدە، شېئىرنىڭ قەدر-قىممىتى ھەققىدە، شائىرلىق
پەزىلىتىنىڭ چەكسىز يۇكسەكلىكى ھەققىدە فۇزۇلىيدىنمۇ ئارتۇق كۆپ ۋە قىممەتلىك
سۆز-پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان يەنە بىر شەخسكە ھازىرغىچە دۇچ كەلگىنىمىز يوق.
ئۇ تۈركى دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدىلا سانئىي قۇدرەت بولغان تەڭرى ھەققىدە سۆز
ئېچىپ، ئۆزىنى جاننى پەرۋەرىش قىلىدىغان يېزىق ئىگىسى قىلغىنىغا شۇكرى قىلىدۇ ۋە:

كەمالى شېئىر كەسبى مۇمكىن ئولمەز بىمەدەد ئاندىن،
ئاڭا مىننەتكى تەبئى نەزم لۇتفى ئېتمىش — كەرەم قىلمىش.

(شېئىر كەسپىنىڭ كامالەتكە يېتىشىمۇ ئۇنىڭ ياردىمىسىز مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا
ئۇنىڭغا مىننەتدارمەنكى، ئۇ ماڭا نەزىم تەبىئىتىنى ئاتا قىلىش بىلەن مەرھەمەت قىل-

غان) دەپ يازىدۇ. «شېئىرنىڭ بىر خۇسۇسىيىتى باركى، ئۇ ھېكمەتتىن ئىبارەتتۇر» دېگەن ھەزرەتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا شېئىر دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرگەنلىكى ئۈچۈن سالاۋات ئوقۇيدۇ. ئاندىن ئۇ شېئىرنى قەدىرلىمەيدىغان كىشىلەر ھەققىدە غەزەپ بىلەن مۇنداق دەپ يازىدۇ:

شېئىر زەۋقىندەن ئولمەيەن ئاگاھ،
ئەھلى نەزمى مەزەممەت ئەيلەمەسۇن.
گەندى جەھلىنە ئېئتىراب ئەتسۇن،
ھەر كەراماتە سېھر سۆيلەمەسۇن.

(شېئىر زوقىدىن مەھرۇم بولغان كىشىلەر نەزم ئەھلىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشمىسۇن. ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشسۇن-دە، ھەر بىر كارامەتكە «بۇ بىر سېھر» دېيىشمىسۇن).

يەنە بىر يەردە ئۇ:

خىرەدمەندىكى دائىم ئالەمى ئىلىم ئىچرە سەير ئەيلەر،
ئەسالىبى فۇنۇنى شېئىردەن ئەلبەتتە غافىلدۇر،
مەزاقى شېئىر ھەم بىر ئۆزگە ئالەمدۇر ھەقىقەتدە،
ئىكى ئالەم مۇيەسسەر ئەيلەمەك غايەتدە مۇشكىلدۇر.

(ئىلىم-ئىرپان ئالەمى ئىچىدە سەير قىلىپ يۈرگەن ئەقىللىق بىلىمدان ئادەم ئەلۋەتتە شېئىر ئىلمىنىڭ ئۇسلۇبلىرىدىن خەۋەرسىزدۇر، شېئىر زوقى ھەقىقەتەن ئۆز ئالدىغا باشقا بىر ئالەمدۇركى، ئىككى ئالەمنى بىردەك قولغا كەلتۈرۈش ناھايىتى مۇشكۈل ئىشتۇر).

شېئىر بىر مەئشۇقدۇر ھۆسنى ئىبارەت زىيۋەرى،
جانۇ دىلدەن نازەنىن مەھبۇبلەر ئاشىقلەرى.

دەپ يازغان فۇزۇلىي سۆز-ئىبارە ھۆسنىنىڭ ئۈنچە-مارجىنى بولغان شېئىرنى گۈزەل بىر مەشۇقەگە ئوخشىتىدۇ ۋە ئۇنى جان-دىلدىن سۆيگەن گۈزەل مەھبۇبلارنى ئۇنىڭ ئاشىقلىرى دەپ تەرىپلەيدۇ.

يەنە بىر يەردە ئۇ ئۆزىنى شېئىرىيەتتىن ئۈستۈن قويماقچى بولغان كىشىلەرگە قارىتا كىنايىلىك ئاچچىق سۆز بىلەن:

شېئىر بىر زىيۋەردۇر ئەمما بىز كەبى ناقىسلەرە،
ئۆلكى كامىلدۇر ئانى مۇھتاجى زىيۋەر قىلمامىش.

(بىزگە ئوخشاش ناقىس-كەمتۈك كىشىلەرگە شېئىر بىر زىبۇ-زىننەتتۇر. لېكىن ئۆزىنى كامىل، يېتۈك ئادەم دەپ ھېسابلايدىغانلارنى تەڭرى مۇنداق زىبۇ-زىننەتكە موھتاج قىلماي ياراتقان) دەپ ئۇلارنى زەھەرلىك تىل بىلەن مەسخىرە قىلىدۇ.

ئەي خۇش ئولكىم، تەبئى مەۋزۇنىلە بەھسى شېئىر ئېدۈب،
خوبرولەر ۋاقىفى مەزمۇنى ئەشئار ئولەلەر.
دېمەدەن فەھم ئېدەلەر كەيفىيەتى ئەسرارى ئىشق،
ئاشىقى بىچارە ھالىندەن خەبەردار ئولەلەر.

(رىتىملىق تەبىئەتلىرى بىلەن شېئىر بابىدىن سۆز ئېچىپ، گۈزەللەرنى شېئىر مەزمۇنىدىن خەۋەردار قىلىشىدۇ. شېئىر ئارقىلىق ئىشق سىرلىرىنىڭ كەيپىياتىنى چۈشىنىشىدۇ ۋە بىچارە ئاشىقلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىشىدۇ)، دەپ يازغان شائىر شېئىرنىڭ كىشىلەرنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بېرىشتىكى كۈچىنى ئىپادىلەيدۇ.

غەزەلدۇر سەفا بەخش ئەھلى نەزەر،
غەزەلدۇر گۈلى بوستانى ھۇنەر.
غەزالى غەزەل سەيدى ئاسان دەگىل،
غەزەل مۇنكرى ئەھلى ئىرفان دەگىل.
غەزەل بىلدىرىر شائىرلىك قۇدرەتىن،
غەزەل ئارتۇرۇر نازىمىڭ شۆھرەتىن.
كى ھەر مەھفىلىڭ زىينەتىدۇر غەزەل،
خىرەدمەندلەر سەنئەتىدۇر غەزەل.

دەپ يازغان فۇزۇلىي ئەھلى نەزەر بولغان ياخشى زاتلارنىڭ راھەت بېغىشلىغۇچىسى غەزەلدۇر، ھۇنەر بوستانىنىڭ گۈلى غەزەلدۇر. غەزەل كىيىكىنى ئوۋلىماق ئاسان ئەمەس. غەزەلنى ئىنكار قىلغۇچى ئىلىم-ئىرپان ئەھلى ئەمەس، غەزەل شائىرنىڭ قۇدرىتىنى بىلدۇرىدۇ، غەزەل نەزىم تۈزگۈچىنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرىدۇ. ھەرقانداق ئولتۇرۇشنىڭ زىننىتى غەزەلدۇر، ئاقىللارنىڭ سەنئىتى غەزەلدۇر، دەپ، غەزەل، نەزم، ئومۇمەن شېئىرىيەتنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇيدۇ.

فۇزۇلىينىڭ غەزەلىيات دىۋانىدا، قەسىدىلىرىدە، داستانلىرىدا شېئىرىيەتكە، نەزمىگە، شائىرغا يۈكسەك باھا بەرگەن ۋە ئۇلارنى پىداكارلىق بىلەن ھىمايە قىلغان يۈقىرىقىدەك مەزمۇندىكى مىسرا ۋە پارچىلار، پات-پات كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ ۋە نۇرغۇن سەترلەرنى ئىگىلەيدۇ. شۇنداقلا ئۇ ئۆزى ئۆز ئەسەرلىرى بىلەن شېئىرىيەت ئاسمىنىدىكى گۈزەل چولپان بولۇپ نۇر چاچىدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى ھەقىقىي شېئىر قىلىپ يېزىشنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە بۇ تەلەپكە بىرىنچى بولۇپ ئۆزى ئەمەل قىلىدۇ. ئۇ تۈركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى نەسرى بىر قىستۇرما سۆزىدە، ئۆزىدە شېئىرىي قابىلىيەت يوق تۇرۇپ، شائىرلىق دەۋاسى قىلىدىغان ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزى بىلمىگەن شېئىر ھەققىدە قۇرۇق گەپ سېتىپ، باشقىلارنى شېئىرىيەتتىن ئىخلاسىنى قايتۇرىدىغان ۋە شېئىر ئوقۇدۇم دەپ يېقىمسىز، رىتىمسىز بىر نەرسىلەرنى ئېيتىپ ۋاقىلايدىغان «شائىر» لاردىن كۈلىدۇ. ھەتتا ئۇلارغا يامانلىق تىلەيدۇ. ھەقىقىي شائىرلارنى كۆرەلمەي ھەسەتخورلۇق قىلىدىغان ئۇنداق كىشىلەرنى:

خەزاندۇر گۈلشەنى ئىرفانە ھاسىد،
ئىلاھا، ھاسىدى خار ئەيلە دائىم،
ئىشىدۇر مەئرىفەت ئەھلىنە ئازار،
ئىلاھا، ھاسىدى زار ئەيلە دائىم.

(ھەسەتخور ئىلىم-ئىرپان گۈلشىنىنى غازاڭ قىلغۇچىدۇر. ئەي خۇدا ھەسەتخورنى

دائىم خار قىلغىن. ئۇنىڭ ئىشى مەرىپەت ئەھلىگە ئازار بېرىشتۇر، ئەي تەڭرىم، ھەسەتخورنى داۋاملىق زار قىلغىن) دەيدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى بۇزۇپ ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئايىماي قامچىلايدۇ. ئۇلار توغرىسىدا: «ئولتۇرۇشلاردا ئىستېبدات دەۋاسىنى قىلىپ شېئىر ئوقۇشقان بولۇشىدۇ-يۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ دىتسىزلىقى، پەمسىزلىكى ئارقىسىدا نەزمىنى نەسىردىن پەرق ئېتىشەلمەيدۇ» دەيدۇ. يەنە ئۇ:

بىنەسىب ئولسۇن نەئىمى خۇلدەن ئول زىشتكىم،
نا مۇلايىم لەھجەسى مەۋزۇنى نامەۋزۇن ئېدەر،
تېشەئى لەفزى بىنايى نەزمى ۋەيران ئەيلەيۇپ،
سۇست گۇفتارى فەساھەت ئەھلىنى مەغبۇن ئېدەر.

(مۇلايىم - يېقىملىق بولمىغان لەھجىسى - شېۋىسى بىلەن ۋەزىنلىك - رىتىملىق سۆزنى ۋەزىنسىز قىلىپ ئوقۇيدىغان، تەلەپپۇز كەكىسى بىلەن نەزىم بىناسىنى ۋەيران قىلىدىغان، قاملاشمىغان سۆز ئاھاڭلىرى بىلەن پاساھەت ئەھلىنى ئالدام خالتىسىغا چۈشۈرىدىغان ئەبلەخلەر جەننەت نېمىتىدىن نېسىۋىسىز قالسۇن) دەپ ئەيىبلەيدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى كۆچۈرۈپ يازغۇچى ساۋاتسىز ياكى بىپەرۋا كاتىپ - خەتتاتلارنىمۇ زادى كەچۈرمەيدۇ. ئۇلارنى:

قەلەم ئولسۇن ئەلى ئول كاتىبى بەد تەھرىرىنىڭ،
كى فەساد رەقەمى سۆزىمىزنى شور ئەيلەر.
گاھ بىر ھەرف سۇقۇتىلە قىلۇر نادىرى نار،
گاھ بىر نۇقتە قۇسۇرىلە كۆزى كور ئەيلەر.

(يامان - بۇزۇپ يازىدىغان كاتىپلارنىڭ قولى قەلەمدەك قېتىپ قۇرۇپ قالسۇنكى، ئۇلار بۇزۇق خېتى بىلەن «سۆز» ىمىزنى «شور» قىلىپ قويىدۇ. گاھىدا بىر ھەرفنى قالدۇرۇپ قويۇش بىلەن «نادىر — ئاز تېپىلىدىغان» نى «نار - ئوت» قىلىپ قويسا، گاھىدا بىر چېكىتنى كەم قىلىش بىلەن «كۆز» ىمىزنى «كور» قىلىپ قويىدۇ) دەپ ھەجۋىي قىلىدۇ.

فۇزۇلىي تولۇق مەنىدىكى مۇكەممەل بىر ئىشقى - مۇھەببەت شائىرىدۇر. ئۇنىڭ شەخسىي تەبىئىتىنىڭ ئۆزىدىلا ئەزەلدىن تۇغما ئاشىقلىق ئىستېبداتى بار ئىدى. ئۇ ئۆز ئەسلىملىرىدە ھەتتا مەكتەپكە يېڭى بارغان چاغلىرىدىلا گۈزەللەردىن ئىلھام ئېلىپ ئاشىقانە شېئىرلارنى مەشىق قىلىشقا باشلىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇ مۇھەببەتتىن باشقا مەزمۇنلاردىمۇ خېلى بىر نەرسىلەرنى يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرىنىڭ مەزمۇنى ئىشق - مۇھەببەت، يار، ۋىسال، ۋاپا ۋە مۇھەببەتنىڭ دەرد - ئەلەملىرى بولغان ھىجران، پىراق، رەشك، جاپا قاتارلىق ئاشىقانە سۆزلەر بىلەن تولۇپ تاشىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مەشھۇر بىر غەزىلىنى:

بەندە مەجنۇندىن فۇزۇن ئاشىقلىق ئىستېئدادى ۋار،
ئاشىقى سادىق بەنەم، مەجنۇنىنىڭ ئانجەق ئادى ۋار.

(مېنىڭدە مەجنۇندىنمۇ ئارتۇق ئاشىقلىق قابىلىيىتى بار، ئەسلىدە ئەڭ ساداقەتلىك ئاشىق مەن بولۇپ، مەجنۇنىنىڭ پەقەت نامىلا بار) دەپ باشلايدۇ. يەنە بىر غەزىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ:

بەندەن، فۇزۇلىي، ئىستەمە ئەشئارى مەدھۇ زەم،
بەن ئاشىقەم، سۆزىم ھەمان ئاشىقانەدۇر.

(ئەي فۇزۇلىي، مېنىڭدىن باشقىلارنى ماختاش ياكى يامانلاش مەزمۇنىدىكى شېئىرلارنى تەلەپ قىلمىغىن. مەن ئاشىقمەن، شۇڭا ئۇچۇن سۆزلىرىم ھامان ئاشىقلارچە بولىدۇ) دەيدۇ.

دىنىي تەسەۋۋۇپچى تەتقىقاتچىلار ھامان فۇزۇلىينىڭ ئىشقى-مۇھەببىتىنى قانداقتۇر ئىلاھىيلاشتۇرۇپ، ئۇ مەجازى ئىشق ئەمەس، بەلكى ياراتقۇچىغا بولغان ھەقىقىي ئىلاھىي ئىشق دەپ تەرىپلەشكە كۆپ كۈچ چىقىرىشىدۇ. ئىنساننىڭ ئىنسانغا بولغان پاك-سەممىي مۇھەببىتىنى گوياكى بىر نەپسانىي، ھەتتا شەھۋانىي مۇھەببەت دەپ قارىلاپ، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئىشقىي ھېسسىياتىغا تۆھمەت قىلىشىدۇ. دۇرۇس، فۇزۇلىي ئۆز زامانىسى، ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مۇھىتى، ئائىلىسى كۆرگەن تەربىيىسى، ئالغان تەلىمى شارائىتىدا، ئەلۋەتتە، ئۇ بىر مۇسۇلمان بولۇپ يېتىشكەنلىكىدە شۇبھە يوق. ھەتتا خېلىلا تەقۋادار، خۇداجوي مۇسۇلمان بولغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ سوپىلىق دەرىجىسىگە يېقىنلاشقان بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن. چۈنكى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە سىېزىلىدىغان ئورۇننى تۇتقان مۇناجات، نەئىت، قەسىدە ۋە بەزى غەزەللىرىدە بۇنداق ئىلاھىي-ئىدىيىۋى پىكىرلەر تەلقىن قىلىنىدۇ. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، فۇزۇلىيدەك ئاقىل، بىلىم-مەرىپەتلىك بولغان ئۇلۇغ بىر شەخسنى ئىنسانلارنىڭ ئىنسانلارغا بولغان ساپ مۇھەببەت-سۆيگۈسىنى ئىنكار قىلىپ، پۈتۈنلەي تەسەۋۋۇپنىڭ ئەسىرى بولۇپ قالغان، دىنىي ئەقىدىلەر چەكلىمىسىدىن بۆسۈپ چىقالمىغان ئەسەبىي بىر دىندار دەپ تونۇشتۇرۇش زادىلا توغرا ئەمەس. بۇنداق پىكىرلەرگە شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرى ئېنىق رەددىيە بېرىدۇ:

مۇھەببەت لەززەتىدىن بىخەبەردۇر زاھىدى غافىل،
فۇزۇلىي، ئىشق زەۋقىن زەۋقى ئىشقى ۋار ئۇلەندەن سور،

(زاھىد، يەنى خۇدا يولىدا ھەممىدىن ۋاز كەچكەن كىشى مۇھەببەتنىڭ لەززىتىدىن بىخەۋەر بىر غاپىلدۇر؛ ئەي فۇزۇلىي، ئىشقنىڭ زوقىنى ئىشققا زوقى بار كىشىلەردىن سورىغىن)، دەيدۇ. يەنە بىر غەزىلىدە مۇنداق يازىدۇ:

دېر ئىمىش زاھىدكى: «ئولمەق ئەيبدۇر رەسۋايى ئىشق»،
بۇ سۆزى پاش ئېتمەسۇن، رەسۋايى ئالەم بولماسۇن،

(زاھىد: «ئىشق يولىدا رەسۋا بولۇش ئادەمگە ئەيىب» دەپتىمىش، بۇ سۆزىنى ئاشكارىلاپ قويۇپ، يەنە ئۆزى رەسۋايى ئالەم بولۇپ قالمىسۇن). يەنە ئۇ:

ئىشقدۇر ھەرنە ۋار ئالەمدە،
ئىلم بىر قىلۇ قال ئىمىش ئانجەق،

(ئالەمدە پەقەت ئىشقىلا بار، ئىلىم دېگەن بىر قۇرۇق سۆزدىنلا ئىبارەتتۇر) دەپ، دىنىي - خۇراپىي ئىلىملەرنى ئىنكار قىلىش ۋە كىشىلەرنىڭ مۇھەببىتىنى ئىقرار قىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن زاتقا پەقەت ئىلاھىي ئىشقىنىلا كۆيلىگەن دەپ بەتنام چاپلانسا، فۇزۇلىيغا ئۇۋال بولمامدۇ؟! فۇزۇلىيدىن ئىبارەت بۇ لىرىك قەھرىمان ئۆز مەھبۇبەسىنىڭ ھامىمىغا كىرىپ يۈيۈنۈپ چىققانلىقىنى تەسۋىرلەيدىغان بىر ئاجايىپ غەزىلىدىكى مەزمۇن ھېچقانداق قىلىپ ئىلاھىيلاشتۇرغىلى بولمايدىغان تىپىك دۇنياۋى مەزمۇن ئەمەسمۇ؟ «لەيلى - مەجنۇن» داستانىنى ھەرقانداق يوللار بىلەن زورمۇزور ئىلاھىيلاشتۇرۇپ، دىنىي غايىگە مەنسۇپ قىلىشماقچى بولۇشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئاشىق ۋە شائىر قەيسىنىڭ (مەجنۇننىڭ) مۇھەببىتى يەنىلا دۇنياۋى ساپ ئىشقى - مۇھەببەتنىڭ ئەڭ گۈزەل تىمسالى بولۇپ قېلىۋېرىدۇ.

فۇزۇلىي ئۆزىنىڭ غەزەللىرىدىكى نۇرغۇن مىسرالىرىدا يار، نىگار، جانان تەرىپىدىن ناھەقلىق، ۋاپاسىزلىققا ئۇچرىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن چەكسىز زۇلۇم كۆرگەنلىكىنى، ئازاب تارتقانلىقىنى بايان قىلىپ يارى ئۈستىدىن شىكايەت ۋە نالە - پەرياد قىلىدۇ. ئۆز يارىنى ئىنساپقا، ئادالەتكە دەۋەت قىلىدۇ:

بەنى جاندەن ئۇساندىردى، جەفادەن يار ئۇسانمازمۇ؟
(مېنى جېنىمدىن تويغۇزدى، يار ئۆزى جاپا سېلىشتىن تويماسمۇ؟)
يار قىلمەزسە بەڭا جەۋرۇ جەفادىن غەيرى،
بەن ئاڭا ئەيلەمەزەم مېھرۇ ۋەفادىن غەيرى.

(يارىم ماڭا جەۋرۇ جاپادىن باشقىنى قىلمىغانسىرى، مەن ئۇنىڭغا مېھرۇ ۋاپادىن باشقىسىنى قىلمايمەن).

ھەزەر قىل ئاھ ئودىندەن، زۇلمىڭى ئۇششاقە ئاز ئەيلە،
خەسۇ خاشاكە ياخمە، شۇئلەسىندەن ئىھتىراز ئەيلە.

(ئاھ ئوتىدىن ساقلانغىن، ئاشىقلارغا زۇلمىڭنى ئاز قىلغىن، خەس - چۆپ، خەشەكلەرنى كۆيدۈرۈۋەرمىگىن، ئۇلارنىڭ ئوت ئېلىپ كېتىشىدىن قورققىن) دېگەن فۇزۇلىينىڭ يار - مەشۇقەسى ئەگەر مەبۇد - ئىلاھ بولسا، ئۆزى سەجدە قىلىۋاتقان ياراتقۇچىسىنى زالىم، جاپاكار دەپ ئەيىبلەشكە ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادى يول قويامتى؟ ياق، ئەلۋەتتە يول قويمايتتى. دېمەك، فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدىكى لىرىك قەھرىمانىنىڭ يارى مەۋھۇم ھالدىكى «ئىلاھىي يار» ياكى ھۆر - غىلمانلار بولماستىن، رېئال ھاياتتىكى رېئال مەھبۇبە، يەنى ئىنساندىن ئىبارەت دۇنياۋى ياردۇر.

فۇزۇلىي ئۆز شېئىردي ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەرۇز ۋەزنىنىڭ ھەرخىل بەھرىلىرىدە يازغان. ئەرۇز ۋەزنىنىڭ ئۆزىگە خاس رىتىمى ۋە ئاھاڭدارلىقى فۇزۇلىينىڭ ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن بىرلىشىپ، تېخىمۇ جاراڭلىق، ئاجايىپ يېقىملىق مۇزىكىۋى بىر ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئۇ ئەرۇز ۋەزنىدە زادىلا قىينالماستىن، خىلمۇخىل پىكىرلەرنى ئەركىن ۋە ئىخچام ئىپادىلەپ، رەڭدارەڭ گۈزەل شېئىرلارنى ئىجات قىلغان ماھىر سەنئەتكاردۇر. ئۇرنى كەلگەندە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپىمىزكى،

«ھەرقانداق ئادەم ئۆزى بىلمىگەن نەرسىنىڭ دۈشمىنى» دېگەندەك دەۋرىمىزدىكى بىر قانچە شائىر ۋە شائىرچاقلىرىمىز، ھەتتا مۇھەررىرچاقلىرىمىز، «كونا ئەنئەنىلەرنى بۇزۇپ تاشلايمىز» دېگەن دەۋانى دەستۇر قىلىۋېلىپ، ئەرۇز ۋەزنىنى ئەدەبىياتىمىزدىن بىراقلا سۈپۈرۈپ تاشلىماقچى بولۇشتەك بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىككە ئەسەبىيلەرچە شاپاشلاپ كېتىشىۋاتىدۇ. بۇ خۇددى يېقىن ئۆتمۈشتىكى «زوفەن يولى» دەپ ۋارقىرايدىغان، ئاتىلارنىڭ چېچىنى، بوۋايلارنىڭ ساقىلىنى كېسىدىغان، ئۆتمۈشنىڭ قىممەتلىك مىراسى بولغان ئەڭ نادىر ئەدەبىي ۋە تارىخىي ئەسەرلەرنى دەپسەندە قىلىپ، ئوتتا كۆيدۈرۈشتىن لەززەت ئالىدىغان «ئىسيانكارلىق روھى» بىلەن ھەممە نەرسىنى ئىنكار قىلىدىغان «ئەزىمەتلەر»نى ئەسكە سالىدۇ. ھازىرغىچە بۇنداقلارغا بىر نەرسە دېيىشكىمۇ ئەرزىمەيدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ھەرقانداق شەكىل بىلەن شېئىر يېزىش مۇمكىن. مەيلى ئەرۇز ۋەزنىدە بولسۇن، مەيلى بارماق (ھىجا) ۋەزنىدە بولسۇن ۋە ھەتتا چاچما شەكىلدە بولسۇن (بۇغۇزادى شېئىرغا ئوخشىمايدۇ)، ئەگەر شائىر ئۆز ئىجاتىغا قاتتىق تەلەپ قويالىسا، ئەسىرى ئۈستىدە جاپالىق ئەمگەك قىلالىسا، ھەرخىل شېئىرىي شەكىللەرنى ئىزدىنىپ ئۆگەنسە، ھەرھالدا ئوبدان بىر نەرسىلەرنى يازالىشى مۇمكىن. يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە يېڭىدىن-يېڭى شەكىللەر ئۈستىدە ئىزدىنىپ، ئىجادىي تەرەققىيات ساھەسىدە يېڭىلىقلارنى يارىتىپ، كىتابخانلارنى ئۆزىگە جەلىپ ۋە قايىل قىلالىسا، بۇ قارشى ئېلىشقا، ھەتتا ئالقىشلاشقا لايىق ئىش. لېكىن ئۆزى قانداقتۇر بىرەر تۇيۇق يولغا كىرىۋېلىپ، ساۋاتسىزلارچە مەمەدانلىق بىلەن ئەنئەنىۋى ئەرۇز ۋەزنىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلماقچى بولۇۋاتقانلار ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مەسخىرىسىگە قالىدۇ. ئۇلارنىڭ «ئەرۇز ۋەزنىدە پىكىرنى ئەركىن ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ» دېگەن دەۋاسىغا فۇزۇلىي شېئىرلىرى ناھايىتى ئوبدان جاۋاب بېرىدۇ: پىكىرنى ئەركىن ئىپادىلەش-ئىپادىلىيەلمەسلىكتىكى مەسىلە شەكىلدە ئەمەس، بىلىم ۋە ماھارەتتە، تىرىشىپ ئىزدىنىشتە!

فۇزۇلىي مۇرەككەپ پىكىرلەرنى تار مىسرالارغا تولىمۇ ماھىرلىق بىلەن سىڭدۈرۈپ ئىپادىلەپ بېرىشتە ھەقىقەتەنمۇ ماھىر تىل ئۇستىسىدۇر. باشقىلار ئۇنلاپ قۇر، ھەتتا ئۇزۇن بىر شېئىر بىلەن ئىپادىلەيدىغان بىر پىكىرنى ئۇ بىر بېيىت، ھەتتا بىر مىسرادىلا تولۇق ئىپادىلەپ تۆگىتەلەيدۇ:

بۇدۇر مەھشەر كۈنىنىڭ فەرقى، ئەي دىل، روزى ھىجراندەن،
بىرى جان دۇندىرىر جىسمە، ئۇ بىرسى ئايرىر جاندەن.

(ئەي كۆڭۈل، قىيامەت كۈنىنىڭ ھىجران كۈنىدىن پەرقى شۇكى، بىرسى كىشىلەرگە قايتىدىن جان كىرگۈزىدۇ. يەنە بىرسى بولسا كىشىلەرنى جېنىدىن جۇدا قىلىدۇ.)

سىپىھرىڭ فارىغەم ۋەسلىڭدە ماھۇ ئافتابىندەن،
غەرەز ئىيدى ۋىسالىڭدۇر بۇ ئايۇ كۈن ھىسابىندەن.

(سېنىڭ ۋەسلىڭنىڭ ئالدىدا پەلەكنىڭ ئاي ۋە قۇياشىنى كېرەك قىلمايمەن. ئەمما بۇ ئاي، كۈنلەرنى ھېساب قىلىشىمدىكى غەرەز ۋىسالىڭ ھېيتىغا قاچان يېتەرمەنكى دېگەنلىكتىندۇر).

كۆزىمدە مەسكەن ئېتىپ خارى مۇژەمدەن ئېھتىراز ئېتمە،
گۇلى خەندانە سوردىم خارە يار ئولمەق زەرەر ۋېرمەز.

(كۆزۈمدە تۇرالغۇ جاي قىلىۋالغىن، كىرپىكىمنىڭ تىكەنلىرىدىن ھەزەر ئەيلىمىگىن، ئېچىلىپ تۇرغان گۇلدىن سوراپ باقتىم، تىكەنكە قوشنا بولساڭمۇ زىيىنى تەگمەيدىكەن.)

فەلەكلەر بەرقى ئاھىمدەن سەراسەر ياندى كەۋكەبلەر،
قالەن ئودلەرە يانمىش كەۋكەبى بەختى زەبۇنىمدۇر.

(ئاھىمنىڭ چاقنىغان ئوتىدىن كۆكتە يۇلتۇزلار كۆيۈپ كەتتى. ئېشىپ قالغان ئوتلاردا كۆيگىنى بىچارە بەختىمنىڭ يۇلتۇزى بولدى.)

پىكىرلەرنى بۇنداق ماھىرلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش فۇزۇلىي غەزەلىياتىدا ۋە داستانلىرىدا كۆپ ئۇچراش بىلەن كىشىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالىدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرىيىتىدە ئىستىلىستىك ۋاسىتىلەردىن بىرى بولغان مۇبالىغە يۈكسەك دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدۇ:

جەۋر ئودى ياخدى بەنى يانمىدە دۇرمە، ئەي كۆڭۈل،
بىر دۇتەشمىش ئاتەشەم قۇربى جەۋرىمدەن سەقىن.

(زۇلۇم ئوتى مېنى ياندۇردى، ئەي كۆڭۈل، قېشىمدا تۇرمىغىن، مەن بىر تۇتاشقان ئوتمەن، ئەتراپىمغا يېقىن كېلىشتىن ساقلانغىن.)

ئوخىڭ كەلدىكچە جىسمىم دۆكسە بەغرىم قانىن ئەندەندۇر،
كى بەغرىم قانىنە يەر قالمەدى سىينەمدە پەيكاندەن.

(ئاتقان ئوقلىرىڭ تەككەنچە ۋۇجۇدۇم جىگىرىم قېنىنى تۆكسە، بۇ، ئېتىلغان ئوقلارنىڭ كۆپلۈكىدىن كۆكسۈمدە جىگەر قېنىمغا ئورۇن قالمىغانلىقتىندۇر.)

دۇن سۇبھ يېتۇردۇم فەلەكە سېلى سىرىشكىم،
غەرق ئېتدى فەلەك ئۆزرە ئولەن ئەنجۇمى گىرداب.

(كېچىدىن تاڭغىچە كۆز ياشلىرىمنى كەلكۈن قىلىپ كۆككە ئاققۇزۇپ، كۆكتىكى بارلىق يۇلتۇزلارنى قايناملارغا غەرق قىلىۋەتتىم).

چىخەرمەق ئولسەلەر تەندەن چېكۈپ پەيكانىن ئول سەرۋىڭ،
چىخەن ئولسۇن دىلى مەجرۇھ، پەيكان ئولمەسۇن، يارەب.

(ئەي تەڭرىم، ئۇ سەرۋى قامەت يارىمنىڭ ماڭا ئاتقان ئوقلىرىنى تەنىمدىن چىقىرىپ تاشلىماقچى بولۇشسا، جىسمىدىن چىققىنى ئوق بولماستىن، بەلكى مەجرۇھ دىلىم بولسۇن)

بۇنداق يۇقىرى سەنئەتكە ئىگە مۇبالىغىلەرگە شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا پات - پاتلا دۇچ كېلىپ تۇرىمىز ۋە بۇ خىل ۋاسىتىنىڭ فۇزۇلىي شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي پاساھىتىنى تەشكىل قىلغۇچى ئامىللاردىن بىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە مەي، بادە، شاراب، قەدەھ، ساقى، مەيخانا كەبى مەست قىلغۇچى ئىچىملىكلەرگە ئائىت ئۇقۇملار توغرىسىدا كۆپ سۆزلىنىدۇ. بولۇپمۇ «لەيلى - مەج-

نۇن» داستانىنىڭ ھەر باب ئاخىرىسىدا ساقىغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئۆزىگە مەي سۇنۇشـ
نى تەلەپ قىلىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىدىكى دەرد ـ ئەلەمـنـى ئازراق بولسىمۇ بېسىش
ئۈمىدىدە ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن فۇزۇلىينى مـەيپەرەس بىر ھـاراقـ
كەش ئىدى دېگەن مەنە كېلىپ چىقمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداقلا، فۇزۇلىي تـەقـۋادار بىر
دىنى زات ئىدى. ئۆمرىدە ئاغزىغا كەيىپ قىلغۇچى ئىچىملىك ئالمىغان ئىدى، دېيىش تېخىمـۇ
ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس. بۇنداق نازۇك تەبىئەتلىك مۇھەببەت كۈيچىسىنىڭ ئورنى كەلگەندە
ئانـچە ـ بۇنـچە ئىچىپ قويۇشى تەبىئىي ھادىسە. لېكىن ئۇ كۈچلۈك ئىسپىرتلىق ھاراق
بىلەن مېۋىدىن ياسالغان بادە (ۋىنو) نى ئالاھىدە پەرقلەندۈرەتتى. ئۇ بىر غەزىلىدە:

ئەرەقى مەجلىس ئىچرە قويمەڭ بادە ئىلە،
ھەرامزادەنى قويمەڭ ھەلالزادە ئىلە.

(ئولتۇرۇشتا ھاراقنى بادە بىلەن بىرگە قـويماڭ، يەنى ھـارامـزادەنـى ھالالزادە
بىلەن بىر يەرگە قويماڭ.)

دەيدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن، ئورنى كەلگەندە، ئولتـۇرۇشلاردا ئانـچە ـ مۇنـچە ئىچىپ
قويۇشقا يول ئېچىپ بېرىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ رامىزان كېلىپ قېلىشـى مۇنـاسىۋىتى بىـ
لەن يازغان بىر غەزىلىدە:

رەمەزان ئاي كېرەك ئاچىلە جەننەت قەفۇسى،
نە رەۋاكىم ئولە مەيخانا ئىشىكى باغلۇ.
فەتھى مەيخانە ئۈچۈن ئوقۇيەلىم فاتىھەلەر،
ئولەكىم يۈزىمىزدە ئاچىلۇر باغلۇلۇ قەفۇ.
ئافتابى قەدەھ ئېتمەز رەمەزان ئايى تۇلۇئ،
نەبەلادۇر بىزە، يا رەب، نە قارا كۈندۇر بۇ .
رەمەزان ئولدى بۇدۇر ۋەھمى فۇزۇلىينىڭكىم،
نېچە كۈن ئىچمەيە مەي زۇھد ئىلە ناگاھ دۇتە خۇ.

(رامىزان ئېيىدا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئېچىلىدىكەنمىش، لېكىن دەل شۇ ئايدا مەيـ
خانىلارنىڭ ئىشىكى ئېتىلىپ قالىدىكەن. بۇنىڭ نېمە خـاسىيىتى بولسۇن. مـەيخانىلارنـى
پەتىھ قىلىش، يەنى ئېچىش ئۈچۈن پاتىھە ئوقۇيلى، بەلكىم تاقىلىپ قـالغان مـەيخانا
ئىشىكلىرى ئېچىلىپ كېتەر. رامىزان ئېيىدا قەدەھ قۇيـاشى چىقمايدۇ. ئەي تـەڭرىم،
بىزگە نېمىدېگەن بالا ـ قازالىق ۋە زۇلمەتلىك كۈن بۇ؟ رامىزان كېلىشى بىلەن فۇزۇلىينىڭ
غېمى شۇ بولىدىكى، نەچچە كۈنلەر مەي ئىچمەي ئۆتۈپ، زاھىد ـ تـەقۋادارلار بىلەن
بىر ئادەتكە كىرىپ قالارمۇ)دەپ قاقشايدۇ. «لەيلى ـ مەجنۇن» داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئۇ:

ساقى، كەرەم ئېتكى دەردمەندەم،
غەم سىلسىلەسىنە پايى پەندەم.
غەم دەردىنە جامى مەي دەۋادۇر،
تەدبىرى غەم ئەيلەمەك رەۋادۇر.

(ھەي ساقى، كەرەم قىلغىنكى، مەن غەم زەنجىرى بىلەن پۈتۈم باغلانغان بىر

دەردمەن بىچارىمەن. غەم دەردگە مەي جامى داۋادۇر، غەمگە قارشى تەدبىر قىوللىنىش راۋادۇر) دەيدۇ.

شۇبھىسىزكى، فۇزۇلىينىڭ دەۋاتقىنى «مەيى ۋەھدەت» ئەمەس، كەۋسەر سۈيىمۇ ئەمەس، جەننەت ئېرىقلىرىدا ئېقىپ تۇرىدىغان خۇش قىلغۇچى «مەيى ناب» لار تېخىمۇ ئەمەس، بەلكى رېئال تۇرمۇشتىكى ئىنسانلار ياسىغان ئادەتتىكى مەيلەردۇر.

باغ-بوستان، چىمەنگۇلىستان، تۇتىيۇ بۇلبۇل، نەۋباھار،ماھىتابان،مەي،بادە، شاراب،يار، نىگار، دىلبەرى جانان، خۇرشىدى ۋىسال قاتارلىقلارغا ئوخشاش، رېئال دۇنيانىڭ ھەممە گۈزەللىك ۋە ھۇزۇر ھالاۋىتىدىن بەھرىمەن بولۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان ۋە بۇلاردىن پايدىلىنىش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەسلىككە دەۋەت قىلغان دىندار، لېكىن دۇنياۋى نازۇك ھېسسىياتلارغىمۇ ئىگە بىر شائىرنى زورمۇزور تەسەۋۋۇپچى ئاخىرەت شائىرىغا ئايلاندۇرۇپ تەرىپلەش، ئۇنى پەقەت دىنىي ئەقىدىلەر ئۆلچىمى بىلەنلا دەڭسەپ، ئۆز ئېتىقادىمىز بويىچە قاتتىق ئىشەنگەن باقىي دۇنيا جەننىتىنىلا كۆيلەيدىغان خىيالىي بىر شائىرغا ئايلاندۇرۇپ قويماقچى بولساق، يەنە تەكرارلاشقا توغرا كېلىدۇكى، فۇزۇلىينىڭ روھى بىئارام بولىدۇ. چۈنكى ئۇمەشھۇر بىرتەرجىمىبەندىنى مۇنداق باشلايدىغان تۇرسا:

كېتتۇر ساقى قەدەھكىم، نەۋبەھارى ئالەم ئارادۇر،
زەمىن سەبزۇ ھەۋا جانبەخش گۇلشەن راھەت ئەفزادۇر.
پەرىشان ئولمەكىم گۇل بەرگتەك ھالا بۇ گۇلشەندە،
نىشاتۇ ئەيش ئىچۈن ئەسبابى جەمئىيەت مۇھەييادۇر.
ئاچىلدى لالە، كۇلدى غۇنچە، كەلدى ئىشرەت ئەييامى،
زەبانى ھالى سەبزە ئىشرەت ئىماسىنە گويادۇر.
كۆر ئۆز ھالىڭنى ھەم چېكمە غەمى مازىيۇ مۇستەقبەل،
كى ھالى مەۋسۇمى گۇلگەشت دەۋرى جامى سەھبادۇر.
سەھەر گۇلزارە كىر، بىللاھ، بۇ مەۋسۇملەردەكىم ھەردەم،
تەماشا قىل گۇلىڭ دىۋانىنەكىم خۇش تەماشادۇر.
ئاچىلدى غۇنچە تۇمارىيۇ مەئلۇم ئولدى مەزمۇنى،
بۇدۇركىم. فەۋت قىلمەڭ، مەۋسۇمى گۇل، جامى گۇلگۇنى.

(ھەي ساقى، قەدەھ كەلتۇرگىنكى، ھازىر ئالەم باھار بىلەن گۈزەللەشتى. زېمىن ياپيېشىل، ھاۋا جانغا ياقىدۇ، گۇلشەن راھەت بېغىشلايدۇ. بۇ گۇلشەندە ئەمدى گۇل يوپۇرمىقىدەك پەرىشان بولمىغىن، خۇشاللىق ۋە ئەيشى-ئىشرەت ئۈچۈن ھەممە شارائىتلار تەييار. لالە ئېچىلدى، غۇنچە كۇلدى، ئىشرەت كۈنلىرى كەلدى. يېشىللىقنىڭ تىلى ئىشرەتكە چىللايدۇ. ئۆز ئەھۋالىڭنى كۆرگىن ھەم ئۆتمۇشىنىڭمۇ ۋە كەلگۈسىنىڭمۇ غېمىنى قىلمىغىن، چۈنكى ھازىر گۇل پەيزىنى سۈرىدىغان مەۋسۇم. شاراب ۋە جامنىڭ دەۋرىدۇر. خۇدا ھەققى، سەن بۇ مەۋسۇمدە تاڭ سەھەر بىلەن تەڭ گۇلزارغا كىرگىن ۋە گۇللەر ماكانىنى تاماشا قىلغىن، بۇ بەك گۈزەل تاماشادۇر. غۇنچە تۇمارى ئېچىلدى ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى مەلۇم بولدى، ئۇنىڭدا: گۇل مەۋسۇمى ۋە گۇلرەڭلىك

مەي جامىنىڭ پۇرىستىنى قولدىن بىرىپ قويما، دەپ يېزىلغان.)

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنىڭ تىل ئىبارىسىدە مەيىن شامالغا ئوخشاش يۇمشاق ۋە يېقىملىق بىر يۇمۇر باركى، ئوقۇۋېتىپ ئۇنىڭغا دۇچ كەلگەن كىشى بىر خىل زوق ئالىدۇ:

بەنى جاندەن ئوساندىردى جەفادەن يار ئوسانمەزمى،
فەلەكلەر ياندى ئاھىمدەن، مۇرادىم شەمئى يانمەزمى.

(يارىم مېنى جېنىمدىن تويغۇزۇۋەتتى. جاپا قىلىشتىن يار ئۆزى تويمامدىكىن، ئاھىمنىڭ ئوتىدىن ئاسمان كۆيۈپ كەتتى، مۇرادىمنىڭ چىرىغى كۆيمەمدىكىن.)

مەھشەر كۈنى كۆرەم دېرەم ئول سەرۋ قامەتى،
گەر ئاندە كۆرۈنمەسە، كەل كۆر قىيامەتى.

(ئۇ سەرۋىگە ئوخشاش قامەتلىك يارىمنى مەھشەر كۈنى كۆرىمەنغۇ دېگەن ئۇمىدىم بار، ئەگەر ئۇ يەردىمۇ كۆرۈنمەيدىغان بولسا، شۇچاغدا مېنىڭ قوپۇرىدىغان قىيامىتىمنى بىر كېلىپ كۆرۈپ باققىن.)

فۇزۇلىي جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنى، مەنسۇپ بولغان قاتلىمى، كەچۈرگەن ھاياتى بويىچە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەڭ قويۇق تۈۋەن سىنىپلىرى ئارىسىدا ياشاپ، ئىجاد قىلىپ ئۆتكەن. بۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى سوتسىيال تېمىلارغا دائىر مىراسلىرىدا ھامان بىر قىزىل يىپ بولۇپ، روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. دەۋرىدىن نارازىلىق، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ خەلق بېشىغا سالغان دەرد-ئەلەملىرى، تۆۋەن قاتلاملارنىڭ تارتىۋاتقان جەۋرى-جاپالىرى، ئىلىم ۋە سەنئەت ئەھلىنىڭ خارلىقى ھەققىدە كۆپ يازىدۇ ۋە ئۆزى شۇنداق ئېزىلگەن قاتلاملار قاتارىدا تۇرۇپ، دەۋرگە ۋە ئەزگۈچىلەرگە قەھرۇ-غەزەپ بىلەن نەپرەت بىلدۈرىدۇ، ئۇلارنى لەنەتلەيدۇ. ئومۇمەن ئۇنىڭ بارلىق ئەسەرلىرى زۇلۇم ئەھلىنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرىدىن شىكايەت مەزمۇنىنى ئاساسىي پرىنسىپ قىلىدۇ. ئېزىلگەن، دەرد تارتقان، بەختى كۈلمىگەن ئاممىنىڭ بىرىنچى سېپىدىكى بايراقدار ۋەكىلى سۈپىتىدە تۇرۇپ، ئۆز ئەھۋالىنى شەرھلىگەن شائىر بىر تەرجىمىھالىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

بەن كىمەم، بىر بىكەسۇ بىچارەئى بىخانۇمان،
تالئىم ئاشۇفتە، ئىقبالىم نىگۇن، بەختىم يامان.
نەملۇ ئەشكىمدەن زەمىن، مەملۇ ئۈنىمدەن ئاسمان،
ئاھ-نالەم ناۋەكى پەيۋەستە خەم قەددىم كەمان.

(مەن كىممەن؟ مەن بىر ئادەم قاتارىغا كىرمەيدىغان بىچارە ماكانسىزمەن. تەلىيىم تەتۈر، ئىقبالىم تۆۋەن، بەختىم قارا؛ كۆز يېشىم زېمىننى، پىغانىم ئاسماننى قاپلىغان ئاھۇ-نالەم؛ ئۆزۈلمەي ئېتىلغان ئوقتەك، قەددىم كاماندەك ئېگىلگەن كىشىمەن).
شائىر يەنە بىر غەزىلىدە:

دوست بىپەرۋا، فەلەك بىرەھىم، دەۋران بىسۇكۇن،
دەرد چوخ، ھەمدەرد يوخ، دۇشمەن قەۋى، تالىئ زەبۇن.

(دوستلار پەرۋاسىز، پەلەك رەھىمسىز، دەۋران تۇراقسىز، دەرد كۆپ، ئەمما دەردلەشكۈچى يوق، دۇشمەن ئۈستۈن ئەمما، تەلىيىم تۆۋەن.) دەپ، ئۆز ئەھۋالىنى

يىغىنچاقلاپ، بىر بېيىتتىلا تولۇق ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر شېئىرىدا زالىملارنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ خەلقتىن ئالغاندا زۇلۇم بىلەن ئېلىپ، خەلققە بېرەر چاغدا مىننەت بىلەن بېرىدىغان ئەپت - بەشىرىسىنى ناھايىتى ئوبدان ئاشكارىلاپ بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى كېلىشتۈرۈپ قامچىلايدۇ:

زۇلم ئىلە ئاخچەلەر ئالۇب زالىم،
ئەيلەر ئىنئام خەلققە مىننەت ئىلە.
بىلمەز ئانىكىم، ئېتىدىكى خەيرە،
كۆرەچەكدۇر جەزا مەزەللەت ئىلە.
مۇددەئاسى بۇكىم، رىزائى ئىلاھ،
ئاڭا ھاسىل ئولۇر بۇ ئادەت ئىلە.
جەننەتى ئالمەخ ئولمەز ئاخچە ئىلە،
كىرمەك ئولمەز بېھىشتە رىشۋەت ئىلە.

(زالىم زۇلۇم بىلەن ئالغان پۇلنى كىشىلەرگە مىننەت قىلىپ ئىنئام قىلىدۇ. ئۇ شۇنى بىلمەيدۇكى، ئۆزىنىڭ قىلغان بۇ خىل «خەيرى-ئېھسان» لىرى ئۈچۈن خارلىق ئىچىدە جازاغا تارتىلىدۇ. ئۇنىڭ مۇددىئاسى ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئادىتى بىلەن تەڭرىنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. لېكىن جەننەتنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، شۇنداقلا، بېھىشتكە پارا بېرىش ئارقىلىق كىرگىلى بولمايدۇ.)

تەبىئەتتىكى ئەسكىلىك سىڭىپ كەتكەن، يامان خۇلق، ناچار ئىللەتلەرنى ئۆزگە ئادەت قىلىۋالغان كىشىلەرنى ئانچە - مۇنچە ئىش بىلەنلا ئەپلەپ - سەپلەپ ئوبدان ئادەمگە ئايلاندۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، ئۇنداقلارغا ساددىلىق بىلەن ئىشىنىپ كەتمەسلىك لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق يازىدۇ:

ھەركىمنىڭ ۋار ئېسە زاتىدە شەرارەت كۇفرى،
ئىستىلاھاتى ئۇلۇمىلە مۇسۇلمان ئولمەز.
گەر قارا داشى قىزىل قان ئىلە رەڭگىن ئېتسەڭ،
تەبىئى تەغيىر بولۇپ لەئلى بەدەخشان ئولمەز.
ئەيلەسەڭ تۇتىيە تەئلىمى ئەدائى كەلىمات،
نۇتقى ئىنسان ئولۇر ئەمما ئۆزى ئىنسان ئولمەز.
ھەر ئۇزۇن بويلۇ شۇجائەت ئىدە بىلمەس دەئۋا،
ھەر ئاغاچكىم بويى ئارتەر سەرۋى خىرامان ئولمەز.

(ھەركىمنىڭ ئەسلى زاتىدا كۇپىرلىقنىڭ ئەسكىلىكى بار بولسا، ھەر خىل ئىلىملەرنى ئۆگىتىش بىلەن ئۇنى ئوبدان مۇسۇلمان قىلالمايسەن. ئەگەر قارا تاشنى قىزىل قان بىلەن بويىساڭ، رەڭگى قىزىرىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ بەدەخشاننىڭ قىزىل ياقۇتىغا ئايلانمايدۇ. تۇتى قۇشقا سۆز ئۆگەتسەڭ ئۇ ئىنسانىنىڭ سۆزىنى دوراپ تەكرارلىيالىسىمۇ، ئەمما ئۆزى ئىنسان بولالمايدۇ. ھەر بىر ئۇزۇن بويلۇق شەخس شىجائەتلىك كىشىمەن دەپ دەۋا قىلالمايدۇ، چۈنكى بويى ئۆسكەنلىكى دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى سەرۋى خىرامان بولالمايدۇ).

فۇزۇلي ئىجادىيەت بىلەن ئۆمۈر بويى شۇغۇللىنىپ، باي ئەدەبىي مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. تۈركىيە، ئىران كۇتۇپخانىلىرىدا، غەربى ياۋروپا ۋە روسىيە كۇتۇپخانىلىرىدا ۋە باشقا ئورۇنلاردا هازىرغىچە ساقلىنىۋاتقان ۋە جاهان ئەدەبىياتىدا زور قىزىقىش بىلەن ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىنىپ كېلىۋاتقان ئەسەرلىرىنىڭ تىزىملىكىدىن قارىغاندا، شائىرنىڭ بالىلىق ۋاقتىدىكى كىچىك مەشق دىۋانىدىن باشقا، تۆۋەندىكى ئەسەرلىرى مەۋجۇت:

بىرىنچى، 40 قەسىدە، 302 غەزەل، بىر مۇستەهزاد، بىر تەركىبىبەند، ئۈچ تەرجىئىبەند، ئىككى مۇسەددەس، ئۈچ مۇخەممەس، ئىككى تەخمىس، ئۈچ مۇرەببە، 42 قىتئە ۋە 72 رۇبائىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چوڭ بىر تۈركىي دىۋان بولۇپ، ئۇ فۇزۇلىينىڭ ئىقتىدارى ۋە سەنئەت ماهارىتىنى نامايىش قىلىدىغان ئاجايىپ بىر ئەسىردۇر.

ئىككىنچى، 49 قەسىدە، 410 غەزەل، بىر تەركىبىبەند، بىر مۇسەببە، بىر مۇسەددەس، 46 قىتئە، 105 رۇبائىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر پارسچە دىۋانى بار بولۇپ، بۇنىڭغىمۇ ئاپتور دەل تۈركى دىۋانىدىكىگە ئوخشاش نەسر ۋە نەزىم ئارىلاش بىر مۇقەددىمە يازغان.

ئۈچىنچى، فۇزۇلىينىڭ ئەرەبچە دىۋانىمۇ بولغانلىقى هەققىدە كۆپ سۆزلەنسىمۇ، لېكىن ئۇ هازىرغىچە تېپىلمىغان. شۇنداقتىمۇ فۇزۇلىينىڭ 11 قەسىدە ۋە بىر قىتئەدىن ئىبارەت (هەممىسى 465 بېيىت) ئەرەبچە شېئىرلىرى بار.

تۆتىنچى، «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانى بولۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ فۇزۇلىينىڭ بۈيۈك سەنئەتكار، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان گۈزەل بىر مۇهەببەتنامىدۇر.

بەشىنچى، «بەڭ ۋە بادە» (نەشە ۋە شاراب) مەسنەۋىيسى بار. جەمئىي 444 بېيىتتىن ئىبارەت.

ئالتىنچى، «هەفت جام» («ساقىنامە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.) بۇ پارسچە ئەسەر بولۇپ، 327 بېيىتنى، ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەتتىنچى، «هەدىسى ئەربەئەين» تەرجىمىسى، بۇ 40 هەدىسنىڭ نەزمى تەرجىمىسىدۇر.

سەككىزىنچى، «هەدىقەتۇس - سۇئەدا» (بەختىيارلار باغچىسى) ناملىق نەسرىي ئەسەر.

توققۇزىنچى، شائىرنىڭ تۈركچە مەكتۇپلىرى، بۇ مەكتۇپلارمۇ بەش - ئالتە پارچىدىن ئىبارەت.

ئونىنچى، «رىندە ۋە زاهىد» ناملىق پارسچە نەسرىي ئەسىرى.

ئون بىرىنچى، «سېههەت ۋە مەرەز» (سالامەتلىك ۋە كېسەللىك).

ئون ئىككىنچى، «مۇئەممما رىسالەسى» بۇ كىچىك بىر پارسچە ئەسەر.

ئون ئۈچىنچى، «مەتلەئۇل - ئېئتىقاد» ئەرەبچە نەسرىي ئەسەر.

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، فۇزۇلىينىڭ ئىجادىيىتى هەجىم جەهەتتىن كىچىك بولمىغىنىدەك، مەزمۇن جەهەتتىنمۇ خىلمۇخىلدۇر. بۇ-

نىڭ ئۈستىگە بۇ ئەسەرلەر ئىشلىنىش جەھەتتىنمۇ يۈكسەك ماھارەت بىلەن پۇختا يېزىلغان بو-لۇپ، بىرەر بوش، سۈپەتسىز ياكى مۇجمەل قۇرنى يولۇقتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. مەنتىقى جەھەتتىنمۇ شائىرنىڭ ئەسەرلىرىدىن بىرەر قۇسۇر تېپىش، ئىلمىي ياكى گراممادىك جەھەتتىن ئۇنى تەنقىد قىلىش ئىمكانىيىتىمىز يوق. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن بىز فۇزۇلىينى پەقەت بىر ماھىر قەلەم ئۇستىسى بولغان تالانتلىق شائىر دەپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ زامانىسىنىڭ يېتۈك ئالىمى، تىلچىسى، پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇرى، ھەم خەلقپەرۋەر بىر شەخس ئىكەنلىكىنىمۇ ئىقرار قىلماي تۇرالمايمىز.

بىز بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش، ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن كىتابخانلارنى تولۇق خەۋەردار قىلىشتەك چوڭ ۋەزىپىنى ئۈستىمىزگە ئالالمىغانلىقىمىز نۇقتىسىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ رويخېتىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش بىلەنلا چەك-لىنىشكە مەجبۇر بولدۇق. بۇ قېتىم ئۇنىڭ تۈركى دىۋانىدىن بىر قىسىم شېئىر - غەزەل-لىرىنى تونۇشتۇرماقچى بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، پەقەت ئۇنىڭ شۇ دىۋانغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلىرىنىڭ خاراكتېرى - ئالاھىدىلىكى، بەدىئىي ماھارىتى مەزمۇنىدا ئالغا سۈرۈلگەن پىكىرلىرى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ھەققىدە تولىمۇ چەكلىك ھالدا بىر نەرسىلەرنى دەپ ئۆتكەن بولدۇق. بىراق بۇنى فۇزۇلىي ئىجادىيىتى توغرىسىدىكى ھەقىقىي ئىل-مىي ئەمگەك دەپ ئاتاشتىن تولىمۇ يىراق. ھەتتا دېگىمىزدىن تامچە دېيىشكىمۇ ئەرزى-مەيدۇ، ئەلۋەتتە.

فۇزۇلىي تۈركى تىللار ئائىلىسىنىڭ ئوغۇز گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ ئازەرى شېۋىسى-دە يازغان شائىر بولغانلىقتىن، بىزگە، يەنى قارلۇق گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ ئۇيغۇر - ئۆزبېك، يەنى چاغاتاي شېۋىسىدە سۆزلەشكۈچى ۋە يازغۇچىلارغا نىسبەتەن بىرقەدەر باشقىچىرەك شېۋىدە يازغان شائىردۇر. لېكىن تۈركى تىللارنىڭ شاخلىرى قانچە ئىلگىرىگە بارسا، شۇنچە بىرلىك - ئورتاقلىقىقا ئىگە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ فۇزۇلىيدىن ئىبارەت بۇ ئازەرى شائىر ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭدا ياشىغۇچى تۈركىي خەلقلەر ئۈچۈنمۇ دەل ئۆز شائىرىدەك، مەسىلەن، دەل لۇتفى، سەككاكى، ئەتائى، خۇسۇسەن ئۇلۇغ نەۋا-ئىمىزدەك ئۆز شائىرىمىزغا ئايلىنىپ، ئۆزلىشىپ كەتكەن بىر شائىردۇر. يېقىن ئۆتمۈش-كىچە بولغان دەۋرلەرگە قەدەر ئوتتۇرا ئاسىيا (مەسىلەن: بۇخارا، سەمەرقەند، پەر-غانە) مەدرىسلىرىدە بولسۇن، شىنجاڭ (مەسىلەن: ئاقسۇ، تۇرپان، قەشقەر، خوتەن ۋە باشقا ئۇيغۇر شەھەرلىرى) مەدرىسلىرىدە بولسۇن فۇزۇلىي ئەسەرلىرى ھامان ئەدەبىيات دەرسلىكى سۈپىتىدە ئوقۇتۇلۇپ كەلگەن. بىزنىڭ ئۆتمۈشتىكى زىيالىيلىرىمىزنىڭ تولۇق ھەممىسى دېگۈدەك فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدىن خەۋەردار، ئۇنىڭدىن دەرس ئالغان ۋە شا-ئىرلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن، ئىلھام ئالغان. ئوتتۇرا ئاسىيا شەھەرلىرىدە، بولۇپمۇ تاشكەنتتە 300 يىلغا يېقىن دەۋردىن بۇيان فۇزۇلىي ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ دىۋا-نى ۋە «لەيلى - مەجنۇن» داستانى دەسلەپدە قول يازما شەكلىدە كۆپ قېتىم كۆچۈ-رۈلۈپ تارقىتىلغان ۋە كېيىنرەك تاش باسمىدا تەكرار - تەكرار، تۈرلۈك - تۈرلۈك نۇسخىلاردا چاپ قىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دائىرىسىدىن تاشقىرى قازاق سەھرالىرى،

ئىدىل - ئورال بويلىرى، خۇراسان ۋە ئافغانىستان رايونلىرىدا، بولۇپمۇ بىزنىڭ شىنجاڭدا كەڭ تارقىتىلغان.

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى كونا ئەدەبىياتىمىزدىن ئاز - تولا خەۋەردار بولغان شىنجاڭلىقلار قىينالمايلا چۈشىنىپ، راۋان ئوقۇپ كېتەلەيدۇ. هازىرقى ياشلىرىمىزنىڭمۇ بۇ ئەسەرلەردىن پايدىلىنىپ كېتەلىشى ئانچە كۆچ تەلەپ قىلمايدۇ. تىلىدىكى ئاز - تولا پەرقلەرنى، پارسى، ئەرەبى سۆزلەر ۋە تەركىبلەرنى دىققەت قىلىپ چۈشىنىۋېلىش ئارقىلىق، ئۇنىڭ چاغاتاي شېۋىسى ئەدەبىياتىدىن ئانچە پەرقلىق ئەمەسلىكىنى تېزلا هېس قىلىدۇ. فۇزۇلىينىڭ ئەدەبىي ماهارىتى بىزنىڭ شائىرلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىشكە ئەرزىيدۇ ئەمەس، بەلكى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىشىمىز ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن پايدا يەتكۈزەلەيدۇ.

بۇ ئورۇندا فۇزۇلىينىڭ ئەلىشىر نەۋائىي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى هەققىدە بىر نەچچە ئېغىزلا سۆز دېمەكچى بولۇۋاتىمىز. نەۋائىي بىلەن فۇزۇلىينىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ئىجاد دەۋرلىرىدە يېرىم ئەسىردىن ئارتۇقراق بىر جەريان بار. ئۇلارنىڭ ياشىغان يەرلىرىدىمۇ خېلى بىر ئارىلىق مەۋجۇت. يەنى، نەۋائىي 1441 - يىلى ماۋەرائۇننەهردە تۇغۇلۇپ، ئاساسەن سەمەرقەند، هىرات، ئاستراباد شەهەرلىرىدە ياشاپ، 1501 - يىلى هىراتتا ۋاپات بولغان. فۇزۇلىي بولسا، XV - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا كەربەلا شەهىرىدە تۇغۇلۇپ، XVI ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا باغداتتا ۋاپات بولغان. بۇلارنىڭ بىرى تۈرك قارلۇق لەهجىسىگە مەنسۇپ بولغان چاغاتاي شېۋىسىدە ئىجاد قىلغان بولسا، يەنە بىرى تۈرك ئوغۇزلەهجىسىگە مەنسۇپ بولغان ئازەرى شېۋىسىدە يازغان، بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ئۆز جەمئىيەتلىرىدە تۇتقان ئورۇنلىرىدىن ئالغاندىمۇ ئارىلىرىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار. نەۋائىي يۇقىرى قاتلام ساراي ئەهلى تەبىقىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، باللىق دەۋرىدىن تاكى ۋاپاتىغا قەدەر ئاقسۆڭەكلەر قاتارىدا ياشاپ ئۆتكەن، چوڭ فېئودال، ۋەزىر دەرىجىلىك يۇقىرى مەنسەپلەردە بولغان بىر ئەرباب. بۇنىڭ ئەكسىچە، فۇزۇلىي ئۆمۈر بويى قورسىقىنى ئاران بېقىپ ئۆتەلىگەن، ئۆز هۇزۇر - هالاۋىتىنى پەقىرلىقتىن تاپقان، هەرقانداق دەرىجە ۋە ۋەزىپىلەرگە نائىل بولمىغان بىر شائىردۇر. يۇقىرىقى سۆزلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇ ئىككى شائىرنىڭ هايات يولى ئارىسىدا تۈپتىن ئوخشىمىغان ئىككى خىل تەقدىر مەۋجۇت بولغىنىدەك، دەۋر، تىل - شېۋە جەهەتلەردىمۇ ئوخشىماسلىق بار. لېكىن شۇنداق چوڭ ئارىلىق ۋە پەرقلەرگە قارىماستىن، تۈركى تىلدا ئىجاد قىلغان بۇ ئىككى ئۇلۇغ شەخسنىڭ ناملىرى هامان بىر - بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك هالدا ئەسىرلەر بويى بىرلىكتە تىلغا ئېلىنىپ كەلدى. نەۋائىينىڭ گېپى چىققاندا ئىختىيارسىز فۇزۇلىينىڭ نامى كىشىنىڭ يادىغا كېلىدۇ، شۇنداقلا فۇزۇلىينىڭ سۆزى بولغاندا كۆز ئالدىمىزدا نەۋائىينىڭ ئۇلۇغ سىماسى نامايان بولىدۇ. هەتتا بەزىلەر نەۋائىي بىلەن فۇزۇلىينى ئاكا - ئۇكا شائىرلار (ئەلۋەتتە مەنىۋى جەهەتتە) دەپ هېسابلىشىدۇ. كونا مەدرىسلىرىمىزدىكى ئەدەبىيات دەرسلىرىدىمۇ نەۋائىي، فۇزۇلىي ئەسەرلىرى قاتار ئوقۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىكى ئاساسىي

سەۋەب شۇكى، بۇ ئىككى ئۇلۇغ شائىرنىڭ ئىجتىمائىي ئورۇنلىرى ھەرقانچە پەرقلىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ دۇنيا قاراشلىرىدا، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئېزىلگەن خەلقنىڭ بېشىغا سېلىۋاتقان ئازاب-كۈلپەتلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرۇپ، دەۋرگە ئىسيانكارلىق بىلەن نارازىلىق بىلدۈرۈشلىرى، ئىلىم مەرىپەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلىشلىرى، ئالىملارنى، سەنئەت، ئەدەبىيات، ئومۇمەن مەدەنىيەت ئەھلىنى چەكسىز سۆيۈپ، ھۆرمەت ۋە ھىمايە قىلىشلىرىغا ئوخشاش ئىدىيە ۋە پائالىيەتلىرىدىكى ئالىيجاناب خىسلەتلەر ئورتاقلىقى بار ئىدى. ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ھامان يۇقىرىقىدەك پەزىلەت ۋە خىسلەتلىرىنى نامايىش قىلىپ تۇرىدىغان ئورتاق پىكىردىكى شائىرلاردۇر. بۇنىڭدىن تاشقىرى گەرچە ئۇلار بىر-بىرى بىلەن دىدار كۆرۈشمىگەن كىشىلەر بولسىمۇ، فۇزۇلىي ئۆزىدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن نەۋائىنى ئۆزىنىڭ ئۇستازى ئورنىدا كۆرگەن، ئۇنىڭ ھەممە ئاساسىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان، ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن، ئۇنىڭ تەسىرىگە بېرىلگەن، ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغان شائىردۇر. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدىن بىرىسىدە:

«بۇ گۈزەل نادىر شېئىردۇركىم، نەۋائىي سۆزلەمىش»، دېگەن مىسراسى بىلەن نەۋائىي شېئىرىيىتىنى كۆككە كۆتۈرۈپ ماختىغان. ئۇ «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە:

ئولمىشدى نەۋائىيى سۇخەندان،
مەنزۇرى شەھەنشەھى خۇراسان.

دەپ نەۋائىنىڭ ئۆز دەۋرىدە خۇراسان پادىشاھىنىڭ ئەتىۋارلىشىغا سازاۋەر بولغانلىقىنى مەدھىيىلەيدۇ. فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە نەۋائىنىڭ نامى بىرقانچە ئورۇندا قەيت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ نەۋائىي غەزەللىرىگە نەزىرەلەر يازغانلىقى ھەققىدە يۇقىرىدا بەھس ئەتكەن ئىدۇق. ئەگەر فۇزۇلىينىڭ ئۆزىگە خاس غەزەل ئۇسلۇبىنى باشقا مەشھۇر شائىرلارنىڭ ئۇسلۇبىغا ئازدۇر-كۆپتۇر ئوخشاتماقچى بولساق، ئۇ ھالدا، فۇزۇلىي ئۇسلۇبىدا ئەڭ چوڭ تەسىرگە ئىگە ئۇسلۇب شەك-شۈبھىسىز نەۋائىي ئۇسلۇبىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەبى، بولۇپمۇ پارسى تىلدا شېئىر يېزىش ھۆكۈمران ئورۇنغا كۆتۈرۈلگەن ئاشۇ دەۋرلەردە، بۇ ئېقىمغا دادىللىق بىلەن قارشى چىقىپ، «مۇھاكىمەتۇل-لۇغەتەين» دېگەن ئىلمىي ئەسىرىنى يېزىپ، تۈركىي تىلنىڭ ئەۋزەللىكىنى ئىسپاتلىيالىغان ۋە تۈركىي تىلدا ئەڭ نادىر شاھ ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىپ كەتكەن نەۋائىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپلا دەل شۇ يولدا مېڭىپ، تۈركىي تىلدا قىممەتباھا ئاجايىپ ئەسەرلىرى بىلەن مەيدانغا چىققان فۇزۇلىينىڭ نەۋائىي ئىشىنى داۋاملاشتۇرغۇچى مۇناسىپ ئۇلۇغ شاگىرت ئىكەنلىكىمۇ جاھانغا ئاياندۇر.

بۇ ئورۇندا مەن (يەنى ماقالە ئاپتورى) ئۆزۈمنىڭ فۇزۇلىيغا بولغان شەخسىي تونۇشۇم توغرىلىق ئازراق بىر نەرسىلەرنى دەپ ئۆتكۈم كېلىۋاتىدۇ.

مەن ئائىلىدىكى كىچىك بالا چېغىمدىن تارتىپلا فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى قىزىقىپ

ئوقۇيتتىم. باشلانغۇچ مەكتەپ شاگىرتى ۋاقتىمدىلا ئۇنىڭ دىۋانىنىڭ دەسلەپكى شېئىرىنى مەنىسىنى چۈشەنمەي تۇرۇپلا يادلىۋالغان. بۇنى مەنە جەھەتتىن ھەزىم قىلىش ماڭا مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئائىلەمدىكىلەر دىۋانىنىڭ ئاخىرىدىكى مېنىڭ بىر قەدەر چۈشىنىۋېلىشىم مۇمكىن بولغان، ئاددىيراق يېزىلغان قىسقا شېئىردىي پارچىلارنى ياد ئالغۇزۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ بېرىشەتتى. بولۇپمۇ «زۇلىم ئىلە ئاخچەلەر ئالىپ زالىم»، «ھەركىمنىڭ ۋار ئېسە زاتىندە...» دەپ باشلىنىدىغان پارچىلارنى ياد ئېلىۋالغىنىمغا ھازىر 60 يىلدىن ئارتۇقراق بىر مۇددەت بولدى. بۇ ۋاقىتتىن ھېسابلىغاندا، مېنى خېلىلا پېشقەدەم «فۇزۇلىيخان»، يەنى، فۇزۇلىيشۇناس دېسە بولىدۇ. چۈنكى شۇ 60 يىل جەريانىدا فۇزۇلىي بىلەن مېنىڭ ئالاقەم زادىلا ئۈزۈلۈپ كەتمىدى. ھامان فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇدۇم، ئۇنىڭدىن زوق-شوق ئالدىم. بىر قىسىم غەزەللىرىنى يادلىۋالدىم. ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە تىرىشتىم. بەزى غەزەللىرىگە تەخمىس يېزىپ، مەشق قىلىپ باققانمۇ بولدۇم. قىسقىسى، فۇزۇلىينى ئەڭ ئوبدان بىلىدىغان مەن بولسام كېرەك، بۇ ئەتراپتا مېنىڭدىن ئۆتىدىغىنى يوققۇ، دېگەندەك ئىچكى غۇرۇرۇمنىمۇ گاھىدا يوشۇرالمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالدىم.

مېنىڭ يېقىندىقى ھودۇقۇشلىرىمدىن ئاز-تولا خەۋەر تاپقان رېداكسىيىدىكى بىر قىسىم بۇرادەرلەر فۇزۇلىينى تونۇشتۇرۇش پىلانىغا ئاساسەن شۇ ھەقتە ماقالە يېزىشنى ماڭا ھاۋالە قىلىشتى. بۇ ۋەزىپىنى مەن تارتىنمايلا ئۈستۈمگە ئالدىم.

ئۈستۈمگە ئالدىم، لېكىن ئۈستۈمدىن ئېلىپ تاشلاشقا ئامالسىز قالدىم. دەسلەپىدە مەن فۇزۇلىينى تونۇشتۇرۇش مېنىڭ ئۈچۈن ئاسانلا ئىشقۇ، بىرنەچچە ئارگىنالنى توشقۇزۇپلا ئىشنى تاماملايمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن ئىش مەن پەرەز قىلغاندەك ئاسان بولۇپ چىقمىدى. بىرىنچى سەھىپىنىڭ دەسلەپكى قۇرلىرىدىن باشلاپلا قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىۋەردىم. ئىشنى باشلاش بىلەن شۇنى ھېس قىلدىمكى، مېنىڭ بۇ ئاجايىپ شائىر ھەققىدە بىلىدىغانلىرىم ناھايىتى چەكلىك ئىكەن. بىلىدىغانلىرىمدىن بىلمەيدىغانلىرىم مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدىكەن. پەقەت ئۇنىڭ تۇغۇلغان ماكانى، زامانى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ رويخېتىنى ئاز-تولا دەپ بېرىشتىن، تۈركىي دىۋانىغا كىرگۈزۈلگەن غەزەللىرى ۋە «لەيلى-مەجنۇن» داستانى ھەققىدە يېرىم-ياتا بىر نېمىلەرنى دەپ بېرىشتىن نېرىغا ئۆتەلمەيدىكەنمەن. ئۇنىڭ پارسى تىلدا يېزىلغان چوڭ سالماقلىق ئەسەرلىرىدىن ئاز خەۋەردار، بولۇپمۇ ئەرەبچە يېزىلغان ئەسەرلىرىدىن تولۇق دېگۈدەك ساۋاتسىز ئىكەنلىكىم كۆرۈنۈپلا قالدى. دۇرۇس، مەن فۇزۇلىينى ئۇزۇن يىللار داۋامىدا سۆيۈپ ئوقۇپ كەلدىم. ئۇنىڭ باي تەسەۋۋۇر كۈچىگە، كەڭ ۋە ئەتراپلىق بىلىمىگە، ئەدەبىي-بەدىئىي ماھارىتىگە ھەيرىسمەنلىك ۋە زوق-شوق بىلەن قايىل بولۇپ كەلگەنمەن. ھەر 10-15 يىلدا فۇزۇلىينى چۈشىنىشىم ئاۋۋالقىدىن كۆپ

دەرىجىدە ئۆسكەن. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ، ئۇزۇن باسقۇچلار جەريانىدا خېلى دەرىجى-
دە «فۇزۇلىيچى» بولۇپ قالدىم دېسەممۇ، لېكىن فۇزۇلىينى باشقىلارغا تونۇشتۇرۇش
جەھەتتە تولىمۇ چولتا ئىكەنلىكىم ئىسپاتلاندى. ئاندىن مەن ماقالە يېزىشنى توختىتىپ
قويۇپ، بۇ ھەقتە ماتېرىيال ئىزدەشكە، تۈرلۈك مەنبەلەردىن فۇزۇلىيغا ئائىت نەرسى-
لەرنى تېپىپ كۆرۈپ، ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىپ، بىلىم ئاشۇرۇش كۈچىيىشىگە كىرىشىپ
كەتتىم. نەتىجىدە ئارىدىن بىر يىلنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئاندىن بۇ يېزىم-ياتا ماقالىنى
قۇراشتۇرۇپ چىقالىدىم. ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىك ئېتىپتىمەن، پالازغا يۆگىنىپ ئۈچ
كۈن يېتىپتىمەن، دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك.

ئەمدى، ماتېرىيال كۆرۈش جەريانىدىكى نەتىجەم مېنى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالغا
چۈشۈرۈپ قويدى. بەزى مەنبەلەردە فۇزۇلىينى ئىنتېرناتسىئونالىست شائىر قىلىپ
تەرىپلىسە، بەزى مەنبەلەر بۇنىڭغا تامامەن زىت ھالدا ئۇنى مىللەتچى شائىر قىلىپ
گەۋدىلەندۈرگەن. ئىسلام مەنبەلىرىدە بولسا، شائىرنى دىنىي تەسەۋۋۇپچى شەخس
قىلىپ، شۇ نۇقتىدىن ئۇنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ ماختاشقان. بۇ زىددىيەتلەر ئارىسىدا
قايمۇقۇپ، مەن ئۆزۈم تونۇغان 60 يىللىق قەدىردانىم ئەسلى فۇزۇلىينى يوقىتىپ قو-
يۇشقا تاسلا قالدىم. تۈرلۈك مەنبەلەرنىڭ فۇزۇلىي ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇش ۋە چۈ-
شەندۈرۈشلىرىدە جۈزئىي ئورتاقلىقلار بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىنى، ئىجا-
دىي ئىدىيىسىنى تەھلىل قىلىشتا نۇرغۇن ئوخشاشماسلىقلار مانا مەن دەپ تۇراتتى.
بۇ جەھەتتە مەن كۆپ ئويلاندىم. ئەڭ ئاخىرىدىكى قارارىم شۇ بولدىكى، يۇقىرىقىدەك
ئوخشىمىغان مەنبەلەرنىڭ تەھلىلى ئىچىدە ئورتاقلىقىقا ئىگە بولغان ۋە ئۆزۈمنىڭمۇ تو-
نۇشۇمغا ئۇيغۇن كەلگەن پىكىر ۋە تەھلىللەردىن چەكلىك ھالدا پايدىلاندىم ۋە باشقا
نۇرغۇن جەھەتلەردە فۇزۇلىينى ئۆز تونۇشۇم ئاساسىدا چۈشەندۈردۈم.

شۇنداق قىلىپ، بۇ ماقالە، قاملاشمىسا-قاملاشمىسا، ئۆزۈم تونۇغان فۇزۇلىينى ئۆ-
زۈمچە تونۇشتۇرۇشنى ئاساس قىلغان بىر تەجرىبە بولۇپ قولۇمدىن چىقتى. بۇنىڭدا
مەن ئاساسەن، ئۆزۈك بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە، دېگەندەك بىر ئىش قىلدىم. شۇڭا،
كىتابخانلارنىڭ بۇ ماقالىنى تەنقىدىي كۆز بىلەن قاراپ چىقىشىنى ۋە مۇنازىرىلىك ئو-
رۇنلىرىغا رەددىيە ۋە پىكىر بېرىشىنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالىمەن.

جالالىددىن رۇمى ۋە «مەسنەۋى شەرىف»

شېرىن قۇربان

«مەسنەۋى رۇمى» — تەسەۋۋۇردىكى گۈزەل غايىۋى بېھىش سەپىرىنىڭ قىبلىنەماسى

— پاكىستان شائىرى مۇھەممەد ئىقبال.

1. رۇمىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى. جاھان ئەدەبىيات ئەھلى ئوتتۇرا ئەسىردىكى گۈللەنگەن پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي تارىخىدىن يەكۈن چىقارغاندا، قالدۇرغان مىراسلىرى سان جەھەتتىن كۆپ، سۈپەت جەھەتتىن يۇقىرى بولغان ئەدىبلەردىن تۆتىنى مەزكۇر ئەدەبىياتىنىڭ «تۆت چوڭ مەزمۇت تۈۋرۈكى» دەپ تەرىپلىشىدۇ. بۇلار: «پارس ۋە تاجىكلارنىڭ تارىخى ئېپوسى»، «تاجىك - پارس خەلقلىرىنىڭ مەنىۋى روھىنىڭ سىمۋولى» دەپ ئاتالغان «شاھنامە» داستانىنىڭ ئاپتورى ئوبۇلقاسىم پىردەۋسى؛ «ئىنسان روھى ھەرىكىتىنىڭ قىبلىنەماسى»، «ئەخلاق - پەزىلەت دەستۇرى» دەپ سۈپەتلەنگەن «گۈلۈستان» ۋە «بوستان» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىپى شەيخ سەئدى شىرازى؛ ئۆزىنىڭ لىرىك غەزەللىرى بىلەن «شەرق لىرىكىسىنىڭ ئۇستازى»، «خۇشناۋا بۇلبۇل» دەپ نام ئالغان ھاپىز شىرازى؛ «بىلىم دېڭىزى»، «سوفىزىم ئىنسىكلوپېدىيىسى» دەپ تەرىپلەنگەن زور ھەجىملىك ئەسەر «مەسنەۋى شەرىف» نىڭ ئاپتورى مەۋلانا جالالىددىن رۇمى قاتارلىقلاردۇر. يۇقىرىقى باھادىنلا جالالىددىن رۇمىنىڭ تاجىك - پارس كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى يۈكسەك ئورنى ۋە شۆھرىتىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

بەلخ① تاجىكى جالالىددىن رۇمى (مىلادى 1207 - يىلىدىن 1273 - يىللىرىغىچە ياشىغان) ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق ئىلاھشۇناسى ۋە تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭ داھىيلىرىدىن بىرى بولغان باھاۋىددىن بارات (مىلادى 1230 - يىلى ۋاپات بولغان) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ باشلانغۇچ تەربىيىنى مەدرىستە ئالغان، ئاتىسى باھاۋىددىن ئۇنىڭغا ئەدەبىيات ۋە ئىلاھىيەتتىن بىۋاستە تەلىم بەرگەن. XIII ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرى موڭغۇللار بەلخ شەھىرىنى ئىستىلا قىلغاندا ئەمدىلا 13 ياشقا كىرگەن رۇمى دادىسى

① بەلخ — خوراسان (ھازىرقى ئافغانىستان) تەۋەسىدىكى مەشھۇر بىر شەھەر.

بىلەن بىرلىكتە ئانا يۇرتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولغان. ئۇلار دەسلەپتە مەككىگە تاۋاپقا بارغان، كېيىن نىشاپۇر، باغداد، سۇرىيە قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، ساياھەتتە بولغان. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار كىچىك ئاسىيا (ھازىرقى تۈركىيە) گە بېرىپ، پاناھلانغان. رۇمى ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن بىر مەزگىل دادىسىنىڭ ئورنىدا ئالىي مەرتىۋىلىك شەيخ ۋە مۇدەررىس بولغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇ تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتىنىڭ پېشىۋالىرىدىن پەرىدىددىن ئەتتار (1151 — 1221)، ئەبۇلمەجىد سەنائى (مىلادى 1150 - يىللىرى ۋاپات بولغان)، ئاتاقلىق سوفىست ۋە ئەل كېزەر دەرۋىش شەمس تەبرىزى (مىلادى 1247 - يىللاردا ۋاپات بولغان) قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان.

رۇمىنىڭ «شەمس تەبرىزى» ناملىق ئىرىك دىۋانىدىكى ئەسلىمىلىرىدىن قارىغاندا، ئۇ دادىسى باھاۋىددىن بىللە نىشاپۇرغا كەلگەندە شەمس تەبرىزى بىلەن تونۇشۇپ ئۇنىڭدىن كۆپ تەلىم ئالغان. باھاۋىددىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن رۇمى كىچىك ئاسىياغا كەلگەن ۋە شەمس تەبرىزىنى ئۇستاز تۇتۇپ ئۇنىڭغا ساداقەتمەنلىك بىلەن ئېتىقاد قىلغان. كېيىنكى چاغلاردا رۇمى شەمس تەبرىزىنىڭ كۈچلۈك تەسىرى بىلەن مەۋقە جەھەتتە غايەت زور بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىپ، ئەسلىدىكى ئالىي مەرتىۋىلىك شەيخ ۋە مۇدەررىسلىكتىن ۋاز كېچىپ، تەسەۋۋۇپ يولىغا ماڭغان. رۇمى بۇ ساھەدىكى ئاجايىپ نەتىجىلىرى بىلەن تېز سۈرئەتتە تونۇلۇپ، سوفىستىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مەشھۇر سەركەردىسىگە ئايلانغان. شەمس تەبرىزى ۋاپات بولغاندا، شائىر رۇمى چەكسىز قايغۇرغان ۋە ئۇستازىغا بولغان ئىخلاسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەڭ ئېسىل شېئىرلىرىدىن 30 مىڭ مىسرانى تاللاپ دىۋان قىلىپ، ئۇنىڭغا «شەمس تەبرىزى» دەپ ئات قويغان. بۇ كىتاب ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا «شەمس» نامى بىلەن مەشھۇر.

2. بىلىم دېڭىزى «مەسنەۋى شەرىف». مەۋلانا جالالىددىن رۇمى ئۆمرىنىڭ تەگدىن تولىسىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئۇ خىلمۇخىل قىزىقارلىق سيۇژېت، رەڭگارەڭ جانلىق ئوبرازلار ئارقىلىق، ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان زور ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە پەلسەپىۋى شېئىرلارنى يازغان. ئۇ شېئىرىيەت ئەھلى ئارىسىدا كىشىلەرنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن سەنائى باشلاپ بەرگەن، پەرىدىددىن ئەتتار گۈللەندۈرگەن سوفىستىك ئەدەبىياتنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، ئەل ئىچىدە «غايىۋى ھاياتنىڭ بۇلبۇلى»① دەپ نام ئالغان.

رۇمىنىڭ 15 يىللىق جاپالىق ئەجرىنىڭ مېۋىسى بولغان «مەسنەۋى شەرىف» («مەسنەۋى رۇمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ناملىق ئېپىك داستانى ئالتە قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، 50 مىڭ مىسرا شېئىردىن تەركىب تاپقان. رىۋايەت قىلىنىشىچە شائىر بۇ شېئىرىي ئەسىرىنى بىر قەدىناس دوستىنىڭ تەكلىپى بىلەن يېزىشقا كىرىشكەن. شائىر بۇ داستاندا يۈكسەك بەدىئى ماھارىتى ئارقىلىق ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەل،

① «چەت ئەل ئەدەبىيات تارىخى»، 1 - توم، جىلد خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىل نەشرى، 202 - بەت.

ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە ماقال-تەمسىللەرنى مەنتىقىلىق قۇراشتۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق رېئاللىقتا ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ پەلسەپە ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى شەرھىلىگەن. شۇڭا «مەسنەۋىي شەرىف» نىڭ تارىخى ۋە رېئال مەزمۇنى ئىنتايىن مول بولۇپ، ئۇنى شائىرنىڭ پۈتكۈل ئەقىل پاراسىتى، بىلىمى ۋە تەسەۋۋۇپ پەلسەپىسى ھەققىدىكى تەلىماتلىرىنىڭ يىغىندىسى دېيىشكە بولىدۇ.

ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتە «مەسنەۋى شەرىف» داستانىدا بىر تەرەپتىن، موڭغۇل ئىستىلاسى دەۋرىدىكى جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تەرەپلىرى يورۇتۇلۇپ، ھەر ساھە خەلقلىرىنىڭ غۇربەتلىك ھاياتى، ئۇلارنىڭ گۈزەل غايىۋى تۇرمۇشقا بولغان قايناق ئارزۇ-ئىستەكلىرى ئىپادىلەنگەن. يەنە بىر تەرەپتىن، توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلىغۇچى ئاز ساندىكى فېئودال ھۆكۈمرانلارنىڭ زالىملىقى، ئۆكتەملىكى، رەھىمسىزلىكى، ۋەھشىيلىكى ۋە ھىيلىگەرلىكى غەزەپ بىلەن ئېچىپ تاشلانغان.

بەدىئىي ئۇسلۇب جەھەتتە، شائىر ئەينى دەۋرنىڭ قاراڭغۇ تەرەپلىرىنى توغرىدىن توغرا، بىۋاسىتە ئەمەس، بەلكى خەلق ھېكايىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى پېرسوناژلارنىڭ تىلى، سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىگەن. مەسىلەن، «ھۈركىگەن پۇقرا» دېگەن ئېپىك شېئىرىدا، پادىشاھنىڭ ئېشەك ھاشىرىدا «مېنىمۇ ئېشەك قاتارىدا ھاشارغا تۇتۇپ كەتمىسۇن» دەپ قورقۇپ قېچىپ ئۆزىنى يوشۇرماقچى بولغان بىر پۇقرانىڭ تىلى ئارقىلىق شائىر خەلققە ۋەھىمە ۋە زۇلۇم سالغان زالىم پادىشاھ ئۈستىدىن قەھرى-غەزەپ بىلەن شىكايەت قىلىدۇ.

دۇنيا قاراش جەھەتتە، جالالىددىن رۇمى مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە تەسەۋۋۇپچى شائىر مەنسۇر ھەللاجى (مىلادى 858-يىلىدىن 922-يىللارغىچە ياشىغان) نىڭ تەلىماتلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭ شەرىئەت، تەرىقەت، مەرىپەت ۋە ۋەھدەت قاراشلىرىنى ئابستراكتلىقتىن تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرغان. ئۇ «مەسنەۋى شەرىف» تە ئۆزىنىڭ تەڭرى بىلەن ئايرىلماس بىر گەۋدە ئىكەنلىكىنى قايتا-قايتا قەيت قىلغان. ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىكى تەسەۋۋۇپ شائىرلىرى ئىچىدە جالالىددىن رۇمى مۇتەئەسسىپلىك ۋە فېئودال ھاكىممۇتلەقلىق ئەقىدىلىرىگە قارىمۇ قارشى ھالدا ئۆز تەلىماتىنى ئەڭ كەسكىن ئوتتۇرىغا قويغان شائىر ھېسابلىنىدۇ، مەسىلەن، تۆۋەندىكى مىسرالاردىن رۇمىنىڭ ئۆز دۇنيا قارىشىنى نەقەدەر ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

....

....

سۇ ھەم ئاتەش، تۇپراق، ھاۋا، ھەممىسى مەن.
شاھقا مەن قۇل، دۇنياغا شاھ، ھەممىسى مەن.
بىرلىكمۇ مەن، كۆپلۈكمۇ مەن، ھەممىسى مەن،
جىمى جانلار جېنى مەندىن، ھەممىسى مەن.

AltunOq

بەزى ئاشكار، بەزەن پىنھان، ھەممىسى مەن
تۇرۇپ يەكجان، تۇرۇپ ھەمراھ، ھەممىسى مەن.

رۇمىنىڭ قارىشىچە ئاللا ھەممە كىشىنىڭ قەلبىدە بولۇپ، ئۇ كونكرېت بەلگە ۋە نىشانغا، شۇنداقلا بىرەر مۇقىم ماكانغا ئىگە ئەمەس. شۇڭا تەڭرىنى بىرەر جايدىن ئىزدەش ھاجەتسىز. ئۇ بۇ خىل ئىدىيىسىنى «ھاجىلار» دېگەن شېئىرىدىكى مۇنۇ مىسرالاردا روشەن ھالدا شەرھلەپ بېرىدۇ:

نېمە ھاجەت بۇ زىيارەت، ھەج تاۋاپىنىڭ سەپىرى،
تۇرسا ياندا خۇش-چىرايلىق ماھتابان دىلبىرى.
جىلۋە قىلدى دىلبىرى جان كەل يېنىغا تېز بۇيان،
تاغۇ سەھرا، چۆل كېزىپسەن نېمە ئىزدەيسەن قايان.
زاتى پاكنى گەر تاۋاپ قىلماقتا بولسا نىيىتىڭ،
ئاڭا ماكاندۇر سېنىڭ گەۋدەڭ ئىچى ھەم پاك دىلىڭ.
كەبە بار مۆمىن دىلىدا كۆرمەكنى سەن قىلساڭ نىيەت،
ھەيدۋەت شۇملۇقنى دىلدىن باتىنىڭنى پاك ئەت①.

3. رۇمى ئىجادىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى ۋە دۇنياۋى تەسىرى. تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ كاتتا نامايەندىسى بولغان رۇمىنىڭ مول پەلسەپىۋى ۋە تەربىيىۋى قىممەتكە ئىگە بەدىئىي ئىجادىيىتىدىن سوفىستىك ئەدەبىياتىنىڭ بىر پۈتۈن خاراكتېرىنى كۆرگىلى بولىدۇ، بۇ ئەدەبىياتنىڭ خاراكتېرى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ نوقۇل سوفىزم ئىدىيىۋى ئېقىمىنى تەرغىپ قىلىدىغان تەشۋىقىي ئەدەبىيات بولماستىن، بەلكى يۈكسەك دەرىجىدە تېپىكلەشتۈرۈلگەن بەدىئىي ئوبرازلار ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ماتېرىياللىرىنى ئاساسىي ۋاسىتە قىلىپ، قاباھەتلىك ئوتتۇرا ئەسىر فېئوداللىزمى ۋە ئۇنىڭ ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى ئاسارەتلىرىگە قارشى تۇرغان كۈچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە خەلقچىل ئەدەبىيات؛ كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلغان، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك يولىدا ئۈزلۈكسىز كۈرەش قىلغان جەڭگىۋار ئەدەبىيات.

جالالىددىن رۇمىنىڭ «كۆرۈنۈشى پەرىشان، ئەمما ئىچكى دۇنياسى خاتىرجەم» بولغان نازۇك پىكىرلىك، شېرىن سۆزلۈك لىرىكىلىرى كۆپ تەرەپلىمە ئىجتىمائىي قىممەتكە ئىگە. بۇنى تۆۋەندىكى تەرەپلەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

بىرىنچىدىن، رۇمى ئىجادىيىتى تارىخىي قىممەتكە ئىگە. رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف»، «شەمس تەبرىزى» قاتارلىق يىرىك ئەسەرلىرى ۋە باشقا غەزەل، قەسىدە، رۇبائىيلىرىدا XIII ئەسىردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا، كىچىك ئاسىيا جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق تەرەپلىرى، مەسىلەن، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، دىنىي ئېتىقاد ۋە مەزھەپلەر، تىل، ئەدەبىيات-سەنئەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت قاتارلىقلار بىرقەدەر ئەتراپلىق

① «چەت ئەل ئەدەبىياتى» بېيجىڭ داشۆ نەشرىياتى 1982-يىل نەشرى، 90-بەت.

تەسۋىرلەنگەن. شۇڭا، ئاشۇ دەۋرنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە بىلىشتە رۇمى ئىجادىيىتى، شۈبھىسىزكى، بىباھا تارىخىي مىراستۇر.

ئىككىنچىدىن، رۇمى ئىجادىيىتى يۇقىرى بەدىئىي قىممەتكە ئىگە. رۇمى شۇ دەۋرنىڭ ئەدەبىياتىغا بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى ئۇسلۇبنى ئېلىپ كىرگەن. شائىرنىڭ لىرىكىلىرىنى ئوقۇغاندا، ئۇنىڭ ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزىگە خاسلىقى، تىلىنىڭ جانلىق ۋە تەسىرلىكلىكىنى، ياراتقان ئوبرازلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىياتتىكى ئوبرازلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغانلىقىنى، پىكىرنىڭ تولىمۇ يوشۇرۇن ۋە سىرلىقلىقىنى ھېس قىلىمىز. ئوبزورچىلارنىڭ رۇمىنى «سوفىستىك ئەدەبىياتنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى» دەپ تەرىپلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ يەردە بولسا كېرەك.

ئۈچىنچىدىن، رۇمى ئىجادىيىتى تەربىيىۋى قىممەتكە ئىگە. رۇمىنىڭ ئەخلاق-پەزىلەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت، تەلىم - تەربىيە، ئادالەت، سېخىيلىق قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە چېتىلىدىغان پەندى نەسىھەت خاراكتېرلىك مىسرالىرى ۋە پەلسەپىۋى ھېكمەتلىرى، ماكان ۋە زامان چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇ ئۆز دەۋرى ئۈچۈنمۇ، بۈگۈنكى دەۋر ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ:

«بۇلۇتلار يىغلىسا چىمەنلەر جەۋلان،
چىمەنلەر ئېچىلسا بۇلبۇل پەرىشان».

«كىم چەكتى مۇشەققەت — خەزىنىسى مول،
كىم كىردى ئىرپانغا — دۇردانىسى غول.»

«تاقەتتۇ سەۋرنىڭ ئاخىرى زەپەر،
غەزەپنىڭ ئىچىدە دائىمىي زەھەر».

دېگەنگە ئوخشىغان ئېسىل تەپەككۇر دۇردانىلىرى ئىنسان روھىي ھەرىكىتىنىڭ مىزانى سۈپىتىدە ئۆز قىممىتىنى مەڭگۈ ساقلايدۇ.

تۆتىنچىدىن، رۇمى ئەسەرلىرى ماتېرىياللىق قىممەتكە ئىگە. رۇمىنىڭ «مەسنەۋىي شەرىف» داستانى زور مىقداردىكى فولكلور ئېلېمېنتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرى ئارقىلىق، كۆمۈلۈپ قالغان ياكى يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان قەدىمكى ئەل ئەدەبىياتىنى يېڭىباشتىن قۇتقۇزۇپ، توپلىغان ۋە تەرتىپكە سالغان. بىز رۇمى ئەسەرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭ سوفىزملىق ئىدىيىسىنى نەزەردىن ساقىت قىلساق، خۇددى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ دەل ئۆزىنى ئوقۇغاندەك ھېس قىلىمىز، ئۇنىڭدىن مول مەنىۋى چۈشەنچىلەرگە ۋە بەدىئىي زوققا ئىگە بولىمىز. بۇ ئەلۋەتتە ئىنتايىن قىممەتلىك.

رۇمى ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ مەسنەۋىسى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، شەرق

ۋە غەرب كلاسسىك ئەدەبىياتىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن. شەرق كلاسسىكلىرى چوڭقۇر ھۆرمەت ھېسسىياتلىرى بىلەن رۇمىنى «ئەۋلىيا ئۇستاز»، «شائىرلارنىڭ پىرى» دەپ ھۆرمەتلىگەن بولسا، ئابدۇراخمان جامى ئۇنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» داستانىنى «جەننەت تەسۋىرى»، «پارسلارنىڭ قۇرئانى» دەپ يۇقىرى باھالىغان. رۇمى ئەسەرلىرى غەرب تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن غەرب كلاسسىكلىرى ئارىسىدا زور قىزىقىش قوزغىغان. ئۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق زاتلار «مەسنەۋى شەرىف»نى «سوفىزم ئېنسىكلوپېدىيىسى»①، «بىلىم دېڭىزى»② «غايىۋى ھايات سەپىرىنىڭ قىبلىنىماسى»③ دەپ تەرىپلىگەن. غەرب كلاسسىك پەيلاسوپلىرىدىن گېگېل (1770 — 1831)، بۈيۈك نېمىس شائىرى گىيوتې (1749 — 1832) قاتارلىقلار رۇمى شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىغا ئەتراپلىق باھالارنى بەرگەن. گېگېل ئۆزىنىڭ«پەلسەپە پەنلىرى قامۇسى»، گىيوتې ئۆزىنىڭ «شەرق-غەرب دىۋانى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە رۇمىغا ئاتاپ مەخسۇس سەھىپىلەرنى ئېچىپ، رۇمى لىرىكىلىرى ئۈستىدە تەپسىلىي مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان. گىيوتې رۇمىغا ئاتاپ ئالاھىدە قەسىدىلەرنى يېزىپ، ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەرگەن.

جالالىددىن رۇمى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئوتتۇرا ئەسىر كلاسسىكلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» داستانى خەلقىمىز ئىچىدە كەڭ تارقالغان ئەتىۋارلىق كىتابلاردىن بىرى. ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش تۈركىي مىللەتلەر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ رۇمىدىن كېيىنكى نامايەندىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك رۇمى مىراسلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە ئۇنى بېرىلىپ تەتقىق قىلغان، ئۇنىڭدىن ئىلھام ۋە ئۆرنەك ئالغان. رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» ۋە «شەمس تەبرىزى» قاتارلىق بۈيۈك ئەسەرلىرى تاكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى قولىدا ساقلىنىپ ۋە ئوقۇلۇپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ساھەسىدىكى تەتقىقاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، رۇمى ئەسەرلىرىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەسىرچانلىق رولى تېخىمۇ نامايان بولماقتا.

---

①«چەت ئەل ئەدەبىيات تارىخى» 1-قىسىم، جىلىن خەلق نەشرىياتى، 1980-يىل نەشرى، 202-بەت.

②«‹جۇڭگو ئېنسىكلوپېدىيىسى› نىڭ چەت ئەل ئەدەبىياتى» قىسمى، 2-توم، 726-بەت.

③«ئىسلام دىنىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1981-يىل نەشرى، 322-بەت.

يەتتە چۆچەك

هاكاۋۇر ئېشەك

ئېشەك بىلەن كالا بىللە سەپەرگە چىقىپتۇ. ئېشەك ئىتتىك مېڭىپ، پات-پات ئارام ئېلىشقا، كالا سالماق قەدەم بىلەن بىر خىل مېڭىپ ئۆزىنى هارغۇزماي يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىشكە خۇشتار ئىكەن. ئېشەك يول يۈرۈش داۋامىدا كالىنىڭ ئالدىرىماي مېڭىشىدىن زېرىكىپتۇ-دە، ئۇنىڭغا ئۆزىنى بىر تونۇتۇپ قويۇشنى مەقسەت قىلىپ مېڭىشتا مۇسابىقىلىشىشنى ئېيتىپتۇ. كالا مەنزىلگە يېتىپ بېرىشتا ئېشەكتىن يېڭىلىپ قېلىشنى نومۇس بىلىپ، بۇ پىكىرگە قوشۇلۇپتۇ، مۇسابىقە باشلىنىش بىلەنلا ئېشەك چىشلىرىنى هىڭگايتقان، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتقان هالدا جان-جەهلى بىلەن چېپىشقا باشلاپتۇ. ئېشەك هەش-پەش دېگۈچە كالىنى خېلىلا كەينىدە قالدۇرۇپ ئۇزاپ كېتىپتۇ. ئارقىدا قېپقالغان كالا بولسا هېچقانداق مەيۇسلەنمەستىن سالماق قەدەمدە يولىنى يۈرۈۋېرىپتۇ.

ئېشەك شۇ چاپقانچە بىرمۇنچە يول باسقاندىن كېيىن هېرىپ، تەرلەپ كېتىپتۇ. ئۇ كەينىگە قاراپ كالىنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن: «مۇشۇ يەردە يېتىپ بىر دەم ئارام ئېلىۋالاي. كالا كەلگەندە يەنە چاپسام ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كېتەلەيمەن ۋە مەنزىلگە يەنىلا ئۇنىڭدىن بالدۇر يېتىپ بارالايمەن، كالا دېگەن مېنىڭ ئالدىمدا نېمىدى؟!» دەپ ئويلاپتۇ. بىر هازادىن كېيىن كالا ئېشەكنىڭ ياتقان يېرىگە يېتىپ كەپتۇ:

— قوپ ئاداش، يول ماڭمامىز. بولمىسا ئۇخلاپ قالىسەن، — دەپتۇ كالا ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ.

ئېشەك بۇ گەپكە پىسەنت قىلماپتۇ-دە، شۇ ياتقىنىچە قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگەن بىر بۆرە ئېشەكنىڭ ياتقان يېرىگە كەپقاپتۇ ۋە ئۇخلاۋاتقان ئېشەككە ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ مەززىلىك ئوزۇقىغا ئايلاندۇرۇپتۇ.

كالا ئىرىشچانلىق ۋە بىر خىل سالماق قەدەم بىلەن يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىرى كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ بېرىپتۇ.

ۋاپادار يىگىت

بۇرۇنقى زاماندا كۇسەن دېگەن يۇرتتا بىر ۋاپادار يىگىت بولۇپ، ياشانغان ئانىسىنى كۆڭۈل قويۇپ بېقىپ كەلگەنىكەن. بىراق يۇرت ئاقساقىلىنىڭ ياشانغانلار بىلەن خۇشى يوق ئىكەن. شۇڭا ئۇ ياشانغانلارنىڭ هەممىسىنى تاغ ئىچىگە سۈرگۈن قىلىش، باش تارتقانلارنى ئۆل-

تۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ.
يىگىت ئانىسىنىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەپ، تاغ ئىچىگە ئاپىرىپ قويۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇ ئانىسىنى يۈدۈپ تاغقا يامىشىپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ قايتقىچە ئىزىنى قىلىشىدىن ئەنسىرەپ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەرەخ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ يەرگە تاشلاپ مېڭىپتۇ.

يىگىت ئانىسىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە زادىلا كۆڭلى چىدىماي يوشۇرۇنچە يەنە ياندۇرۇپ ئەپكېلىپ گەمىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

دەل شۇ كۈنلەردە قوشنا يۇرتنىڭ ئاقساقىلى بۇ يۇرتنىڭ ئاقساقىلىغا بىر پارچە ئۇرۇش خېتى ئەۋەتىپتۇ. خەتتە: «ماڭا كۈلدىن بىر ئارغامچا لازىم. يەنە، بىر تال يىپنى ياقۇتنىڭ ئەگرى-بۈگرى تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزۈپ بېرىسەن. ناۋادا بۇ ئىشلارنى بېجىرەلمىسەڭ قوشۇن ئەۋەتىپ يۇرتۇڭنى تۈپتۈز قىلىۋېتىمەن» دېيىلگەنىكەن. يۇرت ئاقساقىلى دەرھال دانىشمەن مەسلىھەتچىلەرنى يىغىپ كېڭەشكەن بولسىمۇ ھېچقانداق ئامال تاپالماي، پۇقرالارنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشىنى سوراپ ئۇقتۇرۇش چىقىرىپتۇ. خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۈلكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يىگىت ئانىسىدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

ئانىسى:

— ئارغامچىنى تۇز سۈيىگە چىلاپ ئاندىن ئۇنى ئوتتا كۆيدۈرسە، ئارغامچا ئۆز ئەسلىنى ساقلاپ قالىدۇ. ياقۇتنىڭ تۆشۈكىنىڭ بىر تەرىپىگە بىرئاز ھەسەل سۈركەپ ئاندىن بىر تال يىپنى چۈمۈلىگە چىگىپ، ئۇنى ياقۇتنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇپ بەرسە، چۈمۈلە ھەسەلنىڭ ھىدىنى پۇراپ، يىپنى سۆرىگەن پېتى تۆشۈكىدىن چىقىدۇ، — دەپتۇ.

يىگىت بۇ چارىلەرنى يۇرت ئاقساقىلىغا مەلۇم قىپتۇ. ئاقساقال خۇشال بولۇپ بۇ خەۋەرنى قوشنا يۇرتقا يەتكۈزۈپتۇ. دېگەندەك بۇ چارىلەر بۇ قېتىملىق ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئاپتۇ. يۇرت ئاقساقىلى بۇ يىگىتكە كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، ھەرقانداق تەلىپى بولسا قاندۇرۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. يىگىت:

— بۇ ئەقىلنى ماڭا گەمىدە ياشاۋاتقان ئانام كۆرسەتكەن. ياشانغانلارنىڭ بىز بىلەن بىللە ئۆتۈشىگە رۇخسەت قىلىشلىرىنى سورايمەن، — دەپتۇ.

يۇرت ئاقساقىلى شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى تونۇپ سۈرگۈن قىلىنغان قېرىلارنى قايتۇرۇپ كېلىشكە بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ يەردە ياشانغانلارنى ھۆرمەتلەيدىغان كەيپىيات شەكىللىنىپ، كىشىلەر خاتىرجەم، بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئامبالنىڭ چارىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر باي ئۆتكەن ئىكەن. بۇ باينىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئۇنىڭ مال-مۈلكى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياقۇتتىن ياسالغان بىر دانە شىرە بار ئىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى باي ۋاپات بولۇپ كېتىپتۇ. ئاكا-ئۇكىلار ئاتىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى تەڭ بۆلۈشۈپتۇ. لېكىن ھېلىقى ياقۇت شىرەنى بۆلۈشەلمەي جېدەللىشىپ يامۇلغا ئەرز قىلىپ بېرىپتۇ. ئامبال ئاكا-ئۇكىلارنىڭ ئەرز-شىكايىتىنى

ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلىگە بىر ئەقىل كەپتۇ - دە:

— سىلەر هازىر قايتىپ كېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن كېلىڭلار. شۇ چاغدا هۆكۈم چىقىرىمەن، — دەپتۇ.

ئاكا - ئۇكىلار يامۇلدىن قايتىپ كېلىپ ياقۇت جوزىنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشۇپ، هەر ئىككىلىسى «ئامبال پارا ئېلىشنى ئويلىغان بولۇشى مۇمكىن، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈشۈپتۇ. ئاكىسى ئالدىراپ - تېنەپ 10 سەر تەڭگىنى ئېلىپ، ئامبالغا يوشۇرۇن ئاپىرىپ بېرىپتۇ، ئۇكىسىمۇ ئاكىسىغا بىلدۈرمەي 15 سەر تەڭگىنى ئامبالغا بېرىپتۇ. ئۇلار يەنىلا بىر - بىرىنىڭ ئامبالغا ئارتۇق تەڭگە بېرىپ شىرەنى قولغا كەلتۈرۈۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ هەممە تەڭگىلىرىنى ئامبالغا بېرىپ تۈگىتىپتۇ. مۆهلەت توشقان كۈنى ئاكا - ئۇكا ئىككىسى ياقۇت شىرە هەققىدىكى هۆكۈمنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئامبالنىڭ ئالدىغا كىرىپ هاڭ - تاڭ قاپتۇ. چۈنكى هۆكۈم زالىدا ياقۇت شىرەدىن ئىككىسى ۋە ئۈستىدە بىرمۇنچە تەڭگىلەر تۇرغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئامبال:

— بۇ ئىككى شىرەنى بىردىن ئېلىڭلار ئۈستىدىكى تەڭگىلەرنى يىغىپ بىرىڭلار ئېلىپ يەنە بىر شىرە سېتىۋېلىڭلار. ئۆيدىكى ياقۇت شىرەنى يەنە بىرىڭلار ئېلىڭلار، — دەپ هۆكۈم قىپتۇ. ئاكا - ئۇكا ئىككىسى ئامبالنىڭ هۆكۈمىدىن هەيران بولغان ئىكەن. ئامبال يەنە:

— هەيران قالماڭلار. بۇ ئىككى ياقۇت شىرەنى سىلەرنىڭ ماڭا پارا ئۈچۈن بەرگەن تەڭگىلەرگە سېتىۋالدىم. قالغان تەڭگىلەر مانا شۇ، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ هەم ئاخىرىدا، — ئېسىڭلاردا بولسۇنكى، قېرىنداشلىق مېهرىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. لېكىن، ياقۇت شىرە سېتىۋېلىش ئاسان. ئىناق ئۆتسەڭلار تېخىمۇ كۆپ بايلىققا ئېرىشىسىلەر، - دەپتۇ.

ئامبالنىڭ چارىسىدىن خۇشاللانغان ئاكا - ئۇكىلار قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ، ئۆز تەئەللۇقىنى ئېلىشىپ قايتىپتۇ هەم ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ، ئىناق ئۆتۈپتۇ.

ئالتۇن ئوقيا

بۇرۇن بىر پادىشاه بولۇپ، ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. پادىشاه ئوغلىغا زور ئۈمىد باغلاپ، شۇ زاماننىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىنى تەكلىپ قىلىپ، ئوغلىنى ئوقۇتقان بولسىمۇ شاهزادە بىلىم ئېلىشنى خالىمىغاچقا، هورۇن ۋە نادان پېتىچە چوڭ بوپتۇ. بىر كۈنى پادىشاه ئاغرىپ قاپتۇ - دە، ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، ياشلىقىڭدا ئۆگەنمىدىڭ. مەندىن كېيىن قالساڭ دۆلەتنى قانداقمۇ باشقۇرارسەن؟ مەن كۆز يۇمغاندىن كېيىن هايات ۋاقتىمدىكى دۈشمەنلىرىمىز ئېلىمىزگە هۇجۇم قىلىشى ئېهتىمال. مەن ساڭا شۇنداق بىر چارە ئۆگىتەي، تەگىرىتاغدىكى غارغا بىر ئوقيا قويۇپ قويغان ئىدىم. ئۇ بىر خاسىيەتلىك ئوقيا. سەن ئۇنى قولغا چۈشۈرسەڭ ياۋنى تارمار قىلالايسەن، — دەپتۇ ۋە بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىپتۇ.

شاهزادە تەختكە چىققاندىن كېيىن دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرالماي قاپتۇ. قوشنا دۆلەتنىڭ پادىشاهى بۇ ئەلگە هۇجۇم

قىلىپتۇ. دۈشمەنىنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل
تۇرالمىغان پادىشاھ دادىسىنىڭ ۋەسىيە-
تىنى ئېسىگە ئاپتۇ ۋە تەگرىتاغدىكى غارغا
قاراپ يول ئاپتۇ. لېكىن ئاسمان پەلەك
تەگرى تېغىغا چىقماق بەكمۇ تەس ئى-
كەن. بولۇپمۇ ھورۇن پادىشاھقا بۇ ئىش
ئوڭاي توختىماپتۇ. لېكىن ئۇ دۆلەت،
خەلق، تاجۇ-تەختىنى ئويلاپتۇ-دە، تاش-
تىن-تاشقا يامىشىپ يەتتە كېچە-كۈن-
دۈزدە تاغدىكى غارغا يېتىپتۇ ۋە شۇئان
ھوشىدىن كېتىپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئۇ ھو-
شىغا كېلىپ غارغا كىرىپتۇ ۋە غاردىكى
ۋال-ۋۇل چاقناپ تۇرغان ئالتۇن ئوقياغا
كۆزى چۈشۈپتۇ. ئۇ ئالتۇن ئوقيانى ھەم
بىر خالتا ئىچىدىكى لىقمۇ لىق ئوقنى قو-
لىغا ئاپتۇ-دە، ئۈچ كېچە-كۈندۈزدە تاغ-
دىن ئاران چۈشۈپ، ئۆز شەھىرىگە قاراپ
يول ئاپتۇ. بۇ چاغدا دۈشمەنلەر ئالىقا-
چان شەھەرنى بېسىۋالغان ئىكەن. لېكىن
شاھزادە ئوقيانى قانداق ئېتىشنىمۇ بىل-
مەيدىكەن. ئۇ ھېچ ئىلاج تاپالماي تىت-
تىت بولۇپ تۇرغىنىدا، شەھەردىن قېچىپ
چىققان بىر بوۋاي:

— ھەي ئەخمەق، نادانلىقىڭ، ھورۇن-
لۇقۇڭ ئەلنىڭ بېشىغا چىقتى. قولۇڭدا
ئەڭ ئاخىرقى ئامال تۇرۇپتۇ. پۈتۈن ۋۇ-
جۇدۇڭ بىلەن يانى كېرىپ، ئوقنى دۈش-
مەنگە قارىتىپ دەللەپ ئات، — دەپتۇ.
شاھزادە بوۋاينىڭ ئېيتقىنى بويىچە دۈش-
مەنگە قارىتىپ ئوق ئۈزۈپتۇ. شۇ ھامان
بىر تال ئوق مىڭ تالغا ئايلىنىپ ۋىژىل-
داپ ئۇچۇپ بېرىپ دۈشمەننى يەر چىش-
لىتىپتۇ. بۇ كارامەتنى كۆرگەن شاھزادە
يەنە بىر تال ئوق ئۈزۈپتۇ. شەھەر خەلقى-
مۇ قولىغا نېمە چىقسا شۇنى ئېلىپ بىر
ياقىدىن باش چىقىرىپ شاھزادىگە ياردەم-
لىشىپتۇ. ھېلىقى قېرى بوۋايمۇ شاھزاد-
گە ئەقىل كۆرسىتىپتۇ. ئاخىرى دۈشمەن-
لەرنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، قالغىنى قېچىپ
كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ پادىشاھ
ئالدىنقى ئىشلارنى تەجرىبە قىلىپ، ھو-
رۇنلۇقنى تاشلاپ، ئۆلىمالارنى تەكلىپ قى-
لىپ تىرىشىپ ئۆگىنىپتۇ ۋە ھەرقانداق
جاپا-مۇشەققەتنى يېڭىپ ئۆز دۆلىتىنى
گۈللەندۈرۈپتۇ. خەلقى روناق تېپىپ خا-
تىرجەم بوپتۇ.

ئەڭ قىممەتلىك بايلىق

قەدىمكى زاماندا ئەخمەت ۋە تاش-
مەت ئىسىملىك ئىككى بالا ئۆتكەنىكەن.
ئەخمەت ئەقىللىق، ئويلاپ ئىش قىلىدىغان
بالا ئىكەن. ئەگەر بىرەر يەردە بىر تال
دان ياكى نان ئۇۋۇقىنى كۆرۈپ قالسا
ئۇنى دەررۇ ئېلىپلا توخۇ، قۇشلارغا بېرى-
دىكەن. ئۆزى يەپ بىر چىشلەم نان ئې-
شىپ قالسىمۇ ئۇنى ئاۋايلاپ ئوراپ قو-
يۇپ،قورسىقى ئاچقاندا يەيدىكەن.
تاشمەت بولسا ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلى-
دىكەن، قورسىقى تويسا ئېشىپ قالغان
ناننى توغرا كەلگەن يەرگە تاشلىۋېتىدىكەن.
بىر كۈنى ئەخمەت تاشمەتكە:
— مۇشۇنداق قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەس.
نان ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، — دەپتۇ.
— ياق، — دەپتۇ تاشمەت، — ئەڭ قىم-
مەتلىك نەرسە گۆھەرغۇ!
— ياق، نان!
— ياق، گۆھەر!
— بولمىسا يۈر ھەممە ياقنى ئايلى-
نىمىز. ئەڭ قىممەتلىك نەرسە نېمە ئى-

كەنلىكىنى سۈرۈشتۈرىمىز ۋە ئۆز كۆزى-
مىز بىلەن كۆرۈپ كېلىمىز، — دەپتۇ ئەخمەت.
تاشمەت ماقۇل بوپتۇ. ھەر ئىككى-
لىسى بەلبېغىغا تۆۋتىسىن توقاچ تۈگۈپ
يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۇزۇن يوللارنى بې-
سىپتۇ. قورساقلىرى ناھايىتى ئېچىپ بىر
دەرەخ تۆۋىدە توختاپتۇ. بەلبېغىنى يېشىپ
ھەر ئىككىلىسى ئۆز نېنىنى ئۇشتۇپتۇ. شۇ
چاغدا يەنە ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ئۇس-
تىدە تالىشىپتۇ.
— نان قىممەتلىك، — دەپتۇ ئەخمەت.
گۆھەر، — دەپتۇ نانىنى چىشلەپ تۇر-
غان تاشمەت، — قېنى ئەمدى ھەممە نەر-
سە گۆھەر بولۇپ قالسا تازا قىزىق بولاتتى.
شۇ پەيتتە دەرەختە بىر قۇش
ئۇچۇپ كېلىپ قونۇپتۇ - دە، تىلغا
كىرىپ:
— مەيلى، سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك
بولسۇن. ھەممە نەرسەڭ گۆھەر بولۇپ
قالسۇن! — دەپتۇ.
شۇ ھامانلا تاشمەتنىڭ ئاغزىدىكى
نان شاراق - شۇرۇق قىلىپ، چىشلىرىنى
سۇندۇرۇۋەتكىلى تاس قاپتۇ. تاشمەت
باشقا توقاچنى ئېلىپ ئۇشتاي دېسە
ئۇشتالماپتۇ. ئۇلارمۇ گۆھەرگە ئايلى-
نىپ كەتكەنىكەن. بۇلار يالت - يۇلت
قىلارمىش. ئەخمەت بولسا ئۆزىنىڭ
نېنىنى يەۋېرىپتۇ. ئۇ:
— ئالغىن، مېنىڭ نېنىمدىن
يېگىن، — دەپتۇ تاشمەتكە. تاشمەت
ئۇنىڭ نېنىدىن بىر چىشلەم ئېلىپ
ئاغزىغا سالغانىكەن، بۇ نانمۇ گۆھەر
بولۇپ قاپتۇ. تاشمەت ئاچلىقتىن
يىغلىۋېتىپتۇ.
— خوش، — دەپتۇ ئەخمەت، —
ئادەم ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە
نېمە ئىكەن؟
— ئەمدى بىلدىم. ئەڭ قىممەت-
لىك نەرسە نان ئىكەن، — دەپتۇ تاش-
مەت. شۇ پەيتتە سېھىرگەر قۇش
تىلغا كىرىپ يەنە سۆزلەپتۇ:
— ھەممە نەرسە ئۆز ئەكسىگە
كەلسۇن! تاشمەتنىڭ ئاغزىدىكى گۆھەر
يەنە باشقىدىن نانغا ئايلىنىپتۇ.
تاشمەت ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ.
ئىككى دوست ئوتتۇرىسىدىكى تالىشىشنىڭ
سىرى ئېچىلىپتۇ. ئۇلار ئامان - ئېسەن
ئۆيلىرىگە قايتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ
تاشمەت نانىنى بەك ئەزىزلەيدىغان بوپتۇ.

يوغانچىلىقنىڭ ئاقىۋىتى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولۇپ،
ئۇ ناھايىتى ئادىللىق بىلەن شەھەر
سورىغاچقا، يۇرتى ئاۋات، خەلقى خۇشال-
خۇرام تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. بىراق بۇ
شەھەردە شەھەرلىكلەر يېزىلىقلارنى
كۆزگە ئىلمايدىغان بىر خىل يامان
ئادەت بار ئىكەن. يېزىلىقلارنى كۆرگەن-
دە ھە دېسىلا «ئوماچ تاۋاق سەھرالىق»
دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.
بىر كۈنى بىر دېھقاننىڭ بالىسى
سودىلىق قىلغىلى شەھەرگە يول ئاپتۇ.
ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ بىر ئۆينىڭ ئالدىغا
كەلگەندە ئۆيدىن بىر بالا چىقىپ:
— ھەي ئوماچ تاۋاق سەھرالىق،
نەگە ماڭدىڭ؟ — دەپ زاڭلىق قىپتۇ.
سەھرالىق بالا ئېغىر - بېسىق بولۇپ
يولىغا مېڭىۋەرگەن بولسىمۇ، ھېلىقى
شەھەرلىك بالا ئۆزىنى سورىماي زاڭلىق

قىلىۋېرىپتۇ. سەھەرلىق بالا ئاچچىقىنى باسالماي:

— ھە، نېمە دەيسەن؟ مەن ئوماچ ئىچىدىغان سەھەرلىق ئىكەنمەن. سەن پولو يەيدىغان شەھەرلىك ئىكەنسەن. قېنى بىر سىنىشىپ باقمايلىمۇ؟ قايسىمىزنىڭ كۈچى كۆپ؟ — دەپتۇ. شەھەرلىك بالا كۆڭلىدە: «ئۇ قانچىلىك نېمىدى، بەربىر مەن ئۇنى يېڭىمەنغۇ» دەپ ئويلاپ ماقۇل كەپتۇ. ئىككىسى چاپانىنى سېلىپ چېلىشىشقا باشلاپتۇ. چېلىشا-چېلىشا ئاخىرى سەھەرلىق بالا شەھەرلىك بالىنى يېڭىپتۇ. شەھەرلىك بالا ئولىشىپ كەتكەن كىشىلەر ئارىسىدا ئىزا-ئاھانەتكە قاپتۇ.

بۇ چاغدا شىكاردىن قايتىپ كېلىۋاتقان پادىشاھ يىراقتا ئولىشىۋالغان ئادەملەرنى كۆرۈپ نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن بىر نەۋكەرنى ئەۋەتىپتۇ. ئەھۋال ئۇققۇلغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئىككى بالىنى ئالدىغا چاقىرتقۇزۇپ، شەھەرلىك بالىنى سەھەرلىق بالىدىن ئەپۇ سوراشقا ۋە ئۇنىڭغا ئىككى تىللا پۇل تۆلەشكە بۇيرۇپتۇ. ئاندىن پۈتۈن شەھەرلىكنىڭ سەھەرلىقلارنى مەسخىرە قىلماي، ئىناق-ئىتتىپاق ئۆتۈشى كېرەكلىكىنى جاكارلاپتۇ.

بەخت قۇشى

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن. بۇرۇنقى زاماندا بىر دۆلەتمەن ئائىلە بولغانىكەن. بۇ ئائىلە كۆپ بالا-چاقىلىق، نەۋرە-چەۋرىلىك بولۇپ، ئۇزۇن زامان خۇشال-خۇرام، باياشات تۇرمۇش كەچۈرۈپ كەپتۇ. چۈنكى بۇ ئائىلىگە بەخت قۇشى كېلىپ قونۇپ، ئۇزۇن يىل كەتمەي تۇرغانىكەن. بىر كۈنى بەخت قۇشى شۇ ئائىلىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان ئاقساقال بوۋايغا:

— مەن سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردە ئۇزۇن يىل تۇردۇم. بىر جايدا ئۇزۇن تۇرۇۋېرىپ زېرىكىپ قالدىم. جاھاننى ساياھەت قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ. مەن سىلەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن، ئەمدى مېنىڭدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسەڭلەر بولسا سوراڭلار، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ماڭا ئۈچ كۈن مۆھلەت بەرسىلە، مەن خوتۇنۇم، بالا-چاقا، نەۋرە-چەۋرىلىرىم بىلەن باش قوشۇپ مەسلىھەتلىشىپ مۇۋاپىق جاۋاب بېرەي، — دەپتۇ بوۋاي.

بوۋاي خوتۇن-بالىلىرى ۋە نەۋرە-چەۋرىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، ئۇلارغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسىلەرنى دېيىشكە باشلاپتۇ.

— بىر ئوغلى:

— تۆت تۈرلۈك چارۋا مال سورايلى، دەپتۇ. يەنە بىر ئوغلى:

— ياق، يەر-زېمىن، سوقا-تۆگمەن، باغ-ۋاران ئالايلى، — دېسە، يەنە بىر قىزى:

— كاتتا، خىلمۇ خىل مال بىلەن تولغان دۇكان سورايلى، — دەپتۇ. كىچىك قىزى:

— ھەممىدىن ئېسىل نەرسە ئالتۇن-كۈمۈش، ئۈنچە-مەرۋايىت، بىز شۇنى سورايلى، — دەپتۇ. ئۇلار ئىككى كۈن

تالاش ـ تارتىش قىلىپ، ھېچنەرسىدە بىرلىككە كېلەلمەپتۇ.

بوۋاي ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ خىيال دەرياسىنى بويلاپ توختاپ:

— ھەي خوتۇن، بۇ مەسلىھەتكە قاتناشمىغانلار بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. خوتۇنى:

— يېڭى چۈشكەن كېلىن قاتناشمىدى، — دەپتۇ.

— ئۇنىمۇ چاقىرىڭلار، — دەپتۇ بوۋاي. شۇنىڭ بىلەن يېڭى كېلىن چاقىرىلغاندىن كېيىن، نەچچە كۈندىن بۇيان بولغان ئەھۋالنى كېلىنگە ئۇقتۇرۇپ:

— بەخت قۇشىدىن نېمىلەرنى سوراپ ئالساق بولار؟ — دەپ سوراپتۇ. يېڭى كېلىن كۆپ ئويلانمايلا:

— بىز بەخت قۇشىدىن ئىتتىپاقلىقنى ئىنئام قىلىشنى سورايلى. ئىتتىپاق بولساق، ھەممە ئىشىمىز راۋاج تاپىدۇ، ئائىلىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل ـ ماجىرالاردىن خالىي بولۇپ، يەنىلا ھازىرقىدەك بەختلىك ياشايمىز، — دەپتۇ. بوۋاي ئىنتايىن خۇشال بولۇپ:

— مانا ئەمدى بەخت قۇشىدىن سوراپ ئالىدىغان ئەڭگۈشتەر تېپىلدى، — دەپتۇ.

ئۈچىنچى كۈنى بەخت قۇشى بوۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ھە، سىلەر مەندىن نېمىنى سوراپ ئالماقچى بولدۇڭلار؟ — دەپتىكەن، بوۋاي:

— بىز سىلىدىن ئىتتىپاقلىقنى ھەدىيە قىلىپ كەتسىلە دېگەن پىكىرگە كەلدۇق، — دەپتۇ. بەخت قۇشى:

— مېنىڭمۇ سىلەردىن ئېلىپ كەتمەكچى بولغىنىم دەل شۇ ئىتتىپاقلىق ئىدى. بۇنى يەنە سورىساڭلار مەن سىلەرگە بېرەي. مەنمۇ سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردىن كەتمەي. چۈنكى ئىتتىپاقلىقنىڭ ئۆزى بەخت. مەن ئۇنى سىلەرگە تاشلاپ بېرىپ كېتەلمەيمەن، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بەخت قۇشى بۇ ئائىلىدىن كەتمەي يەنە تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چوڭ ئائىلە يەنىلا مەڭگۈ بەختلىك، خۇشال ـ خۇرام، ئىناق تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: پازىل قادىر، مەتتىمىن ياسىن

ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر

ئادىل ۋەزىر

ئىران شاھلىرىدىن بىرىنىڭ ئابدۇللا دېگەن دانا ۋەزىرى بار ئىكەن. ئۇ باشقا ئىشلارغا مەلىكە بولۇپ قېلىپ پادىشاھنىڭ يېنىغا بىر يىلغىچە كىرمەپتۇ. شۇ چاغلاردا خەلق ئىچىدە تىنچسىزلىق باشلىنىپ قالغانىكەن.

ئابدۇللا بىر يىلدىن كېيىن پادىشاھنىڭ يېنىغا قايتىپ كېتىۋاتقىنىدا خەلق ئۇنى يولدا توسۇۋاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى يۈگۈرگىنىچە كېلىپ ۋەزىرنىڭ ساقىلىدىن تۇتۇپ سىلكىشلەپتۇ، بەزىلەر ئۇنى ئاجرىتىپ قويۇپتۇ. ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئالدىغا تەستە يېتىپ كەپتۇ ۋە پادىشاھتىن خەلقنىڭ دەردىگە يېتىشنى، ئۆزىگە ئەدەبسىزلىك قىلغان ھېلىقى كىشىگە جازا بەرمەسلىكنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئابدۇللا ۋەزىرنىڭ يېنىغا بىر سودىگەر كىرىپ كەپتۇ ۋە ئەھۋالنى ئېيتىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— تۈنۈگۈن سىزنىڭ ساقىلىڭىزدىن تۇتۇپ سىلكىشلىگەن كىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سىزگە ئېيتىپ قويۇشقا كەلدىم. ئۇ مېنىڭ قوشنام، ئىسمى سادىق، ئۇنىڭغا جازا بېرىلىشى كېرەك.

ئابدۇللا بۇ سودىگەرگە ئۆز لايىقىدا سۆز قىلىپ قايتۇرۇپتۇ. ۋەزىر بىر خىزمەتكارنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا سادىقنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئاردىن كۆپ ئۆتمەي قورقىنىدىن رەڭگى - روپى ئۆچكەن سادىقنى ئېلىپ كەپتۇ. سادىق ۋەزىرنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، گۇناھىنى تىلەپتۇ. ۋەزىر سادىقنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپتۇ. ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— مەن سېنى جازالاش ئۈچۈن ئەمەس، سودىگەر قوشناڭنىڭ ئوسال ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ قويۇش ئۈچۈن چاقىرتتىم. ئۇ قوشناڭ چېقىمچى، ئىغۋاگەر ئادەم ئىكەن. بايا ئۇ مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ سەن توغرىلىق چېقىمچىلىق قىلدى. سەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزەڭگە ئېھتىيات قىل، ئۇ قوشناڭدىن ھەزەر ئەيلە.

تۆھمەتچى ۋە شاتۇتىلار

ئەل ئىچىدە ئۇلۇغ شۆھرەت قازانغان ھاكىمنىڭ گۈزەل، ئىپپەتلىك، نومۇسچان بىر ئايالى بار ئىكەن. ھاكىمنىڭ قۇشنى باققۇچى قۇشبېگى ئۆز خوجىسىنىڭ شۇ ئايالىغا سىرتتىن

ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈل قۇشى ئايالنىڭ ئىشق تۇزىقىغا ئىلىنىپتۇ. خىزمەتكار ۋىسال ئىشىكىنى قانچە قاقسىمۇ، ئىشىك ئېچىلماپتۇ. ئۇنىڭ ئەپسۇن ۋە ئەپسانىلىرى ئۇ ئىپپەتلىك، نومۇسلۇق ئايالغا كار قىلماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھاكىمنىڭ بۇ پاك ۋە ساپ ئايالنى تۆھمەت قاپقىنىغا دەسسىتىشكە ئۇرۇنۇپتۇ. شۇ نىيەت بىلەن بازاردىن ئىككى تۇتى قۇش سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ بىرىگە «مەن ھاكىمنىڭ ئايالىنىڭ قاراۋۇل بىلەن ئۆيدە ياتقانلىقىنى كۆردۈم» دېگەن سۆزنى، يەنە بىرىگە: «مەن ھېچنىمە دېمەيمەن» دېگەن سۆزنى بەلخ تىلىدا سۆزلەشنى ئۆگىتىپتۇ. شاتۇتىلار بىر ھەپتىدىلا بۇ سۆزلەرنى يادلىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قۇشبېگى بۇ شاتۇتىلارنى ھاكىمغا تەقدىم قىپتۇ.

شاتۇتىلار ئۆگەنگەن شۇ سۆزلەرنى خۇش ئەۋازدا ئېيتىۋېرىپتۇ. ھاكىم بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. لېكىن ئۇ شاتۇتىلارنىڭ خۇش ئاۋازىغا مەھلىيا بولۇپ، ئۇلارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپتۇ. ئايال بىچارىمۇ شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەي، بۇ ئىككى جانىۋارنى ياخشى بېقىپتۇ.

بىر كۈنى ھاكىمغا بەلخلىق بىر نەچچە كىشى مېھمان بولۇپ كېلىپ قاپتۇ. شاتۇتىلار ئۆگەنگەن سۆزلىرىنى تەكرارلاپتۇ. مېھمانلار بىر-بىرىگە قارىشىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىشقىنىچە جىم بولۇشۇپ قاپتۇ. ھاكىم مېھمانلارنىڭ بۇ ھالىتىنى سېزىپ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. مېھمانلاردىن بىرى ھاكىمغا شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. ھاكىم شۇئان تاماقتىن قولىنى تارتىپ:

— ئەزىز مېھمانلار، كەچۈرۈڭلار، مەن شۇۋاقىقا قەدەر شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمىگەنىدىم، بۈگۈن ئۇنى ئۇقتۇم. سىلەرگە رەھمەت. بىزنىڭ رەسمىي-يوسۇنىمىز بويىچە بۇزۇق ئايال ئەتكەن تاماقنى يېيىشكە بولمايدۇ،— دەپتۇ.

شۇ چاغدا تۆھمەتچى قۇشبېگى سىرتتىن: — ئايالىڭىزنىڭ قاراۋۇل بىلەن بىر ئۆيدە ياتقانلىقىنى مەنمۇ بىر نەچچە قېتىم كۆرگەنىدىم، — دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ.

ھاكىم ئايالنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئىپپەتلىك ئايال ئېرىگە بىر كىشى ئارقىلىق: «مۆھتەرەم ھاكىم، مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىماڭ، ئاۋال ياخشىراق ئويلىنىڭ. ئەگەر تەكشۈرۈشتە گۇناھىم بارلىقى ئىسپاتلانسا، ئۆلۈشكە رازىمەن. دەلىل-ئىسپاتسىز ئۆلتۈرسىڭىز، ئۇۋالىمغا قالىسىز» دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ.

ھاكىم ئايالنى چاقىرتىپ:

— شاتۇتىلار ئادەم نەسلىدىن ئەمەس، ئۇلار مەلۇم غەرەز بىلەن سۆزلەشمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇشبېگىمۇ گۇۋاھلىق بەردى، — دەپتۇ.

ئايال ھاكىمغا مۇنداق دەپتۇ:

— بەلخلىق مېھمانلاردىن سوراپ بېقىڭ، شاتۇتىلار ئاشۇ سۆزلەردىن باشقا سۆزلەرنىمۇ بىلەمدىكەن؟ ئۇ نائىنساپ قۇشبېگىنىڭ ئىپلاس نەپسى مەندىن سۇ ئىچمىگەنلىكى ئۈچۈن شاتۇتىلارغا ئاشۇ بولمىغۇر سۆزلەرنى

ئۆگىتىپ، مېنىڭدىن ئۈچ ئالماقچى بولغان ئوخشايدۇ. ئەگەر شاتۇتىلار باشقا سۆزلەرنىمۇ سۆزلىيەلىسە، ئۇ چاغدا مېنى ئۆلتۈرسىڭىز رازىمەن.

ئايالنىڭ پىكرىگە ھەممەيلەن قايىل بوپتۇ. ھاكىممۇ، مېھمانلارمۇ شاتۇتىلارنى بىرنەچچە كۈن كۆزەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇلار بۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە شاتۇتىلاردىن ھېلىقى ئىككى جۈملە سۆزدىن باشقا سۆزنى ئاڭلىماپتۇ، ھاكىم ۋە مېھمانلار ئايالنىڭ ساپ، پاكلىقىغا ئىشىنىپتۇ. ھاكىم ھېلىقى تۆھمەتچى قۇشبېگىنى چاقىرتىپ كەپتۇ. ئايال نائىنساپ تۆھمەتچىگە:

— ھەي ئىپلاس زالىم، مەن بۇ گۇناھنى ئۆتكۈزگەندە سەن راست كۆرگەنمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. قۇشبېگى «كۆردۈم» دەپ ئۆزىنى ئاقلىماقچى بوپتىكەن، قولىغا قوندۇرۇۋالغان قۇشى ئۆتكۈر تۇمشۇقى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىنى بىرلا چوقۇپ كور قىلىپ قويۇپتۇ. تۆھمەتچى تېگىشلىك جازاسىنى تارتىپتۇ.

ئاتىنىڭ ۋەسىيىتى

باغدات شەھىرىدە ئابدۇللا ئىسىملىك خەيرى-ساخاۋەتلىك، مېھرى-شەپقەتلىك، ئادالەتپەرۋەر بىر كىشى بولغان ئىكەن. ئۇ ئالدىغا ياردەم سوراپ كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنى قۇرۇق قول قايتۇرمايدىكەن. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئادەمنىڭ خەلق ئىچىدە ئىناۋىتى يۇقىرى ئىكەن.

ئابدۇللانىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ، بۇلارغا ئاتاپ قويغان ئىككى قورۇ جاي بىلەن ناھايىتى گۈزەل بىر بېغى بار ئىكەن.

بىر كۈنى ئابدۇللا بالىلىرىنى ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا:

— بالىلىرىم، مەن ئەمدى قېرىدىم، كۆزۈمنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا قولۇمدا بار بولغان قورۇ-جاي بىلەن باغنى سىلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرەي، ئۆز ئارا كېلىشىپ، بىرىڭلار باغنى، ئىككىڭلار بىردىن قورا-جاي ئېلىڭلار، — دەپتۇ.

بالىلارنىڭ ھەممىسى باغنى تالىشىپتۇ. ئابدۇللا بالىلىرىنىڭ كېلىشەلمەيۋاتقىنىنى كۆرۈپ بىر ئويغا كەپتۇ-دە، بالىلىرىغا دەپتۇ:

— بالىلىرىم، سىلەر ساياھەتكە چىقىپ، جاھان كېزىپ كېلىڭلار، قايسىڭلار ماڭا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ئېلىپ كېلەلىسەڭلار، باغنى شۇنىڭغا بېرىمەن.

ئۈچ بالا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە تېپىش ئۈچۈن ساياھەتكە چىقىپ كېتىپتۇ، چوڭ ئوغلى بىرنەچچە ئاي سەرسان ۋە سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، بىر ئەرەب قەبىلىسى بار جايغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ يەرنىڭ باشلىقى بىلەن تونۇشۇپ ئۇنىڭغا بىرمۇنچە نەرسىنى تەقدىم قىپتۇ. كېيىن ئۇنىڭدىن قولىدىكى ياقۇتنى خاتىرە ئۈچۈن بېرىشنى سوراپتۇ. قەبىلە باشلىقى ماقۇل بولۇپ، قولىدىن ئۈزۈكنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. ئۇ خۇشاللىقىدا ئۇدۇل ئۆيىگە يول ئاپتۇ.

ئابدۇللا چوڭ ئوغلى ئېلىپ كەلگەن ياقۇتنى كۆرۈپ:

— ھەقىقەتەنمۇ قىممەت باھالىق ياقۇت ئېلىپ كەپسەن. ئەمدى سەۋر قىل. ئىنىلىرىڭنىڭ قانچىلىك نەرسە ئېلىپ كېلىشىنى كۆرۈپ باقايلى، — دەپتۇ.

ئوتتۇرانچى ئوغلىمۇ جاھاندا قىممەت باھالىق نەرسە ئىزدەپ، بىر دېڭىز بويىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ يەردىكى غەۋۋاسلار دېڭىز تېگىگە شۇڭغۇپ، ھەر خىل ئېسىل ۋە قىممەت باھالىق تاشلارنى سۈزۈپ چىقىدىكەن. ئۇ غەۋۋاسلارغا ئۆز ئەھۋالى ۋە مەقسىتىنى ئېيتىپ ئۇلاردىن ياردەم قىلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. غەۋۋاسلار بۇنىڭ تىلىكىنى ماقۇل كۆرۈپ ئۇنىڭغا بىر دانە قىممەت باھالىق ئېسىل تاش تەقدىم قىپتۇ.

دېڭىزدىن سۈزۈۋېلىنغان بۇنداق ئېسىل تاشلارنىڭ ئۈستىنى تازىلاپ، سىلىقداپ، ھەل بېرىپ پارقىرىتىش تەلەپ قىلىنىدىكەن. شۇڭا ئۇ تاشنى ئېلىپ شەھەرگە كىرىپ، بىر ئۇستىغا شاگىرتلىققا كىرىپ، تاش تازىلاشنى، ھەل بېرىشنى ئۆگىنىپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ھېلىقى ئېسىل تېشىنى كۆڭۈلدىكىدەك تازىلاپ، ھەل بېرىپ، ئاندىن ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ. ئۆيىگە كېلىش بىلەنلا ئېلىپ كەلگەن ئېسىل تاشنى دادىسىغا تاپشۇرۇپتۇ. بوۋاي ئوغلىنىڭ بۇ سوۋغىسىنى كۆرۈپ:

— ئوغلۇم، سېنىڭ ئېلىپ كەلگەن بۇ سوۋغاڭمۇ ھەقىقەتەن ئېسىل ئىكەن. ئەمدى ئىنىڭلارنىڭ نېمە ئېلىپ كېلىشىنى كۈتەيلى، — دەپتۇ.

كەنجى ئوغلى ئالتە ئاي سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، ھېچنەدىن كۆڭلىگە ياققۇدەك ئېسىل تاش تاپالماي، ئاخىرى ئۈمىدسىز ھالدا ئۆيىگە قايتىپتۇ. ئۇ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ئۆيىگە يېقىن قالغاندا بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىر كىشىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئولتۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ھويلىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، يوچۇقتىن ھويلا ئىچىگە قاراپتۇ.

ھويلا ئوتتۇرىسىدا بىر ئۆلۈك كالا ياتقان، ئۈچ كىچىك بالا كالىنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ كۆز يېشى قىلىشىۋاتقانىكەن. كەنجى ئوغۇل ئۇلارنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىغا چىداپ تۇرالماي، دەرۋازىنى ئېچىپ ھويلىغا كىرىپتۇ. قورۇ ئىگىسى بىلەن كۆرۈشۈپ، بۇ يىغىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. قورۇ ئىگىسى كۆز ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا ئۆز ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپتۇ:

— بىز بىر نامرات ئائىلە ئىدۇق. دۇنيالىقتا مۇشۇ بىر كالىدىن باشقا ھېچنەرسىمىز يوق. مۇشۇ كالىنىڭ سۈتى بىلەن كۈن كۆرۈپ كېلىۋاتاتتۇق. بۈگۈن بۇ كالا ئۆلۈپ قالدى. ئەمدى نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي يىغلاۋاتىمىز.

كەنجى ئوغۇل ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ كىچىك بالىلارنىڭ باش كۆزلىرىنى سىلاپ، ئۇلارغا ۋە ئاتا-ئانىسىغا تەسەللى بېرىپتۇ. ئاندىن قورۇ ئىگىسىنى باشلاپ توپتوغرا مال بازىرىغا قاراپ مېڭىپتۇ. كەنجى ئوغۇل بازاردىن ئەڭ ياخشى بىر سىيىرنى تاللاپ سېتىۋاپتۇ. نان، گۆرۈچ، ماي، ئۇن قاتارلىق نەرسىلەرنىمۇ ئېلىپ، قايتىپ كەپتۇ.

بۇ كەمبەغەل بېچارىلەر ئالىيجاناب بۇ يىگىتنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنى تۇتالماي يىغلاپ كېتىشىپتۇ. يىگىت ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىپ، ئاندىن ئۆز ئۆيىگە قايتىپتۇ.

كەنجى ئوغۇل ئۆيىگە قۇرۇق قول قايتىپتۇ. ئاتا-ئانا، ئاكىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاتىسى ئوغلىغا زەن سېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ مۈرىلىرىدە يالتىراپ تۇرغان ھېلىقى كەمبەغەلنىڭ ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ:

— سەنمۇ ئېسىل، قىممەت باھالىق تاش ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟ مۈرىلىرىڭدە پارقىراپ تۇرغان نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئوغلى ئۇنداق ئېسىل نەرسە ئېلىپ كېلەلمىگەنلىكىنى، مۈرىسىدىكى پارقىراپ تۇرغان كەمبەغەل ئائىلىدىكىلەرنىڭ كۆز يېشى ئىكەنلىكىنى جەريانى بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ئابدۇللا كىچىك ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ ئالىيجاناپ ئوغلىنى قۇچاقلاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ھەي ئالىيجاناب، مۇرۇۋۋەتلىك ئوغلۇم، سەن ئۇ بىچارىلەرگە ياردەم قىلىپ، ئىنسانىي ۋەزىپەڭنى ئادا قىپسەن. ئادەملەرنىڭ بىر-بىرىگە دوست-بۇرادەر ئىكەنلىكىنى، ئادالەتپەرۋەر بولۇش لازىملىقىنى ئاشۇ ئىشىڭ بىلەن كۆرسىتىپسەن، مەن سەندىن رازى. ماڭا بىر بىچارە ئاجىزنىڭ خۇشاللىق كۆز ياش تامچىسى مىڭلىغان جەۋھەردىن ئەۋزەلدۇر. بۇ باغنى ساڭا بەردىم، — دەپتۇ.

ئۇستازنىڭ ھىيلىسى

چېلىشىشنىڭ 360 خىل سەنئىتىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بىر پالۋان بار ئىكەن. ئۇ ئۆز شاگىرتلىرىدىن بىرىگە 359 خىل چېلىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ، بىر خىل ئۇسۇلنى ئۆگەتمەي ساقلاپ قاپتۇ.

شاگىرت كۈچ-قۇۋۋەتتە، چېلىشىش سەنئىتىدە ئەلا دەرىجىدە يېتىشىپتۇ. شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىشقا چۈشەلمەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز-ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇ پادىشاھقا ئۇستازى توغرىسىدا سۆزلەپ:

— يېشىنىڭ چوڭلۇقى بىلەن ماڭا ئۇستاز بولغانلىقىنى دېمىسەم، ئۇنىڭدىن كەم ئەمەسمەن، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ بۇنداق ماختانچاقلىقى پادىشاھقا ياقماپتۇ. پادىشاھ ئاخىر ئۇستاز بىلەن ماختانچاق شاگىرتنى چېلىشىشقا بۇيرۇپتۇ. چېلىشىش مەيدانىغا پادىشاھ، ۋەزىرلەر، ئەمەلدارلار ۋە مەشھۇر پالۋانلار يىغىلىپتۇ.

چېلىشىش باشلىنىپتۇ. شاگىرت ئۇستازىغا خۇددى مەست بولغان پىلدەك ھۆرپىيىپ كەپتۇ. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە «چويۇندىن پۈتۈلگەن تاغ بولسىمۇ، ئۇنى ئورنىدىن يۇلۇۋېلىپ تاشلايمەن»، دەپ ئويلاپتۇ. ئۇستاز ئۆز شاگىرتىنىڭ كۈچ-قۇۋۋەتتە ئۆزىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە شاگىرتىغا ئۆگەتمىگەن ئۇسۇلى بىلەن تاقابىل تۇرۇپتۇ. شاگىرت ئۇستازىنىڭ بۇ ئۇسۇلىغا تاقابىل تۇرالماپتۇ. ئۇستاز ئۇنى بېشىدىن يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئايلاندۇرۇپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. تاماشىبىنلار قىقاس-چۇقان سېلىپ ئۇستازنى ئالقىشلاپتۇ. پادىشاھ ئۇستازغا ئېسىل سوۋغات تەقدىم قىپتۇ. شاگىرتقا: «ئۆزۈڭنى ئۇستازىڭدىنمۇ يۇقىرى ئورۇنغا قويماقچى بولدۇڭ» دەپ تەنبىھ بېرىپتۇ.

شاگىرت:

— ئۇستاز كۈچ-قۇۋۋەتتە ماڭا تەڭ كېلەلمەيتتى، ئۇ ماڭا ئۆگەتمىگەن بىر

خىل چىلىش ھىيلىسى بىلەنلا مېنى يېـ
ڭىۋالدى، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.
ئۇستاز:
— مەن مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ بو-
لۇشىنى ئويلاپ، چېلىش تەدبىرلىرىدىن
بىرىنى بۇنىڭغا ئۆگەتمىگەنىدىم. دانىشمەنـ
لەر: «دوستۇڭغا تولىمۇ ئىشىنىپ كېتىپ،
ئۇنىڭغا ئارتۇقچە مەدەت بەرمە، مۇبادا
بىر كۈنى ئۇ ساڭا دۈشمەن بولۇپ قالـ
سا، ئۆزۈڭنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن مەدەتلىـ
رىڭ بىلەن ئۆزۈڭنى يېڭىدۇ»، دېگەن، —
دەپتۇ.
چوڭلار ئالدىدا بولما بەتقىلىق،
جاھاندا بارچىغا قىلغىن ياخشىلىق.

جاھىل قازى

بىر شەھەردە ھەم ئالىم، ھەم ئاـ
دىل بىر قازى بارئىكەن. بۇ قازى كېـ
سەلگە گىرىپتار بولۇپ. قازا تاپقاندىن
كېيىن، جامائەت ئۇنىڭ ئوغلىنى قازىلىققا
سايلاپتۇ. ئەمما ئۇ ئاتىسىنىڭ ئەكسىچە
ئىنتايىن جاھىل. نادان ئىكەن. ئۇرۇق-
تۇغقانلىرى ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگىتىش، ئەـ
دەب-ئەخلاق قائىدىلىرىنى بىلدۇرۇش ئۇـ
چۈن بىر مۇئەللىمنى بەلگىلەپتۇ.
بىر كۈنى تىل دەرسىدە مۇئەللىم
نەھۋى (سىنتاكسىس) دىن بىر مىسال
كەلتۈرۈپ، قازىدىن سوراپتۇ:
— بالام، مانا بۇ «ئەخمەت مەھمۇتـ
نى ئۇردى» دېگەن جۈملىدىكى ئىگە ۋە
خەۋەر قايسى؟
جاھىل قازى خاپا بولغان ھالدا:
— ۋاھ، ئەخمەت ئۇ مەھمۇتنى
نېمىشقا ئۇرغان؟ باشقىلار نېمىشقا ئۇـ
نىڭغا گەپ قىلمىغان؟ ئۇ بىچارە مەھمۇتـ
نىڭ تاياق يېگىنى يېگەن بولامدۇ! — دەپتۇ.
مۇئەللىم بۇ جاھىلنىڭ سۆزىدىن
كۈلۈپ:
— مەسىلە سىز ئويلىغاندەك ئەمەس،
بۇ يەردە ئۇرغان، ئۇرۇلغان كىشىمۇ يوق،
پەقەت جۈملىدىن ئىگە بىلەن خەۋەرنى
تېپىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن بىر مىسال
بۇ، — دەپتۇ.
جاھىل قازى ئۇنىڭغا ھېچ قايىل
بولماي:
— تېنەۋېلىۋاتىسەن: ئۆزۈڭ: «ئەخـ
مەت مەھمۇتنى ئۇردى» دەپ گۇۋاھلىق
بەردىڭغۇ. بۇنىڭدىن نېمىشقا يېنىۋالـ
سەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.
مۇئەللىم ھەيران بولۇپ:
— سىز ياخشىراق چۈشىنىڭ، «ئۇرـ
دى» دېگەن بۇ سۆز ئەمەلىيەتتە بولمىغان
ئىش ...
— نېمە دەۋاتىسەن، ئەمەلىيەتتە
بولمىغان ئىش دەۋاتامسەن؟ ئۇنداقتا
سەن ئەخمەتتىن پارا يېگەن ئوخشايسەن.
ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، ئەيىبىنى ياپماقـ
چىمۇ سەن؟ مەن بۇنىڭغا يول قويمايـ
مەن. ھازىر ئەخمەتنى تاپتۇرۇپ جازا
بېرىمەن، مېنىڭ قازىلىقتا تۇرغان ۋاقـ
تىمدا بۇنداق زۇلۇمغا يول قويمايمەن، —
دەپ بىچارە مۇئەللىمنى قاماشقا، ئەخمەتـ
نى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇق قىپتۇ.
جاھىل ۋە تەلۋىلىك كېسەلگە يو-
لۇققان بۇ قازىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى
بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، مىلىك تەسلىكتە ئەھـ
ۋالنى چۈشەندۈرۈپ، مۇئەللىمنى تۈرمىدىن
بوشىتىۋاپتۇ. بېيىت:
جاھىللىقتىن كۆپ كىشىگە قايغۇ، دەرد
كۈلپەت يېتەر،

جاهىل ئادەم سۆھبىتىدىن قىل ھەزەر،
مىلك ـ مىلك ھەزەر.

ئادىل ھۆكۈم

بىر شەھەر ھاكىمىنىڭ سابىت دې-
گەن خىزمەتچىسى ئىنتايىن گۈزەل بىر
ئايالغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئايالنى
قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق ھە-
رىكەت قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نە-
تىجە چىقماپتۇ. ئايال ئىپپەتلىك، ئىنتا-
يىن پاك بولغىنى ئۈچۈن سابىتنىڭ تە-
لىپىنى رەت قىپتۇ. ئەمما سابىت نىيىتى-
دىن يانماي ئايالنىڭ قېشىغا ئادەم كىر-
گۈزۈۋېرىپتۇ. بۇ ئىپپەتلىك ئايال ئاخىر
ئېرىگە سابىتنىڭ بەتنىيەتلىك ھەرىكى-
تىنى ئېيتىپتۇ ۋە بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش
ھەققىدە ئېرىدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.
ئېرى ئايالىغا مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:
«ئېرىم ئۆيدە بولمايدىغان بىر كۈنى مەن
خەۋەر قىلاي، سابىت شۇ چاغدا كەلسۇن،
خاتىرجەم ھالدا كۆڭۈللۈك تاماشا قى-
لايلى، دەپ خەۋەرلەندۈر. ئۇ كەلگەندىن
كېيىن ئەدىبىنى تازا بېرەيلى.» دەپتۇ.
ئايال ئېرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە بىر
كۈننى توختىتىپ سابىتقا خەۋەر بېرىپتۇ.
ئېرى ئىشىك تۈۋىگە چوڭقۇر بىر ئورا
كولاپ تەييارلاپتۇ.

ۋەدە قىلىنغان كۈنى سابىت ئۆزى-
نى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي خۇشال ھالدا
يېتىپ كەپتۇ. ئايالنىڭ ئېرى ئىشىك
كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالغانىكەن. سابىت ئى-
شىكتىن بېشىنى تىقىشىغىلا، ئۇنىڭ بې-
شىغا تەگكەن كالتەك بىلەن تەڭ سابىت
كولانغان ئورىغا دۈم چۈشۈپتۇ. ئايال بى-
لەن ئەر ئۇنىڭ ئۈستىگە توپا تاشلاپ،
ئۇنى تىرىك پېتى كۆمۈۋېتىپتۇ.

سابىتنىڭ دېرەكسىز يوقالغانلىقىغا
ھەيران بولغان ھاكىم، ھەرقانچە قىلىپمۇ
ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئالالماپتۇ.

بىر كۈنى ھاكىم كوچىدا بىر كى-
شىنىڭ بولۇشىچە توۋلاپ ناخشا ئېيتىپ
كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نۆكەرلىرىگە
ئاشۇ كىشىنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ.
نۆكەرلەر ھېلىقى ئادەمنى تۇتۇپ كەپ-
تۇ. ھاكىم ھېلىقى كىشىگە سىياسەت قىلىپ:

— سەن راستىڭنى ئېيت، خىزمەت-
چىمنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟ — دەپتۇ.

ئۇ بىچارە ئۇنداق ئىشنى ئۇقمايدى-
غانلىقىنى ئېيتسىمۇ، ھاكىم ئۇنىڭ سۆزى-
گە قۇلاق سالماي، ئۇنى زىندانغا ساپتۇ.

شۇ كۈنى يېرىم كېچە بىلەن ھې-
لىقى كىشىنى ھاكىم زىنداندىن ئەپچىقىپ،
ئۇنىڭغا:

— سېنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىڭنى
بىلىمەن، پەقەت بىر سىرنى يېشىش ئۈ-
چۈن مۇشۇنداق قىلدىم. ساڭا بىرنەچچە
كىشى قوشۇپ، ئەتە سېنى قويۇۋېتىمەن.
سەن ئادەملەرنى ئۆيۈڭگە يوشۇرۇپ قو-
يىسەن. كىم سېنىڭ ئەھۋالىڭنى بىرىنچى
بولۇپ سوراپ كەلسە، شۇ كىشىنى خىز-
مەتچىلىرىمگە تۇتۇپ بېرىسەن، — دەپ
ئۇنىڭغا ئىنئام ۋە سوۋغاتلارنى بېرىپ،
ئەتىسى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئۇ كىشى ئۆيىگە كېلىپ كۆپ ئۆتى-
مەيلا ھېلىقى ئىپپەتلىك ئايالنىڭ ئېرى
ئۇنىڭدىن ھال سوراپ كىرىپ كەپتۇ.

— سېنى ھاكىم نېمە ئۈچۈن قاماپ-
تۇ، نېمىدەپ قويۇۋەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مېنى قاتىللىق قىلدىڭ دەپ تۇت-

قانىكەن، ئەمما بىرەر ئىسپات تېپىلمى-
غىنى ئۈچۈن، ئاخىر مېنى قويۇۋەتتى، —
دەپتۇ.

هاكىمنىڭ بۇ ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ
ياتقان نۆكەرلىرى ئۇنى تۇتۇپ هاكىم-
نىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. بۇ كىشى سا-
بىتنىڭ قاتىلى ئۆزى ئىكەنلىكى ۋە ئۇنى
نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

هاكىم ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنى لايىق
كۆرۈپ:

— ياخشى ئىش قىلىپسەن، ئەگەر
مەن ئۇنىڭ شۇنداق بۇزۇق نىيىتىنى
سەزگەن بولسام، ئۇنى دارغا ئاساتتىم.
ئايالىڭ ۋە ئۆزۈڭنىڭ نامۇ شېرىپىنى
قوغداش يولىدا قىلغان بۇ ئىشىڭ بار-
لىق ئار-نومۇسلۇق كىشىلەرنىڭ هۆر-
مىتىگە سازاۋەر بولىدۇ، — دەپتۇ ۋە ئۇ-
نىڭغا كۆپ ئىنئام تەقدىم قىلىپ، هۆر-
مەت بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

هۈنەرنىڭ شارапىتى

ئەرەب هۆكۈمدارلىرىدىن خەلىپە
هارۇن رەشىتكە تەۋە بىر شەهەر باشلىقى
مۇنداق بىر هېكايىنى سۆزلىگەنىكەن:

— ئاتام مېنى دائىم هۈنەر ئۆگى-
نىشكە قىزىقتۇرۇپ: «ئوغلۇم، ياشلىقىڭنى
غەنىمەت بىلىپ، هۈنەر ئۆگىنىۋال، مەن-
سەپ ۋە بايلىقىڭغا ئىشەنمە، كۈنلەرنىڭ
بىرىدە ئۇلار قولۇڭدىن كېتىشى مۇمكىن،
ئەمما هۈنەر دائىم ئۆزۈڭ بىلەن بىرگە
بولىدۇ، سېنى هەرقانداق جايدا موهتاج-
لىقتا قالدۇرمايدۇ»، دەپ نەسىهەت قىلاتتى.

مەن ئاتامنىڭ ۋەسىيىتىنى چىن
دىلىمدىن قوبۇل قىلىپ، هۈنەر ئۆگىنىش-
كە بەل باغلىدىم. ماڭا گىلەم توقۇش هۈ-
نىرى بەكمۇ ياقاتتى. شۇڭا ئەڭ ئۇستا
بىر گىلەمچىگە شاگىرتلىققا كىردىم. ئا-
خىر داڭلىق ئۇستا بولۇپ چىقتىم.

خەلىپە هارۇن رەشىت ئاتام ۋاپات
بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى
شەهەر باشلىقى قىلىپ تەيىنلىدى. ئارى-
دىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، خە-
لىپىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئىككى
هەمراهىم بىلەن بىرگە پايتەخت — باغ-
دادقا قاراپ يولغا چىقتۇق. بىرنەچچە كۈن
سەپەر ئاۋارىچىلىقىنى تارتىپ. باغداد
شەهىرىگە يېتىپ كەلدۇق. چىرايلىق زىن-
نەتلەنگەن بىر ئاشخانىغا كىردۇق. ئاش-
خانا ئىگىسى بىزدىن هال-ئەهۋال سو-
رىدى ۋە:

— سىلەر باشقا بىر شەهەردىن كەل-
گەن ئابرويلۇق كىشىلەرگە ئوخشايسىلەر.
بازاردا تاماق يېيىش سىلەر ئۈچۈن
ئەيىب بولىدۇ. مۇشۇ يېقىنلا يەردە ئۆزۈم-
نىڭ ئازادە قورۇ-جايىم بار، تاماقنى شۇ
يەردە يەڭلار، — دېدى.

بىز ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدۇق.
ئۇ بىر خىزمەتچىسىگە بىزنى شۇ يەرگە
باشلاپ ئاپىرىشنى بۇيرۇدى. خىزمەتچى
بىزنى تازا ياخشى بېزەلگەن بىر ئۆيگە
باشلاپ ئەكەلدى:

— مۇشۇ ئۆيدە دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار، مەن
تاماقنى هازىر ئەكىلىمەن، — دېدى.

— بىز رازىلىق بېرىپ ئۆيگە كىرى-
شىمىزگىلا خىزمەتچى ئىشىكنى تاقاپ چى-
قىپ كەتتى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا ئول-
تۇرغان ئۆيىمىز ئوتتۇرىدىن ئىككىگە
بۆلۈنۈپ، ئۈچەيلەن بىراقلا پەسكە —
يەر ئاستىدىكى بىر ئۆيگە چۈشۈپ كەتتۇق.
يۇقىرىدىكى ئۆينىڭ ئىككىگە بۆلۈنگەن

جايى يەنە قايتىدىن ئەسلىگە كېلىپ،
ئاۋۋالقىدەك جىپسىلىشىپ قالدى. بىز
ھەيران بولۇپ قورقۇپ تۇراتتۇق، بىر-
نەچچەيلەن قولىرىغا پىچاق ئالغان ھال-
دا ئالدىمىزدا پەيدا بولدى. ئۇلارنى كۆ-
رۈپ جېنىمىزدىن ئۈمىد ئۈزدۇق. ئاش-
خانا خوجايىنى يولۇچىلارنى مۇشۇنداق
ھىيلە بىلەن ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ گۆشى-
دىن تاماق ئېتىپ ساتىدىكەن. ماشۇ دەر-
ھال بىر ئوي كەلدى-دە، ئۇلارغا:
— بىز ئەڭ ياخشى گىلەم توقۇشنى
بىلىمىز، بىزنى ئۆلتۈرۈش بىلەن قانچى-
لىك پايدا تاپالايسىلەر؟ بېرىپ خوجا-
يىنىڭلارغا ئېيتىڭلار، بىزگە گىلەم توقۇش-
قا لازىملىق نەرسىلەرنى ئەكىلىپ بەر-
سۇن. توقۇلغان گىلەملەرنىلا ساتسا، تې-
خىمۇ بېيىپ كېتىدۇ، — دېۋىدىم، ئۇلارغا
بۇ پىكرىم يېقىپ قېلىپ چىقىپ كەتتى.
تەكلىپىم ئاشخانا خوجايىنىغا ياراپ
قاپتۇ. ئەتىسى بىزنى ئۆيگە باشلاپ كىر-
گەن خىزمەتكار گىلەم توقۇشقا لازىملىق
نەرسىلەرنى ئەكىلىپ بەردى. بىز گىلەم
توقۇشقا كىرىشتۇق. پۈتكەن گىلەمنى
خىزمەتكارلار ئەكىتەتتى. بىر مەزگىل مۇ-
شۇ خىلدا كۈن كەچۈردۇق. مەن بىر
كۈنى ئىنتايىن چىرايلىق بىر گىلەمنى
لايىھىلەپ توقۇپ چىقتىم. ئۇنىڭ بىر
چېتىگە ئىسمىم يېزىلغان تامغىنى بېسىپ،
ئاشخانا خوجايىنىغا:
— بۇ گىلەمنىڭ چىرايلىقلىقىنى
كۆرۈپ تۇرۇپسەن. بۇ پادىشاھلارغا خاس
گىلەم، بۇنى بازاردا ساتماستىن، خەلىپە
ھارۇن رەشىتكە تەقدىم قىلساڭ، كۆپ
ئىنئامغا ئىگە بولىسەن، — دېدىم.
خوجايىن سۆزۈمگە ئىشىنىپ، ئەتى-
سى گىلەمنى خەلىپىگە ئاپىرىپتۇ. ھارۇن
رەشىت گىلەمنىڭ چىرايلىقلىقىغا ھەۋەس
قىلىپ، ئۇياق-بۇياقلىرىنى ئۆرۈپ-چۆ-
رۈپ كۆرۈۋېتىپ، گىلەمدىكى مېنىڭ ئىس-
مىم يېزىلغان تامغىغا كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇ
ئىشتىن بىرئاز گۇمان قىلىپ، خوجايىن-
دىن بۇ گىلەمنى نەدىن ئالغانلىقىنى سو-
رۇشتۇرۇپتۇ. ئۇ بىر سودىگەردىن ئالغان-
لىقىنى ئېيتىپتۇ. ھارۇن رەشىت خوجايىن-
غا تامغىنى كۆرسىتىپ، مېنى سۈرۈشتە
قىپتۇ. خوجايىن جاھىللىق بىلەن تېنىپ
تۇرغاچقا ئۇنى قاماپ قويۇپتۇ. بىر مەز-
گىل ئۇنى قىيىن-قىستاققا ئالغانلىقتىن
ئاخىر ئىقرار بولۇپتۇ.
شۇ كۈنى ھارۇن رەشىتنىڭ ئادەم-
لىرى كېلىپ بىزنى بۇ يەردىن قۇتۇلدۇ-
رۇپ، خەلىپىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خەلى-
پە بىزگە كۆپ ياخشىلىق قىلدى. ئاشخانا
خوجايىنى ۋە ئۇنىڭ خىزمەتكار شېرىكلىرى-
نى دارغا ئاستى. بىز ئوردىدا بىرنەچچە
كۈن مېھمان بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن،
ئۆز شەھىرىمىزگە قايتتۇق. شۇنداق قىلىپ،
ھۈنەرنىڭ شاراپىتىدىن مەن ۋە ئىككى
ھەمراھىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدۇق.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا

پەندى-نەسىھەتلەر

(«مەتلەئۇل-ئۇلۇم ۋە مەجمەئۇل-فۇنۇن» نىڭ 3-بابىدىن)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى

ھەكىم ئەبۇ ئەلى سىنا مۇنداق دەيدۇ: ئىنسانلار ئارىسىدا ئون خىسلەت باركى ئۇ، پۈتۈن بەخت-سائادەتنىڭ كانىدۇر. يەنى، ھەقىقەت يولىدا راستچىل بولۇش؛ خەلققە نىسبەتەن ئىنساپلىق بولۇش؛ ئۆز نەپسىگە قارىتا قەھرى-غەزەپلىك بولۇش؛ بىلىملىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش؛ چوڭلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاش؛ كىچىكلەرگە شەپقەتلىك بولۇش؛ دوست-يارانلار ۋە ئەل-ئاغىنىلەر بىلەن چىقىشقاق بولۇش؛ دۈشمەنگە قارىتا ئېغىر بېسىق ۋە كەڭ قورساق بولۇش؛ يوقسۇللارغا قولى كەڭ بولۇش؛ بىلىمسىزلەرگە نەسىھەتچى بولۇش.

× ×

سوقرات ھەكىمدىن مۇنداق نەقىل كەلتۈرۈلگەن: «قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ ئەۋزەللىرى تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن ئىبارەتتۇر: دۈشمەنلىرىڭنى دوستقا ئايلاندۇرۇش؛ بىلىمسىز كىشىلەرنى تەربىيىلەش ۋە ئۇلارنى بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش؛ يامان ئادەملەرنى پەندى-نەسىھەت بىلەن توغرا يولغا باشلاش».

× ×

بىر كىشى سوقراتتىن:

— ئىنسانغا ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان نەرسە قايسىدۇر؟ — دەپ سوراپتۇ. سوقرات:

— ئەجەل ئەڭ يېقىن تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇ كىشى:

— ھەممىدىن قايسى نەرسە ئەڭ يىراق تۇرىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. سوقرات:

— مۇرادى مەقسەت ۋە ئارزۇ-ئىستەكلەرگە ئېرىشىش ئەڭ يىراق تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

× ×

سوقرات ھەكىم ئۆلۈم ئالدىدا شاگىرتلىرىغا تۆۋەندىكىدەك ۋەسىيەت قالدۇرۇپتۇ: «ھاۋايى ھەۋەستىن قول ئۈزۈپ، قانائەتنى ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇڭلار؛ باي بولغىنىڭلاردا خۇداغا شۈكرى ئېيتىشنى ئۇنتۇماڭلار؛ قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگىنىڭلاردا سەۋرچانلىقنى ئۇنتۇماڭلار. چۈنكى، سەۋرچانلىق بارلىق قىيىن ئىشلارنىڭ ئاچقۇچىدۇر. ھەر خىل ھادىسىلەر يۈز بەرگەندە ئۆزۈڭلارنى تۇتۇۋېلىڭلار. ئىرادەڭلار مۇستەھكەم بولغاندا ئىشلار ئوڭۇشلۇق ئاخىرلىشىدۇ؛ ھەرقانداق ئىشنى كىچىك سانىماڭلار. چۈنكى كۆزگە ئىلىنمىغان كىچىك ئىشلار كامالەتكە يەتكەندە كاتتا ئىشقا ئايلىنىپ، سىلەرنى ۋەيران قىلىدۇ؛ ھەر ۋاقىت ئىشەنچلىك دوستلار ۋە ياردەمچىلەرنى

AltunOq

تەربىيىلەشنى ئۇنتۇماڭلار؛ سىرىڭلارنى دوست-ئاغىنىلىرىڭلارغا بىراقلا ئاشكارىلاپ قويماڭلار. چۈنكى كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇلار ئۆزگىرىپ كۈچلۈك دۈشمەنگە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن؛ ئاغزىڭلارنى مەھكەم تۇتۇپ، تىلىڭلارنى يىغىڭلار. سۆزلەشكەندە ئاماللىق بارىچە جېدەللىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى جېدەللىشىش، دىل ئازارلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۇ يەنە: خۇشاللىق ئاستا كېلىپ، تېز كېتىدۇ. خاپىلىق ۋە غەم-قايغۇ تېز كېلىپ، ئۇزۇندا كېتىدۇ. ئىپپەت ۋە پەرھىزكارلىق خىسلىتىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلالمىغان كىشىنىڭ ئەقلى كامالەتكە يەتمىگەن ھېسابلىنىدۇ. ھەقىقىي ئەقىل ئىگىسى — ئىپپەت ۋە پەرھىزكارلىقنى ئۆز تەبىئىتىگە ئايلاندۇرۇپ، ۋۇجۇدىغا سىڭدۈرۈلگەن كىشىلەردۇر.

دىيانەتسىزلىك بىلەن ھاياسىزلارچە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان، جامائەت سورۇنلىرىدا ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئاچىدىغان، مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلايدىغان ئەخمىقانە ئادەملەردىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىڭلار. خۇدانىڭ ھەقىقىي بەندىلىرى كۆڭلىدىن بۇزۇق خىياللار ۋە يامان ھاۋايى-ھەۋەسلەر كەچكەندە ئۇنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىمەستىن بەلكى، ئەقىل كۈچىگە تايىنىپ، ئەقىل تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ، ئۇنى رەت قىلىدۇ.

× ×

ئىلىم — دۇنيادا ھېچقانداق تەڭدىشى يوق بىر بايلىقتۇر. ئىلىمنى رەزىل ۋە پەسكەش ئادەملەرگە ئۆگىتىش، ئېسىل گۆھەرنى ھاجەتخانىغا تاشلىۋەتكەنلىك بىلەن باراۋەردۇر.

× ×

يامان ئادەم بىلىمسىز ئەخمەقلەرنىڭ ماختىشى بىلەن ياخشى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ. ياخشى ئادەم يامان ئادەملەرنىڭ تىللىشى، ئازار قىلىشى ۋە يامان كۆرۈشى بىلەن ئەسكى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ.

× ×

ئادەمنىڭ يۈرىكىنى خۇدانىڭ ئۆيى دەيدىكەن. شۇڭا كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىپ، دىلىنى رەنجىتىشنىڭ ئۆزى، خۇدانىڭ ئۆيىنى بۇزغانلىق ۋە خۇداغا ئازار قىلغانلىق بىلەن باراۋەردۇر.

× ×

ئادەمنىڭ غەزىپى ئۆرلىگەندە ئۇنى تۇتۇۋېلىپ ئېغىر-بېسىق بولۇش لازىم. ئاچچىقىغا بويسۇنغۇچىلار ھايۋان بىلەن ئوخشاشتۇر.

× ×

بەختسىز كىشى دېگىنىمىز — ئىلىمگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمەل قىلىشتىن مەھرۇم قالغان؛ ياخشىلارنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىشقا مۇيەسسەر بولالمىغانلاردۇر.

× ×

ئىنسانلارنى ئۈچ تەبىقىگە ئايرىش مۇمكىن. بىرىنچىسى، ئەۋلىيالار گۇرۇھى، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى تاشقى دۇنياسىدىن ياخشىراقتۇر؛ ئىككىنچىسى، ئالىملار گۇرۇھى، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى تاشقى دۇنياسى بىلەن ئوخشاشتۇر. ئۈچىنچىسى، بىلىمسىز ۋە قارا قورساقلار گۇرۇھى. ئۇلارنىڭ سىرتقى دۇنياسى ئىچكى دۇنياسىدىن ياخشىراقتۇر.

× ×

يوقسۇللۇقنى بايلىقتىن؛ ئاچلىقنى توقلۇقتىن؛ ئاجىزلىقنى مۇشتۇمزورلۇقتىن؛

خارلىقنى ئەزدىزلىكتىن؛ كەمتەرلىكنى چوڭ-
چىلىقتىن؛ غەم-قايغۇنى خۇشال-خۇراما-
راملىقتىن؛ ئۆلۈمنى تىرىكلىكتىن يۇقىرى
ئورۇنغا قويالىغان كىشىلەرلا ھەقىقىي
مەرد ھېسابلىنىدۇ.

× ×

ئەگەر سەن ھەقىقىي مەردلەردىن
بولاي دېسەڭ، يامانلىق قىلغانلارغا ياخشىلىق
قىل؛ سەندىن ئالاقىنى ئۈزگەنلەر بىلەن
قايتىدىن ئالاقە ئورنات؛ سەندىن ئۈمىد-
سىزلەنگەنلەرگە ياخشىلىق قىلىشنىڭ
كويىدا بول!

× ×

ئەگەر سەن بىرەر كىشىنىڭ كۆڭ-
لىدە ساڭا مۇھەببەت ياكى ئاداۋەت بارلى-
قىنى بىلەي دېسەڭ. ئالدى بىلەن ئۆز
كۆڭلۈڭنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆر. سېنىڭ
دىلىڭدا ئۇنىڭ مۇھەببىتى ئورۇن
ئالغان بولسا، بۇ ھال ئۇ كىشىنىڭمۇ سېنى
ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.
ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ ئاداۋىتى سېنىڭ دى-
لىڭدا ئورۇن ئالغان بولسا، بۇ ھال ئۇ كى-
شىنىڭ دىلىدىمۇ ساڭا نىسبەتەن ئاداۋەت
ئورۇن ئالغانلىقىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ
ھېسابلىنىدۇ.

× ×

دۇنيادا نۇقسانسىز دوست تۇتىمەن
دېگەن كىشىنىڭ ئەسلا دوستى بولمايدۇ.
دوستىدىن ئازغىنە خاتالىق ئۆتۈلگەن ھا-
مان ئۇنى ئەيىبلىگەن كىشىنىڭ دۈشمىنى
كۆپ بولىدۇ. كىمكى دوستىدىن بايلىق
ئۇندۇرۇۋېلىش ئۈمىدىنى كۈتسە، ئۇنداق
كىشىنىڭ كۆڭلى ئەسلا خاتىرجەم بولالمايدۇ.

× ×

دوستلۇقنى ھەقىقىي سادىق دوست-
لىرىڭغا قىل! يانچۇقۇڭنى ۋە تاۋىقىڭنى
كۆزلەپ دوستلۇق ئورناتقانلاردىن ئەسلا
ۋاپا ئۈمىدىنى كۈتكىلى بولمايدۇ.

× ×

دوست-دۈشمەننى ئۈچ خىلغا ئاي-
رىش مۇمكىن. بىرىنچى، سېنىڭ دوستۇڭ؛
ئىككىنچى، دوستۇڭنىڭ دوستى؛ ئۈچىن-
چى، دۈشمىنىڭنىڭ دۈشمىنى.
بىرىنچى، سېنىڭ دۈشمىنىڭ؛ ئىك-
كىنچى، دوستۇڭنىڭ دۈشمىنى؛ ئۈچىنچى،
دۈشمىنىڭنىڭ دوستى.

× ×

ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئەسكىسى: باشقى-
لارنىڭ ھەممىسىنى دۈشمەن بىلىدىغان؛
باشقىلارمۇ ئۇ كىشىنى دۈشمەن كۆرىدى-
غان؛ باشقىلارغا دىل ئازار قىلىدىغان؛ كى-
شىلەرنىڭ خاتالىقىدىن ئۆتمەيدىغان؛ ئۆزرى-
خاھلىقنى قوبۇل قىلمايدىغان جاھىل
مىجەزلىك كىشىلەردۇر.

× ×

ئادەملەرنىڭ بىلىمسىزلىرى، سادىق
دوستلارنى تاپقاندا قەدرىنى بىلمەستىن
ئۇلارنىڭ دىلىنى ئاغرىتىپ، ئۆزىدىن با-
چۇرۇپ قويىدىغان ئەخمەقلەردۇر.

× ×

ھەقىقىي ساداقەتلىك دوستلار سې-
نىڭ ئەيىبلىرىڭنى بىلگەندە ئۇنى چۈۋۇش-
تىن ساقلىنىدىغان؛ بىرەر ئارتۇقچىلىقىڭنى
كۆرگەندە ئۇنى باشقىلارغا تەشۋىق قىلىدى-
غان؛ ساڭا بىرەر ياخشىلىق قىلسا ئۇنى
ئۇنتۇپ كېتىدىغان؛ سەندىن بىرەر ياخشى-
لىق يەتكەندە ئۇنى ھەرگىز ئۇنتۇپ
قالمايدىغان؛ سەندىن خاتالىق كۆرۈلگەندە
ئۇ توغرىدا بەك ئىنچىكە ھېسابلىشىپ كەتمەي-

دىغان؛ ئۆزرىخاھلىق قىلساڭ ئۇنى قوبۇل
قىلدىغان ئالىي خىسلەتلىك كىشىلەردۇر.

× ×

شىجائەتلىك، قەيسەر كىشىلەرنىڭ
جاسارىتىنى جەڭ كۈنىدە؛ دىيانەت ۋە
ئىشەنچ ئىگىلىرىنى ئېلىم-بېرىم ئىشلىرى-
دا؛ ئاياللارنىڭ، بالا-چاقىلارنىڭ ۋاپادار-
لىقىنى كەمبەغەللەشكەندە؛ ھەقىقىي دوست-
لىلارنى بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە بىلگىلى
بولىدۇ.

× ×

كېسەلچان ئادەم ساقىيىپ بولمىغۇچە
يېمەك-ئىچمەكتىن لەززەت ئالالمايدۇ.
ئاشىقمۇ مەشۇقىنىڭ ۋىسالىغا يەتمىگىچە
كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش
ئىنسانمۇ دۈشمەندىن خالاس تاپمىغىچە
كۆڭلى تىنچىمايدۇ.

× ×

دۈشمەن — دۈشمەنلىكتە قوللىنىدىغان
بارلىق ھىيلە-مىكىرلىرى تۈگەپ، ئۇنىڭ
ھېچقايسىسىدىن نەتىجە قازىنالمىغاندا
دوستلۇق زەنجىرىنى جالدىرلىتىدۇ. ھېچ-
كىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ياخشىلىق-
لارنى قىلىپ، دوستلۇق تونىغا ئورۇنىۋالىدۇ.

× ×

چىرايى تۇرۇلگەن، گېپى توڭ،خۇيى
سەت كىشىلەرنى ھەممە ئادەم يامان كۆ-
رىدۇ. راستچىل، ۋاپادار، ئاق كۆڭۈل
كىشىلەرنى ھەممە ئادەم دوست تۇتىدۇ.

× ×

دوستلار ئىككى خىل بولىدۇ. بىر
خىلى، ھەر كۈنى ئىستېمال قىلىنىدىغان
ئوزۇقلۇققا ئوخشايدۇ. ئۇ، كۈندىلىك تۇر-
مۇشۇڭدا كەم بولسا بولمايدۇ. يەنە بىر
خىلى، كېسەل بولغاندا ئىستېمال قىلىنىد-
غان دورىغا ئوخشايدۇ. بەزى چاغلاردا ئۇ-
نىڭغا ھاجىتىڭ چۈشۈپ قالىدۇ.

× ×

قولۇڭنى دۇنيادىن تارتالمىساڭمۇ،
دۇنياپەرەسلىككە بەك كۆڭۈل بېرىپ كەت-
مە. چۈنكى ئاللاتائالامۇ كىشىلەرنى دۇنيا-
دىن مۇتلەق قول ئۈزسۇن دېمەيدۇ، بەلكى
دۇنياغا قاتتىق مۇھەببەت باغلاپ كەتمى-
سۇن، دەيدۇ.

× ×

گۈزەل ئەخلاق ۋە كەمتەرلىك دوست-
لۇقنى كۈچەيتىدۇ. سەۋرى-تاقەت مۇراد-
مەقسەتنى ھاسىل قىلىدۇ. ئادالەت ۋە
ئىنساپ بىلەن ئىش بېجىرىش ھوقۇقنى
مۇستەھكەملەيدۇ.

× ×

ئەگەر سەن دۈشمىنىڭ تارقاق ۋە
ئىتتىپاقسىزلىقىنى كۆرسەڭ، كۆڭلۈڭنى
خاتىرجەم تۇت. ئۇلارنىڭ ئۆملىشىپ
كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ، ھەر دائىم
ھوشيار تۇر.

× ×

پادىشاھ ئالتە خىل ئادەمنى تەربى-
يىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە ئۆز ئەت-
راپىغا ئۇيۇشتۇرۇشى كېرەك. ئۇلار: بىرىن-
چى، دانا ۋە بىلىملىك ۋەزىر. ئىككىنچى،
قابىلىيەتلىك يۇقىرى كاتىپ. ئۈچىنچى، تىلى
راۋان شائىر. تۆتىنچى، كامالەتكە يەتكەن
ئىنژېنېر. بەشىنچى، ئەخلاقى ۋە كەسپى
جەھەتتىن پىشىپ يېتىلگەن مۇھاپىزەتچى.
ئالتىنچى، ماھارەتلىك تېۋىپ قاتارلىقلار-
دىن ئىبارەت.

× ×

پادىشاھلارغا مۇناسىپ سۆپەتلەر؛ ساخاۋەت ۋە ئادىللىقتۇر. مۇناسىپ كەلمەيدىغىنى، قورقۇنچاقلىق، بېخىللىق ۋە زالىملىقتۇر.

× ×

ئۈچ خىل كىشىلەرنىڭ يولدىن چىقىشى ئۈچ خىل ئىللەتكە باغلىق. بىرىنچى، پادىشاھلارنىڭ يولدىن چىقىشى زالىملىققا باغلىق. ئىككىنچى، ئالىملارنىڭ يولدىن چىقىشى تاماخورلۇققا باغلىق؛ ئۈچۈنچى، كەمبەغەللەرنىڭ يولدىن چىقىشى رىياغا باغلىق.

× ×

تۆت خىل سەۋەب ئادەمنى كاردىن چىقىرىدۇ. بىرىنچى، كۆپ سانلىق دۈشمەن؛ ئىككىنچى، كۆپىيىپ كەتكەن قەرز؛ ئۈچىنچى، كۆپ بالا-چاقا؛ تۆتىنچى. ئۇرۇشقاق خوتۇن.

× ×

تۆۋەندىكى تۆت پەزىلەت ئىنسانىنى تەرەققىياتقا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە قىلىدىغان ئامىلدۇر: بىرىنچى، ئىلىم-پەننى سۆيۈش، ئۇنى ھەممىدىن ئەلا بىلىش؛ ئىككىنچى، يامانلىق قىلغانلارغا ياخشىلىق قىلىش؛ ئۈچىنچى، ئاچچىقى ئۆرلىگەندە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش؛ تۆتىنچى، كىشىلەرنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئەستايىدىللىق ۋە راستچىللىق بىلەن جاۋاب بېرىش.

× ×

ئىلىم ئەھلىلىرى بىلەن مۇنازىرىلىشىش ۋە جېدەللىشىش؛ سىناقتىن ئۆتمىگەن ئىشلارغا ئىشەنچە باغلاش؛ بالىلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش؛ خوتۇنلارنىڭ ھىيلە-مىكىرلىرىگە سەل قاراش نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

× ×

ئەقىل ئىگىلىرىنى ئىككى ئىش ئەپسۇسلاندۇرىدۇ. بىرسى، قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى ئۆز كەسپىگە قويماسلىق، يەنە بىرسى، قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى مۇھىم كەسپلەرگە تەيىنلەش.

× ×

ئىقتىدارى بايقالغان كىشىلەرنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرمەسلىك، ئۇلارغا زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى تەربىيىلەيمەن دەپ ئاۋارىچىلىق تارتىش بىلىمسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

× ×

بۇ دۇنيانىڭ راھەتى چاقماقنىڭ يورۇقىدەك تۇراقسىزدۇر؛ دۇنيانىڭ قايغۇ-مۇشەققەتلىرىمۇ ھاۋانى قاپلىغان قارا بۇلۇتتەك تۇراقسىزدۇر. شۇڭا بۇ دۇنيانىڭ راھەت-پاراغەتلىرىگە بېرىلىپ، ئۆلپەتلىشىشكە، مەپتۇن بولۇپ كېتىشكە، شۇنداقلا قاتتىقچىلىق كۈنلەرنىڭ كۈلپەتلىرىگە قايغۇرۇپ كېتىشكە بولمايدۇ.

× ×

ئادەملەر تۆت خىلغا ئايرىلىدۇ. بىرىنچىسى، پىخسىق ئادەملەر، ئۇلار ئۆزىمۇ يېمەيدۇ، باشقىلارغىمۇ بەرمەيدۇ. ئىككىنچىسى بېخىل ئادەملەر، ئۇلار ئۆزى يەيدۇ، لېكىن باشقىلارغا يېگۈزمەيدۇ. ئۈچىنچىسى، سېخىي ئادەملەر، ئۇلار ئۆزىمۇ يەيدۇ، باشقىلارغىمۇ خەيرى-ساخاۋەت قىلىدۇ. تۆتىنچىسى يۇقىرى دەرىجىلىك سېخىيلار، ئۇلار ئۆزى يېمەي-ئىچمەي ھەممىنى باشقىلار ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ. دائىم ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىشنىڭ كويىدا بولىدۇ.

× ×

ئالىي مەرتىۋە، يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولۇش ئاسانلىقچە قولغا كەلمەيدۇ. لېكىن ئىززەت، ھۆرمەتتىن چۈشۈش ناھايىتى ئاسانغا توختايدۇ. بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ئىتتىرىپ يۇقىرىغا چىقىرىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ، پەسكە چۈشۈرۈشتە ئاسانلا دومىلىتىۋەتكەنگە ئوخشايدۇ.

× ×

ئادەم ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئەينەككە قارىشى كېرەك. ئەگەر ئۆز سۈرىتى ئەينەكتە چىرايلىق كۆرۈنسە، ئىچكى دۇنياسى ۋە ئەخلاقىنى تېخىمۇ تۈزەشتۈرۈشى كېرەك.

ئەگەر ئۆزىنىڭ سۈرىتى ئەينەكتە سەت كۆرۈنسە، ئەخلاقى ۋە ئىچكى دۇنياسىنى گۈزەللەشتۈرۈشكە تىرىشسۇن! شۇنداق قىلىپ ئىككى سەتلىكنىڭ ئۆزىگە مۇجەسسەملىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالسۇن!

× ×

پۈتۈن دۇنيانى بىر اوقما قىلىپ يوقسۇللارنىڭ ئاغزىغا تىقىپ قويساڭمۇ ئىسراپچىلىق ھېسابلانمايدۇ. ئىسراپچىلىق دېگەن: خۇدانىڭ غەزىپى ئۆرلەيدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىنغان مال-مۈلۈكتۇر.

× ×

ئۈچ خىل كىشىلەر ئۈچ نەرسىنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ: ياشلىقنىڭ قەدرىنى قېرىلار بىلىدۇ؛ ساقلىقنىڭ قەدرىنى كېسەلمەنلەر بىلىدۇ؛ نازۇ-نېمەتنىڭ قەدرىنى يوقسۇللار بىلىدۇ.

× ×

ھەر قانداق نەرسە تىرىكلا بولىدىكەن پاكىزە ھېسابلىنىدۇ، ئۆلگەندىن كېيىن نىجاسەتكە ئايلىنىدۇ. لېكىن ئىنسانىنىڭ نەپسى تىرىك ۋاقتىدا نىجىس بولۇپ، ئۆلگەندىن كېيىن پاكىزە نەرسىگە ئايلىنىدۇ.

× ×

ھىندى ھەكىملىرىنىڭ: ئېيتىشىچە كىشىلەر دۇنيادا خاتىرجەملىك، بايلىق، سالامەتلىك بىلەن بەختلىك ياشايدۇ. قورقۇنچ، كەمبەغەللىك، كېسەللىك بىلەن بەختسىز ئۆتىدۇ.

× ×

ئەيىبلىك ئادەم باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەشكە ئامراق كېلىدۇ. ئەقىللىق ئادەم ئورۇنلۇق سۆزلەيدۇ. ئارتۇقچە گەپلەردىن تىلىنى يىغىدۇ.

× ×

بىر كىشى بىر ھەكىمدىن:

— قانداق ئادەمنىڭ غەم-قايغۇسى كۆپ بولىدۇ! — دەپ سوراپتۇ. ھەكىم:

— بەد خۇي ۋە پەيلى يامان ئادەملەرنىڭ غەم-قايغۇسى ئەڭ كۆپ بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

سولۇن ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: ھەقىقىي دوستلار بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەيدۇ، قەدىرلەيدۇ. دوستىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىدۇ. يامان گېپىنى قىلىدىغانلارنى كۆرگەندە دەرھال رەددىيە بېرىدۇ. دۇنيادا ئىنسانغا ئەڭ مۇھىم نەرسە ئىخلاسمەن دوستىدىن ئىبارەتتۇر.

× ×

بىر كىشى ئابدۇللا بىننى مۇقەففەئدىن:

— سىز ئۆز دوستىڭىزنى ياخشى

كۆرەمسىز ياكى تۇغقانلىرىڭىزنىڭ دوستى-
نىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مۇقەففەئ:
— تۇغقىنىمنىڭ دوستىنى بەكرەك
ياخشى كۆرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

هەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:
«ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئاجىزلىرى دوست
تۇتمايدۇ. ئەگەر دوست تۇتسا، ئەرزىمەس
ئىشلار بىلەن كۆڭلىنى رەنجىتىپ، دوستى-
لۇق رىشتىسىنى ئۈزۈپ قويىدۇ» دېگەن.

× ×

بىر كىشى بىر ھەكىمدىن:
— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ — دەپ
سوراپتۇ. ھەكىم:
— مۇھەببەت دېگەن — ياخشىلىق
قىلسا تەرەققىي قىلىپ ئۆسىدىغان، جاپا
قىلسا كېمەيمەستىن ئۆزپېتى تۇرۇۋېرىدىغان
بىر خىل نەرسىدۇر، —دەپجاۋاببېرىپتۇ.

× ×

بىر ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: دوستى-
لۇقنىڭ ئۇلى كىچىك پېئىللىق ۋە كەم-
تەرلىك بىلەن مۇستەھكەملىنىدۇ. مۇراد-
مەقسەت ۋە ئارزۇ-تىلەك سەبرى تاقەتـ-
تىن كېلىدۇ.

× ×

ھۆكۈمالار مۇنداق دەيدۇ: ئىنسانلار-
نى ئۈچ خىلغا ئايرىش مۇمكىن. بىرىنچى-
سى، ئەقىللىقلار. ئىككىنچىسى يېرىم، ئەقىل-
لىقلار. ئۈچىنچىسى، بىلىمسىز ۋە جاھىللار.
ئەقىللىقلار بىرەر ۋەقە يۈز بەرگەندە
ئەقلىنى ئىشلىتىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا
چارە-تەدبىر ئويلايدۇ. يېرىم ئەقىللىقلار
بېشىغا بالايىئاپەت يۈزلەنگەندە، پىتنە-
پاساتقا دۇچ كەلگەندە، كۆڭلىنى بۇزمايدۇ،
يۈرىكىنى توق تۇتىدۇ. ئەقىل-پاراسىتىنى
ئىشلىتىپ، بالا گىردابىدىن نىجادلىق يولى-
نى تاپىدۇ. بىلىمسىز ۋە جاھىللار بېشىغا
كۈن چۈشۈپ بىرەر بالايىئاپەتكە دۇچ-
كەلگەندە سەراسىمىگە چۈشىدۇ. تەدبىر
قوللىنىپ ئۇ بالادىن قۇتۇلۇشقا جۈرئەت
قىلالمايدۇ. ئاجىزلىقىغا تەن بېرىپ، ھەي-
رانلىق چۆلدە پەرىشان بولىدۇ.

× ×

سوقرات ھېكىم مۇنداق دەيدۇ:
قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ ئەۋزەل-
لىرى تۆۋەندىكىلەردۇر — بىرىنچى، ھالال
كەسپى ئارقىلىق ئىقتىساد تاپلاش، شۇ
ئىقتىساد ئارقىلىق ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجى-
تىنى راۋا قىلىش؛ مىسكىن، يوقسۇللارنىڭ
تۇرمۇشىغا يار-يۆلەكتە بولۇش؛ خۇدا
رىزالىقى ئۈچۈن يېتىم-بىچارىلەرنىڭ
بېشىنى سىلاشقا خىراجەت قىلىشتىن ئىبا-
رەتتۇر. ئىككىنچى، غەزىپى ئۆرلەپ، ئۆزى-
نى باسالمايۋاتقان چاغلاردا ئۆز تىلىنى
ۋە قولىنى ئىدارە قىلىپ، كىشىلەرگە مە-
نىۋى ۋە جىسمانىي جەھەتتە ئازار بېرىش-
تىن ساقلىنىش؛ ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرى-
نى كۆرسىتىپ قويغان ھەرقانداق شەخسنى
ھۆرمەتلەپ، ئۇنى دوست دەپ بىلىش؛
بىھۇدە ماختاپ مەدھىيە كېمىسىگە ئولتۇر-
غۇزىدىغان كىشىلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا
كىرىپ قالماسلىقى لازىم. ئىنساندىكى ئەڭ
كاتتا پەزىلەتلەردىن بىرى، شەھۋانىي ھەۋىسى
ۋە ئاچكۆز نەپسى ئۈستىدىن غالىب كېلىش
ئۈچۈن ئۆز ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشتىن ئىبا-
رەتتۇر.

× ×

ھەقىقىي ئىلىم ئىگىسى دەپ شۇنداق
كىشىگە ئېيتىلىدۇكى، ئۇ كىشىنىڭ دوستى-

لىرى ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دۈشمەنلىرىمۇ ئۇنىڭ توغرا ۋە ئادىل ئىش قىلىدىغانلىقىغا، كىشىلەرنى ئورۇنغا تىقمايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالايدىغان كىشىلەردۇر.

× ×

سەن نومۇسسىزلىق بىلەن ئېرىشكەن بىرەر ئىنئام ۋە نەسىبىدىن ئۆزۈڭچە خۇشاللىنىپ، كۆرەڭلەپ كەتمە. چۈنكى بۇ ئىنئامنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قولۇڭدىن بېرىۋەتكەن ھۆرمەت ۋە ئابرويۇڭ قولۇڭغا كەلتۈرگەن ھازىرقى ئىنئامىڭدىن قىممەتلىكرەكتۇر.

× ×

مەۋلانا شەمسىددىن شۇنداق دەيدۇ: بەزى كىشىلەر ھورۇنلۇق ۋە سۇسلۇق سەۋەبىدىن بۈگۈن بېجىرىشكە تېگىشلىك ئىشنى ئەتىگە قويىدۇ. ئۇلار بۈگۈننىڭ تۈنۈگۈننىڭ ئەتىسى ئىكەنلىكىنى، بۈگۈن نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى، ئەتە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. بۇ بىر خىل غاپىللىقنىڭ ۋە ئۆزىگە قىلىنغان زىيانكەشلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

× ×

نۇشىرۋان ئادىل شاھتىن ۋەزىرى تۆۋەندىكى مەسىلىلەرنى سورىدى. نۇشىرۋان ئادىل جاۋاب بەردى.

سوئال: كىشى ھاياتتا تۇرمۇشنى قانداق ئۆتكۈزۈشى كېرەك؟

جاۋاب: كۆڭۈلنى خۇش تۇتۇش، ھېچكىمگە دىل ئازار قىلماسلىق يولى بىلەن ئۆتكۈزۈش كېرەك.

سوئال: ئۆمۈرنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئىلىم ھاسىل قىلىشقا سەرپ قىلىش لازىم.

سوئال: ئىلىم-بىلىمنىڭ نەتىجىسى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىلىم ئالغۇچى ئەگەر كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە ئىناۋەتسىز كىشى بولسا ئىلىمنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن ئۇ كىشى ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ قالىدۇ. ئىلىم ئالغۇچى ئەگەر كەمبەغەل بولسا ئىلىم ئارقىلىق باي بولىدۇ.

سوئال: توغرا يولنى قانداق تونۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىلىمنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن تونۇۋالغىلى بولىدۇ.

سوئال: توغرا يولنىڭ بەلگىسى نېمە؟

جاۋاب: ئاچكۆز نەپسى ئۈستىدىن غالىب كېلىش.

سوئال: نەپسىنى مەغلۇپ قىلىدىغان چارە-تەدبىر قايسى؟

جاۋاب: ئۇنىڭ خاھىشىغا قارشىلىق كۆرسىتىش ۋە رايىغا بارماسلىق.

سوئال: ئىززەت-ھۆرمەتنى ساقلايدىغان ئاساسىي خىسلەت نېمە؟

جاۋاب: كەم سۆزلۈك.

سوئال: ياخشىلىقنى ئالدى بىلەن كىمگە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئاتا-ئانىغا.

سوئال: يامانلىق قىلىشتا نېمىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك؟

جاۋاب: ئۆز نەپسىنى.

سوئال: خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىدا قانداق ياخشىلىق ئەڭ ئاۋۋال قوبۇل قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئاتا-ئانا، بالا-چاقا، ئۇرۇق-تۇغقان ۋە قەۋمى-قېرىنداشلارغا قىلغان ياخشىلىق.

سوئال: خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىدا قانداق ئىش ئەڭ يامان كۆرۈلىدۇ؟

جاۋاب: ئۆز پەرزەنتلىرىنى قاغاش، قول ئاستىدىكى كىشىلەرگە زۇلۇم قىلىش.

سوئال: بەخت - سائادەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: بىرىنچى، ئىلىم ھاسىل قىلىش يولىدا ماڭىدۇ؛ ئىككىنچى، كەڭ قورساق بولىدۇ؛ ئۈچىنچى، ئوچۇق چىراي ۋە خۇش خۇي كېلىدۇ.

سوئال: دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشى ئىش قايسىدۇر؟

جاۋاب: ئالىملار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتۇر.

سوئال: مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئالامىتى نېمە؟

جاۋاب: كىشىلەرگە ئازار قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىش، كىشىلەرنىڭ خاتىرجەملىكىگە تىلەكداشلىق قىلىش، دەخلى - تەرۇز يەتكۈزمەسلىك.

سوئال: ئازار خورلۇقتىن قول ئۈزۈشنىڭ چارىسى نېمە؟

جاۋاب: ئۆزىنى ھەممىدىن تۆۋەن تۇتۇش.

سوئال: كۆڭۈلنىڭ قاراڭغۇلىشىپ قېلىشى نېمە سەۋەبتىن بولىدۇ؟

جاۋاب: پۈتۈن دىلى بىلەن دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكلىرىگە مۇھەببەت باغلاشتىن بولىدۇ.

سوئال: كىشىلىك ھاياتتا قانداق قىلغاندا خاتىرجەملىككە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: دوستلارغا مېھرىبان ۋە ئەستايىدىل بولۇش، دۈشمەنلەرگە قارىتا چىقىشقاقلىق يولىنى تۇتۇش — كىشىلەرنى خاتىرجەملىككە ئېرىشتۈرىدۇ.

سوئال: بۇ دۇنيادا قانداق ئىش ھاياتلىقتىن ياخشى ۋە ئۆلۈمدىن يامان ھېسابلىنىدۇ؟

جاۋاب: ھاياتلىقتا ئەڭ ئەۋزىلى ياخشى نام قالدۇرۇش؛ ئۆلۈمدىنمۇ يامىنى ئەسكى نام قالدۇرۇشتۇر.

سوئال: دۇنيانىڭ راھەت - پاراغەتلىرى ئىچىدە قانداق نەرسە ئەڭ ياخشىدۇر؟

جاۋاب: ياخشى تەربىيىلەنگەن بالا؛ ھالال مېھنەتتىن قولغا كەلگەن بايلىق ۋە مەرتىۋە؛ خۇش خۇي ۋە ئەخلاقلىق ئايالدىن ئىبارەت ئۈچ تۈرلۈك نەرسە — دۇنيا پاراغەتلىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر.

سوئال: گۇناھكارنىڭ داۋاسى نېمە؟

جاۋاب: گۇناھىغا تەۋبە قىلىشتۇر.

سوئال: دۆلەتمەن كىشىلەرگە نىسبەتەن قانداق ئىبادەتلەر لايىقتۇر؟

جاۋاب: ئۇلار ئۇچۇن موھتاجلارغا ياردەم بېرىش؛ مېھمانلارغا كىچىك پېئىل ۋە كەمتەرلىك بىلەن خىزمەت قىلىش ئەڭ ياخشى ئىبادەتتۇر.

سوئال: ئۇيقۇ ياخشىمۇ ياكى ئويغاقلىقمۇ؟

جاۋاب: زالىمغا ئۇيقۇ، ئادىلغا ئويغاقلىق ياخشى.

سوئال: تېۋىپ قانداق كېسەلنى داۋالاشقا ئاجىز كېلىدۇ؟

جاۋاب: ھاماقەتلىك ۋە دۆتلۈك كېسىلىنى.

× ×

فىساغۇرس ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: ھەرقانداق ئىنسان بىردەقىقە ۋاقتىنىمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەسلىكى كېرەك. تەپەككۇر قىلمايدىغان، يەپ - ئىچىپلا يۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ مۇردىدىن پەرقى يوقتۇر.

سەپەر قوشاقلىرى

ئەلچى مۇسا

يېزىمىز — زەمىنىنىڭ① ناس كەنتىدە «ئەلچى مۇسا» دېگەن بىر قوشاقچى كىشى ئۆتكەنىدى. ئۇ، تۇرمۇش يولى ئىزدەپ نەچچە قېتىم پىيادە هالدا ئىلىغا چىققانىكەن. 1930 — 1940 - يىللار ئىچىدە ئۇ يەرلىك مۇشتۇمزورلارغا تۇتۇلۇپ، 17 قېتىم ئىلىغا تۆگە يېتىلەپ چىقىشقا مەجبۇر قىلىنغانىكەن. مۇسا ئاكا قەشقەر بىلەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى خەتەرلىك، ئۇزۇن يوللاردا كېتىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ جاهالەتلىك زامانغا، مۇشتۇمزورلارنىڭ زۇلۇمىغا بولغان قەهرى غەزىپىنى قوشاق بىلەن ئىپادىلىگەن.

مۇسا ئاكا يېقىندا 95 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. هايات ۋاقتىدا ئۇ ئۆزىنىڭ سەپەردىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ماڭا قوشاق ئارقىلىق ئېيتىپ بېرەتتى. مەن ئۇلارنى بىر قۇر رەتلەپ چىقىپ، كىتابخانلارغا «سەپەر قوشاقلىرى» دېگەن نام بىلەن تەقدىم قىلدىم.

كىرمەي تۇرۇپ ئوتتۇزغا،
قىرۇ قونغان بېشىمغا.
تولۇپ تاشقان نى كۆللەر،
كۆزدىن ئاققان يېشىمغا.
بايان قىلاي ئاز - تولا،
قەلب كىتابى ئاختۇرۇپ.
ئوقۇپ كۆرسۇن ئەۋلادلار،
چىن دىلىدىن ياقتۇرۇپ.
ئالا قاردا ئۆتمۇشتە،
ماكانىمدىن ئايرىلدىم.
جورام قالدى - يۇرت قالدى،
قاناتىمدىن قايرىلدىم.

تۆهمەت توقۇپ زالىم باي،
ئۆلتۈرۈۋەتتى دادامنى.
قايغۇ - ئەلەم دەستىدىن،
كېسەل باستى ئانامنى.
ئاكام بولدى يىللىقچى،
باغرى تاش شۇ بايلارغا.
كىچىك ئىنىم پالاندى،
چوپان بولۇپ سايلارغا.
ئايال قالدى هامىلە،
يان ياغاچقا يۆلۈنۈپ.
ئانام بولسا تۇمەنىڭ،
دەرد - ئەلەمگە كۆمۈلۈپ.

---

① قەشقەر كونىشەھەر ناهىيىسىدىكى زەمىن يېزىسى.

ئاسماندىكى ھۆكەرنى،
ئالدىم گۆرەن ـ دولامغا.
دۇئا قىلدى ئانا يۇرت،
ئاق يول تىلەپ يولۇمغا.

قىلدى ئايال ئىلتىجا:
«تېزدىن يېتىپ كېلىڭ» دەپ،
«باش پاناھسىز بىزلەرنى
قوينىڭىزغا ئېلىڭ» دەپ.

ماقۇل دېدىم ئاتلاندىم،
«ئاھ خۇدا» دەپ سەپەرگە.
يولۇقۇشنى بىلسەممۇ،
سەپىرىمدە ـ خەتەرگە.

قولتۇقۇمدا راۋابىم،
ئالا خۇرجۇن مۆرەمدە.
سالدىم ئۇنىڭ ئىچىگە،
دەرەش، يىڭنە، بۆرەندە.

راۋابىمنى چالدىمەن،
تەلۋۇچۆكنىڭ بويىدا.
چالدىم ـ چالدىم ھارمىدىم،
دەردنى تۆكۈش كويىدا.

كىرىپ قەشقەر شەھرىگە،
ئۆتۈك ـ مەيسە يامىدىم.
تاپقىنىمنى بۇغۇشلاپ،
چەندازامغا قامىدىم.

تۇرمۇش يولى ئاختۇرۇپ،
بارماق بولدۇم ئىلىغا.
ئۆيۈمدىكى ئۈچ جاننىڭ،
«نان تاپاي» — دەپ كېلىغا.

ئاي قاراڭغۇ بىر ئاخشام،
قەشقەردىنمۇ ئايرىلدىم.
چىغىر يولنى خالى دەپ،
ئوك تەرەپكە قايرىلدىم.

يېڭىشەرگە باردىمەن،
تاك ئاتقىچە سوكۇلداپ.
تىقىلاتتى ئاغزىمغا،
يۈرۈكۈممۇ پوكۇلداپ.

يېڭىشەرگە بارغاندا،
«ھاشەگە» دەپ تۇتۇلدۇم.
بورۇن بېرىپ بوتۇڭغا،
ئۈچ كۈن ئىشلەپ قۇتۇلدۇم.

ياندۇمىدا بىر كۈنلا،
نەپەس ئالدىم ـ ئاتلاندىم.
چۈنكى چىقتى بىر ھەمراھ،
بۇنى كۆرۈپ شاتلاندىم.

ماڭدۇق بىللە ئىككىمىز،
سىردىشىپ ھەم مۇڭدىشىپ.
ئۆتتۇق دەريا چۆللەردىن،
يېتىلىشىپ ـ قولدىشىپ.

بىر كۈن مېڭىپ جاپالىق،
«يامانيا» غا يەتتۇق بىز.
بەللەر ئاغرىپ باش قېيىپ،
ھالىمىزدىن كەتتۇق بىز.

شۇ ھالەتتە تۇرغاندا،
قارا بالا يۇپۇشتى.
تۆت تەرەپتىن تۆت غالچا،
مۇشت كۆتۈرۈپ قوپۇشتى.

بىرسى دېدى: «ئوغرى بۇ»
يەنە بىرسى: «قاراقچى».
بەدنام چاپلاپ بىر دەمدە،
دېدى بىزنى «چاتاقچى».

ياتتۇق ئون كۈن سولاقتا،
تىرىك تۇرۇپ دوزاختا.
تاپالمىدى ھېچ ئېۋەن،
قىيىن ـ قىستاق سوراقتا.

قويۇۋەتتى سالپىيىپ،
كەتتۇق بوشاپ ئۇزاقتا.
قالدى ھەسرەت چېكىشىپ،
ئالالمىغاچ تۇزاقتا.

بېرىپ قاپتۇق قارىساق،
«چوكانيار»غا يېقىنلاپ.
ھۇۋلىسىمۇ شىۋىرغان،
جان ئاغرىتىپ بېقىنلاپ.

باردۇق كېيىن «شاپتۇل» غا،
مېڭىپ كەچتە ئۆز يولغا.
ئىشقا چىقتۇق بۇ يەردە،
جاننى سېتىپ ئون پۇلغا.

بىر كۈن مېڭىپ ئەتىسى،
قويۇن ئاچتى پەيزىۋات.
چاڭقىغاچقا تويۇلدى،
قوغۇنلىرى قەن ـ ناۋات.

ماڭدۇق يەنە توختىماي،
«داش»قا ئۇدۇل يول سېلىپ.
باشلار قاتتى چويۇندەك،
يانچۇقلارغا قول سېلىپ.

«داش»تىن ئۆتۈپ «لۇڭكۇ»غا،
كەلدۇق ئادەم ياتقاندا.
نالە قىلدۇق خۇداغا،
قارلار قېلىن ياغقاندا.

«كېلىك» — دېدى «غولتوغراق»،
كەگرى ئېچىپ باغرىنى.
بىر كۈن ئىشلەپ بۇ يەردە،
كۆردۇق بىردىن زاغرىنى.

«غولتوغراق» تىن ئۆتكەندە،
«قارا قىلچىك» بار ئىكەن.
ئاسمان تېگى يېتىمغا،
قەپەزدەكلا تار ئىكەن.

داۋام ئەتتۇق كېچىسى،
يولىمىزنى ـ سەپەرنى.
بولدۇق كۆپلەپ مەدىكار،
قولدىن بەرمەي سەھەرنى.

باردۇق بىر كۈن جاڭزىغا،
قىلدۇق ئوقەت ـ باققاللىق.
يەنە قىلدۇق نەچچە كۈن،
ھارۋا سۆرەپ ھامماللىق.

ماراللېقشى دىيارى،
قوچاق ئاچتى «كېلىك» دەپ.
«ياغۇنچاقنى چۆرۈيسىز،
بۇ قىسمەتنى بىلىك» دەپ.

ئىچىپ ياما چۆچەكتە،
تەمى «قەن» كەن دېيىشتۇق.
يول راسخوتى قىلىشقا،
ھەر تەرەپتىن كىرىشتۇق.

مېڭىپ كەتتۇق تۈن بىلەن،
«تۇمشۇق» دېگەن ماكانغا،
ئاغرىپ ياتتۇق بۇ يەردە،
يولۇققاچ بىز زۇكامغا.

ساقايغاندا ئۈچ كۈندە،
يېتىپ كەلدۇق يايدۇغا.
تام تۈۋىدە ئولتۇرساق،
كۆرۈپ قالدى باي ـ دوغا.

قىلماق بولدى ئۆزىگە،
ئۆمۈر بويى يىللىقچى.
گەزكەلگەندە پۇقراغا،
ئالۋاڭ چاچار سېلىقچى.

ئىشەنمىدۇق نەيرەڭگە،
«ماقۇل» دېدۇق ـ گوللىدۇق.
قۇتۇلۇشقا پەم بىلەن،
يالغان جاۋاب يوللىدۇق.

قاچتۇق دەرھال يول ئېلىپ،
قۇرۇق ئۇزۇم يۇرتىغا.
بارغان كۈنى يارەنلەر،
ئېلىۋالدى ئورتىغا.

بىرگە بولدى بىز بىلەن،
كۈندۈزلىرى تاماقتا.
كېتەر چاغدا يەل ـ يېمىش،
يوللۇق تۇتتى تاۋاقتا.

كەپتۇق بىر چاغ ئاقسۇغا،
ناماشىشەمدە ـ گۇگۇمدا.
سەپەر ئۈستى تۇنجى رەت،
چاي قايناتتۇق چوگۇندا.

ئىشقا چىقتۇق ئەتىسى،
كەتمەن ئېلىپ ئېتىزغا.
تەر ئاققۇزۇپ ماڭلايدىن،
جان كىرگۈزۈپ ئېگىزغا.

تۇردۇق ئون كۈن شۇ تەقلىد،
كۆرۈپ ئاقئۇششاق شويلىنى.
كىيىم يېشىپ ئۇخلىدۇق،
ماكان قىلىپ هويلىنى.

ئاقسۇ «جام»غا يۈزلەندۇق،
بىر ئاز توپلاپ دەرەمنى.
سەپەر ئۆتتى خاتىرجەم،
ئانچە تارتماي هەرەجنى.

ئاقسۇ «جام» نىڭ ئۆزىدە،
بولدۇق بىر ئاي مەدىكار.
كېتەر چاغدا ئون جىڭدەك،
گۈرۈچ بولدى يادىكار.

ئاقسۇ «جام» دىن ئۆتكەندە،
يېڭى ئاۋات بار ئىكەن.
يېتىمچىگە ـ يېتىمچى،
بۇندا بەكمۇ يار ئىكەن.

داۋام قىلدۇق سەپەرنى،
سۆگەتلىككە ـ قورغانغا.
كۆپ پۇشايمان قىلىشتۇق،
مۇساپىرمۇ بولغانغا.

«قىزىل قورغان» دەيدىكەن،
قورغان ئوخشاش بۇ يەرنى.
ئىش ئوقىتى بەك قاتتىق،
سىنايدىكەن كۆپ ئەرنى.

بەش كۈن تۇرۇپ يول سالدۇق،
«تامغۇ تاش» قا ئۇدۇللاپ.
كۈن نۇرىنى كۆرمىگەچ،
توڭدۇق راسا جۇغۇلداپ.

ئىچتۇق قېنىپ ئوچۇملاپ،
«تامغۇ تاش» نىڭ سۈيىنى.
كۆردۇق بۇندا خېلى كۆپ،
مۇساپىرنىڭ ئۆيىنى.

ئۆلىمگەندە ئۈمىد بار،
كۆردۇق مانا مۇز داۋان.
تاغ چوققىسى كۆرۈنمەس،
يوللىرى تىك مۇز قىيان.

باشمۇ قايدى پىررىدە،
پۇتمۇ بولدى دىررىدە.
چۈنكى هالاك بولاتتۇق،
سىيرىلساقلا غىررىدە.

تاڭ ئاتقاندا كۈن بىلەن،
قەدەم قويدۇق داۋانغا.
بۇندا سوغۇق دەستىدىن،
تىل كەلمىدى زۇۋانغا.

ئون ئالتىنچى پەلەمپەيگە،
كۈن كىرگەندە چىقتۇق بىز.
قۇلاق ئاغرىپ بولمىغاندا،
مازنى يۆگەپ تىقتۇق بىز.

يول بىلەرمەن داۋانچى،
باشلاپ ماڭدى بىزلەرنى.
ئۆمىلىدۇق كەينىدىن،
يېغىر قىلىپ تىزلارنى.

تۇتتۇق بەلۋاغ ئۇچىنى،
سىيرىلغاندا تۆۋەنگە.
كۆز چاقايدى چىدىماي،
قار ئۈستىدە يۈرگەنگە.

تۇن ئالمىشىپ يولۇقتۇق،
«ئاغىر ئالدى» دېگەنگە.
تىلسىماتكەن بۇ يەرمۇ،
تارىخىنى بىلگەنگە.

پىچاق بىسى — يول دىمەك،
ئىككى يېنى غار ئىكەن.
چۆشۈپ كەتكەن مەخلۇقلار،
ئۆلۈك ئىكەن، خار ئىكەن.

يەنە بىر خىل بۇ يەرنىڭ،
ئىسمى ئىكەن «شىپالىق».
يىغلايدىكەن كىشىلەر،
دىلغا چۈشۈپ دىشۋالىق.

ماڭغان ئىدۇق بىر سوتكا،
«كاتتا يايلاق» كۆرۈندى.
كۆڭۈلدىكى دىشۋالىق،
نەلەرگىدۇر سۈرۈلدى.

تاڭ ئاتقاندا ئەتىسى،
«شوتىغا» دەپ يول سالدۇق.
ئۇلىشالماي بۇ يەرگە،
تۆگەشكىلى تاس قالدۇق.

بىر ئاز كۆڭۈل تىنچىدى،
ئۆتۈپ كەتكەچ خەتەردىن.
قەلبىمىزدە ئىز قالدى،
داۋاندىكى سەپەردىن.

كەلدۇق بىسىپ قۇملۇقنى،
«قىزىل سۇ» نىڭ قوينىغا.
تاشتەك قاتتى كاللىمىز،
پېتىپ خىيال ئويلارغا.

«قىزىل سۇدىن» ئۆتكەندە،
قالماق كۆرە بار ئىكەن.
بۇ يەردىمۇ كەمبەغەل،
بۇردا نانغا زار ئىكەن.

شۇڭا تاشلاپ بۇ يەرنى،
بارماق بولدۇق ئىلىقىغا.
ئون داچەنگە گەپلىشىپ،
مىنىپ كەلدۇق يىلقىغا.

يېيىنچىمىز كۆك ئاسمان،
ئاپالمدۇق كاتەكنى.
سېلىنچىمىز كەڭ زېمىن،
باشقا قويدۇق كېسەكنى.

ئۆزىمىزنى كۆردۇق بىز،
توققۇز تارا شەھرىدە.
تەمتىرىدۇق يول بىلمەي،
كېچە كەلگەچ مەلىگە.

مانا كەلدۇق ئىلىغا،
جۇمە كۈنى كەچقۇرۇن.
پۈتنى سوزۇپ دەم ئالدۇق
سېلىپ ئۆيگە كەڭ ئورۇن.

پاناھ ئىزدەپ بىر كۈنى،
بىر كىشىگە يولۇقتۇق.
مەنىستىمىدى ئۇ بىزنى،
رەڭگىمىزدىن سۇنۇقتۇق.

تەلەپ قىلدۇق ئىشلەشنى،
يىغلاپ ئاشۇ كىشىدىن.
بىر كۈنگىچە يېلىنىپ،
ئايرىلمدۇق قېشىدىن.

يېنىمىزدا داچەن يوق،
بىر نان سېتىپ ئالغىدەك.
تېلىنمىساق ئەگەردە،
ئاچتىن ئۆلۈپ قالغىدەك.

تام تۈۋىدە ئولتۇرساق،
گەپ باشلىدى ئۇ كىشى.
بىزگە رەھىمى قىلغاندەك،
يىمىرىلدى ئوڭ قېشى.

«تونۇشتۇردۇم خاڭچىغا،
جاپا چېكىپ ئىشلەڭلار.
ئاش-نان بېرەر تويغىدەك،
‹بىسمىللا› دەپ چىشلەڭلار...»

كۆڭلىمىزمۇ خۇش بولدى،
ئاڭلاپ نانىنىڭ گېپىنى.
«ماقۇل» دېدۇق، خوش دېدۇق.
تۇتتۇق ئىشىنىڭ پېشىنى.

كىرىپ كەتتۇق ئۆڭكۈرگە،
تاغار سېلىپ دولىغا.
كۆنەلىمدۇق دەسلىپى،
پەلەمپەيلىك يولىغا.

كۈن نۇرىنى كۆرمىدۇق،
بىر ئايغىچە قانغىدەك.
تەلەپ قويساق خوجايىن،
ئىشلىتىشتىن يانغىدەك.

شۇ تەرىقە ئىشلىدۇق،
بولدى بەش ئاي ھېچ گەپ يوق.
تىل - ھاقارەت ھەم تېخى،
تەگدى باشقا بولۇپ دوق.

تەلەپ قىلدۇق ئىش ھەققى،
ئەڭ ئاخىرى خاڭچىدىن.
مۇنداق سادا ئاڭلىدۇق،
چاپارمىنى - غالچىدىن.

مەنكى تىلخەت بەرگۈچى،
كۆمۈر خاڭنىڭ بوتىڭى.
قەشقەرلىقنى ساتتىم مەن،
مۇنۇ توختام - گۇيتۇڭى.

ئۈچ يىللىقى سېتىلدى،
ئۆزلىرىمۇ قېتىلدى.
خوجايىنغا قۇللۇققا،
زەنجىر بىلەن چېتىلدى.

ئۈچ يىلغىچە ئىشلەيدۇ،
كۆمۈر خاڭنىڭ ئىچىدە.
ئاز ئۇخلايدۇ ھەم تېخى،
قاپقاراڭغۇ كېچىدە.

ھالاك بولسا چاتاق يوق،
خوجايىنغا سوراق يوق.
ئەرز قىلسا ئەگەرچەن،
ئاڭلايدىغان قۇلاق يوق.

سودىسىنى پۈتتۈرۈپ،
ئۈچيۈز تەڭگە ئالدىمەن.
ئەرزان قىممەت دېيىشمەي،
يانچۇقۇمغا سالدىم مەن.

ئۆتۈپ كەتتى قەشقەرلىق،
خوجايىننىڭ قولىغا.
خوجايىندىن بىسوراق،
ماڭالمايدۇ يولىغا.

ئۆزگەرمەيدۇ بۇ توختام،
ئۈچ يىلغىچە پەقەتلا.
ئەگەر قىلسا قارشىلىق،
جالىنىدۇ قەۋەتلا ...

ئاڭلاپ بۇنى غالچىدىن،
ھاڭۇېقىپلا قېلىشتۇق.
سېتىلىپتۇق خاڭچىغا،
بۇنى شۇ چاغ بىلىشتۇق.

ئاچچىقلىنىپ بوتۇڭغا،
يەۋەتكىدەك قىلىشتۇق.
غۇچۇرلىدى چىشىمىز
«خەپ توختاپتۇر!» دېيىشتۇق.

ئىلىخونىڭ سىرىنى،
ئەمدى تولۇق بىلىشتۇق.
كېلەمدىغان قەشقەردىن،
يۈز مىڭ پۇشمان يېيىشتۇق.

ئاتاندىن - ماكاندىن،
ئۈمىدىنىمۇ ئۈزۈشتۇق.
ئۆزىمىزنى قىمشىماس،
ئىسكەنچىدە كۆرۈشتۇق.

«ئىلىخودا قازاننىڭ
قۇلىقى ئۈچ» دەپ ئاڭلىغان.
«كۈن كەچۈرمەك ئاسان» دەپ،
كەلمەي تۇرۇپ داڭلىغان.

چۈشۈپ كەتتۇق كۆمۈرگە،
چاڭ - توزانغا مىلىنىپ.
قاقشىدۇق ھەم يىغلىدۇق،
قاتتىقچىلىق بىلىنىپ.

ئاھۇ پەرياد چەكسەكمۇ،
جان چىقمىدى تەنلەردىن.
ئىشقا سالدى دۈشكەلەپ،
غالچا كەتمەي باشلاردىن.

ئۆتتى بىر يىل دوزاختەك،
هايۋان كەبى خارلاندۇق.
ئىشلار قاتتىق، تاماق ئاز،
پەرياد چەكتۇق - زارلاندۇق.

هالاك بولدى ھەمرىيىم،
بىسۆيلىپ كۆمۈر خاك.
تاپالمىدىم جەسەتنى،
بەتبۇي ئىدى تۇمان چاڭ.

يىشىم ئاقتى دەريادەك،
ئىششىپ كەتتى كۆزلىرىم.
لەنەت دىدىم خاكىچىغا،
تاشتەك تەگدى سۆزلىرىم.

قامچا ياردى بىشىمنى،
تىل تەگكۆزگەچ خاكچىغا.
كالتەكلەندىم، بوي سۇنماي،
ئىككى پۇتلۇق غالچىغا.

تۇرمۇش يولى ئاختۇرۇپ،
ھەممە ئىشنى قىلدىمەن.
ھەممە قاغا ئوخشاشلا،
قارا ئىكەن، بىلدىمەن.

ھەيدىۋەتتى خىكىدىن،
بىر پۇك بەرمەي يىنىدىن.
دىدى يەنە قورقۇتۇپ،
«جۇدا قىلمەن جىنىڭدىن».

ئامال قانچە نى ھالىم،
ئەرزىمنى كىم ئاڭلايدۇ؟
يەنە قىلسام شىكايەت،
چىقماس يەرگە پالايدۇ.

بولدۇم كىيىن كۆنلۈكچى،
يەر ئۆستىدە ئىشلىدىم.
كۆنۈم ئۆتتى سىرىتتا،
شۇڭا بىر قىش قىشلىدىم.

قىش كۆنلىرى دالىدىدا،
قىلدىم ھۆنەر - موزدۇزلۇق.
كىچىسىمۇ قىلدىم ھەم،
بولسا ئاسمان يۇلتۇزلۇق.

كۆندە - كۆندە سەرپ بىلەن،
تۇرمۇش يولى ئۆتكەزدىم.
قارار قىلغان ۋاقتىمنى،
ئۈچ يىل ئىشلەپ پۈتكەزدىم.

كەتمەك بولدۇم ئىلىدىن،
ئاتانامنىڭ قىشىغا.
بولاي دىدىم سايىۋەن،
كۆن چۈشكەندە بىشىغا.

ئاتانامنى سىغىندىم،
كىچە - كۆندۈز ياد ئىتىپ.
چاپماق بولدۇم ئۆزۈمنى —
دۇلدۇل كەبى ئات ئىتىپ.

تاپقىنىمغا ئات ئالدىم،
مىنىپ ماڭاي يولدا دەپ.
تارتقان جاپا - كۆنلەرگە،
شۈكرى قىلىپ بولدى دەپ.

ئاينىڭ بىشى — جۈمەدە،
قەشقەرگە — دەپ ئاتلاندىم.
ماڭماي يولنى پىيادە،
قاناتلاندىم، شاتلاندىم.

ئىتىم ئاغماق بىر جەدە،
ماڭار ئۇ، دىگەن يەردە.
غانجۇلانغان يۈك - تاقام،
كىرىچ بىلەن ئۈچ يەردە.

نەچچە كۆنلەپ يول مىڭىپ،
يىتىپ كەلدىم داۋانغا.
قانات بولغاچ ئاغمىقىم،
يولۇقمىدىم يامانغا.

بىر كۆن تۇرۇپ دەم ئالدىم،
مۇز داۋاننىڭ باغرىدا.
ئاتنى باقتىم، ئۆزۈمنى—
قايماق بىلەن زاغرىدا.

تەييارلىقىم پۈتكەندە،
مۇز داۋانغا ياماشتىم.
ئاتنى سىلىپ ئالدىمغا،
قار كەچتۇرۇپ يول ئاشتىم.

كېلىشمەسلىك يۈز بەردى،
يېرىم يولنى ماڭغاندا.
ئات قارنىدا قار كېچىپ،
جانمۇ ئاران قالغاندا.

ئېتىم غارغا چۈشۈپ كەتتى،
كۆرۈنمىدى قارىسى.
ئۆزۈم بىلەن ئېتىمنىڭ،
يۈز مېتىركەن ئارىسى...

قالدىم بەلدە ھۇقۇشتەك،
پەرياد چېكىپ ئاھ ئۇرۇپ.
نالە قىلدىم خۇداغا،
ماماتلىقتىن قايغۇرۇپ.

يېتىپ كەلدى بەختىمگە،
بىر سودىگەر تۆگىچى.
ئاچ قورساقتا ـ سوغۇقتا،
جېنىم چىقىپ ئۆلگىچە.

«ئەي خۇدايا، جان ئاتا،
رەھمى قىلىڭ يېتىمغا.
سىزگە ئەجەل كەلمىسۇن،
كەلگەچ مېنىڭ ئېتىمغا.

سودىڭىزغا قەۋەتلا،
نېسىپ بولسۇن ئاقچىلاپ.
چاكار بولاي مەن سىزگە،
كەتمەڭ بۇنداق قامچىلاپ.

پۇتىڭىزغا پۇت بولاي،
قولىڭىزغا قول بولاي.
ئېقىن كېچىك كەلگەندە،
يۈدۈپ ماڭاي ـ يول بولاي...»

سودىگەرنىڭ باغرىمۇ،
ئېرىپ قالدى نالىدىن.
خەۋپتە قالغان مەندەكنىڭ،
خەۋەر تېپىپ ھالىدىن.

تاڭدى مېنى كېيىشتەك،
بىر تۆگىگە مىندۇرۇپ.
تەشۋىش باسقان كۆڭلۈمنى،
خاتىرجەم قىپ تىندۇرۇپ.

ئېلىپ كەلدى قەشقەرگە،
ھەمراھ قىلىپ ئۆزىگە.
نېمە دېسە ماقۇل دەپ،
مەنمۇ كىردىم سۆزىگە.

كىردىم ئۆيگە قۇرۇق قول،
ئاران ئېلىپ جېنىمنى.
بولدۇم خىجىل، ئايالىم —
ئاختۇرغاندا يېنىمنى.

ئانام كۆرگە ئۇزاپتۇ،
كېسەللىكتىن قوپالماي.
ئايال قاپتۇ قان يىغلاپ،
ئەزرائىلنى توسالماي.

ئاكام تېخى يىلىلىقچى،
ئۈزەلمەپتۇ قەرزىنى.
بولۇشغا تارتىپتۇ،
يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى.

كېتىپ قاپتۇ بالامۇ،
كۆرەلمىدىم يۈزىنى.
جان ـ جىگەرىم ئانامنىڭ،
ئاڭلالمىدىم سۆزىنى.

سەرسان بولدۇم ئاي ـ يىللار،
ئۈمىد ئىشقا ئاشمىدى.
كۈلكە كېلىپ بىر قېتىم،
چېھرىمگىمۇ تاشمىدى.

ئەي بۈگۈنكى ياش ئەۋلاد،
سۆزۈم بولسۇن تەربىيەت.
بەختىڭىزنى بىلىشكە،
بېرىڭ بەكمۇ ئەھمىيەت.

رەتلىگۈچى: ئابدۇرېيىم يۈنۈس

ماقال - تەمسىللەر

∆ قوي باقماي پاقلان يەپتۇ، ئاش تېرىماي ئاق نان.
∆ يامان بىلەن يول يۈرسەڭ، يېرىم يولدا قالارسەن.
∆ ئىش - ئوقەت باھاردىن، توقلۇق ناھاردىن.
∆ بىلىكنىڭ توم بولسا، دۈشمىنىڭ سالامغا كېلىدۇ.
∆ يىقىلغاننى تەپمە، قاچقاننى قوغلىما.
∆ سەركى ئەقىللىق بولسا مالغا ئاپەت كەلمەيدۇ.
∆ ئەل تىنچ، مەن تىنچ.
∆ سەت چوكاننى ئۆز قىلغان ئۇنىڭ پەدىزى.
∆ يالغۇزنىڭ يارى خۇدا.
∆ مازاردىن پۈتۈكنى يىغ، پادىشاھتىن تىلىكنى.
∆ ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆڭلى دەريا.
∆ نومۇسنى بەرگىچە، جېنىڭنى بەر.
∆ يان قوشنا — جان قوشنا.
∆ جاڭگالدا يۈتكەن ئېشەكنى، ئۆيدە ئولتۇرغان مومايدىن سورا.
∆ يۆلەكلىك تام يىقىلماس.
∆ دوستۇڭنىڭ كۆڭلىنى كۆكسۈڭگە باس.
∆ بەزى بالا بار ئۆلۈم ئالغۇسىز، بەزى بالا بار مىڭغا بەرگۈسىز.
∆ گۆش نەدە بولسا، چۆمۈچ شۇ يەردە.
∆ يېغا كەلسە، ئەلنىڭ يىغىسى بىر بولۇر.
∆ قاۋىغان ئىتنىڭ ئاغزى سۆڭەك بىلەن بېسىقىدۇ.
∆ قۇرۇق قارماققا بېلىق ئىلىنمايدۇ.
∆ قىز بالا — يوق بالا، ئوغۇل بالا — قوش بالا.
∆ مەڭسەپ گۆرگە يېقىن، مەرىپەت گۈلگە.
∆ ئەگمە كۆڭۈلدە ئەگمە تولا.
∆ ئىتمۇ ئۆز كوچىسىدا ئۆزىنى خوجايىن سانايدۇ.
∆ بىر قاشاغا ئۈچ تىرەك، بىر ئەزىمەتكە ئۈچ يۆلەك.
∆ ئىتتىن بولغان قۇربانلىققا يارىماس.
∆ يول بىلگەن ئامبالدىن قورقماپتۇ.
∆ ئوق توپلاشقانغا ئوڭاي تېگىدۇ.
∆ ئانىغا يىغا — بالىغا كۈلكە.
∆ ئۆلۈك مالنى ئېيىق چىشلىمەس.
∆ ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ چېڭى يۇقىدۇ.
∆ يوتقان دېگەن ئوبدان نېمە، كىيىم ئورنىدا كىيگىلى بولماس.
∆ ئېشەكنى ئىززەتلىسەڭ ئوقۇرىغا تېزەكلەپتۇ.
∆ مەن قورقىمەن دۆڭدىن، گەپ قىلمىغان مۆڭدىن.
∆ يەرنىڭ ئەسكىسىنى ئورمان يوشۇرىدۇ.
∆ توخۇ بىلىندۈرمىسە، چۆجىسى بىلىندۈرۈپتۇ.

توپلىغۇچى: ئەخەت ھاشىم

چاغاتايچە لۇغەت

«ج» ①

جەۋار [جوار] (ئە) «جىۋار» غا قاراڭ.

جەۋارىھ [جوارح] (ئە) بەدەن ئەزالىرى، ئورگانلار: قول، ئاياق، تىل ۋە باشقىلار:

بارچە جەۋارىھ بىلە ئەئزادە تەك،
سۈرەت نەئىيۇ ھەيۇلادە تەك.
— نەۋائى.

جەۋامىئ [جوامع] (ئە) [بىرلىكى: جامىئ] توپلىغۇچىلار، جەمئى قىلغۇچىلار.

جەۋامىئۇل-كەلىم [جوامع الكليم] (ئە) ئۆزى قىسقا، لېكىن چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچى.

جەۋان [جوان] (پ) ياش؛ يىگىت؛ زور، «جۇۋان» غا قاراڭ:

جەۋانلىق كېتىپ يۈزلەنىپ پىرلىق،
بولۇپ مىسلى رۇباھ كېتىپ شىرلىق.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەۋان دەۋلەت - بەخت - ئىقبال ئىگىسى؛
نەۋجەۋان - ياش يىگىت، «نەۋجۇۋان» غا قاراڭ:

بۇ ھەنگامە ئېردىم ھەنۇز نەۋجەۋان،
كى بولدۇم ئاتا ئورنىدا ھۆكمىران.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەۋانبەخت [جوانبخت] (پ) «جۇۋانبەخت» كە قاراڭ.

جەۋانمەرد [جوانمرد] (پ) ئالىي-جاناب، ھىممەتلىك، ئېسىل خىسلەتلىك؛ ئالىي ھىممەتلىك يىگىت:

كى ھەم شاھ سەن ھەم جەھان پەھلەۋان،
جەۋانمەرد ئۆزۈڭ دەۋلەتىڭ نەۋجەۋان.
— نەۋائى.

جەۋانىب [جوانب] (ئە) [بىرلىكى: جانىب] تەرەپلەر، ئەتراپ، ياقلار:

... ۋە كۆڭلىنىڭ ساپ ۋە كەڭلىگى بۆكىم، ئەتراپ ۋە جەۋانىبلاردەكى پادىشاھلار قاتتىق - يىرىك ۋە ئاچچىق - چۈچۈك سۆزلەرنى قىلىپ ئەلچى كىرگۈزسەلەرمۇ، ئۇلۇغلۇق ۋە ئېغىرلىق قىلىپ،... مۇلا-

① بېشى ئۆتكەن ساندا

يىم، يۇمشاق، شىرىن سۆزلەرنى قىلىپ، كەڭلىك بىرلە جەۋابىنى بېرىپ، مۇراسا ۋە مۇدارا تەرىقىنى ئۆزلەرىگە لازىم تۇتادۇر.
— م. سايرامى.

جەۋاھىر [جواهر] (ئە) [بىرلىكى: جەۋھەر] 1) گۆھەرلەر، قىممەت باها تاشلار، جاۋاھىر:

بۇ يەڭلىغ قىلىپدۇر جەۋاھىرنى پاش،
ساچار زەررەسىنى بەئەينى قۇياش.

2) بەدىئىي يۈكسەك ئىبارە ۋە سۆزلەر، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەر:

مۇرەسسەئ جەۋاھىر بىلە بولسە جام،
ۋەلې دەۋر ئەرا جام تاپسە خىرام.
— نەۋائى.

جەۋاھىر ئەفشان — (1) جاۋاھىر چاچقۇچى؛ (2) نۇر چاچقۇچى؛
جەۋاھىر فىشان — «جەۋاھىر ئەفشان» غا قاراڭ؛
جەۋاھىر نۇجۇدى — يۇلتۇزدەك ساناقسىز گۆھەرلەر؛
جەۋاھىر نىسار — گۆھەر بېغىشلايدىغان؛
جەۋاھىرى ئەسرار — سىرلار جەۋھىرى (ئەسەر نامى)؛
جەۋاھىرى ئەشك — ياش دانىلىرى، تامچىلىرى؛
جەۋاھىرى سەمىن — قىممەت باها تاشلار؛
جەۋاھىرى نەفائىس — (1) نەپىس جاۋاھىرلار، قىممەت باها (ئەڭ تازا، ساپ) تاشلار؛ (2) چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەر ۋە ئۇستىلىق بىلەن ئىشلىتىلگەن ئەدەبىي ئىبارىلەر؛ (3) كۆڭۈلگە ناھايىتى يېقىن كىشىلەر.
جەۋاھىرى نەفايىس — «جەۋاھىرى نەفائىس» قا قاراڭ؛
مەئادىن جەۋاھىرى — مەدەنلەر جەۋھىرى؛ ئاجايىپ سۆزلەر.

جەۋەك [جوک] (پ) يوللۇق ماتادىن تىكىلگەن پەرەجىنىڭ بىر تۈرى.
جەۋەك ئەتلەس — يوللۇق ئەتلەس:

جەۋەك ئەتلەس ئەيلەپ ئۆزىگە لىباس،
كىيىپ بۆرك ئورنىدا باشىغە تاس.
— نەۋائى.

جەۋدەت [جودت] (ئە) 1) سەزگۈر؛ 2) نۇقسانسىز؛ كامالەتكە يەتكەن.

جەۋر [جور] (ئە) ئەرزىيەت، زۇلۇم، سىتەم، جەبىر، جاپا، ئازار؛ ئادالەتسىزلىك:

مۇنچەمۇ بولغاي سىتەم چۇن زۇلم پىشە سەڭگىدىل،
ھەردەمى يۈز جەۋرى قىلسە ئول قىلۇر ھەم ئازلىق.
— ئەرشى.

جەۋر ئەتمەك — «جەۋر ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
جەۋر ئەندىش — زۇلۇم قىلغۇچى؛

جەۋر ئەيلەمەك ــ (1) زۇلۇم قىلماق؛ 2) ئەقلىنى ئاداشتۇرماق، شەيدا قىلماق.

جەۋركەش [جورکش] (ئە + پ) ئەرزىيەت تارتقۇچى، جەۋر كۆرگۈچى.

جەۋزا [جوزا] (پ) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە ــ 1) ئون ئىككى بۇرجنىڭ بىرى بولۇپ («بۇرج» غا قاراڭ)، سەرەتان ۋە سەرۋى بۇرجلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. بۇ بۇرج يانمۇ يان تۇرغان ئىككى قىز شەكلىدە تەسەۋۋۇر قىلىندۇ؛ 2) شەمسىيە (قۇياش) يىلى ھېسابىدا باھار پەسلى ئايلىرىنىڭ ئۈچىنچىسى بولۇپ، 22-ماي ــ 21-ئىيۇنلارغا توغرا كېلىدۇ.

ئەتارۇدقا زۇھەل شەمشىرىنى ھەيبەت بىلەن تەگلەر،
ھەمەل بۇرجىغا لازىمدۇر بۇگۇن جەۋزانى يىغماغلىق.
ــ زەلىلى.

جەۋزا ئاياغى ــ جەۋزا ئېيىنىڭ ئاخىرى؛

جەۋزا تۈنى ــ جەۋزا ئېيى كېچىسى؛

جەۋزا كۈنى ــ يىلنىڭ ئەڭ ئۇزۇن كۈنى، 22-ئىيۇن.

جەۋزەھر [جوزهر] (پ) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە - 1› ئاينىڭ ھەرىكەت يولى بىلەن قۇياش ھەرىكەت يولىنىڭ كېسىشكەن جايى؛ 2› قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز.

جەۋزەھر دوم ــ ئاينىڭ ھەرىكەت يولى بىلەن قۇياش ھەرىكەت يولىنىڭ ئىككى ئورنىدىن بىرسى.

جەۋز بويا [جوزبويا] (پ) ھىندىستان ياڭىقى؛ دورىلىق ياڭاق.

جەۋز بويى [جوزبويى] (پ) «جەۋز بويا» غا قاراڭ.

جەۋزبويا [جوزبويا] (پ) «جەۋز بويا» غا قاراڭ.

جەۋشەن [جوشن] ساۋۇت، زىرىھ (سىمدىن توقۇلغان قەدىمكى ئۇرۇش كىيىملىرىدىن بىرى):

مەرز ئۇززە كىيەر سىپەرگە جەۋشەن،
شەشپەر كۆتەرۇر باشىغە سەۋسەن.
ــ نەۋائى.

جەۋشەنى زەركار ــ زەر بىلەن توقۇلغان ساۋۇت.

جەۋف [جوف] 1› ئىچ؛ قورساق؛ 2› بىر نەرسىنىڭ ئىچى، بوشلۇق، كاۋاك؛ 3› قەلب.

فەلەك جەۋفى ــ كۆك (ئاسمان) بوشلۇقى؛

قەلەم جەۋفى ــ قومۇش قەلەمنىڭ كاۋىكى؛

يەتتى كۆك جەۋفى ــ يەتتە قات ئاسمان بوشلۇقى.

جەۋ ــ جەۋق [جو جوق] توپ-توپ، گۇرۇھ-گۇرۇھ.

جەۋلان [جولان] (پ) 1› كېزىش، ئايلىنىش؛ 2› يۈرۈش، ھۇجۇم؛ 3› ئۆزىنى ھەر تەرەپكە تاشلاپ ئويناش، ئويناقلاش:

AltunOq

كۆرمەگۈر سېنى دېمىشلەر، كەل، گۈلى رەئنانى كۆر،
نازغىبان جەۋلانغە كىرگەن بۇ ئىكى رەئنانى كۆر.
— ئەرشى.

جەۋلان ئەيلەمەك ـ ئايلانماق، كەزمەك؛ ئوينىاقلىماق؛
جەۋلان بەرمەك ـ جىلۋە بەرمەك؛
جەۋلان كۈنى ـ ئۇرۇش، ھۇجۇم كۈنى ؛
جەۋلانىن ئۆپمەك ـ سەيىر قىلىپ ئۆتكەن يېرىنى، ئىزىنى سۆيمەك.

جەۋلانگاھ [جولانكاه] (پ) «جەۋلانگەھ» كە قاراڭ.

جەۋلانگەھ [جولانكه] (پ) جەۋلان قىلىدىغان يەر، مەيدان:
چۈن ئادەمىدە يوق ۋەفا، كۆر ئول پەرى ئىشقى ئارا،
جەۋلانگەھىم دەشتى فەنا ۋەيرانەئى غەم مەسكەنىم.
—نەۋائى.

جەۋلەھە [جولهه] (پ) توقۇمىچى، بۆزچى، باپكار.

جەۋھەر [جوهر] (ئە) 1› گۆھەر، قىممەت باھالىق تاش؛ ئېسىل ماددا:
بۇ تاغۇتلارنى ياساپ زەر بىلە،
مۇزەييەن قىلىپسەنكى جەۋھەر بىلە.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
2› ئاساس، ماھىيەت؛ 3› نادىر، كەم ئۇچرايدىغان؛ 4› نازۇك ھېس ـ تۇيغۇلار؛ 5› ھايات؛ 6› تازا، ساپ.
جەۋھەر شۇناس ـ گۆھەرشۇناس؛
جەۋھەر مىسال ـ گۆھەرگە ئوخشاش؛
جەۋھەرى تەقۋا ـ تەقۋادارلىق ئاساسى.

جەۋھەردار [جوهردار] (ئە+پ) 1› يالتىراق، پالاق؛ يالتىراپ، جۇۋرلاپ تۇرىدىغان، جىلۋىلىك؛ 2› قىلىچ.

جەۋھەري [جوهرى] (ئە) قىممەت باھا تاشلارنى ئايرىلغۇچى، پەرقلەندۈرگۈچى؛ جەھەر شۇناس:
قيمەتى ھۇسنۇڭنى مەندەك ئۆزگەلەر فەھم ئەيلەمەس،
ئاڭلاماس گەۋھەر بەھاسىن گەر ئەمەسدۇر جەۋھەرىي.
— ئەرشى.

جەئبە [جعبه] (ئە) ئوقدان، ساداق؛
سىپېھر جەئبەسى — ئاسمان ئوقدانى.

جەئفەري [جعفرى] (ئە) زەھەرلىك قارا يىلان:
يەتتە ئەژدا جەئفەري تەيراندەك قىلغىل نىسار،
لالەھايى داغدار ئۈندى سەراسەر قانىدىن.
— زەلىلى.

جەيان [جيان] غەزەپلىك؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق:
قەھرىدىن ئەر شىرى جەيان كۆردى بىمىم،

ئۇردى باشىن ئۇي سۇتى ئىچكەن ئېتىم.
— نەۋائى.

جەيب [جيب] (پ) 1› ياقا، كىيىمنىڭ ياقىسى؛ 2› چۆنتەك، يانچۇق؛ قويۇن:
ساچىپ ئەبرى دەۋلەت باشىم ئۆزرە دۇر،
تولۇپ جەيب ـ دامەن گۆھەر بىرلە پۇر.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
3› يان؛ يېقىنلىق:
ۋەگەر بەرسە ئۆز جەيبى ئىچرە مەھەل،
ئۆزى قەتلىغەدۇر تەنابى ئەجەل.
— نەۋائى.
4› كۆكۈل، دىل، دىلدىكى مۇددىئا.
جەۋھەرى جەيب ـ كۆكۈلنىڭ نازۇكلىقى.

جەيران [جيران] كىيىك، ئاھۇ، جەرەن:
سۇرمە بىلەنمۇ ئول ئاي كۆزنى قارا ئەيلەمىش،
يوقسە خوتەن جەيرانى مۇشك ئىچىدە ئاغنەمىش.
— نەۋائى.

جەيش [جيش] (پ) ئەسكەر، لەشكەر، قوشۇن.
جەيش تۈزمەك ـ قوشۇن تۈزمەك:
ئۈچ ئاي بۇ قەسر ئەرا ھەم تۈزدىلەر جەيش،
سۇرۇدۇ بادە بىرلە قىلدىلەر ئەيش.
— نەۋائى.

جەيھۇن [جيحون] ئامۇ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى:
نە دەيىن بەختى بەدىمدىن، ئەي مۇسۇلمانلار كۆرۈڭ،
سۇ تىلەپ جەيھۇنغا بارسام بولادۇر جەيھۇن سەراب.
— قەلەندەر.
جەيھۇن ئەتمەك ـ جەيھۇن كەبى ئاققۇزماق، كۆپ ئاققۇزماق (ياشنى)؛
جەيھۇن قىلماق ـ «جەيھۇن ئەتمەك» كە قاراڭ.

جو [جو] (پ) 1› ئېرىق:
كۆزىدىن دۇررى مەرجان ئاققۇزۇپ سۇ،
قانىدىن ئاقتى ھەريانىدىن بولۇپ جو.
— خىرقەتى.
2› سۆز بىرىكمىسىدە «ئىستىگۈچى، قىدىرغۇچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ.
جوبەجو ـ «جوي» غا قاراڭ؛
دەۋاجو ـ دەۋا ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى؛
رىزاجو ـ رىزالىق (رازىلىق) ئىزدىگۈچى.

جوب [جوب] 1) تەك، ماس، باپ، مۇناسىپ، لايىق:
ئىش ئەزىمۇ يول يىراقۇ خەۋپ كۆپ،
نىچۈك ئۇلغاي ئەزمىمىز بۇ يولدا جوب.
— نەۋائىي.
2) ئورۇن، ماكان.

جوش [جوش] (پ) 1) قايناش:
مۇغنى كۆرگەچ غەرىپ بۇلبۇل بولۇپ خۇش،
مۇھەببەت خەمرى كۆڭلىدىن قىلىپ جوش.
— خىرقەتى.
2) غۇلغۇلا، غەۋغا، توپىلاڭ:
ھۇسن دىلجوي، كۆزى يەغماگەرى ئەقلىمى ھوش،
لەئل جان بەخشى، قاشى تىغى، نىگاھى فىتنە جوش.
— سەبۇرى.
3) زوق، زوق - شوق:
بۇ شىردىن سۆزىدىن دىلىم ئۇردى جوش،
بولۇپ مەست ئانداغ يىراق بولدى ھوش.
— ئا. نىزارى، ن زديائى.
4) غەيرەت، غەيرەت قىلماق:
سىپاھ بەھرىغە تۇشتى ئول نەۋئ جوش،
كى ئۆتتى فەلەك لۇججەسىدىن خۇرۇش.
— نەۋائى.
5) ھارارەت؛ 9) قىزدىقىش (پەيدا بولماق)؛ 7) ھۇجۇم قىلماق:
مەگەر بەسكى جوش ئۇردى خەلقى كەسىر،
يەر ئەجزاسى بولدى تەخەلخۇل پەزىر.
— نەۋائى.
جوش سالماق ــ غۇلغۇلا سالماق، غەۋغا (توپىلاڭ) قىلماق؛
جوشۇ خۇرۇش ــ غەۋغا، توپىلاڭ.

جوشان [جوشان] (پ) قايىنغان ھالدىكى؛ قايناپ تۇرغان؛ دولقۇنلىنىپ تۇرغان.
بەھرى جوشان ــ قايناپ، دولقۇنلىنىپ تۇرغان دېڭىز؛
مەراقى جوشان ــ قايناپ تۇرغان شورپا.

جوڭ [جونك] كېمە:
ئىكى يۈز جوڭ ھەدىسىز ھەربىرى كەڭ،
فەلەك جوڭىنى ھەر بىر تۇتمايىن تەڭ.
— نەۋائى.

جولدۇ [جلدو] «جەلدۇ» غا قاراڭ.

جوي [جوى] (پ) 1) ئېرىق، ئۆستەڭ:

مەگەر شىرىنغە بولدى ئارزۇيى،
چىقارماق خارە ئىچرە تۇرفە جويى.
— نەۋائى.

2) ئېقىن سۇ:

ئۆزۈلدى تەنىدىن باشى گويىدەك،
قىزىل قانلارى ھەم ئاقىپ جويىدەك.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3) سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «ئىزدىگۈچى، ئىز - دېرىكىنى قىلغۇچى» مە-
نىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ:

قىلدى ماڭا ئول جىلۋەئى ناگەھ باقا قالدىم،
دۇنيا بىلە ئۇقبانى جويغە ساتا قالدىم.
— ئەرشى.

تۇرفە جوي – ئاجايىپ ئېرىق؛
دەۋا جوي – دەۋا ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى؛
دىلجوي – كۆڭۈل ئىزدىمەك؛ كۆڭۈلچەكلىك؛

گەرچە كۆپدۇر دىلرەبالار ۋەسلىن ئەتمەن ئارزۇ،
دەھرە ئارا دىلجويلۇق ئەتكەن دىلسىتانىم بولسە بەس.
— ئەرشى.

رىزاجوي – رازىلىق ئىزدىگۈچى.

جويا [جويا] (پ) ئىزدىگۈچى، سۈرۈشتە قىلغۇچى، ئىز - دېرىكىنى قىلغۇچى،
قېدىرغۇچى.

جويان [جويان] «جويا» غا قاراڭ.

جويانى شەھ – پادىشاھ ئىزدىگۈچى:

خىلئەتى ئەخزەر بىلە جويانى شەھ،
يول ئازىقلانلارغا بولغىل خىزرى رەھ.
نەۋائى.

جويانى مەتالىب بولماق – ئىزدەلگەن نەرسىلەرنى قىدىرماق.

جويە [جويە] (پ) ئېرىق، ئېرىقچە:

تاكى بىر جويە ئارا كەسمەكتە تاك،
ئەيلەدى ئانى يىلان سانچىپ ھەلاك.
— نەۋائى.

جويەندە [جوينده] (پ) ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى، تەلەپ قىلغۇچى:

ئانى شاھەنشەھ بىلىڭ كۆرگەچ زۇمۇرەد تەخت ئۆزە،

بىرگەدا تەرزىدە گۈلفەن ئىچرەدۇر جويەندەسى.
— ئەرشى.

جويبار [جويبار] (پ) 1› ئېرىق، دەريا، ساي:
نىگاھى تىيغ چەكمىش، ئەي خىزىر، ھەيۋان سۈيى تۈت تەرك،
نېدىنكىم ئول شەھادەت جويبارىدىن ئىچەرمەن سۇ.
— سەبۇرى.
2› ھەقىقەت ئېقىمى؛ 3› بەھرىمەنلىك.
جويبارى ئەدل ــ ئادىللىق، ئىنساپلىق؛
لەتافەت جويبارى ــ گۈزەللىك.

جۇئەل [جعل] (ئە) قارا قوڭغۇز، تېزەك قوڭغۇزى:
جۇئەلدۇر تېزەك توشۇماقدىن زەبۇن،
كى بولمىش قەرارىب يۈزى سەرنىگۇن.
— نەۋائى.

جۇببە [جبه] (ئە) 1› ھەشەمەتلىك، كەڭ، ئۇزۇن ۋە يەڭگىل تون؛
2› جەڭدە كىيىدىغان كىيىم، جەڭ كىيىمى.
جۇببەۋۇ دەستار ــ ھەشەمەتلىك تون ۋە سەللە:
قەدرى تاجى مەئرىفەت بىلمەسمىكىن زاھىد ئېلى،
خاتىرى خۇشدۇر ھەمىشە جۇببەۋۇ دەستارىدىن.
— زەلىلى.
جۇببەئى سىنجاب ــ سىنجاپ (قىزىل تۈلكە) تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا:
جۇببەئى سىنجابىڭ ئىچرە ۋەسلە - ۋەسلە قاقىمى،
توغرى ھىجران شامىدا بىر - بىر سەئادەت ئەنجۇمى.
— نەۋائى.

جۇد [جود] (پ) 1› ئىنئام، ئېھسان؛ 2› سېخىيلىك، قولى ئوچۇقلۇق؛
بافەررۇ جۇد ــ شان - شەۋكەت ۋە ساخاۋەت بىلەن؛
جۇد ئەھلى ــ سېخىيلار.

جۇدا [جدا] ئايرىلىش، پىراق:
جۇدا بولدۇم فەلەكنىڭ گەردىشىدىن،
كېتىپ ئېردىم گۈلى قەھقە قاشىدىن.
— خىرقەتى.
جۇدا ئەيلەمەك ــ ئاجراتماق، ئايرىماق.

جۇرئە [جرعه] (ئە) بىر يۇتۇم، بىر ئوتلام؛ ئىچىملىك:
غەم غۇبارى مەي خۇمارىدىن كۆڭۈل كۆزگۈسىدە،
ساقىيا، بىر جۇرئە تۇت ئانداغكى يوقتۇر غەمزەدە.
— ئەرشى.

جۇرئە چەكمەك ـ بىر ئۇتلام مەي ئىچمەك.

جۇرئەت [جرأت] (ئە) جۇرئەت (بىرەر ئىشقا پېتىنىش)، جاسارەت، غەيرەت:

تەلەب بىرلە بولدۇم قىلىپ جۇرئەتى،
ھىساردىن چىقارغە ئېيتىپ سۇرئەتى.

ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جۇرئەت بولماق ـ پېتىنماق، جۇرئەت قىلماق؛ جاسارەت كۆرسەتمەك.

جۇرئەچەش [جرعه‌چش] (ئە + پ) مەيخور، مەي ئىچىغۇچى:

بولۇپ چۇن ئانىڭ جامىدىن جۇرئەچەش،
بولۇپ چەرخ سۇفىيلەرى جۇرئەكەش.

ـــ نەۋائى.

جۇرئەخار [جرعه خوار] (ئە + پ) مەيخور:

بولۇپ ھەم جۇرئەخار جامى ئانىڭ.

ـــ نەۋائى.

جۇرئەخور [جرعه‌خوار] (ئە + پ) «جۇرئەخار» غا قاراڭ.

جۇرئەدان [جرعه‌دان] (ئە + پ) 1) قەدەھ، رۇمكا؛ 2) ئىچىلىدىغان قەدەھنىڭ قېپى؛ 3) ياندا ئېلىپ يۈرۈلىدىغان سۇ ئىدىشى، سۇ قاپىقى.

جۇرئەرېز [جرعه‌ریز] (پ) «جۇرئەدان» غا قاراڭ.

جۇرئەكەش [جرعه‌کش] (ئە + پ) 1) ساقىي، مىراب، مەي قۇيغۇچى؛ 2) مەي ئىچكۈچى، مەي ئىچىغۇچى:

بۇ كۈن فەرھاد ئول ئازادە ۋەشدۇر ـ
كى، يوقلۇق بادەسىدىن جۇرئەكەشدۇر.

ـــ نەۋائى.

3) مەدەت يەتكۈزگۈچى:

بولۇپ سۆز مەيىغە چۇ ھۇشى گەرەۋ،
ئاڭا جۇرئەكەش، يوق مەگەر كىم، بىرەۋ.

ـــ نەۋائى.

جۇرئەنوش [جرعه‌نوش] (ئە + پ) «جۇرئەكەش» كە قاراڭ.

جۇررە [جره] (ئە) ھەر قانداق قۇشنىڭ ئەركىكى.

جۇررەباز [جره‌باز] (ئە + پ) ئەركەك لاچىن، لاچىننىڭ ئەركىكى.

جۇرم [جرم] (ئە) گۇناھ، ئەيب، جىنايەت:

ئەرشى ھەم نەۋمىد ئەمەس، چۇنكىم ئېرۇرلۇتفۇڭ ئەمىم،
بارچە جۇرم ئەھلىدىن ئانىڭ جۇرمى گەرچە كەم ئەمەس.

ـــ ئەرشى.

جۇرم ئەھلى ـ گۇناھكارلار؛ جىنايەتچىلەر؛

جۇرم ئەيلەمەك ـ گۇناھ قىلماق؛
جۇرمۇ ئىسيان ـ جىنايەت ۋە ئىسيان، ھىسابسىز گۇناھكارلىق.

جۇرمانە [جرمانه] (ئە + پ) قىلىنغان گۇناھ (جىنايەت) ئۇچۇن ئېلىنىدىغان نەرسە، ھەق، جەرىمانە.

جۇرمپوش [جرمپوش] (ئە + پ) گۇناھنى، ئەيىبنى ياپقۇچى.

جۇرمشوي [جرمشوى] (ئە + پ) گۇناھىنى ياپقۇچى، ئەپۇ قىلغۇچى، كېچىرگۈچى، گۇناھىنى ياپىدىغان:

گۇناھكار بولغاچ ئاڭا ئۇزر جوي،
كەرەم بەھرىدىن بولغاي ئول جۇرمشوي.
— نەۋائى.

جۇرۇھ [جروح] (ئە) [بىرلىكى: جەرھ] ياردلار، جاراھەتلەر:

بەسى ھىيلە بىرلە كىرىپ باغ ئارا،
بولۇپ باشى غەم ئىلە جۇرۇھدىن يارا.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جۇز [جز] (ئە) 1› باشقا، ئۆزگە، بۆلەك:

ئەرشى، كەۋنەين ئىچىدىن ئىستەمە جۇز فەقر ھۇسۇل،
يوق ئىمىش ئەھلى شەرافەت فۇقەرادىن غەيرى.
— ئەرشى.

2› پارچە، بىرەر نەرسىنىڭ بىر قىسمى، بىر دانىسى؛ 3› ئەزا، بەدەن ئەزالىرى؛ 4› ئازغىنە، كىچىككىنە.
جۇزجۇۋ ـ بۆلەك ـ بۆلەك، پارچە ـ پارچە؛
جۇزۇ كۇل ـ پارچە ۋە پۇتۇن، كاتتا ۋە كىچىك؛ بار ـ يوق؛ ھەممە نەرسە؛
جۇزى لايەنفەك ـ بۆلەكلەرگە بۆلۈنمەيدىغان، ئاجرالماس قىسىم؛
يوق تۇرۇر جۇز تىيرەلىك ـ قاراڭغۇلۇقتىن باشقا (نەرسە) يوقتۇر.

جۇزۋ [جزو] (ئە) «جۇز» غا قاراڭ:

مەن قەترەۋۇ سەن دەريا، زاتىڭدا فەنا بولسام،
نە ئەيب مېنىڭ جۇزۋىم كۆرگەندە دېسە ئەل گول.
— گۇمنام.

جۇزۋ ئولماق — پۇتۇننىڭ بىر قىسمى بولماق؛ بىرىكىپ كەتمەك.
جۇزۋۇ كۇل ـ «جۇز» غا قاراڭ؛
جۇزۋى سەغىر ـ كىچىك، بۆلەك؛
جۇزۋى لايەتەجەززا ـ بۆلەكلەرگە بۆلۈنمەس، ئاجرالماس قىسىم؛
جۇزۋى لايەنفەك ـ «جۇز» غا قاراڭ.

جۇۋ ـ جۇزۋ [جزو - جزو] (ئە) بۆلەك ـ بۆلەك، پارچە ـ پارچە.

جوزۋدان [جزودان] (ئە+پ) پوپكا، تېرە سومكا (خالتا):
... ئۇممد ئەجزاسىن فەقر جوزۋدانىغە سالىپ ...
ھەركۈن بىر مەنزىل ۋە ھەر ئاي بىر شەھەر قەتئىقىلغان مۇبتەدىيلەر.
— نەۋائى.

جوزۋ [جزء] (ئە) قىسىم، بۆلەك، پارچە.

جوزئي [جزئى] (ئە) بىر ئاز، ئازغىنە، كىچىككىنە، قىسمەن، ئەرزىمەس.

جوزئىييەت [جزئيات] (ئە) 1› پارچىلار، بۆلەكلەر ئەھمىيەتسىز، كىچىك، خۇسۇسىي مەسىلىلەر؛ پارچە، ئەرزىمەس نەرسىلەر؛ 2› شېئىر، ئۆلچەملىك سۆزلەر.

جۇستۇجو [جستجو] (پ) قىدىرىش، ئاختۇرۇش، ئىزدەش، سورىقىنى قىلىش.
مەن قاچان ئۆزلۈكدىن ئەتتىم جۇستۇجۇ ئەۋۋەلدىن ئۇق،
قىسمەتىم كەلمىش زىبەس مەي بىرلە كەيفۇلمۇتتەفەق.
— ئەرشى.

جۇستۇجوي [جستجوى] (پ) جۇستۇجو» غا قاراڭ:
بەس ئىدى ئۇل رىشتەئى كاكىل مېنى بەند ئەتكەلى،
نە ئۇچۇن تاپماقغە قىلدىڭ جۇستۇجوي ئۆزگە تەناب.
— موللا بىلال.

جۇسسە [جثه] (ئە) 1› تەن، بەدەن، گەۋدە؛ 2› جەسەت:
بىرى جۇسسە ئىچرە زەبەردەستراق،
يەنە بىرى ھەقىر ئېردىيۇ پەستراق.
— نەۋائى.

جوغرات [جغرات] قېتىق؛ قايماق.

جوڭ [جنك] 1› كېمە؛ 2› تۈرلۈك شېئىرلار ۋە تارىخلار يېزىلىدىغان دەپتەر؛ تاللانغان ئەسەرلەر؛ تەرمىلەر.

جول [جل] 1› ئات يۆپۈقى، جۇل، توقۇم:
كى زەربەفت جۇلنى ياپىپدۇر ئاتقا،
ئۇن ئىككى لەئلنى ئاسىپدۇر ئاتقا.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› تېرە.

جولدۇ [جلدو] «جەلدۇ» غا قاراڭ:
تۇتۇپ جۇلدۇ ئالۇر يارماققا قالقان،
دېگىلكىم ئەيلەمىشلەر تاغنى تالقان.
— نەۋائى.

جولگە [جلگه] 1› تاغ ئېتىكى؛ تاغ ئارىلىقى؛ 2› ئوتلاق،يايلاق؛ كۆكلەمزار.

جوللاب [جلاب] 1› گۈلاب، گۈل سۈيى بىلەن ھەسەل ياكى شىكەرنى

ئاردلاشتۇرۇپ تەييارلانغان شەربەت:

لەززەت تاپار ئۇل نەۋئ چۇچۇك جانىم ئالۇردىن،
ئەتفالدەك ئولغان كىبى جۇللاب ئىلە مۇتەززز.
— نەۋائى.

2› شاراب.

جۇلۇس [جلوس] (ئە) ئولتۇرۇش؛ مەجلىس.
جۇلۇس بۇيۇرماق — قامىماق:

دېدىكىم قىلدىلەر بارىن مەهبۇس،
چاھ قەهرى ئارا بۇيۇردى جۇلۇس.
— نەۋائى.

جۇمادۇس — سانى [جمادى الثانى](ئە) «جۇمادىس — سانىي» غا قاراڭ.

جۇمادۇل — ئاخىر [جمادى الاخر] (ئە) هىجرىيە يىلى هېسابىدا ئالتىنچى ئاي نامى.

جۇمادۇل — ئەۋۋەل [جمادى الاول] ئە) «جۇمادىل ـ ئەۋۋەل»گە قاراڭ.

جۇمادىس — سانىي [جمادى الثانى] (ئە) «جۇمادۇل ـ ئاخىر»غا قارڭ.

جۇمادىل — ئەۋۋەل [جمادى الاول] (ئە) هىجرىيە يىلى هېسابىدا بەشىنچى ئاينىڭ نامى.

جۇمان [جمان] (ئە) ئۈنچە، مەرۋايىت، مەرۋايىت شەكىللىك كۈمۈش دانىلىرى.

جۇمئە [جمعه] (ئە) هەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى، جۈمە.
مەسجىدى جۇمئە — جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان كاتتا مەسچىت.

جۇمەل [جمل] (ئە) هەرپلەر بويىچە هېسابلاش؛ ئەبجەد هېسابىدا هەرپ بويىچە هېسابلاش قائىدىسى:

بۇ تارىخدا غەرابەت باركىم، تارىخنىڭ ئاي ۋە كۈنىنىڭ زىكرىدىن يىلى هېسابى جۇمەل قائىدەسى بىلە هاسىل بولۇر.
— نەۋائى.

جۇملە [جمله] (ئە) 1› توپ، هەممە، پۈتۈن، بارچە:

بولۇپ ۋەقتى بەهارى گۇل ئاچىلسا،
باغ ئىچرە جۇملە قۇشلار نالە قىلسا.
— خىرقەتى.

2› جۇملە (گراممانىكىدا)، گەپ.
جۇملەئى ئالەم — بارچە ئالەم؛
جۇملەئى خەيل — پۈتۈن جامائەت؛
ئول جۇملەدىن — شۇ جۇملىدىن.

جۇملەتۇل — مۇلك [جملة الملك] (ئە) 1› پۈتۈن مەملىكەت؛ 2›دىۋان بېگى، خەزىنىچى.

جۇناغ [جناغ] ئىگەر، «جەناق» قا قاراڭ.

جۇناق [جناق] «جەناق» قا قاراڭ.

جۇنبۇش [جنبش] (پ) «جۇنبىش» قا قاراڭ:

هەر سارى قارا بولۇتقا جۇنبۇش،
ئەيلەب قارا دېۋەدەك غۇرۇنبۇش.

— نەۋائى.

جۇنبۇشنەماي [جنبش نماى] (پ) «جۇنبىشنەماي» غا قاراڭ.

جۇنبىش [جنبش] (پ) 1) قىمىرلاش، هەرىكەت، قوزغىلىش:

قۇرۇغلۇق ئىچرە چۈن قالمادى هېچ ئىش،
رەۋانى كېمەلەرگە بولدى جۇنبىش.

— نەۋائى.

جۇنبىش قىلماق — قوزغالماق؛ قىمىرلىماق، هەرىكەت قىلماق.

جۇنبىشنەماي [جنبش نماى] (پ) 1) هەرىكەتچان؛ هەرىكەتچانلىق؛ هەرىكەتكە كىرىش؛ 2) قوزغالغۇچى. هەرىكەت قىلغۇچى.

جۇنۇد [جنود] (ئە) قوشۇن، لەشكەر:

قىلاي شاهى بەندەر ئۈچۈن هۆكم زۇد،
يەتۈرگەي قاشىمغە هەمىن دەم جۇنۇد.

— ئا. نىزارى، ن. زىديائى.

جۇنۇن [جنون] (ئە) 1) ئەقلىدىن ئازغان، سەۋدايى ئەقلىدىن ئازغانلىق، سەۋدايىلىق:

كۆڭلۈڭ بۇزۇلۇپ قالسا، زەلىلى يېمەگىل غەم،
كىم كۆردى جۇنۇن ئەقلىمىدە خانەئى ئاباد.

— زەلىلى.

2) ئاشىقلىق، بىقارارلىق.

جۇنۇن ئاياغى — ئاشىق:

سەۋدا تۇتۇنىغە ساچى مانەند،
هەر تارى جۇنۇن ئاياغىغە بەند.

— نەۋائى.

جۇنۇن ئەهلى — ئاشىقلار؛

جۇنۇن تەئۆزى — جۇنۇن، سەۋدايىلىقتىن ساقايتىدۇ، دەپ بويۇنغا ئېسىلغان دۇئا تۇمارى؛

جۇنۇن دەشتى — «1» دەشت ۋە سەهراكەبى بىپايان؛ «2» هېسابسىز جۇنۇن؛

جۇنۇن سەهراسى — ئىشق سەهراسى، مەجنۇنلۇق چۆلى:

ماڭا مۇشكىل كۆرۇندى، ئەي پەرى، رولار تاماشاقىل،
جۇنۇن سەهراسىدىن ئالەمۇفتەئى رەسۋانى يىغماغلىق.

— زەلىلى.

جۇنۇن قەيدىغە پابەست بولماق ـ جۇنۇنلۇق ھالىتىگە چۈشۈپ قالماق، سەۋدايى ھالىتىگە چۈشۈپ قالماق

جۇھال [جھال] (ئە) [بىرلىكى: جاھىل] جاھىللار، نادانلار.

جۇھۇد [جهود] «جۇيۇت» قا قاراڭ:

جۇھۇد دېدى: باردۇر بۇلاردا پۇلۇم،
بېرەلمەس پۇلۇمنى قىلۇرمەن زۇلۇم.
— ئا. نىزارى، ن. زدىيائى.

جۇۋال [جوال] (پ) قاپ، تاغار.

جۇۋالگەر [جوالكر] (پ) قاپ تىككۈچ؛ جۇۋالدۇرۇز:

ۋە شەيخى ئەبۇ ئەسامە ۋە شەيخى ئەبۇل خەيرى ھەبەشىيىۇ مۇھەممەد ساھىر جۇۋالگەر ... نى كۆرۈپ ئېردى.
— نەۋائى.

جۇۋان [جوان] (پ) يىگىت، «جەۋان» غا قاراڭ:

تاماشاغا كېلۇر پىرۇ جۇۋانلار،
قىلۇر گۇل زەۋقى بىرلە تازە جانلار.
— خىرقەتى.

نەۋجۇۋان ـ ياش يىگىت، يىگىتچاق.

جۇۋانە [جوانه] (پ) كەپتەر بالىسى، باچكا.

جۇۋانبەخت [جوانبخت] (پ) بەختىيار، بەختلىك، تەلەيلىك؛ كېلىچىكى پارلاق.

جۇۋانغار [جوانغار] قوشۇننىڭ سول قانىتى:

جۇۋانغارغە ھەم ئالتى يۈزمىڭ ئەدەد،
بۇلار باشقە ئاندىنكى بولغاي مەدەد،
— نەۋائى.

جۇۋانمەرد [جوانمرد] (پ) ئەر، يىگىت؛ مەرد، سېخىي، ئۇچۇق قوللۇق؛ ئالىيـ جاناب.

جۇۋۇن [جوون] 1) دەريا، ساي؛ 2) يۇيۇنۇش، تازىلىنىش.

جۇئ [جوع] (ئە) 1) ئاچلىق؛ 2) ئىشتىھا.

جۇئ ئەھلى ـ ئاچلار.

جۇيۇت [جيوت] 1) ئەسلى «جەت» بولۇپ، ھىندىستاندا ياشىغۇچى بىر خەلق نامى؛ 2) جوھۇت، يەھۇدى.

جۇيۇش [جيوش] (ئە) [بىرلىكى: جەيش] 1) قوشۇنلار، ئەسكەرلەر؛ 2) گۇـ رۇھ، توپ.

جىبلى [جبلى] سىرتماق، كىشەن، ئىشكال، تاقاق، قول ـ بويۇندىكى تۆمۈر ھالقا.

جىبال [جبال] (ئە) [بىرلىكى: جەبەل] تاغلار.

جىبە [جبه] مىتالدىن ياسالغان قەدىمكى ئۇرۇش كىيىمى، تۆمۈر كىيىم، ساۋۇت.

جىبەچى [جبەچى] 1› ساۋۇت، تۆمۈر كىيىم ياسىغۇچى؛ 2› قورال-ياراق ئامبىرىنىڭ باشلىقى؛ 3› خان ساردىيىدىكى مەنسەپدارلاردىن بىرى.

جىبرىل [جبريل] (ئە) «جەبرەئىل» سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى، «جەبرەئىل» گە قاراڭ:

شەھپەرى جىبرىل يا نەۋرەس نىھالى باغى ئىشق،
جىلۋەگەر يارۇھ شەكلى يا قەدى رەفتامۇدۇر.

— ئەرشى.

جىبىللەت [جبلت] (ئە) 1› خۇي؛ 2› يارىتىلىش، تۇغما، تەبىئىي؛ 3› ئۇلۇغلۇق.

جىبىللىي [جبلى](ئە) 1› تۇغما، تەبىئىي؛ 2› ۋۇجۇد.

جىبىللىي خىسال — تۇغما (تەبىئىي) خىسلەتلەر؛

فەنايى جىبىللىي — تۇغما پانىيلىق (ئۆزلۈكنى يوقىتىپ، ئىلاھىيەتكە سىڭىنىش):

چۈن ئۇلارغا فەقرىيزاتى ۋە فەنايىجىبىللىي مەۋجۇد ئىردى.

— نەۋائى.

جىجىغ [جيجيغ] دۈمبە ياغ (ماي).

جىدال [جدال] (ئە) جەڭ، ئۇرۇش؛ نىزا، جاڭجال؛ توپىلاڭ:

تۆزەلدى يەنە ئىككى ياندىن يەسال،
يەنە ئاشكار ئولدى رەسمى جىدال.

— نەۋائى.

جىدد [جد] (ئە) 1› تىرىشىش، تىركىشىش؛ غەيرەت؛ 2› ھەرىكەت.

جىدد ئەيلەمەك — تىرىشماق، تىركەشمەك؛

جىدد كۆرگۈزمەك — «جىدد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

جىددۇ جەھد — تىرىشىش، بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل كىرىشىش:

كى ئولتۇردى مۇندا ئىكى بىخىرەد،
خاجە كىردى سۆزگە قىلىپ جىددۇ جەھد.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جىددۇ جەھد ئەتمەك — «جىددۇجەھد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

جىددۇ جەھدئەيلەمەك — ھەرىكەت قىلماق، كىرىشمەك.

جىرغاماق [جرغاماق]زوقلانماق.

جىرم [جرم] (ئە) 1› جىسىم:

غەبغەب ئول سىيمىن زەقەن دەۋرىدە ئانداغكىم ئىرۇر،
ھالە ئۆز جىرمىدىن ئول دەۋرىگە قىلغاندەك كەمەر.

— ئەرشى.

2› ماھىيەت؛ 3› ئىچكىرلىق، ۋەزىن؛ 4› گەۋدە، بىر نەرسىنىڭ بارلىقى، مەۋجۇتلۇقى.
جىرمى غەبرا ــ يەر يۈزى، يەر شارى؛ يەر كۆرۈنۈشى؛
جىرمى ماۋىي ــ «يەتتە جىرمى ماۋدىي» غا قاراڭ؛
جىرمى ھىلال ــ ئاي شەكلى، كۆرۈنۈشى؛
قۇياش جىرمى ــ قۇياش شەكلى، كۆرۈنۈشى؛
يەتتە جىرمى ماۋىي ــ يەتتە قات ئاسمان.

جىرىب [جريب] (پ) «جەرىب» كە قاراڭ.

جىرىلداماق [جريلداماق] 1› ۋارقىرىماق؛ 2› غۇدۇڭشىماق، گەپ كۆتۈرەلمەي، ئاچچىقلىنىپ سۆزلىمەك.

جىزيە [جزيه] (ئە) سېلىقنىڭ بىر تۈرى (مۇسۇلمان ئەللىرىدە ياشىغۇچى باشقا دىندىكى كىشىلەردىن ئادەم بېشىغا ئېلىنىدىغان سېلىق).

جىسىم [جسم] (ئە) 1› گەۋدە، ئورگانىزم، جىسىم:

ئەشك دۇررىدىن تىزغالى جىسىم ئۈزرە كۆزلەر ھېكمەتى،
گوييا كەۋكەب ساچىلغان يەر ئۈزە يەتتى تەبەق.
ــ ئەرشى.

2› ماددا؛ 3› شەكىل، پورما؛ 4› ئەسل، ماھىيەت؛ 5› ئاسمان يۈزى:

كۆك تەبىئىغە چۈن ھەرارەت ئاشىب،
جىسمىغە شەفەقدىن ئوت تۇتاشىب.
ــ نەۋائى.

6› چىھرە؛ 7› تاقەت، سەۋر:

بىردىگە ھەجەر جىسمىدىن تۈشەدۇر،
ئاڭا نەقد بەلكىم جىگەر كۈشەدۇر.
ــ نەۋائى

جىسىم پەست ئولماق ــ خار بولماق؛
جىسىم مۈلكى ــ پۈتۈن بەدەن، گەۋدە؛
جىسمۇ جان ــ گەۋدە ۋە رۇھ ؛
جىسىم ئۈيى ــ گەۋدە تۈزۈلۈشى؛
جىسىم ۋەيران ــ كۆڭلى بۇزۇلغان ؛
جىسمى غەم ئەفسۇرد ــ غەم بىلەن ئىشتىن چىققان (كاردىن چىققان) گەۋدە ؛
جىسمى گۈلگۈن ــ گۈل بەدەن ؛
جىسمى دەمات ــ مۇردا ؛
ئاياقچى كەتۈرگىل شەرابى ھەيات،

نىتاڭكىم تىرىلسە بۇ جىسمى مەمات.
— ن. زىيائى.
جىسمى ناتەۋان ـ كۈچسىز گەۋدە؛ ئاشىق گەۋدىسى؛
جىسمى ئۇريان ـ يالىڭاچ بەدەن.

جىسمانىيەت [جسمانيت] (ئە) جىسىمغا تېگىشلىك، جىسمىيلىق.

جىغ [جغ] پىغان، داد ـ پەرياد قىلىش.
فەريادۇ جىغ ـ پەرياد ۋە پىغان:
كىمگە كىم، دولاب چەرخىدەك سالۇر سەرگەشتەلىك،
بوغزىدىن ئىپ بىرلە بوغار قىلغان سايى فەريادۇ جىغ.
— نەۋائى.

جىغان [جيغان] كەمبەغەل، ھېچنەرسىسى يوق، قولى قىسقا.

جىفە [جيفه] (ئە) «جىيفە» گە قاراڭ.

جىك [جيك] يېقىمسىز، سىڭمەيدىغان.

جىگەر [جگر] (پ) 1) بېغىر، جىگەر؛ 2) يۈرەك.
ئەجەب جەللاد ئىكەنسەن تاپمادىڭ مەندەك ئەسىرى ئىشق.
كەباب ئەتتىڭ يۈرەك بىرلە جىگەر قانىم شەراب ئەتتىڭ.
— گومنام.
جىگەرى كەباب بولماق ـ كۆيۈنمەك:
كۆڭلى ئىشى ئىزتىراب بولدى،
گويا جىگەرى كەباب بولدى.
— نەۋائى.

جىگەر پارە [جگر پاره] (پ) پەرزەنت، ئوغۇل ـ قىز.

جىگەر تاب [جگر تاب] (پ) 1) جىگەرنى ئۆرتىگۈچى؛ 2) ئەلەملىك، دەرتلىك:
بار ئاندا غىزا غەمى جىگەر تاب،
سۇۋ ئورنىدا قەترە ـ قەترە خۇناب.
— نەۋائى.

جىگەرخار [جگرخوار] (پ) 1) قىينىغۇچى، ئازابلىغۇچى؛ 2) قاتتىق ئازابلانغان، قايغۇلۇق، غەمكىن.

جىگەرخۇن [جگرخون] (پ) 1) باغرى قان؛ ئادەتتىن تاشقىرى غەم ـ قايغۇ چەككەن، ئازابتا قالغان، قىينالغان:
سەبا خارىنى ئەيلەپ نىش دىلدوز،
جىگەرخۇن غۇنچەنى ئەيلەر نىھانى.
— ئەرشى.
2) ئاشىق.

جىگەرريش [جگرريش] (پ) كۆڭلى يارا، دەرد ـ ئەلەملىك؛ باغرى پارە.

جىگەرسوز [جگرسوز] (پ) 1) غەمخور، غەمخورلۇق قىلغۇچى؛

2› قاتتىق ئازاب بەرگۈچى، قىينىغۇچى؛ 3› باغرىنى كۆيدۈرگۈچى؛ 4› ئىچىنارلىق.

جىگەرگاھ [جگرگاه] (پ) جىگەر جايلاشقان ئورۇن؛ ئۆك قولتۇق:

بۇ سەۋدا كۆرۈپ تاجىرى ناتەۋان،
جىگەر گاھىدىن ئەتتى نەقدىن رەۋان.

— نەۋائى.

جىگەرگۇن [جگرگون] (پ) 1› جىگەررەڭ؛ قىزىل؛ 2› قانلىق كۆز ياش.

جىگەرگۇنە [جگرگونه] (پ) «جىگەرگۇن» غا قاراڭ.

جىلا [جلا] (ئە) روشەنلىك، پارلاقلىق، يالتىراقلىق:

سەرىغ كۇلاھ ئىلە ئول شوخ گۇل قەباغە باقىڭ،
كۇلاھى ئۆزرە ساچىلغان داغى جىلاغە باقىڭ.

— ئەرشى.

جىلا بەرمەك — روشەن قىلماق، روشەنلەشتۈرمەك، پارلاقلاشتۇرماق، پارقىراتماق؛
جىلاتاپماق — روشەن بولماق، پارلىماق پارقىرىماق.

جىلاۋ [جيلاو] يۈگەن، تىزگىن، «جىلەۋ» گە قاراڭ:

ئەل ئىنان ئىختىيارى چىقتى يەكسەر ئىلگىدىن،
پويەدە ھەر سارى ئول چابۇككى، قايتۇردى جىلاۋ.

— نەۋائى.

جىلاۋدار [جيلاودار] (ئە + پ) خان، پادىشاھ، بەگ ئاتلىق يۈرگەندە ئات تىزگىنىنى تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭغۇچى، ئات يېنىدا يۈرگۈچى؛ ياندا ماڭغۇچى:

پىياز ئوتياشلىق ئىچرە جىلاۋدار،
پەتىنگان ئالدىدا لۇبيا جىلۋەدار.

— زەلىلى.

جىلەۋ [جيلو] 1› ئالدى، ئالدى تەرەپ؛ 2› يۈگەن، تىزگىن.

جىلد [جلد] (ئە) 1) مۇقاۋا، كىتاب مۇقاۋىسى؛ 2› توم (كىتابقا قارىتا، مەسىلەن: بىرىنچى توم، ئىككىنچى توم، ...)؛ 3› تېرە:

قان قويماي سالسا رەكلەرىغە،
جىلدى ياپىشىپ سۆڭەكلەرىغە.

— نەۋائى.

جىلۋە [جلوه] (پ) 1› يالتىراقلىق، پارلاقلىق:

ئاغنامىش گۇلزار ئارا مەئشۇقۇ ئاشىق بىر بولۇپ،
ئىككى رەڭلىك جىلۋە قىلغان بىر گۇلى رەئنا ئەمەس.

— ئەرشى.

2› ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسىتىش، نازلىق كۆرسىتىش؛ 3› گۈزەل؛ ناز، كەرەشمە؛ 4› رەپتار، يۈرۈش، ھەرىكەت.
جىلۋە ئەيلەمەك — ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتمەك،

نازلىق كۆرۈنمەك؛ يالتىراپ كۆرۈنمەك؛
جىلۋە بەرمەك ـ گۈزەل، جىلۋىلىك كۆرسەتمەك؛
جىلۋە قىلماق ـ ‹1› نامايىش قىلماق، ئۆزىنى كۆرسەتمەك؛ كۆ-
رۈنمەك؛ ‹2› ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتمەك؛
جىلۋەئى زات ئايىنەسى ـ ئۆزىنى كۆرسىتىش ئەينىكى؛
جىلۋەئى زۇھۇر قىلماق ـ ئۆزىنى نامايان قىلماق؛ ئاشكارا بولماق؛
جىلۋەئى ھۆسن ئەيلەمەك ـ ھۆسنىنى كۆز ـ كۆز قىلماق، جامالىنى
كۆرسەتمەك.

جىلۋەدىدە [جلوەدە] (ئە + پ) جىلۋىلەنگۈچى، يالتىرىغۇچى.

جىلۋەساز [جلوەساز] (پ) جىلۋە قىلغۇچى، يالتىراپ (پارلاپ) كۆرۈنگۈچى،
ئۆزىنى گۈزەل سۈرەتتە كۆرسەتكۈچى:

مەلىكە ئۆي ئىچرە بەئىد ئىشۋە ناز،
كى كەبكى دەردەك بولۇپ جىلۋە ساز.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جىلۋە ساز ئەتمەك ـ جىلۋىلەندۈرمەك، بېزىمەك؛
جىلۋە ساز بولماق ـ خۇش كۆرۈنمەك، جىلۋە بىلەن پەيدا بولماق.

جىلۋەگاھ [جلوەگاه] (ئە + پ) ‹1› كۆرۈنىش، جىلۋىلىنىش جايى؛ نامايان
بولۇش، يالتىراپ كۆرۈنۈش ئورنى:

تۇرفە سۈنئى ئىلاھىدۇر كۆك چاي،
تەبىئىنىڭ جىلۋەگاھىدۇر كۆك چاي.

— ئەرشى.

‹2› جاي، ئورۇن، تۇرار جاي.
جىلۋەگاھى گۇلشەنى قۇدس ـ پاكلىقنىڭ كۆرۈنۈش جايى.

جىلۋەگەر [جلوەگر] (پ) جىلۋە قىلغۇچى، جىلۋە بىلەن كۆرۈنگۈچى، ئۆزىنى
گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتكۈچى:

ئولسە گەر زۇلفۇڭ خەيالى بۇ كۆڭۈلدە جىلۋەگەر،
شانە يەڭلىغ چاك ـ چاك ئولمىش كۆڭۈل مەئۋاسىدىن.

— ئەرشى.

جىلۋەگەر بولماق ـ كۆرۈنمەك، نامايان بولماق.

جىلۋە گۇستەر [جلوەگستر] جىلۋە كۆرسەتكۈچى، جىلۋە قىلغۇچى.

جىلۋەنەما [جلوەنما] (پ) «جىلۋە نەماي» غا قاراڭ.

جىلۋەنەماي [جلوەنماى] (پ) ‹1› جىلۋە كۆرسەتكۈچى، جىلۋە قىلغۇچى؛ ‹2› ياشناپ
تۇرغان، كۆرۈنگەن.

جىلى [جىلى] «جېلى» غا قاراڭ.

جىلىكار [جلى كار] (پ) ‹1› ئەمەلدارلىق؛ ‹2› تىزگىن.

جىم [جيم] ئەرەب ئېلىپەسىدىكى «ج» ھەرپىنىڭ نامى:

بۆلەكلەر زۇلم ھەددىن ئول ئىكەۋغە يەتكۈرە ئالماس،
جەفانىڭ «جىم» ى گەر كۆزۈ، سىتەمنىڭ «سىن» ى قاش ئولسۇن.

— ئەرشى.

جىماد [جماد] (ئە) «جەماد» قا قاراڭ.

جىممار [جمار] (ئە) مەيدە تاش (پارچە تاش).

جىن [جن] (ئە) جىن؛ پەرى، مالائىكە.

جىن ئەلالاسى – شاۋقۇن - سۈرەن:

قەسر ئۆزە تۆشتى جىن ئەلالاسى،
مىنى دىۋانە قىلدى سەۋداسى.
— نەۋائى.

جىنۇ بەشەر – جىن ۋە ئادەم؛

جىنۇ مەلائىك – دىۋە ۋە پەرىشتە.

جىنان [جنان] (ئە) [بىرلىكى: جەننەت] 1› جەننەت، جەننەتلەر:

مەن نەدەپ ۋەسفىنى ئېيتاي هۆر جىنان ىيەگلىغ ئېرۇر،
هۆسنى ئىقلىمىدا گويا بارچە قىزلار سەرۋەرى.
— مولللا بىلال.

جىنان رەۋزەسى – جەننەت بېغى؛

جىنان گۇلشەنى – «جىنان رەۋزەسى» گە قاكاڭ.

جىنانۋەش [جنان وش] (ئە + پ) جەننەتكە ئوخشاش؛ باغقا ئوخشاش.

جىنس [جنس] (ئە) 1› تۈر، خىل:

خۇدا هەر جىنس مەخلۇق ئەتتى پەيدا،
بىردىنى بىرگە ئانداق قىلدى شەيدا.
— خىرقەتى.

2› ئۇرۇق - ئايماق؛ جىنس؛ 3› رەخت، مال، كىيىملىك:

تۇهفەرلەكى يۇبەردى قەيسەرى رۇم،
بولسە جىنسى فەرەڭ دېباسى.
— نەۋائى.

بەشەر جىنسى – ئادەم جىنسى، ئىنسانىيەت؛

جىنسى بەشەر – «بەشەر جىنسى» گە قارىڭ:

ۋەفا مەۋجۇت ئەمەس جىنسى بەشەردىن مەن گۇمان قىلسام،
سىرىشتىدۇر تەغافۇل لايىدىن مۇشتەق ئېرۇر نىسيان.
— ئا. نىزارى.

جىنسى بەنى – «جىنسى ئىنسان» غا قاراڭ؛

جىنسى تەير – قۇشلار تۈرى؛

جىنسى خىتا – پالاس تۈرى؛

جىنسى زىبا – يىپەكتىن توقۇلغان رەخت؛ پالاس؛

جىنسى مەخلۇقات – هايۋانلار جىنسى؛

جىنسى مور – هاشارت تۈرى، چۈمۈلىلەر؛

جىنسى ئىنسان – ئىنسانلار، ئادەملەر.

جىنسىيەت [جنسيت] ‹ئە› «جىنسىيەت» كە قاراڭ.

جىنسىيەت [جنسيت] (ئە) هەمجىنسلىق، جىنسداشلىق.

جىنن [جن] «جىن» غا قاراڭ.

جىننۇ ئىنس – جىن ۋە ئىنسان.

جىنناه [جناح] (ئە) «جەناه» قا قاراڭ.

جىھات [جهات] (ئە) [بىرلىكى: جىھەت] 1) جەھەتلەر؛ تەرەپلەر؛ 2) نەرسىلەر، بۇيۇملار، ئەسۋاب، ئەشيا:

ھەم نەقدىلىك ئۇچۇن ئەۋەزدۇر ئاتىم،
ھەم ئۇزگە جىھاتىمغە جىھاتىم.

— نەۋائى.

3) دۆلەت؛ مال - مۈلۈك:

تۇنۇ كۇن تارتقانچە مالۇ جىھات،
تارتتى مېھماننى ئالغە بات.

— نەۋائى.

4) بارلىق:

قالماسە ئالەم مەتائىدىن جىھات،
ئۇزگە نەۋئ ئولغاي ساڭا ئول دەم سىفات.

— نەۋائى.

جىھاد [جهاد] (ئە) دىن يولىدا ئۇرۇشۇش، دىن ئۇچۇن كۇرەش قىلىش.
جىھاد ئەيلەمەك — ئۇرۇشماق، جەڭ قىلماق؛
جىھاد قىلماق — «جىھاد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

رۇم مالىنى ئەيلەبان بەرباد،
ئەيلەر ئەھلى فەرەڭ بىرلە جىھاد.

— نەۋائى.

جىھاد كەمەرىن ئىجتىھاد بېلىگە باغلاماق — غەيرەت بىلەن جەڭ قىلماق، ئۇرۇشقا ئاتلانماق.

جىھاز [جهاز] (ئە) مال، ئەشيا؛ نەرسە، بۇيۇم؛ ئەسۋاب — ئۇسكۇنىلەر؛

كىم يار ئاڭا ھۇش ئىلە خىرەددۇر،
مالىيۇ جىھازى بىئەددەدۇر.

— نەۋائى.

جىھەت [جهت] (ئە) [كۆپلۈكى: جىھات] سەۋەب، ۋەج؛ «جىھات» قا قاراڭ؛

فەلەك سەككاكىغە بۇ كۇن قۇلۇك سەن دەر، جىھەت زاھىر،
تۇن ئاقشام ئىتلەرىڭ بىرلە ئۇتتۇرمىش بىر زەمان، ئەي جان.

— سەككاكى.

جىھەت كۆرمەسلىك — سەۋەب، ۋەج تاپماسلىق.

جىۋار [جوار] (ئە) 1) يان؛ قاتار؛ ئەتراپ، يېقىن يەر؛ 2) قوشنا.

جىيفە [جيفه] ھارام، ھارام ئۆلگەن ھايۋان:

چۇ سىفلەگەنج تاپار، مۇجىبى ھەلاكى ئېرۇر،
كى جىيفەدۇر مۇشۇك ئىلگىگەچۇن تۇشەر مەسلۇخ.

— نەۋائى.

2) مال - مۈلۈك، بايلىق.

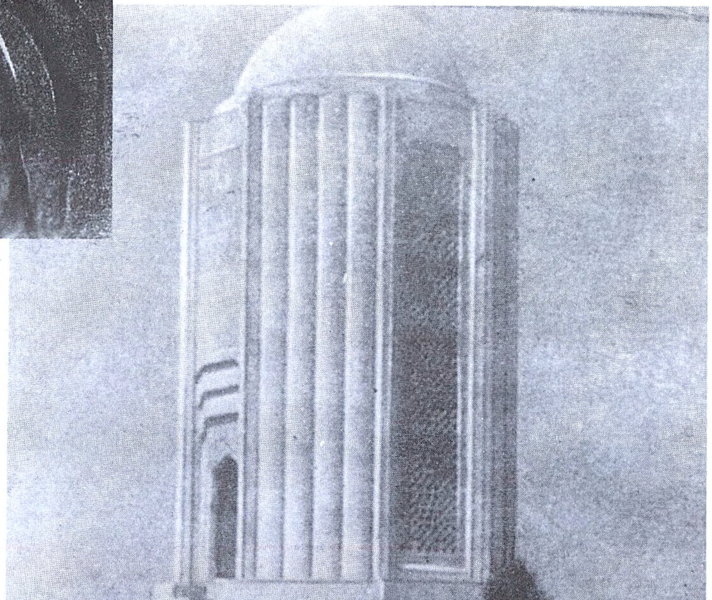

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总29期 (پەسىللىك ژۇرنال) بۇلاق (ئومۇمي 29 - سان)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN 65－1063/I
本刊代号：58－108定价：1.90元

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108 - 58 باھاسى: 1.90 يۈەن